УНИВЕРЗИТЕТ СИНГИДУНУМ

Славољуб Ј. Вукићевић
Марија Костић
Софија Вукићевић

ОСНОВИ ПРАВА СА ЕЛЕМЕНТИМА ПРИВРЕДНОГ ПРАВА

Београд, 2013.

UNIVERZITET
PRIVATNI
AKREDITOVANI
UNIVERZITET
SINGIDUNUM

УНИВЕРЗИТЕТ СИНГИДУНУМ

Славољуб Ј. Вукићевић
Марија Костић
Софија Вукићевић

ОСНОВИ ПРАВА СА ЕЛЕМЕНТИМА ПРИВРЕДНОГ ПРАВА

Прво издање

Београд, 2013.

ОСНОВИ ПРАВА СА ЕЛЕМЕНТИМА ПРИВРЕДНОГ ПРАВА

Аутори:
др Славољуб Ј. Вукићевић
др Марија Костић
мр Софија Вукићевић

Рецензенти:
др Радован Вукадиновић, Правни факултет, Универзитет у Крагујевцу
др Александар Петровић, Правни факултет, Универзитет у Нишу
др Жаклина Спалевић, Правни факултет, Универзитет Синергија

Издавач:
УНИВЕРЗИТЕТ СИНГИДУНУМ
Београд, Данијелова 32
www.singidunum.ac.rs

За издавача:
др Милован Станишић

Припрема за штампу:
Новак Његуш

Дизајн корица:
Александар Михајловић

Година издања:
2013.

Тираж:
1000 примерака

Штампа:
Младост Груп
Лозница

ISBN: 978-86-7912-510-1

Copyright:
© 2013. Univerzitet Singidunum
Izdavač zadržava sva prava.
Reprodukcija pojedinih delova ili celine ove publikacije nije dozvoljeno.

ПРЕДГОВОР

Уџбеник Основи права са елементима привредног права настао је као резултат заједничког рада три аутора: проф. др Славољуб Ј. Вукићевић је написао Први и Други део, као и XX, XXII, XXIII, XIV и XXV и XXVI главу, проф. др Марија Костић је написала Четврти део, а мр Софија Вукићевић XXI главу.

Уџбеник је превасходно намењен студентима Факултета за пословну економију Универзитета Сингидунум и одговарајућим факултетима Универзитета Синергија у Бијељини. Приликом израде уџбеника аутори су се у концепцијском смислу руководили програмима који се реализују на поменутим високошколским установам, па је уџбеник тако и профилисан. Имајући у виду да је уџбеник, пре свега, намењен студентима за спремање студентских испита из предмета Право, те да у оквиру студија не изучавају основне елементе из опште теорије права, основни елементи и институти из ове области су на адекватан начин заступљени и обрађени у уџбенику.

Аутори се надају да ће уџбеник корисно послужити и осталим заинтересованим читаоцима, пре свих, стручњацима из праксе у продубљивању њихових знања из ове области права.

Аутори су свесни да овај рад није лишен одређених недостатака и мањкавости, па ће са захвалношћу прихватити примедбе и сугестије добронамерних читалаца и корисника уџбеника и користити их у раду на побољшању његовог квалитета.

Београд, октобар 2013. *Аутори*

UNIVERZITET
PRIVATNI
AKREDITOVANI
UNIVERZITET
SINGIDUNUM

САДРЖАЈ

ПРВИ ДЕО - ОСНОВИ ПРАВА

ГЛАВА I - ДРУШТВО, ДРЖАВА И ПРАВО (ОСНОВНИ ПОЈМОВИ) 3

1. ЕЛЕМЕНТИ И КОРЕЛАЦИЈЕ ДРУШТВА, ДРЖАВЕ И ПРАВА 3
   - 1.1 Претходни појам друштва, државе и права 3
   - 1.2 Општи аспект односа друштва и државе 5
2. КАРАКТЕРИСТИКЕ И ЕЛЕМЕНТИ ДРЖАВЕ 5
3. ОБЛИЦИ ДРЖАВЕ 7
   - 3.1 Проста држава 7
   - 3.2 Сложена држава 8
4. ОБЛИЦИ ПОВЕЗИВАЊА ДРЖАВА 9
   - 4.1 Савез држава 9
   - 4.2 Заједнице држава 9
   - 4.3 Савезна држава (федерација) 10
5. ДРУШТВЕНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА НАСТАНАК ПРАВА 11
6. ОПШТИ ПОЈАМ ПРАВА 13
   - 6.1 Дефиниција права 13
7. РАЗЛИЧИТА СХВАТАЊА ПРАВА 14
   - 7.1 Природноправна теорија 14
   - 7.2 Историјскоправне теорије 15
   - 7.3 Социолошке теорије права 15
   - 7.4 Нормативистичке правне теорије 15
8. ОДНОС ПРАВНИХ НОРМИ И ДРУГИХ ДРУШТВЕНИХ НОРМИ 16
   - 8.1 Обичаји и право 16
   - 8.2 Морал и право 17
   - 8.3 Право и правила друштвених организација 17
9. ИЗВОРИ, СТРУКТУРА И ТУМАЧЕЊЕ ПРАВА 18
   - 9.1 Извори права 18
     - 9.1.1 Устав као извор права 18
     - 9.1.2 Закон као извор права 20
     - 9.1.3 Подзаконски (и други) акти као извор права 22
     - 9.1.4 Обичај 23
   - 9.2 Структура права правна норма и њени елементи 24
   - 9.3 Врсте правних норми 25
   - 9.4 Тумачење правних норми 27

9.4.1 Методи сазнања и тумачења правне норме 27
9.4.2 Појам правне празнине и начин њеног решавања 29
9.4.2.1 Правна и законска аналогија 29
9.4.2.2 Слободно стварање правне порме 29
10. ПРАВНИ СУБЈЕКТИ 30
10.1 Физичка лица 31
10.2 Правна лица 31
11. ПРАВНИ ОДНОСИ 32
12. ПРАВНИ ПОСЛОВИ 33
13. ПРАВНИ СИСТЕМ И ГРАНЕ ПРАВА 34

ДРУГИ ДЕО - ОСНОВИ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

ГЛАВА II - ГРАЂАНСКО ПРАВО (ОПШТИ ПОЈМОВИ) 41
1. НАЗИВ И ПОЈАМ (ПРЕДМЕТ) ГРАЂАНСКОГ ПРАВА 41
2. МЕТОД ГРАЂАНСКОГ ПРАВА 42
3. ИЗВОРИ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА 42
4. СУБЈЕКТИ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА 43
5. ОБЈЕКТИ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА 43
6. ГРАЂАНСКО ПРАВО У ОБЈЕКТИВНОМ И СУБЈЕКТИВНОМ СМИСЛУ 43
7. ГРАЂАНСКОПРАВНЕ НОРМЕ И ГРАЂАНСКОПРАВНИ ОДНОСИ 44
8. ГРАЂАНСКОПРАВНИ ПОСЛОВИ 46
8.1 Грађанскоправне чињенице 46
8.2 Појам и врсте правних послова 47

ГЛАВА III - СТВАРНО ПРАВО И СТВАРИ 48
1. СТВАРНО ПРАВО 48
2. ПОЈАМ И ВРСТЕ СТВАРИ 50
2.1 Покретне и непокретне ствари 51
2.2 Потрошне и непотрошне ствари 51
2.3 Ствари одређене по роду и индивидуално одређене ствари 52
2.4 Заменљиве и незаменљиве ствари 52
2.5 Дељиве и недељиве ствари 53
2.6 Главне и споредне ствари 53
3. ПРАВО СВОЈИНЕ 54
3.1 Право приватне својине 54
3.2 Облици приватне својине 55
3.2.1 Право сусвојине 55
3.2.2 Заједничка својина 57
3.2.3 Етажна својина 58
3.3 Остали облици својине у нашем праву 58
3.3.1 Државна својина 59
3.3.2 Друштвена својина 59
3.3.3 Задружна својина 60
4. СТИЦАЊЕ ПРАВА ПРИВАТНЕ СВОЈИНЕ 60
4.1 Дериватовно стицање 61

4.2 Оригинарно стицање 62
4.2.1Стицање својине од невласника 63
4.2.2 Стицање својине одржајем 63
4.2.3 Стицање својине прираштајем 64
4.2.3.1 Прираштај код покретних ствари 64
4.2.3.2 Прираштај на непокретним стварима 65
4.2.4 Стицање својине судским и административним актом 65
4.2.5 Окупација 65
4.2.6 Конфискација 65
4.2.7 Национализација 66
4.2.8 Експропријација 67

ГЛАВА IV - ЕВИДЕНЦИЈА НЕПОКРЕТНОСТИ 68
1. КАТАСТАР ЗЕМЉИШТА И ЗЕМЉИШНЕ КЊИГЕ 68
1.1 Састав земљишних књига 69

ГЛАВА V - ЗАШТИТА И ПРЕСТАНАК СВОЈИНЕ 71
1. ЗАШТИТА ПРИВАТНЕ СВОЈИНЕ 71
2. ПРЕСТАНАК СВОЈИНЕ 72
2.1 Апсолутни престанак својине 72
2.2 Релативни престанак својине 73

ГЛАВА VI - ЗАЛОЖНО ПРАВО 74
1. ПОЈАМ И ВРСТЕ ЗАЛОЖНОГ ПРАВА 74
2. РУЧНА ЗАЛОГА 75
3. ХИПОТЕКА 76
4. ЗАЛОГА НА ПРАВУ 77
5.. ПРАВО РЕТЕНЦИЈЕ 78

ГЛАВА VII - ПРАВО СЛУЖБЕНОСТИ 79
1. ПОЈАМ ПРАВА СЛУЖБЕНОСТИ 79
2. СТВАРНЕ СЛУЖБЕНОСТИ 79
3. ЛИЧНЕ СЛУЖБЕНОСТИ 80
3.1 Право плодоуживања 81
3.2 Право употребе 81
3.3 Право становања 81

ГЛАВА VIII - ДРЖАВИНА 82
1. ПОЈАМ И ВРСТЕ ДРЖАВИНЕ 82
2. ЗАШТИТА ДРЖАВИНЕ 83
2.1 Самозаштита 83
2.2 Државинска заштита у судском поступку 84

ГЛАВА IX - ОБЛИГАЦИОНО ПРАВО 85
1. ПОЈАМ ОБЛИГАЦИОНОГ ПРАВА 85
2. ПОЈАМ ОБЛИГАЦИЈА 86
2.1 Одређеност субјеката облигација 86
2.2 Садржина и предмет облигација 87
3. ВРСТЕ ОБЛИГАЦИЈА 87
4. ИЗВОРИ ОБЛИГАЦИЈА 88

ГЛАВА X - УГОВОРИ ОБЛИГАЦИОНОГ ПРАВА **90**
1. ПОЈАМ ОБЛИГАЦИОНОГ УГОВОРА 90
2. ВРСТЕ ОБЛИГАЦИОНИХ УГОВОРА 91

ГЛАВА XI - ЗАКЉУЧИВАЊЕ ОБЛИГАЦИОНИХ УГОВОРА **95**
1. САГЛАСНОСТ ВОЉА УГОВОРНИХ СТРАНА 95
   1.1 Понуда 96
   1.2 Прихват понуде 97
   1.3 Моменат закључивања уговора 98
2. ПОСЕБНИ УСЛОВИ ЗАКЉУЧЕЊА НЕКИХ УГОВОРА 99
3. ПРЕДМЕТ УГОВОРА 99

ГЛАВА XII - НЕВАЖНОСТ УГОВОРА **101**
1. РУШЉИВИ УГОВОРИ 101
   1.1 Уговор закључен у заблуди 102
   1.2 Уговори закључени преваром 103
   1.3 Уговор закључен под претњом 104
2. НИШТАВИ УГОВОРИ 104

ГЛАВА XIII - ПРЕСТАНАК УГОВОРА **106**
1. ОПШТИ ПРИСТУП 106
2. НАЧИНИ ПРЕСТАНКА УГОВОРА 106
   2.1 Престанак уговора заједничком вољом странака 107
   2.2 Престанак уговора вољом једне странке 107
   2.3 Престанак уговора смрћу једне од странака 108

ГЛАВА XIV - ПРОУЗРОКОВАЊЕ ШТЕТЕ ОПШТИ ПРИСТУП **109**
1. ОПШТИ ПРИСТУП 109
2. ПРАВО И ОБАВЕЗА ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ И ЊЕНО УТВРЂИВАЊЕ 109
   2.1 Штета 110
      2.1.1 Имовинска штета 110
      2.1.2 Неимовинска штета (нематеријална или морална) 110
3. РАДЊА ПРОУЗРОКОВАЊА ШТЕТЕ 111
   3.1 Однос радње и последице 111
4. КРИВИЦА КОД ПРОУЗРОКОВАЊА ШТЕТЕ 112
   4.1 Интензитет кривице 114
   4.2 Однос кривице у грађанском и кривичном праву 115
5. ОБЕШТЕЋЕЊЕ КОД ПРОУЗРОКОВАНЕ ШТЕТЕ 115
   5.1 Утврђивање висине накнаде за имовинску штету 116
   5.2 Утврђивање обештећења за неимовинску штету 117
6. ПОСЕБНА ПРАВИЛА О НАСТАНКУ ПРАВА И ОБАВЕЗЕ НА НАКНАДУ ШТЕТЕ 117
   6.1 Одговорност родитеља и старатеља за штету коју проузрокују малолетна лица или лица изједначена са њима 118
   6.2 Одговорност за делатности и ствари које изазива повишену опасност за околину (начело објективне одговорности) 119
      6.2.1 Појам и смисао начела објективне одговорности 119
      6.2.2 Домен примене начела објективне одговорности 120
      6.2.3 Ослобођење од одговорности (екскулпација) 120

ГЛАВА XV - ЈЕДНОСТРАНА ИЗЈАВА ВОЉЕ, НЕОСНОВАНО ОБОГАЋЕЊЕ И ЗАКОНСКЕ ОБЛИГАЦИЈЕ **122**
1. ЈЕДНОСТРАНА ИЗЈАВА ВОЉЕ 122
1.1 Понуда за закључење уговора 122
1.2 Хартија од вредности на доносиоца 122
1.3 Јавно обећање награде 122
1.4 Неосновано обогаћење 123
1.5 Случајеви неоснованог обогаћења 124
1.5.1 Исплата недугованог 124
1.5.2 Исплата у недостатку правног основа 124
1.5.3 Повећање имовине радњом обогаћеног 125
1.5.4 Повећање имовине неког лица дејством спољњег догађаја 125
1.5.5 Примена правила из неоснованог обогаћења 125
1.5.6 Неосновано обогаћење и накнада штете 126
2. ЗАКОНСКЕ ОБЛИГАЦИЈЕ 126
2.1 Незвано вршење туђих послова 127
2.1.1 Општи појам незваног вршења туђих послова 127
2.1.2.Услови који чине дозвољеним вршење туђих послова 127
2.2 Облигације из породичних односа 128

ГЛАВА XVI - ДЕЈСТВО ОБЛИГАЦИЈА **129**
1. ДЕЈСТВО ОБЛИГАЦИЈЕ ПРЕМА ДУЖНИКУ 129
1.1 Дужност извршења облигације 129
1.1.1. Начин извршења 129
1.1.2. Време извршења 130
1.1.3. Место извршења 130
1.2 Доцња дужника 131
1.2.1. Дужник је дужан да накнади штету 131
1.2.2. Доцња дужника даје право другој страни да раскине уговор 132
1.2.3. Поверилац стиче право да интервенише у пословима дужника 132
2. ДЕЈСТВО ОБЛИГАЦИЈЕ ПРЕМА ПОВЕРИОЦУ 133
2.1 Суштина дејства облигације према повериоцу 133
2.2 Доцња повериоца 134
2.2.1. Наступање поверилачке доцње 134
2.2.2. Дејство поверилачке доцње 134

ГЛАВА XVII - ОБЕЗБЕЂЕЊЕ ОБЛИГАЦИЈА **136**
1. СТВАРНА ОБЕЗБЕЂЕЊА 136
1.1 Капара 136
1.1.1 Капара као знак закључења уговора 136
1.1.2 Капара као обезбеђење облигације 137
2. ЛИЧНА ОБЕЗБЕЂЕЊА 137
2.1 Одустаница 138
2.2 Уговорна казна 138
3. ЈЕМСТВО 139
4. ПЕНАЛИ И КАМАТЕ 140
5. СОЛИДАРНА ОБАВЕЗА ДУЖНИКА 141

ГЛАВА XVIII - ПРОМЕНА СУБЈЕКАТА У ОБЛИГАЦИЈИ **142**
1. ЦЕСИЈА 142
1.1 Однос ранијег (цедента) и новог (цесионара) повериоца 143
1.2 Однос новог повериоца (цесионара) и дужника (цесуса) 143
1.3 Однос ранијег повериоца (цедента) и дужника (цесуса) 144
2. ПРЕУЗИМАЊЕ ДУГА 144
2.1 Однос старог и новог дужника 144
2.2 Однос повериоца и новог дужника 144
2.3 Однос ранијег дужника и повериоца 145
3. АСИГНАЦИЈА 145
3.1 Однос асигнанта и асигната 145
3.2 Однос асигнанта и асигнатара 145
3.3 Однос асигнатара и асигната 145

ГЛАВА XIX - ПРЕСТАНАК ОБЛИГАЦИЈА **147**
1. КОМПЕНЗАЦИЈА 147
1.1 Законска компензација 147
1.2 Уговорна компензација 148
1.3 Судска компензација 148
2. НОВАЦИЈА 149
3. НЕМОГУЋНОСТ ИЗВРШЕЊА ОБЛИГАЦИЈЕ 149

ТРЕЋИ ДЕО - ПРИВРЕДНО ПРАВО

ГЛАВА XX - ПРИВРЕДНО ПРАВО **153**
1. ПОЈАМ И ПРЕДМЕТ ПРИВРЕДНОГ ПРАВА 153
2. ИЗВОРИ ПРИВРЕДНОГ ПРАВА 153
3. ПРИВРЕДНО ПРАВО КАО ПРАВНА ДИСЦИПЛИНА 154
4. ДОМАЋЕ И МЕЂУНАРОДНО ПРИВРЕДНО ПРАВО 154
5. ПОЈАМ И ПОДЕЛА ИЗВОРА ПРАВА 155
6. ВРСТЕ ИЗВОРА ПРИВРЕДНОГ ПРАВА 156
6.1 Устаб као извор привредног права 156
6.2 Закон као извор привредног права 156
6.3 Подзаконски и други акти као извор привредног права 157
6.4 Пословни (трговачки обичаји) 158
6.5 Пословни обичаји у ужем смислу 158
6.6 Узансе 159
6.7 трговачки термини 159
6.8 Судска пракса 160
6.9 Правна наука 160
6.10 Општи услови пословања 160
6.10.1 Формуларни уговори 161
6.10.1.1 Типски или стандардни уговори 161
6.10.1.2 Адхезиони уговори 162
6.11 Извори међународног привредног права 162
6.11.1 међународни уговори и обичаји 162

ГЛАВА XXI - СУБЈЕКТИ ПОСЛОВНОГ ПРАВА **164**
1. ПОЈАМ И ВРСТЕ СУБЈЕКАТА ПОСЛОВНОГ ПРАВА 164
2. ПРИВРЕДНА ДРУШТВА 164
2.1 Правне форме 164
2.2 Огранак 165
2.3 Трајање (рок) 165
2.4 Делатност 165
2.5 Оснивачки акти 165
2.6 Регистрација 166
2.7 Улози, имовина и основни капитал 166
2.8 Седиште и пословно име 167
2.9 Заступање и заступници 167
2.10 Посебне дужности према друштву 168
3. ОРТАЧКО ДРУШТВО 168
4. КОМАНДИТНО ДРУШТВО 170
5. ДРУШТВО С ОГРАНИЧЕНОМ ОДГОВОРНОШЋУ 170
6. АКЦИОНАРСКО ДРУШТВО 174
7. ЛИКВИДАЦИЈА ПРИВРЕДНОГ ДРУШТВА 178
8. СТЕЧАЈ 179
8.1 Појам стечаја 179
8.2 Органи стечајног поступка 180
8.3 Покретање стечајног поступка 180
8.4 Претходни стечајни поступак 180
8.5 Решење о покретању стечајног поступка 181
8.6 Правне последице покретања стечајног поступка 182
8.7 Пријављивање потраживања 184
8.8 Испитно рочиште 184
8.9 Побијање правних радњи стечајног дужника 185
8.10 Стечајна маса и њено уновчење 186
8.11 Деоба стечајне масе 186
8.12 Реорганизација дужника у стечајном поступку 187
8.13 Принудно поравнање 188
9. ПРИВАТИЗАЦИЈА 188
9.1 Појам 188
9.2 Начела 189
9.3 Поступци приватизације 189
9.4 Предмет и обим 189
9.5 Субјекти приватизације 190
9.6 Купац капитала 190
9.7 Рокови 191
9.8 Намена средстава 191
9.9 Поступак 191
9.10 Државни повериоци 192
9.11 Модели приватизације 192
9.12 Уговор о продаји капитала 193
9.13 Раскид уговора због неиспуњења 194
9.14 Уступање уговора 194
9.15 Трошкови приватизације 195

9.16 Централни регистар 195
10. СТАТУСНЕ ПРОМЕНЕ 195
11. ПРЕДУЗЕТНИК 195
12. ЈАВНА ПРЕДУЗЕЋА 196
13. БАНКЕ 198
14. БЕРЗЕ 202
15. ДРЖАВНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ И ПРИВРЕДНА УДРУЖЕЊА 203
15.1 НАРОДНА БАНКА СРБИЈЕ 203
15.2 ПОШТА 205
15.3 ПРИВРЕДНЕ КОМОРЕ 206

ГЛАВА XXII - ПОЈАМ И ОПШТА ПРАВИЛА УГОВОРА У ПРИВРЕДИ 209
1. ПОЈАМ УГОВОРА У ПРИВРЕДИ 209
2. ВРСТЕ УГОВОРА У ПРИВРЕДИ 211
3. ФОРМА УГОВОРА У ПРИРЕДИ 211
3.1 Уговорена писана форма 212
3.2 Реална форма 212
3.3 Реализација писане форме 213
3.4 Последице непоштовања форме 213
4. ОБЕЗБЕЂЕЊЕ ИСПУЊЕЊА ОБАВЕЗА ИЗ УГОВОРА У ПРИВРЕДИ 213
4.1 Уговорена казна 214
4.2 Јемство у привредним односима 215
4.3 Залога у привредним односима 216
5. ИЗВРШЕЊЕ УГОВОРА У ПРИВРЕДИ 217
5.1 Субјекти извршења 217
5.2 Предмет извршења 218
5.3 Време извршења 219
5.4 Признаница 220
5.5 Место извршења 220
5.6 Трошкови извршења 221
6. ПРОМЕНЕ У УГОВОРИМА У ПРИВРЕДИ 221
6.1 Промена уговорних страна 222
6.2 Промена садржине уговора 223
6.3 Промена садржине уговора због измењених околности 223
7. ОДГОВОРНОСТ ЗА КРШЕЊЕ ОБАВЕЗА ИЗ УГОВОРА У ПРИВРЕДИ 225
7.1 Уговорно регулисање одговорности дужника 226
8. РАСКИД УГОВОРА ЗБОГ ДОЦЊЕ СА ИСПУЊЕЊЕМ НЕНОВЧАНЕ ОБАВЕЗЕ 227
9. ФИКСНИ УГОВОРИ 228
10. ПРЕСТАНАК ОБАВЕЗА ИЗ УГОВОРА У ПРИВРЕДИ 229
10.1 Споразумни раскид уговора 230
10.2 Једнострани одустанак од уговора 231
10.3 Престанак уговора на основу закона и одлуком суда 232
10.4 Протек времена 232
10.5 Застарелост 233

ГЛАВА XXIII - ПОЈЕДИНИ УГОВОРИ У ПРИВРЕДИ 234
1. УГОВОР О ПРОДАЈИ У ПРИВРЕДИ 234
1.1 ПОЈАМ И БИТНИ ЕЛЕМЕНТИ 234

1.2 Роба као предмет уговора 235
1.2.1 Обавеза продавца да испоручи робу 236
1.2.2 Прелаз ризика и трошкова за продату робу са продавца на купца 237
1.3 Цена као елемент уговора 238
1.3.1 Обавеза купца да плати цену за купљену робу 239
1.3.2 Права продавца ако купац не плати цену 240
1.4 Недостаци (мане) робе и одговорност 241
1.4.1 Одговорност продавца за мане робе 243
1.4.2 Права купца ако му је испоручена роба са недостацима 244
2. УГОВОР О ПОСРЕДОВАЊУ 245
2.1 Појам и предмет уговора 245
2.2 Битни елементи уговора 246
2.3 Особине уговора 246
2.4 Обавезе посредника 247
2.4.1 Обавеза да тражи одговарајућег сауговарача за налогодавца 247
2.4.2 Обавеза да обавештава налогодавца 248
2.4.3 Обавеза да поступа по налозима налогодавца 248
2.4.4 Обавеза да штити интересе обе стране између којих посредује 248
2.4.5 Обавеза да чува посредничку тајну 249
2.4.6 Обавеза да води посреднички дневник 249
2.4.7 Обавеза чувања узорака 250
2.4.8 Обавеза да прими испуњење обавезе од трећег лица 250
2.5 Обавезе налогодавца 250
2.5.1 Обавезу да посреднику плати накнаду 250
2.5.2 Обавеза накнаде трошкова 252
3. УГОВОР О ТРГОВИНСКОМ ЗАСТУПАЊУ 252
3.1 Појам и битни елементи уговора 252
3.2 Врсте и значај трговинског заступања 253
3.3 Обавезе заступника 254
3.3.1 Обавеза да се стара да трећа лица закључују уговоре са његовим налогодавцем 254
3.3.2 Обавеза да сарађује у односу између налогодавца и трећег лица 254
3.3.3 Обавеза да се стара о интересима налогодавца 255
3.3.4 Обавеза да се придржава налога 255
3.3.5 Обавеза да обавештава налогодавца о важним околностима и чување пословне тајне 256
3.3.6 Обавеза да води дневник и изда закључницу 257
3.3.7 Обавеза да налогодавцу положи рачун 257
3.4 Обавезе налогодавца 257
3.4.1 Обавеза да омогући заступнику да обави посао 257
3.4.2 Обавеза да платаи заступнику накнаду и трошкове 258
3.5 Посебни начини престанка уговора о трговинском заступању 258
4. УГОВОР О КОМИСИОНУ 259
4.1 Појам и битни елементи уговора 259
4.2 Обавезе комисионара 261
4.2.1 Обавеза да настоји да обави уговорени посао 261
4.2.2 Самостално иступање комисионара 262
4.2.3 Обавеза да се придржава налога комитента 263

4.2.4 Обавеза да чува робу 263
4.2.5 Обавеза да чува интересе комитента 264
4.2.6 Обавеза да положи рачуји комитетенту 265
4.3 Обавезе комитетента 266
4.3.1 Обавеза да омогући комисионару да обави одређени посао 266
4.3.2 Обавеза да комисионару плати накнаду (провизију) 266
4.3.3 Обавеза да накнади трошкове 266
4.3.4 Обавеза давања предујма 267
4.4 Посебне врсте комисиона 267
4.4.1 Куповни комисион 267
4.4.2 Продајни комисион 268
4.4.3 Комисион делкредере 268
4.4.4 Консигнација 269
5. УГОВОР О УСКЛАДИШТЕЊУ РОБЕ 269
5.1 Појам и битни елементи уговора 269
5.1.2 Врсте складишта 270
5.2 Обавезе складиштара 271
5.2.1 Обавеза да изда исправу да је ствар примио на чување 271
5.2.2 Обавеза да води одређене књиге 271
5.2.3 Обавеза да чува ускладиштену робу 271
5.2.4 Обавеза да не меша ускладиштене ствари 272
5.2.5 Обавеза да омогући прегледање робе 272
5.2.6 Обавеза да се стара о интересима оставодавца 273
5.2.7 Обавеза да поступа по налозима оставодавца 273
5.2.8 Обавеза да изврши осигурање ускладиштене ствари 274
5.2.9 Обавеза да преда ускладиштену ствар овлашћеном лицу 274
5.3 Одговорност складиштара 274
5.4 Обавезе оставодавца 275
5.4.1 Обавеза да складиштара обавести о својствима робе 275
5.4.2 Обавеза да плати накнаду за чување ствари 275
5.4.3 Обавеза плаћања уговорене казне 276
6. УГОВОР О ОСИГУРАЊУ 276
6.1 Појам и битни елементи уговора 276
6.2 Особине уговора 278
6.3 Лица у односу осигурања 279
6.4 Врсте осигурања 280
6.4.2 Подела осигурања с обзиром на то шта се осигурава 280
6.4.3 Подела осигурања с обзиром на ризике који су обухваћени осигурањем 281
6.4.4 Подела осигурања с обзирома на настанак односа осигурања 281
6.5 Обавезе уговорача осигурања и осигураника 282
6.5.1 Пријава околности значајних за оцену ризика 282
6.5.2 Обавеза плаћања премије 283
6.5.3 Обавеза обавештавања осигуравача о променама ризика 283
6.5.4 Обавеза обавештавања о наступању осигураног случаја 284
6.6 Обавезе осигуравача 285
6.6.1 Обавеза да припреми полису 285
6.6.2 Обавеза да организује пословање сагласно начелима осигурања 285
6.6.3 Обавеза да исплати накнаду или уговорени износ 285

6.7 Начела која важе у области осигурања имовине 286
6.7.1 Обештећујући карактер осигурања имовине 286
6.7.2 Интерес у осигурању имовине 287
6.7.3 Одмеравање висине накнаде код осигурања ствари 288
6.7.4 Одмеравање висине накнаде код осигурања од одговорности 289
6.8 Начела у области осигурања 289
6.8.1 Осигурање лица нема обештећујући карактер 289
6.8.2 Утврђивање обима обавезе осигуравача у осигурању лица 290
6.9 Трајање осигуравајућег периода 290
6.9.1 Почетак дејства уговора 290
6.9.2 Престанак дејства уговора 291
7. УГОВОР О ОТПРЕМАЊУ (ШПЕДИЦИЈИ) 292
7.1 Појам и битни елементи уговора 292
7.2 Особине уговора 293
7.3 Обавезе отпремника 293
7.3.1 Обавеза да организује превоз робе 293
7.3.2 Обавеза да поступа по налозима налогодавца 294
7.3.3 Обавеза да чува интересе налогодавца 294
7.3.4 Обавеза да изврши осигурање робе 295
7.3.5 Обавеза да положи рачуб налогодавцу 295
7.4 Одговорност отпремника за лица којима је поверио извршавање појединих послова 296
7.4.1 Одговорност за радње превозиоца и складиштара 296
7.4.2 Одговорност у случају ангажовања другог отпремника 296
7.5 Обавезе налогодавца 297
7.5.1 Обавеза да омогући отпремнику извршење налога 297
7.5.2 Обавеза на исплату накнаде 297
7.5.3 Обавеза на накнаду трошкова 298
7.6 Посебни случајеви отпремања 298
7.6.1 Самостално иступање отпремника 298
8. УГОВОРИ О ТУРИСТИЧКИМ УСЛУГАМА 298
8.1 Појам и врсте уговора 298
8.1.1 Уговор о организовању путовања 299
8.1.1.1 Појам уговора 299
8.1.1.2 Обавезе организатора путовања 300
8.1.1.3 Одговорност организатора путовања 300
8.1.1.4 Обавезе путника 301
8.1.1.5 Одустајање од уговора 302
8.1.2 Посреднички уговор о путовању 303
8.1.3 Уговор о ангажовању угоститељских капацитета 303
8.1.3.1 Појам уговора 303
8.1.3.2 Обавезе туристичке агенције 304
8.1.3.3 Обавезе угоститеља 305
8.1.4 Уговор о продаји права временског коришћења 306

ГЛАВА XXIV - НОВИЈИ УГОВОРИ У ПРИВРЕДИ 308
1. УГОВОР О ЛИЦЕНЦИ 308
1.1 Појам и предмет уговора 308

1.2 Врсте уговора 308
1.3 Обавезе даваоца лиценце 310
1.3.1 Обавеза преноса решавања предмета лиценце 310
1.3.2 Обавеза даваоца лиценце да даје потребна упутства и обавештења 310
1.3.3 Обавеза гарантовања искоришћавања предмета лиценце 310
1.4 Обавеза стицаоа лиценце 311
1.4.1 Обавеза стицаоца лиценце да искоришћава предмет лиценце како је уговорено 311
1.4.2 Обавеза стицаоца лиценце у погледу исплате накнаде 311
1.4.3 Обавеза стицаоца лиценце у погледу подношења извештаја 312
1.5 Престанак уговора 312
2. УГОВОР О ФРАНШИЗИНГУ 313
2.1 Појам и предмет уговора 313
2.2 Карактеристике уговора 314
2.3 Врсте уговора 315
3. УГОВОР О ФАКТОРИНГУ 316
3.1 Појам и предмет уговора 316
3.2 Правна природа и врсте уговора 317
4. УГОВОР О ФОРФЕТИНГУ 319
4.1 Појам и предмет уговора 319
4.2 Карактеристике уговора 320
4.3 Врсте уговора о форфетингу 322
4.4 Сличности и разлике уговора о форфетингу и уговора о факторингу 323

ГЛАВА XXV - БАНКАРСКИ ПОСЛОВИ 324
1. ПОЈАМ И ВРСТЕ БАНКАРСКИХ ПОСЛОВА 324
2. УГОВОР О КРЕДИТУ 325
3. УГОВОР О НОВЧАНОМ ДЕПОЗИТУ 326
4. УЛОГ НА ШТЕДЊУ 327
5. УГОВОР О СЕФУ 328
6. УГОВОР О АКРЕДИТИВУ 328
7. УГОВОР О БАНКАРСКОЈ ГАРАНЦИЈИ 329

ГЛАВА XXVI - ХАРТИЈЕ ОД ВРЕДНОСТИ 331
1. ПОЈАМ И ВРСТЕ ХАРТИЈА ОД ВРЕДНОСТИ 331
1.1 Појам и дефиинција хартија од вредности 331
1.2 Врсте хартија од вредности 332
1.2.1. Хартије на доносиоца, на име или по наредби 332
1.2.2 Разврставање хартаја од вредности по неким другим критеријумима 334
2. ПРЕНОС ХАРТИЈА ОД ВРЕДНОСТИ 335
2.1 Пренос права из хартије на доносиоца 335
2.2 Пренос права из хартије на име 336
2.3 Пренос права из хартије по наредби 337
3. МЕНИЦА 337
3.1 Појам менице 337
3.2 Особине менице 339
3.3 Елементи менице 340
3.4 Менични послови 342

3.4.1 Издавање менице 342
3.4.2 Акцептирање менице 343
3.4.3 Менично јемство 343
3.4.4 Интервенција 344
3.4.5 Пренос менице 345
3.4.6 Презентација менице на исплату 347
3.4.7 Наплата менице 347
3.5 Застарелост 349
4. ЧЕК 350
4.1 Појам чека и његови састојци 350
4.2 Чековни послови 350
4.2.1 Издавање, пренос и авал чека 351
4.2.2 Презентација на исплату и исплата чека 351
4.2.3 Опозив чека 352
4.2.4 Регрес због неисплате 352
4.3 Врсте чека 353
5. ОСТАЛЕ ХАРТИЈЕ ОД ВРЕДНОСТИ 355
5.1 Обвезница 355
5.2 Благајнички запис 356
5.3 Комерцијални запис 356
5.4 Државни запис 357
5.5 Цертификат о депозиту 357

ДЕО ЧЕТВРТИ - ОСНОВИ ПРАВНОГ И ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ СИСТЕМА ЕУ

ГЛАВА XXVII - РЕГИОНАЛЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА МОДЕЛ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ 361
1. ПОЈАМ И ФУНКЦИЈЕ РЕГИОНАЛНИХ ИНТЕГРАЦИЈА 361
1.1 Светски модели регионалних интеграција 362
2. ЕВРОПСКА УНИЈА И УВОД У ОСНОВЕ ЊЕНОГ ПРАВНОГ И ИНСТТУЦИОНАЛНОГ СИСТЕМА 362
2.1 Историјат настанка европских интеграција - од Европске заједнице до данашње Европске уније 363
2.1.1 Три Европске заједнице 363
2.1.2 Од Европске заједнице до Европске уније данас 364
2.2 Главне институције Европске уније 365
2.2.1 Европски савет 366
2.2.2 Европска комисија 366
2.2.3 Савет министара (Савет Европске уније) 367
2.2.4 Европски парламент 368
2.2.5 Европски суд правде 368
3. ПРАВНИ СИСТЕМ ЕУ 369
3.1 Примарни извори права Европске уније 369
3.2 Секундарни извори права Европске уније 370

Литература 373

UNIVERZITET
PRIVATNI
AKREDITOVANI
UNIVERZITET
SINGIDUNUM

I део

ОСНОВИ ПРАВА

UNIVERZITET
PRIVATNI
AKREDITOVANI
UNIVERZITET
SINGIDUNUM

Глава I

ДРУШТВО, ДРЖАВА И ПРАВО (ОСНОВНИ ПОЈМОВИ)

1. ЕЛЕМЕНТИ И КОРЕЛАЦИЈЕ ДРУШТВА, ДРЖАВЕ И ПРАВА

У научном третирању појмова друштва, државе и права постоје различита схватања, која су настајала у појединим периодима развоја науке уопште и њених посебних делова. Оно што је, међутим, заједничко овим различитим схватањима изражава се познатом изреком насталом у Старом Риму: Ubi societas ibi ius (где је друштво ту је и право). На овај начин римски правници (мислиоци) су на њима својствен, прегнантан начин, изразили међусобну повезаност и неодвојивост друштва и државе са правом. Савремена научна схватања потврђују став о коегзистенцији друштва, државе и права усмеравајући методолошки поступак сазнавања права на проучавање друштва, односно конкретан државни облик државу у којој право настаје и остварује своју функцију.

За разумевање односа на релацији друштво држава право неопходно је указати и на специфичности и карактеристике сваког од ових појмова, како би био схваћен њихов контекст.

1.1 Претходни појам друштва, државе и права

У најширем смислу, друштво је део природе у коме је најбитнија биолошка компонента. Кад је реч о људском друштву та компонента је људско биће са особинама и карактеристикама које се не срећу код других бића, а то су свест и воља.

Најопштије, свест је онај разумни импулс који покреће човека да делује и ствара, чиме се постиже напредак друштва и избегава његова стагнација која би означила почетак његовог краја. Једино је људска свест способна да створи друштвену свест, да од људског бића створи друштвено биће чија је спознаја да стварање треба да буде друштвено.

Истовремено човекова свест омогућава да човек, као свесно биће, своје поступке и понашања подвргава својој вољи. Ово је линија разграничења између људског друштва и осталих заједница живих бића које постоје у природи, као и претпоставка за организовање људског друштва у облику државе и примену друштвених правила која захтевају одређен ред у понашању, а то су правна правила (прелаз од инстинктивне ка свесној делатности).

Људско друштво као "жив" организам има своју историјску генезу која подразумева поједине фазе развоја. На одређеном степену развоја људског друштва долази до племенских сукоба (племенска диференцијација) и успостављања неравноправних племенских односа, потчињавања једног племена другом (наметање племенске власти) и јавља се држава као историјски облик његове организације.

У историјском смислу, држава је настала као војна заједница којом је остваривaн основни оновремени друштвени циљ: да се једном племену или скупини племена обезбеди миран живот од спољних напада. Тиме се не исцрпљује улога државе у остваривању друштвених интереса. Значајна улога државе сконцентрисана је на остваривање унутрашњих друштвених циљева. Пре свега на одржавање мира унутар племена који је често био угрожен различитим врстама сукоба (унутрашњи племенски сукоби, крвна освета и др.). Преузимајући овај део функције на унутрашњем (друштвеном) плану држава добија поред војног и правни аспект. Функције државе се објективизирају кроз потребу доношења посебних друштвених (сада правних) правила, којима се уређују међусобни односи појединаца унутар једног друштва. Наравно, држава не мора сама прописивати сва правила, ако су та правила већ утврђена обичајем. У том случају држава постојеће обичаје "подупире" својим ауторитетом (који се манифестује монополом физичке принуде). Држава обезбеђује унутрашњи мир у друштву захтевајући од својих поданика да воде рачуна с објективним прописима (чији је она доносилац) упућујући их на узајамну трпељивост и попустљивост. На овај начин дефинише се правни аспект државе, али се њене укупне функције историјски не исцрпљују, већ проширују и на сферу културе и нормирања односа у овој друштвеној области.

Чланови сваког друштва ступају у различите односе: од оних поводом стварања материјалних добара (који су и најзначајнији) до низа односа поводом других друштвених процеса (породични, брачни, политички и други). Друштвени односи имају за циљ остваривање различитих друштвених интереса, што подразумева организовано понашање актера тих односа (по одређеним правилима) лишено инстиктивног и нагонског поступања.

Друштвени живот захтева стварање правила понашања и поступање појединаца по тим правилима. Како је реч о правилима која се примењују у људском друштву то су у питању друштвена правила (норме). У извесном смислу друштвена правила која су упућена (адресирана) људима имају за циљ да донекле ограниче сферу њиховог слободног поступања, како би појединачна понашања била усклађена са општим захтевима садржаним у друштвеним нормама. Јер, друштвене норме изражавају меру општих друштвених интереса, у појединим областима, на које се

те друштвене норме односе. Компонента општих интереса које друштвена норма изражава представља и једну од њених основних карактеристика. Друштвене норме захватају ("покривају") све сфере друштвеног живота што их чини веома различитим и међусобно издиференцираним.

Диференцијација друштвених норми омогућава њихову класификацију и груписање по областима. Међу овим друштвеним нормама уочава се група норми које појединци примењују свесни да се то мора чинити, а не да је то ствар њихове добре воље. Ова група друштвених правила означава се термином правна правила (норме) и скуп тих правила у једном друштву чини право.

1.2 Општи аспект односа друштва и државе

Посматрано историјски, појам државе је у науци, старији од појма друштва. Појам друштва је релативно касно уведен у науку и то тек у XIX веку, под утицајем социјалиста. До тада појмови друштва и државе су често мешани и у науци је држава била третирана као људска заједница која је посебно проучавана. Са појавом учења о друштву као "организму" сложеном из мноштва елемената, постепено се конституише целовит систем социологије као науке о друштву, која је одвојена од учења о држави које чини посебну науку.

Одвајање социологије као науке о друштву у посебну научну дисциплину коинцидира са појавом социјалистичких учења о друштву, која су заснована на проучавању друштва са аспекта класне подељености и супротстављености интереса. Основна разлика која постоји између друштва и државе, поред низа других, које ће бити објашњене, састоји се у томе да се у држави, за разлику од друштва, вршење општих правила (норми), односно поступање по њима може по потреби и изнудити, користећи апарат физичке принуде којим држава као организација располаже.

За разлику од државе која располаже монополом физичке принуде и држи се "спољашњим ауторитетом" (силом), "друштво је унутрашња заједница, основана на сагласности мисли и осећања својих чланова. Чак и онда када се духовно јединство његових чланова објективисало, и кад су постављена заједничка правила и установљени заједнички органи, друштво остаје унутрашња заједница, јер та заједничка правила одговарају унутрашњим уверењима чланова друштва, као што и ауторитет заједничких органа постоји само уколико је унутрашње признат од чланова друштва".

2. КАРАКТЕРИСТИКЕ И ЕЛЕМЕНТИ ДРЖАВЕ

У практичном и теоријском смислу држава има своју генезу чији почетак се губи у времену. Не може се поуздано утврдити када је настала прва држава, али је извесно да њен настанак не представља најстарији облик организације

друштва. Претходиле су јој неке старије социјалне форме као што су: хорда, племе и породица. Очигледно је да у основи државе и поменутих форми друштвене организације постоје различите везе. Нови облици друштвеног повезивања заснивају се на крвном сродству, док је држава творевина која нема сродство као елемент свог настанка.

Основ настанка нови држава је лоциран у сфери друштвене потребе за одржањем мањих или већих друштвених група које су биле угрожене на простору на коме су живеле. Скуп чинилаца који су довели до настанка државе је веома различит и променљив. Поједине историјске епохе и учења о држави апстрахују различите чиниоце настанка држава. Реч је о динамичном схватању настанка државе као облика организације друштва. Учења која истичу социолошке компоненте, постанак државе доводе у везу са племенском влашћу и покоравањем једног племена од стране другог племена. Очигледно је да већ у најранијој фази настанка државе, појам државе кореспондира са појмом власти (држава као организовано насиље једног племена кад другим), што ће остати карактеристика државе до данашњих дана.

Државе су настајале у различитим историјским условима, тако да не постоје општа правила и процедура настанка држава. Ипак уочавају се извесни заједнички елементи код свих историјски познатих типова државе.

Општи елементи препознатљиви у бићу сваке државе су: земљиште на коме држава постоји државна територија, људи као становници државе, и, коначно власт као монопол физичке принуде сконцентрисан у држави.

Свака држава је људска заједница, па према томе људски фактор је незаобилазан елемент сваке државе, односно елемент општег појма држава. Такође, државе су у физичком смислу одвојене једна од друге. Да би то било изводљиво у простору неопходно је да свака држава има своју територију на којој живе одређени људи који "испуњавају" тај државни ентитет. Коначно, ту је и елемент власти, јер држава за разлику од друштва, односно других облика друштвене организације може, по потреби, извршење друштвених правила (друштвених норми) обезбедити и принудом.

Облици организације власти су различити. зависно од правила (норми) те организације. Извесно је једино да ако постоји држава, државна власт мора бити организована. Мора се знати ко у име државе може да захтева извршење одређених радњи које су функција власти и у коначном одређењу гарантују успостављање реда у конкретној друштвеној заједници. У противном стања у друштву би било анархично и претворило би се у међусобне појединачне сукобе чланова једног друштва. Успостављање државног ауторитета се показује као нужност, као саиза зше циа поп опстанка друштва.

Власт државе се једним посебним својством, разликује од свих других врста власти у друштву или ван њега. Реч је о суверенитету државне власти. Државна сувереност или сувереност државне власти означава да је државна власт независна и највиша власт у једном друштву (супрематија државне власти). У оквиру државне суверености разликујемо два њена вида: спољну и унутрашњу сувереност.

Спољни суверенитет државне власти значи самосталност према другим спољним властима које постоје ван једне државе. С друге стране, унутрашња сувереност државне власти означава да је власт једне државе, у сфери где делује, супериорна и да су све остале власти (укључујући и власт појединаца) уже. У поређењу са државном влашћу све остале власти су ниже и морају се повиновати државној власти као врховној. Остале власти имају онолико утицаја колико државна власт дозвољава.

С друге стране сувереност државне власти значи њену ограниченост на одређену територију — државна власт није безгранична у територијалном смислу, већ је ограничена на одређени простор тј. државну територију. Значи, државна власт обухвата одређену територију и лица која су на тој територији, а у том домену се остварује.

3. ОБЛИЦИ ДРЖАВЕ

Иако постоје елементи заједнички за све типове држава (територија, становништво и власт) могуће је разликовање и подела држава са различитих аспеката. Ове поделе омогућавају измене класификације познатих типова држава. Највећи број политичких и правних писаца дели државе с обзиром на начин организације власти. Овај критеријум узима у обзир чињеницу да ли је власт у једној држави централизована (концентрисана) или је подељена. На тај начин се долази до поделе држава на просте и сложене.

3.1 Проста држава

Простом или унитарном државом сматра се онај тип државе у којој је организација власти изведена тако да постоји једна врховна власт (врховна државна воља), која је концентрисана у једној личности или једном колегијалном телу. Нижи државни органи изводе легитимност и своју власт из врховне власти, што се дефинише у уставу. Код овог типа државе, обично постоји један устав, једно законодавство, једно држављанство, јединствена државна организација и јединствена сувереност.

Такође, у овом типу држава управљање државом (вршење власти) може бити двојако: централизовано и децентрализовано. Централизована држава може имати концентрацију или деконцентрацију власти. Концентрација власти подразумева постојање централног (јединственог) органа који има све атрибуте власти. Не постоји могућност вршења власти на другим местима и у оквиру других органа. На локалном нивоу могу постојати органи који само извршавају одлуке централне власти.

У другом случају (деконцентрација власти) ка локалном нивоу се образују органи који имају карактер представника централне власти (она их именује и разрешава) и на њих се преносе извесна овлашћења централне власти.

Супротно овом решењу, децентрализована власт у унитарној држави подразумева постојање територијалних органа који имају већа или мања овлашћења у одлучивању (вршењу власти). Локални органи су бирани непосредно од народа (не формира их централна власт) али у вршењу својих функција подложни су контроли централне власти.

Ово је, посебно, уочљиво и готово неопходно код просторно великих држава. Иако је власт у унитарним државама централизована, државна територија је често подељена на мање или веће територијалне јединице. Унитарни карактер власти се обезбеђује у оквиру правног система. Локална управа и одговарајућа локална власт се дефинише законом који је заснован на уставу. Законодавна власт дефинише обим и карактер локалне управе и самоуправе, обезбеђујући истовремено надзор централне власти и над радом локалних органа.

Унитаризам је синоним за политички централизам, али не и за административни централизам — он не искључује ни административни децентрализам ни локалну управу.

3.2 Сложена држава

Поред унитарно организованих држава са једним носиоцем извршне власти (монарх или председник републике) једним законодавним телом (једнодомним или дводомним) једним уставом, јединственим законодавством за целу територију државе, једним држављанством, државном управом и правосуђем, теорија државе и праксе конкретних политичких система познаје и друге облике државне организације. Њихова основна карактеристика је постојање више носилаца извршне власти, више законодавних тела: два или више устава и законодавства која се примењују на појединим деловима државне територије у којима влада двострукост или вишеструкост управних и правосудних органа и двострукост држављанства. За разлику од простих или унитарних држава, ова друга врста држава позната је у теорији и пракси под називом сложена држава и најчешће представља творевину насталу удруживањем двеју или више држава.

Удруживање међу државама засновано је на принципима и начелима који треба да омогуће: остваривање заједничких циљева, отклањање заједничке опасности, регулисање међусобних односа. Као што се појединци удружују да би у заједници остварили своје индивидуалности или да се ове у тој заједници превазиђу, тако удруживање се остварује и међу државама.

Повезивање или удруживање више држава није једнообразно и у пракси су познати различити облици овог повезивања. Углавном сви облици удруживања држава могу се свести на две групе: савез држава и заједницу држава.

4. ОБЛИЦИ ПОВЕЗИВАЊА ДРЖАВА

4.1 Савез држава

Савез држава представља најједноставнији облик удруживања две или више држава. Овако удружене државе се могу делити, с обзиром на разлоге и циљеве њиховог настанка. Битне карактеристике овог облика удруживања су:

а) удруживање две или више држава се заснива на уговору и у суштини представља правни однос између држава уговорница,

б) уговором се прецизира циљ савеза и његово трајање (циљ и трајање су по правилу ограничени),

в) државе уговорнице задржавају свој правни и државни субјективитет у пуном облику, а ограничења у појединим областима постоје само уколико је то предвиђено уговором о удруживању (најчешће је реч о појединим аспектима међународног уговарања, евентуално, у домену спољне политике и сл.)

У теорији се јављају схватања (Г. Јелинек) по којима се савези држава убрајају у уније у ширем смислу (заједнице држава).

Везе које се успостављају у оквиру савеза држава представљају елементарни облик повезивања и сарадње независних држава, облик који може да омогући остваривање и других сложених односа и веза међу њима.

Савези држава се најчешће испољавају као међународна удруживања и сарадња политичког, војног или привредног карактера са одређеним циљем и ограниченим трајањем. Наравно, државе се могу удруживати и поводом других питања или управљања извесним добрима од трајног и заједничког интереса. Ту спадају тзв. административне заједнице као што су: монетарне уније, железничке уније, међународна ПТТ заједница и слично.

4.2 Заједнице држава

Заједнице држава представљају другу групу облика удруживања држава, која се може изразити као: лична заједница (персонална унија); стварна заједница (реална унија); државни савез (конфедерација) и савезна држава (федерација).

Прва два облика заједнице држава: лична и стварна заједница (односно: персонална и реална унија) готово да се не срећу у савременим политичким системима и државној пракси, али ради целине излагања треба истаћи о каквим повезивањима је реч.

Лична (персонална) унија је врста државног савеза у коме владар једне државе на основу наслеђивања престола постаје владар и у другој држави, иако се оне претходно нису споразумеле да имају заједничког владара. Повезаност држава је фактичка, а не правна.

Стварна заједница (реална унија) представља повезивање двају држава (избором заједничког владара) по претходно израженој вољи ових држава, што се манифестује у посебном уговору (реч је о међународном правном повезивању

двају субјеката међународног права). Много чешће, међутим, у пракси се сусреће повезивање држава у облику конфедерације и федерације, па ће ови облици бити детаљније објашњени.

Поред савеза држава, теорија уставности познаје и друге облике сарадње и повезивања, који су такође засновани на међународним уговорима и имају обимније задатке и трајније циљеве сарадње. Реч је о државном савезу (конфедерацији), као облику повезивања који се од савеза држава разликује по томе што за обављање својих задатака има и један стални заједнички орган, а у спољним односима представља неку врсту посебне индивидуалности.

У погледу настанка појединих државних савеза, у пракси нема једнообразности, не постоји идеалан тип државног савеза, већ су државна повезивања ове врсте била условљена конкретним околностима: историјским, политичким, и др.

У теорији постоји више различитих дефиниција државног савеза. У једним се истиче основ повезивања (међународни уговор) а у другим циљеви.

Према првој групи схватања у државном савезу нема средишне државе, свака држава чланица задржава своју пуну аутономију. Једино уговором међународно правног карактера утврђује се да извесни послови од заједничког интереса буду урађени и вођени заједнички. Орган који води ове послове није државни парламент већ једна дипломатска конференција састављена од делегата сваке државе.

По другим схватањима, државни савез је трајна и уговорна заједница држава које се удружују у циљу спољне одбране заједничке територије и осигурању унутрашњег мира посебних држава чланица.

На основу теоријских разматрања појма државног савеза, као и анализе основа повезивања који су постојали нарочито у прошлости, могу се код овог типа повезивања држава уочити следећи општи елементи:

а) увек постоји повезивање две или више независних држава,
б) правни основ повезивања је међународни уговор којим се утврђују циљеви и предвиђају начини њиховог остваривања,
в) заједничке послове обавља посебан орган који чине представници земаља чланица савеза.

4.3 Савезна држава (федерација)

Поред унитарне државе, постоји и други тип државног уређења. То је, како је речено, сложена држава, у оквиру које посебан значај има - савезна држава (федерација), као модеран облик сложене државе.

У поређењу са унитарном државом, или тачније са централизованом унитарном државом, федерација се у многоме разликује. Основна разлика је у овлашћењима (надлежностима) федералних јединица и децентрализованих делова унитарне државе. Такође, положај федералних јединица и њихова овлашћења у федерацији дефинисана су и прецизирана уставом федерације, док такав облик индивидуализације делова унитарне државе не постоји.

5. ДРУШТВЕНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА НАСТАНАК ПРАВА

Људско друштво је дефинисано као посебан и специфичан део материјалног света у коме његови чланови (људи) ступају у различите међусобне односе. Мноштво друштвених односа нужно намеће потребу организованости и постојања одговарајућег реда у друштвеном понашању. Ови захтеви се операционализују кроз стварање правила понашања која су обавезна за све чланове конкретног друштва. Реч је о правилима која су створена у друштву и која се у њему примењују. То су тзв. друштвена правила (норме). С обзиром на карактер настанка друштвенкх правила и циљ који се жели њима остварити уочавају се и њихове основне карактеристике.

У историји људског друштва са аспекта уређивања друштвених односа могуће је уочити две велике фазе развоја: прву, у којој постоје друштва која нису познавала право, и другу у којој се јавља право. Ова подела је веома уопштена, али историјски коинцидира са одговарајућим фазама људског друштва.

Прва фаза, уобичајено називана термином првобитна људска заједница обухвата два периода дивљаштво и варварство. Реч је о периоду одвајања човека и друштва од природе и формирању друштва као самосталиог ентитета. Овај период је карактеристичан у смислу усавршавања пових оруђа и оружја (средства за рад, лук, стрела), те извршене прве поделе рада на сточарство и земљорадњу.

Организација друштва је извршена у облику друштвене заједнице која се назива хорда. Ниво социјалних веза у оквиру хорде је елементаран и изражава се колективним радом и пружањем заједничког отпора природним силама или другим заједницама. Тек касније долази до успостављања других врста социјалних веза, а пре свих породица (крвно сродство), или шире под (gens), племе, савез племена и други облици.

У друштвеном смислу постоји апсолутна равномерност чланова друштва у раду и подели плодова, односно касније створених производа. Овакав начин живота помера и одговарајућу друштвену свест, односно свест појединаца у таквом друштву. Временом поједина друштвена понашања услед дугог понављања постепено доводе до појаве нових друштвених правила обичаја. Реч је о таквим правилима која чланови друштва беспоговорно извршавају јер је и "део" њихове свести уграђен у њих. Није потребно било какво организовано провођење ових правила од стране посебних органа, друштва који, успут речено, још увек и не постоје. Веома је висок ниво подударности друштвених и личних интереса, готово да је реч о њиховој потпуној идентификацији.

На овој етапи развоја људског друштва регулисање друштвених односа се задржава на нивоу друштвених правила и још увек нема друштвених услова за појаву права.

Последњу етапу периода варварства карактеришу развијена производна средства и виши ниво поделе рада (земљорадња, сточарство, трговина, занатство). Јављају се нови елементи у развоју друштва: већа индивидуална самосталност у односу на претходни период, заједнички рад престаје бити услов егзистенције,

друштвени производ премашује минимум друштвених потреба и стварају се услови за присвајање једног његовог дела. Првобитни односи базирани на родовском уређењу и колективној својини постају превазиђени. Стварају се друштвени услови за афирмацију ужих социјалних група породице и породичних заједница пре свих, као средишту производње у друштвеној организацији. Нарушава се хармонија друштвених и појединачних интереса.

Појава приватне својине представља у историјском смислу моменат раздвајању двају етапа у еволуцији друштва, бескласног у класно друштво. Приватна својина као нови својински облик постаје фактор друштвене диференцијације (појава двеју антагонистинких групација: власници средстава за производњу и власници радне снаге), која доводи до укидања дотадашњих друштвених правила. Јавља се потреба за новим друштвеним правилима која ће изразити крупне промене које су се десиле у свим облицима и областима друштвеног живота. У друпггву је присутна диференцијација различитих интереса који су често супротстављени. Сукоби интереса у друштву су толико интензивни да друштво постаје немоћно да их само спречи. Ствара се простор за појаву новог ("спољног") чиниоца различитог од друштва, са довољно моћи да спречава или решава друштвене сукобе и тако успоставља неопходну равнотежу у друштву.

У историјском смислу, то је држава која настаје на одређеном степену друштвеног развитка и из датих друштвених услова. Привидно то је спољни вандруштвени чинилац који се поставља као "арбитар" у сукобу интереса друштвених група. Суштински то је друштвени организам који настаје из антагонизма друштвених група. Држава, као производ сукоба интереса не може бити неутрална, јер тада не би могла да оствари мисију која јој је поверена.

Конфронтација друштвених група, односно њихових интереса је константна у друштву, што се може разрешити само посредовањем државе и пасивизацијом сукоба што је услов егзистенције конкретног друштва. Држава, односно њена организација успоставља односе у друштву који балансирају сукоб интереса и јединство друштва што је претпоставка не само друштвене егзистенције већ и еволуције. У практичном смислу држава успоставља и одржава оне друштвене односе који значе доминацију друштвене групе која поседује средства за производњу. Остварујући своју функцију, држава ствара или санкционише постојећа правила понашања једне групе као општа друштвена правила. Тим правилима морају да се повинују сви чланови друштва без обзира да ли одговарају њиховим интересима. Иза тих правила стоји држава са својом моћи (оружана сила) која јој даје снагу да сваког појединца принуди на поступање по прокламованим правилима.

Према томе, ова нова правила нису друштвена правила која се вољно (свесно) примењују у једном хомогеном друштву. Она садрже и један нови елемент принудности њихове примене као специфичан квалитет карактеристичан за ову врсту тзв. правних правила или најшире право.

6. ОПШТИ ПОЈАМ ПРАВА

У мноштву друштвених правила могуће је извршити њихову класификацију по начину настанка, обавезности примене и слично. Једна врста друштвених правила настаје спонтано (обичај, морал), друга су производ организованог стварања (правила друштвених организација). Такође, у погледу обавезности примене једна делују интензивно, са високим степеном обавезности, друга само дају смер понашања препуштајући појединцима да слободно опредељују своје понашање.

Следећи логику класификације друштвених правила, запажа се једна група друштвених правила (норми) које чланови друштва примењују свесни да се то мора чинити, а не да је то ствар њихове добре воље. Ова група друштвених норми означава се као правне норме или право. Нормирање друштвеног живота обухвата све његове области и односи се на све чланове друштва. Ова два елемента утичу да су друштвене норме, а посебно правне норме које су обавезујуће у друштву услов за успостављање друштвене организованости и нужно ограничавају сферу слободног поступања појединаца и граница индивидуалних слобода у једном друштву. Право је, дакле, у функцији стварања и организације у друштву. Јер, стварајући ред у друштву право служи животу. С друге стране "настанак државе показује да она служи реду, који је њена основна функција".

6.1 Дефиниција права

Полазећи од поменутих критеријума деобе друштвених норми по начину настанка и начину примене долази се до правних норми као специфичне врсте друштвених норми.

За разлику од других друштвеиих норми правне норме нуде, појединцу алтернативу у понашању: или да поступи по норми или да се изложи санкцији која је предвиђена за непоштовање норми. Обезбеђење извршења правне норме је, такође, њена специфичност. Наиме, санкције за непоштовање других друштвених норми (које нису правне норме) су поверене неким ужим друштвеним групама (друштвене организације) које не претендују да наступају у име целог друштва и не располажу моћи (фактичком и легитимном) да појединца принуде на одређено понашање. Једино су правне норме штићене од стране организације која наступа у име целог друштва, а то је држава. Држава располаже монополом силе довољне снаге да присили сваког појединца да поступи по одговарајућим правним правилима, тј. правним нормама.

Право представља скуп посебних друштвених правила која су санкционисана од стране државе и то је његова основна разлика од осталих друштвених норми, тј. квалитет који ову врсту друштвених правила издваја у посебну целину.

Ради генетичког утврђивања настанка права, поред начина о коме је било речи, говоре и други елементи овог методолошког поступка. Право као друштвена творевина има и своје циљеве који ће бити објашњени у оквиру различитих теоријских схватања права.

7. РАЗЛИЧИТА СХВАТАЊА ПРАВА

Право има дугу историју која бележи различита схватања и поимања овог друштвеног феномена. Разлике у третирању права условљене су различитим друштвеним условима у којима поједина схватања настају, па би било ненаучно a priori негирати било које од њих.

Рационалност и објективност у представљању различитих идеја и поимања права сугеришу да основне премисе и ставове ових схватања треба презентирати и ставити на увид не оцењујући њихову валидност и кореспондентност са актуелним теоријским ставовима о праву. Јер, коначно, реч је, у извесној мери, о елементима правне историје, или прецизније, културне историје цивилизације. Давнашња је мисао, уосталом, да је свака теорија истинита у ономе што тврди а нетачна у ономе што негира.

7.1 Природноправна теорија

У основи природноправне теорије је схватање да у природи постоји једно увек присутно и непроменљиво право које је израз највише правде и добра природно право. Ово право припада људима и нико им га не може ускратити. Остваривање природног права је мера остваривања сваког човека појединачно у друштву, односно друштва као целине. Идеја природног права је доминантна мисао у учењу античких мислилаца, који организују државе и положај човека у држави заснивају на природном праву.

Према теорији природног права постоји разлика између природног права и права које постоји у друштву и које се назива позитивно право. Универзални захтев је настајање да се смањи разлика између природног и позитивног права. Теоретичари природног права постављају и модел потпуног остварења права у једном друштву дефинишући да је то онај друштвени моменат у коме би дошло до потпуног изједначења природног и позитивног права.

Дуго времена природноправне теорије су биле прожете теистичким схватањима према којима је природно право производ воље богова. Рационализам XVII века ослободио је правну мисао теистичких погледа и, сагласно општој идеји рационализма, успоставио императив разума у праву. Људски разум је извор свих сазнавања па и права. Једино се разумом може открити природно право које ће успоставити једнакост у друштву и створити услове за пуну слободу појединаца слободу духа и деловања.

Каснија схватања напуштају идеју о непроменљивости природног права, односно природноправних система истакнутих у рационалистичким теоријама. Идеји природног права се признаје вечност и она представља компоненту опште идеје природне правичности чему мора да тежи природно право.

7.2 Историјскоправне теорије

Историјскоправна схватања напуштају мишљења о постојању општег, универзалног права (што је суштина природноправне теорије). Напротив, према овом учењу стоје права појединих народа, која су историјска категорија па самим тим подложна еволутивним променама. Теоретичари који припадају овој правној школи истичу да је свест једног народа уграђена у национално право које је израз народног духа и развија се заједно са развитком народа, задржавајући његове особености.

У оквиру ових теорија право се посматра у његовом еволутивном кретању које има неколико фаза: фазу најмање развијености обично право, фазу научног права и, коначно последњу фазу у развоју законодавство односно кодификацију.

Полазећи од посматрања права у његовом развоју, констатује се да су права неких народа завршила круг свог развоја (нпр. римско право), а то није случај код права неких других народа (нпр. немачко право и слично).

7.3 Социолошке теорије права

Као што је социологија (општа наука о друштву) релативно млада наука, тако су и социолошке теорије о праву новијег датума. Према овим теоријама, право се посматра као друштвена творевина настала на антагонизму интереса друштвених група и појединаца. Сукоб интереса у друштву је константан, зато држава ствара правила понашања или санкционише постојећа друштвена правила и опредељује понашање свих чланова једног друштва у општем интересу. Мера општих интереса је садржана у правним нормама и право постаје инструмент равнотеже у друштву и средство његовог опстанка.

Понашање појединаца у друштву је нормирано у оним областима где се захтева остварење општих друштвених интереса. У осталим сферама, понашање појединаца је слободно и зависи од њихових појединачних интереса.

7.4 Нормативистичке правне теорије

У суштини ових правних теорија је учење да право чине само она правна правила која ствара држава или их санкционише својим апаратом принуде. Све остале појаве које могу бити у склопу ове појаве (право) нису предмет третирања правне науке. Међу нормативистичким теоријама о праву постоји и тзв. "чиста правна теорија" која право третира као потпуно изоловану појаву независну од друштвених услова и средине у којој се примењује.

Према овој теорији, у структури права једног друштва постоји "пирамида" правних норми на чијем врху стоји изворна (највиша) правна норма из које проистичу све остале ниже норме у једном правном систему.

8. ОДНОС ПРАВНИХ НОРМИ И ДРУГИХ ДРУШТВЕНИХ НОРМИ

Правне норме, као посебне врсте друштвених норми, постоје паралелно са осталим врстама друштвених норми којима се утврђују поједине врсте друштвених односа. Реч је о различитим врстама друштвених норми: обичајним, моралним, религијским, нормама друштвених организација и слично.

Постоји више критеријума разликовања права од других друштвених норми. Најчешће разлике се успостављају по: начину настанка, садржају и начину примене.

Правне норме настају претежно активношћу државе која, путем својих органа (најчешће посебних органа), доноси норме. У пракси се дешава да држава каткад преузима већ постојеће норме које својим ауторитетом спроводи "обавезношћу" примене.

Садржај правних норми је значајан критеријум разликовања ове врсте норми од осталих друштвених норми. Полазећи од услова који су довели до појаве права и државе запажа се да се правом првенствено уређују односи који настају у производњи и присвајању добара, (економски) и односи поводом припадности и вршења државне власти (политички). Али, то нису једине области које се уређују правом. Правно нормирање захвата и друге односе где се сукоби интереса мање испољавају (нпр. породични односи и друго).

Дакле, право у друштву регулише оне односе који су битни и на којима почива једно друштво, док се на друштвене односе друге врсте који нису битни, чак и не морају бити "покривени" правом, примењују друштвене норме које немају ранг правних норми.

8.1 Обичаји и право

Обичаји представљају друштвена правила која су призната од самог друштва и настају дуготрајним истоветним понашањем људи. На овај начин, у свести људи се ствара мишљење о нужности таквог понашања. Спонтаност је битан елемент у настанку обичаја. Њихова карактеристика је сталност (конзервативизам) што често представља и озбиљан недостатак.

Право и обичаји представљају, дакле, две врсте друштвених норми који имају заједничку карактеристику да су у функцији успостављања друштвеног реда. Остале њихове карактеристике су, углавном, различите: различито настају (право ствара државу, а обичаји настају спонтано у друштву), а различите су и санкције за њихово непоштовање; За непридржавање обичајних норми, санкције се предузимају неорганизовано од стране појединаца или група у једном друштву, а могу и да изостану. Обрнута је ситуација код правних норми: санкције су унапред предвиђене и извршава их држава својим апаратом принуде.

Коначно, уколико су обичај и правне норме у супротности, предност имају правне норме.

Често, међутим, обичаји надопуњују право. Право прихвата (акцептира) обичајно правило и претвара га у право или му даје правну снагу то је тзв. обичајно право (пр. узансе у привредном праву).

8.2 Морал и право

Морал је облик друштвене свести "произведен" деловањем објективних закона друштвеног развитка. Најједноставније речено, морал представља свест људи у одређивању добра и зла. Моралне норме су подложне променама, сагласно општим променама у друштву. Појединачне и укупне друштвене представе и свест о понашању у друштву на начин да се избегне зло, својствене су свим друштвима. Основ примене моралне норме је свест да се такво понашање очекује од сваког појединца који претендује ка припадност одређеној друштвеној заједници или групи.

За разлику од обичаја, моралне норме су подложне променама и за њихово настајање није потребна дуготрајност понашања.

Правне норме и моралне норме се разликују, такође, у погледу природе и примене санкција. Примена санкција код непоштовања моралних норми је, као и код обичаја, неорганизована и унапред непредвиђена. Посебна врста санкција је грижа савести и она има карактер саме санкције (аутономна је).

Однос права и морала је крупно питање на које је тешко дати прецизне одговоре. Углавном, у пракси нема великих тешкоћа, и уопште однос зависи од правичности и карактера позитивних правних норми које се примењују.

Потпуне правне норме не остављају велику могућност за утицај морала и обратно. Најопштије, морал може да послужи као коректив у тумачењу и примени права, и основ за стварање недостајуће правне норме.

8.3 Право и правила друштвених организација

Поједини друштвени задаци и циљеви се остварују у оквиру друштвених организација које се због тога и оснивају. Рад друштвених организација се одвија по правилима која се доносе у тим организацијама. Ови акти се називају: правила, општи акти, статути, правилници и слично.

Правила која примењују друштвене организације су двојаког карактера: једна група правила су друштвене норме које се примењују у овом типу организација, а друга група правила су она која санкционише држава и изједначена су са правом (непридржавање овог типа правила има за последицу интервенцију државног апарата).

9. ИЗВОРИ, СТРУКТУРА И ТУМАЧЕЊЕ ПРАВА

9.1 Извори права

Стварање права представља интелектуалну активност која резултира настајањем правне норме. Правна норма (правни акт) је објективно дата појава која се материјализује путем језика, усменом или писаном речи, а то је праћено одговарајућим знацима, симболима и слично. Такође правни акти се разликују не само по различитим облицима испољавања, него и различитом садржином.

Полазећи од ових критеријума, правни акти се деле на опште правне акте (опште правне норме) тј. правила која се односе на неодређен број лица и правних ситуација и појединачне правне акте, који се изводе из општих норми и односе се на конкретне појединачне субјекте и ситуације. Појединачне норме немају супротан објекат према коме би представљале извор права.

Према томе, извори права могу бити само опште правне норме које у спољном облику могу бити: писани или неписани извори права, односно, уопште, писано или неписано право.

Под писаним изворима права сматрају се сви они општи правни акти који су изражени текстуално. За разлику од њих, неписани извори права не настају на основу писаног текста, већ спонтано, истоветним и дуготрајним понашањем неких друштвених група.

Писани и неписани извори права су присутни у свим савременим правним системима. Анализа савремених правних система показује да су писани извори права доминантни у већини од њих, а, свакако, и у правном систему Републике Србије.

Полазећи од учињених подела извора права, најзначајнији извори права су:

1. устав
2. закони,
3. подзаконски акти
4. правила друштвених организација
5. обичаји
6. судска пракса и прецеденти

9.1.1 Устав као извор права

У хијерархији правних извора, устав је означен као најважнији извор права. На основу података из историје уставности утврђује се да су устави (реч устав латински:constitutio) грчких полиса већ у V и IV веку п.н.е. били предмет филозофских расправа Платона и Аристотела. пре свих. Платон је пледирао за идеални устав, а Аристотел пише о уставима појединих грчких полиса. Оновремено поимање устава не може се, међутим, изједначити са савременим третирањем ове проблематике.

У формалном смислу, устав се, данас, схвата као скуп правних норми највише правне снаге (доноси га посебна уставотворна скупштина, или други највиши законодавни орган у једној земљи, најчешће по посебној процедури) с којима морају бити у складу све остале норме које правно проистичу из устава.

Уједно, ово је материјализација принципа уставности који је, поред принципа законитости, доминантан принцип у савременим правним системима.

Садржински (материјално) устав регулише основне друштвене односе (у историјском смислу сматра се да је најстарији Устав САД из 1767. године, донет на Филаделфијској скупштини).

Централно место устава у правном систему значи да све остале правне норме у њему налазе основне поставке и да његове норме чине правни основ других правних грана (поред уставног права које се баве уставом).

Поред тога што је највиши правни акт у једној земљи, уставом се нормативно усмерава развитак конкретне државе, односно друштва. Разумљиво, ово усмеравање је оквирно, а разрада се обавља у нижим правним актима.

Према форми у којој постоје, основна подела устава је на писане и неписане уставе. Већ из назива се може закључити да је писани устав скуп правних прописа о уређењу једне државе који постоји у писаној форми. Такође, неписани устав састоји се из начела која нису утврђена у писаној форми већ су фиксирана и укорењена у свести људи током политичког живота и парламентарних процеса. У вези са овом поделом, разликују се кодификовани и некодификовани устави.

Кодификација устава подразумева да су основна начела о уређењу државе (то је основни садржај устава) скупљена у јединственом писаном документу. За разлику од ове врсте устава, некодификовани устав није целовит и јединствен документат. Његова начела су садржана у мноштву посебних докумената. Разумљиво да су за проучавање неког конкретног државног уређења кодификовани устави много подеснији него некодификовани. Најпознатији пример некодификованог устава је енглески устав. Уопште, Устав Енглеске је интересантан у структуралном и садржинском смислу. Наиме, овај устав је исправно назвати кодификованим а не неписаним уставом, јер неки документи који улазе у његов састав су писани (нпр. Magna Charta Libertatum из 1215. годиие најстарији уставни документ уопште, Bill of rights из 1689. године, Act of Settlement из 1701. године, Закон о овлашћењу Дома лордова у законодавном процесу 1911. године). Највише енглеских уставних прописа налази се у облику "обичајног права" што ствара потешкоће око његовог прецизног утврђивања.

Као највиши правни акти, устави се разликују и по начину њиховог мењања. Постоје устави који предвиђају теже услове за њихово мењање и устави који се мењају лакше. У том смислу се говори о крутим и меким уставима.

Промена крутих устава подразумева посебан (специјалан) сложенији поступак него што је нпр. поступак којим се мења неки закон. Сложеност поступка се огледа у постојању посебног органа за промену устава (нпр. уставотворна скупштина) или захтевом да то изгласа специјална већина чланова органа који мења устав или да се одобри референдумом итд.

Меки устави, напротив, могу се мењати као што се мења обичан закон.

У теорији уставности постоје схватања која објашњавају оба приступа. Схватања која истичу крутост устава као израз уставне стабилности, полазе од става да је могуће једном заувек или за дужи временски интервал утврдити и задржати основна начела о организацији државе или друштва, што је израз природноправне теорије. Присталице овог схватања сматрају да је за уставне промене потребно предвидети и посебан орган и нарочит поступак. Крутост у промени донетог устава дошла је до израза у Декларацији права човека и грађанина из 1789. године.

Супротно овим схватањима, присталице меких устава сматрају да је за промену устава довољна процедура која се иначе примењује и за обичне законе (Француски устав из 1715. године је пример меког устава, јер су уставотворци сматрали да народ увек има право да промени устав). Специфичан начин промене устава јесте кад се устав не мења у целини већ се изузимају поједине уставне институције.

По начину доношења устави се деле на: октроисане, уставне пактове и народне уставе.

Октоисани устави су резултат политичког диктата поглавара државе народу, парламенту и политичким странкама и представљају израз његове једностране воље.

За разлику од ове врсте устава, уставни пактови су израз одређеног компромиса између поглавара државе и представничких скупштина. Ова врста устава је позната у уставним монархијама.

Коначно, постоје и устави који су израз воље већине народа која је изражена на општим, тајним и демократски проведеним изборима или референдумом. То су народни устави.

Устави се, такође, разликују и по свом садржају, што, најчашће, зависи од облика државне власти и конкретног друштвено- економског поретка. Анализа устава различитих држава показује да неки од њих садрже само одредбе које се односе на облик државе (тј. облик владавине) и облик државног уређења. Други устави; поред ове врсте одредби нормирају права и дужности грађана и њихов положај у систему власти. Трећа врста устава обухвата, поред поменутих и одредбе о друштвеноекономском уређењу. Ови устави су најпотпунији најчешће се сусрећу у савременој пракси.

9.1.2 Закон као извор права

У хијерархији правних аката, закон следи одмах после устава. Полазећи од оваквог места закона, треба истаћи да устав дефинише поједине елементе значајне за ближе одређење закона. Реч је о: органима који доносе законе, поступку по којем се доносе закони и садржају закона. Закон, приликом чијег доношења су испоштоване поменуте уставне претпоставке у складу је са уставом. У противном, реч је о неуставном закону који се у посебној процедури (најчешће пред посебним органом уставним судом) ставља ван правне снаге.

Код правних аката, њиховог значаја и рангирања (хијерархије) у конкретном правном систему, значајна је примена двају принципа: уставности и законитости. Најопштије, примена ових принципа омогућује увођење реда у правном систему једне државе, што је претпоставка функционисања система власти у њој, односно остварења државе у целини.

У правној науци када се говори о закону истиче се примена принципа законитости. Поводом принципа законитости, разликујемо закон у формалном и закон у материјалном смислу.

Под законом у формалном смислу (формална законитост) подразумевамо сваки акт који донесе законодавно тело, по одређеној законодавној процедури и који формално носи назив закон, без обзира на то какав му је садржај. Насупрот оваквом одређењу закона, под законом у материјалном смислу (материјална законитост) подразумева се онај акт који има садржај који имају закони, без обзира који га је орган донео.

Очигледно је да формални критеријум уноси много више сигурности за одређивање неког правног акта законом. Најчешће, међутим, акти који испуњавају формални критеријум испуњавају и материјални критеријум који се тражи да би један акт могао бити назван законом, тј. постоји подударност формалне и материјалне законитости.

Када је реч о закону као извору права, у федерално организованим државама јавља се одређен однос савезних и републичких закона. Однос закона федерације (савезни закон) и закона федералних јединица (републички закон), тако је постављен да републички закон мора бити у складу са савезним, мада су могућа и другачија решења.

Након провођења процедуре за доношење закона, овај правни акт још не производи правно дејство. Потребно је да се субјекти на које се закон односи упознају са његовом садржином. Ово се постиже објављивањем закона у службеном листу (гласнику, новинама) и протеком одређеног времена за које се сматра да су норме садржане у закону постале општепознате. Временски период који чини претпоставку да је закон постао општепознат назива се vacatio legis. Уобичајено трајање vacatio legisa је осам дана од дана објављивања закона у службеном листу. Међутим, ова дужина рока може, из оправданих разлога, бити скраћена или продужена. Скраћење или продужење vacatio legisa може ићи до његовог потпуног искључења закон се примењује даном објављивања у службеном гласнику. Свакако да разлог хитности примене прописа је диктиран карактером закона који се доноси, и ипак, представља изузетак од утврђених правила, Такође, рок примене може бити и продужен када природа правних односа који закон уређују то налаже (битно другачије уређивање ових односа од ранијег нормирања).

Правило је, такође, да закони делују унапред од дана ступања на правну снагу. Ретроактивна примена закона је изузетак и најчешће то налажу разлози који нису правне природе. Ова мера има за циљ да спречи субјекте на које се закон односи да својим радњама ослабе ефекте који се законом желе постићи.

Поводом закона, значајна су још два момента: време важности закона и простор на коме се закон примењује.

Важност закона престаје на два начина: доношењем новог закона и протеком времена. Први начин је правило, а други изузетак. Наиме, у једном правном систему уобичајено је да се протеком извесног времена јавља потреба да одређени односи буду уређени на начин који прелази оквире постојећег закона којим се та питања уређују. Тада се приступа доношењу новог закона, и стари пропис (закон) се ставља ван снаге. Најчешће се то чини непосредном одредбом у новом закону али и не мора. Међутам, ако су норме новијег датума супротне ранијим, онда правила из ранијег закона губе правну важност, иако то није директно одређено. При томе, престанак важности може захватити закон у целини или делимично (у погледу неких норми, док друге остају на правној снази). Правнотехнички такви акти се називају "закон о измени и допуни закона о..." Други начин престанка закона је услед протека времена. Овај случај постоји кад је већ у самом закону орочено време његовог важења, тахо да се зна да истеком тог времена закон престаје да важи, без обзира да ли је донет нови пропис којим ће се уређивати односи који су предмет закона чија важност истиче.

У савременом праву питање просторног важења закона је посебно актуелно. Основни разлог је чињеница да је право појава која карактерише међународну друштвену заједницу, која доноси прописе који се односе на више ужих заједница држава. Питање просторног важења закона се решава на релацији међународна заједница држава. Свака држава има своје право које се у већој или мањој мери разликује од права одређених државних заједница (повезаност више држава у одређену организацију, нпр. Европска унија и сл.).

Могућа су два решења или национални закони (закони једне државе) важе на одређеној територији за све појединце који се на њој нађу (територијални принцип) или закони важе само за појединце који припадају територији државе за коју су донети, без обзира где се ти појединци сада налазе (персонални принцип). Преовлађујући је територијални принцип: тј. деловање закона своди се на територију државе која је тај или те законе донела. Међутим, искључено је апсолутно примењивање овог принципа и нужно је његово компоновање са персоналним принципом.

9.1.3 Подзаконски (и други) акти као извор права

Поред устава и закона, органи власти доносе и друге правне акте мање снаге (препоруке, резолуције, уредбе и слично) који су такође извор права.

Полазећи од уставности и законитости као темељних принципа, обавеза је доносилаца подзаконских аката да ови акти буду у складу са вишим правним актима, тј. законом и уставом, У савременој држави порастао је значај подзаконских аката, јер се њима регулишу значајна подручја друштвеног живота. Овим актима се врши разрада закона. у циљу њихове потпуније примене у пракси.

Надлежност за доношење ових аката је утврђена у корист највиших представничких тела и органа власти (цкупштина, влада, министарства и други управни органи).

Постоје различите врсте подзаконских аката. Најчешће је реч о: препорукама, резолуцијама, уредбама, одлукама и сл. Ови акти су општи правни акти јер садрже опште правне норме и у фуккцији су извршења законских и других општих аката, било тако што се законске одредбе шире и прецизније разрађују, било што се непосредно извршавају. За разлику од закона, подзаконски акти далеко су многобројнији, како у погледу органа који их доносе, тако и у погледу садржине односно облика у којима се доносе. Код ових аката у потпуности је изражен принцип хијерархије, тако да они морају бити у складу са вишим правним актима (законима).

Поред поменутих у правном систему једне државе следећи подзаконски акти су акти судских органа. Ови акти се доносе у различитим врстама судских поступака: кривичном, грађанском и ванпарничном и др. У теорији је дуго присутно питање да ли су акти судских органа општи или појединачни подзаконски акти. Одговор није јединствен, јер поједини правни системи (континентални) ове акте третирају као појединачне, док правни системи англосаксонских земаља (Енглеска, САД) дају овнм актима општенормативни карактер.

Основне разлике у реченим ставовима састоје се у томе да континентално право сматра да судови могу доносити само појединачно правне акте, а не и тзв. прецеденте који би имали општи карактер и примену. Англосаксонско право ову могућност напротив, предвиђа и шта више, велики део ових правних система састоји се од прецедентног права. Судови су у систему права везани пресудама виших судова, а они су везани својим властитим одлукама. Овде се као стваралац права појављује судија, а не законодавац.

9.1.4 Обичај

Као извор права јављају се и обичаји. Свакако да није реч о свим обичајима, већ о оној категорији обичаја који под одређеним условима стичу статус правних правила. У том случају, обичај се третира као извор права, као општи правни акт који садржи правне норме које се називају обичајно право.

Веома је сложено питање када обичај постаје обичајно право. Најопштије, то је моменат кад се обичај санкционише државно правним актом. Ово се санкциокисање састоји у одређивању да се један правни однос има уредити према обичајним правима.

Под одређеним условима извори права могу да буду и правила друштвених организација. Држава уређује сферу у којој друштвене организације имају овлашћење да стварају право, било самостално или уз помоћ државе. Правила друштвених организација примењују се, по правилу, на један ужи круг људи, чланова тих организација. Право које стварају друштвене организације има своје исходиште у државним актима, па ови акти стоје хијерархијски изнад правила друштвених организација које морају да буду у складу са актима "вишим" од њих.

Треба напоменути да постоје схватања у науци која међу изворе права сврставају и правну науку, односно акта приватних лица (уговори, једностране изјаве воље и слично).

9.2 Структура права - правна норма и њени елементи

Постоје различите дефиниције права. Често, право се дефинише као скуп посебних правила којима се регулишу поједини односи у друштву и која укупно чине једну целину. Полазећи од основног схватања права, методом дедукције (од општег ка појединачном) долази се до закључка да правне норме чине "атоме" до којих се може разлагати право и, управо, правна норма је основни елемент структуре права. Преко правне норме право се манифестује у спољњем свету и осећа се његова присутност у друштвеном животу.

Правна норма није идентична са чланом неког правног акта (устава, закона, подзаконских аката и слично). Разлике се огледају у садржини: правна норма изражава једну целину којом се уређује један или више друштвених односа, а поједини чланови конкретних правних аката су целине у номотехничком смислу (номотехника наука о изради и формулисању правних правила).

Иако је правна норма најнижа правна категорија до које се право може разлагати, то не значи да правна норма нема своје саставне делове. У правној теорији је одавно дискутован проблем елемената правне норме, и узима се да се правна норма састоји из три елемента: хипотезе, диспозиције и санкције.

Први од поменутих елемената правне норме, хипотеза је општи услов да један друштвени однос буде обухваћен правом и буде означен као правни однос. Реч је о чињеницама које су претпоставка да се уопште нормира један друштвени однос, тј. то су чињенице без чијег постојања правно нормирање губи своју сврху и циљ. У извесном смислу, хипотеза правне норме је супстрат друштвеног односа који се регулише правном нормом.

Упркос оваквог значаја хипотезе правне норме она није увек лако уочљива и често се изоставља, те се мора претпостављати.

За разлику од хипотезе, остали делови правне норме (диспозиција и санкција) су много "видљивији", тако да би се могао стећи погрешан утисак да су ово и значајнији делови правне норме. Тачно је, међутим, да се ради о елементима истог ранга важности како је већ дефинисано, бнтним елементима правне норме.

Други елемент правне норме диспозиција је и њен најуочљивији део. То је само правило понашања које је прописано нормом. У њему је садржан захтев како треба да се понашају субјекти на које се правна норма односи у конкретној друштвеној ситуацији.

Различитост правних норми, по садржају, чини да су различите и диспозиције правних норми у погледу њихове прецизности. Овде се под прецизношћу диспозиције подразумева одређеност понашања субјекта на кога се правна норма односи.

У структури правних норми, у једном правном систему, уочљиво је да поједине врсте правних норми (нпр. кривичноправне норме) инсистирају да диспозиција буде стриктно одређена не препуштајући субјектима, које норма обавезује, слободу деловања. Друга врста норми (нпр. имовинскоправне норме) у већем степену уважавају слободу воље субјеката на које се норма односи јер је природа односа који се регулишу правном нормом таква да њихово остварење зависи од испољавања, односно уважавања појединачних воља субјеката који ступају у те односе (нпр. код закључења појединих врста уговора поштовање слободе уговарања и томе слично). Различите правне норме, у већој или мањој мери омогућавају дискрециono понашање субјеката на које се норма односи.

Одговор, зашто је то тако, у једном правном систему, садржан је у чињеници какав значај поједине норме или скупови норми имају за укупно регулисање односа у једном друштву.

Истакнута је већ разлика између кривичних и имовинских правних норми у погледу степена дискреционих овлашћења која пружају диспозиције појединих од ових норми.

Норме кривичног права, по свом карактеру су норме које штите најзначајније вредности (објекте) у једном друштву (физички интегритет људи, живот и здравље, основе једне државе - економске и политичке) па је и разумљиво да правила понашања која оне претпостављају не допуштају дискрециону власт појединих субјеката (људи) на које се односе.

С друге стране, имовинске норме које уређују имовинске односе, који настају поводом поседовања и размене добара су сфера друштвених односа где стваралац права није заинтересован да до краја "диригује" понашање субјеката учесника тих односа. Због тога носиоци тих односа имају већи обим слободног деловања, што омогућује потпуније остваривање садржине односа који се тим нормама уређују (слободна размена добара и слично).

Правна норма садржи, поред хипотезе, диспозиције и трећи елемент: санкцију као свој саставни део.

Санкција је онај део правне норме којим се предвиђа последица за случај да субјект на којега се односи правна норма не поступи по диспозицији (тј. правилу поиашања предвиђеном правном нормом). У овом делу правне норме манифестује се способност државе да обезбеди примену правне норме, мимо воље појединих субјеката, или шире, функционисање правног система у једној држави. Држава, кроз монопол физичке принуде обезбеђује примену одговарајућих мера према субјектима који нису поступили по захтеву садржаном у диспозицији правне норме.

9.3 Врсте правних норми

На "простору" између појединих субјеката у друштву и државне власти постоји мноштво правних норми које регулишу поједине друштвене односе. Уочава се, да с обзиром на одређеност делова правне норме постоје разлике између појединих

врста правних норми. Различите правне норме условљавају различит степен слободе субјеката у односу на правило понашања садржано у свим нормама. Најчешће, ова корелација је условљена карактером диспозиције правне норме, од чега зависи интензитет примене правне норме. Основна подела правних норми по овом критеријуму јесте на: императивне норме (ius cogens) и дисјунктивне норме. Дисјунктивне норме се даље деле на алтернативне, диспозитивне и опште и појединачне правне норме.

Императивне (категоричке) норме су оне које се примењују онако како су донете, без остављања слободе у поступању субјеката. Реч је о нормама које дају само једну могућност у поступању и субјекти то не могу мењати (најчешће је реч о нормама кривичног права, али не само о њима). Ове норме изражавају заповест доносиоца правне норме субјектима у друштву да поступе "овако и никако другачије".

Дисјунктивне норме, међутим, остављају већи или мањи степен слободе у понашању субјеката на које се односе. У оквиру ове категорије норми, алтернативне норме су оне које предвиђају две или више могућности које може да изабере субјект - адресат норме. Услов је да његово понашање не прелази оквире остављених могућности (релативну слободу понашања). За разлику од њих, диспозитивне норме значе највећи могући степен слободе понашања субјеката. Слобода субјеката (у оквиру диспозитивних норми) огледа се у томе да доносилац норме - држава даје одређено овлашћење адресатима норме. Уколико овлашћење не буде искоришћено, онда наступа ситуација у којој се однос уређује на начин како предвиђа држава. Реч је о врсти друштвених односа за чији настанак и одвијање је потребна иницијатива различитих субјеката у друштву. Нормирање тих односа не сме да спутава њихово одвијање. Нормом се односи уређују на одређен начин, али субјектима учесницима тих односа се препушта да могу, ако им норме не одговарају да сами дефинишу нова правила којима ће уредити међусобне односе. Уколико они то не учине онда је претпоставка да је њихова воља да се понашају према диспозицији садржаној у правној норми.

Диспозитивне норме су најприсутније у грађанском и привредном праву. Највећим делом ове гране права уређују односе поводом промета вредности и добара из имовине једног у имовину другог субјекта. Због тога је за прво довољно да ову врсту односа уреди на општи начин којим се обезбеђује усклађивање друштвених интереса у овој области, а и поштовање правног поретка у целини. Све остало је у домену сагласности воље субјеката који учествују у тим односима (они најбоље знају како треба да уреде међусобне односе).

Најчешће, правне норме се односе на неодређен број субјеката, односно друштвених односа који се дешавају у друштву. При томе, примењене на једну или више животних ситуација, правне норме се не исцрпљују већ постоје и производе одговарајуће последице све док, по одређеној процедури (поступку), не буду стављене ван снаге. Правне норме које на овај начин уређују друштвене односе називају се општим правним нормама. Ниво општости правних норми није идентичан и у корелацији је са хијерархијом правних аката. Ниже правне норме (норме нижег нивоа) морају бити у складу са правном нормом вишег нивоа.

Као што постоји потреба за правним нормама које на општи начин уређују друштвене односе, тако је неопходно постојање и правних норми којима се уређују конкретни друштвени односи, односно конкретни правни односи.

Правне норме које уређују појединачне правне ситуације називају се појединачне правне норме. Ове правне норме се изводе из општих правних норми (пример: решење о коришћењу годишњег одмора).

9.4 Тумачење правних норми

Правне норме, као основни елемент права и облик његове манифестације, представљају одређене продукте свести изражене одговарајућим речима и појмовима. Недостатак средстава којима се изражавају правне норме (непрецизност језика и слично) с једне стране, и постојање разлике између стандарда друштвених односа ("општост" и "безличност" случајева) на које се правне норме односе и конкретних животних ситуација, с друге стране, условљава потребу тумачења правних норми.

Тумачење правних норми, суштински, представља изналажење унутрашњег смисла и најадекватнијег начина примене поједине норме или групе правних норми.

Ситуације у којима се јавља потреба за тумачењем правне норме су веома различите и, најопштије, могу се поделити на две велике групе: тумачење у примени правне норме и тумачење ван примене правне норме.

Искуство показује да је чешће тумачење правне норме поводом њене примене. Овде су могуће две ситуације:

- да правну норму тумачи субјект који треба да поступи по њој
- да правну норму тумачи државни орган који треба да реши неки правни однос. У овом случају приступа се тумачењу опште правне норме да би се донела појединачка норма у разрешавању неког правног односа.

Друга група тумачења правне норме односи се на случајеве који се најопштије називају и тумачење ван примене правне норме. Ову врсту тумачења могу да предузимају органи (тела) који су норму донели, тј. стваралац правне норме, односно да је тумач правне норме правна наука.

Ситуација када стваралац правне норме тумачи правну норму назива се аутентично тумачење, а тумачење правне норме од стране правне науке познато је под називом стручно (доктринарно) тумачење.

9.4.1 Методи сазнања и тумачења правне норме

Приликом тумачења правне норме користе се средства правна и ванправна да би се што потпуније схватио смисао, садржина и значај правне норме. Та средства и методи су веома различита и предмет су проучавања посебне науке

методологије права. Најопштије, "предмет... методологије права јесу методи права и методи сазнавања права и методи практичног бављења правом. Њен задатак је да ове методе наброј, да их опише, да покаже како се примењују. какве резултате дају, да утврди њиховемеђусобне везе, као и везе са другим појавама, да опише и објасни њихов развој и, у мери која је могућа, да оцени њихову вредност.

У мноштву метода тумачења правне норме, по својој општости и значају, посебно место заузимају: догматички и нормативни метод.

Догматички метод има за циљ утврђивање мисаоног садржаја правне норме, тј. његов задатак је да утврди шта правна норма тачно значи", тј. да утврди "тачно или право значење правне норме.

За разлику од догматичког метода, нормативни метод испитује правне норме као такве не улазећи у њихову конкретну садржину као правила понашања.

Поред ова два метода, који су посебно значајни за сазнавање правне норме, постоје и други значајни методи као што су: језички, логички, социолошки, системски упоредноправни.

Језичким тумачењем правне норме, њен смисао се утврђује помоћу правила филологије, граматике и синтаксе. Овом врстом тумачења утврђују се језички могућа значења норме, али се њиме никад не може поуздано утврдити и право значење правне норме.

Логичко тумачење правне норме се заснива на примени правила логике на једну конкретну норму или више правних норми и утврђивање њихових логичких веза, односно међусобних разлика. У оквиру ове врсте тумачења правне норме посебно је значајна могућност коришћења појединих логичких правила, као нпр. argumentum a contrario (закључивање по супротности).

Социолошки метод, а има их више врста, објашњава право као идеалну (духовну) и реалну (друштвену) појаву. Овим методом се објашњавају узроци настанка права као духовне појаве и његове везе са друштвеним појавама које га изазивају и одређују, као и везе којима се објашњава утицај права на друштво (примена историјско- материјалистичког метода). Историјска компонента у тумачењу права полази од услова који постоје у моменту доношења правне норме и њиховог утицаја на њено доношење, те се из тога изводи прави смисао норме.

Систематско тумачење правне норме састоји се у тумачењу појединачне правне норме или групе норми у њиховој повезаности са осталим нормама у једном правном систему. Овим тумачењем се долази до правних норми које постоје у једном правном систему.

Поједине државе имају своје правне системе. Њихов настанак и карактеристике условљени су различитим утицајима, тако да разлике међу њима нису мале. Често, међутим, потребно је упоредити конкретна правна решења сличних друштвених односа у два или више правних система. Метод који то омогућује назива се упоредноправни метод.

9.4.2 Појам правне празнине и начин њеног решавања

Правним нормама у једној држави обухваћен је велики број друштвених односа. Бројност друштвених односа, као и чињеница да је реч о динамичним односима доводе до ситуације да се неки од тих односа не могу подвести под опште норме у оквиру постојећег правног система, иако постоји интерес законодавца да се ови односи нормирају. Овакве ситуације (тј. пропусти) називају се правним празнинама. У случају постојања правних празнина орган који примењује право треба да одлучи како да превазиђе насталу ситуацију и реши конкретан друштвени однос. Поступање органа примене права зависи од природе односа који је у питању, и може бити двојако: ако "спорни" правни однос садржински не одудара од неких већ нормираних правних односа - примениће се правило аналогије, а ако се таква сличност не може наћи - правна норма се слободно ствара.

9.4.2.1 Правна и законска аналогија

Правни односи су веома бројни, што ствара могућност њиховог класификовања, по сличности, (односно разликама), и тако се долази до група правних односа. Овако груписани правни односи се уређују одговарајућим правним нормама које су засноване на једнаким принципима (нпр, купопродајни односи као део облигационог права и слично).

Ова карактеристика правних односа се користи у ситуацији када постоје правне празнине. Наиме, када се утврди да један правни однос није непосредно нормиран општом правном нормом приступа се утврђивању најуже групе односа којој по сличности и садржини припада тај однос. Уколико се утврди постојање сличних правних односа који су регулисани правним нормама, онда је правно логички најцелисходније да се из норми које уређују те односе или из начела која су примењена, изведе општа норма под коју ће се подвести нерегулисани правни однос.

Овај метод попуњавања правних празнина назива се правна аналогија.

Поред правне аналогије, постоји и други тип аналогије којом се попуњавају правне празнине, уколико се јаве у једном правном систему, то је законска аналогија.

Специфичност законске аналогије је у томе да се правно правило које се примењује на сличан правни однос примени и на правни однос који није нормиран.

Разлика у односу на правну аналогију изражава се чињеницом да се код законске аналогије не ствара нова норма (што је случај код правне аналогије), већ се постојећа норма преносно примењује и на нерегулисане односе.

9.4.2.2 Слободно стварање правне порме

Субјекти (органи) који примењују право могу се наћи у ситуацији да питање правне празнине није могуће решити применом аналогије (правне и законске).

Једноставно, правни однос који није регулисан правном нормом нема сличности са другим правним односима који су уређени правним нормама, тако да није могуће применити постојеће правне норме, односно извести нову правну норму која би се "наслањала" на неку већ постојећу норму у правном систему. У том случају, субјект (орган) примене права постаје орган који ствара право. Наиме, у конкретној ситуацији орган примене права формулише појединачну правну норму коју примењује на правни простор који није "покривен" правном нормом, На тај начин се превазилази ситуација да је један правни однос нерегулисан и да његови учесници нису правно заштићени. Овакво стварање појединачних норми без њиховог извођења из већ постојећих општих норми назива се слободно стварање правних норми, или, општије слободно стварање права.

Међутим, слободно стварање права није слободно у апсолутном смислу (уосталом, апсолутна слобода је негација слободе и у филозофском и у друштвеном смислу). Субјект који ствара појединачну правну норму дужан је да води рачуна о неким општим претпоставкама и елементима који омогућавају кореспонденцију новостворене норме са нормама у правном систему. То се постиже уколико стваралац појединачне норме води рачуна о принципима и начелима која постоје у правном систему где је дошло до празнине (мора водити рачуна о "духу" права у коме делује).

10. ПРАВНИ СУБЈЕКТИ

Доносилац правне норме, а то је најчешће законодавац, упућује (адресира) правну норму појединим субјектима (адресатима) који су дужни да по њој поступе или који своје међусобне односе уређују по правилима које предвиђа правна норма.

Субјекти који оживотворују правне норме, дајући им смисао постојања, су људи чланови једног друштва, односно становници државе у којој постоји правни систем, чији је један елемент правна норма или правне норме којима се уређује један правни однос.

Међутим, људи (појединци) нису једини субјекти и актери у правном животу једне државе. Запажа се да су учесници у правним односима и извесне групе људи, тачније његове асоцијације. Ове асоцијације нису прост збир људи као појединаца, који их чине. Испуњавајући одређене услове, друштвене асоцијације имају, такође, сопствени персоналитет у правним односима који их чине правним субјектима.

Дакле, у правном животу се појављују две врсте правних субјеката: људска бића означена у праву термином физичка лица, и одређене асоцијације људи који се називају правна лица.

Обе врсте правних субјеката су карактеристичне одређеним својствима која их чине подобним да буду носиоци правног субјективитета. Скуп тих својстава: правних субјеката назива се правна способност.

10.1 Физичка лица

Физичка лица стичу правни субјективитет рођењем. Међутим, да би тек рођено физичко лице (човек) постало правно способно потребно је испуњење још два услова да је рођено живо и да има људски облик. Опште правило има један изузетак у наследном праву где се правни субјективитет признаје зачетом, а још нерођеном детету (тзв. nasciturus). Ствара се фикција и зачетом детету се признаје правни субјективитет већ од момента смрти оставиоца (који умре пре његовог рођења), под условом да се дете живо роди и у људском облику.

Правни субјективитет физичких лица престаје њиховом смрћу (што је предмет утврђивања медицинске науке). Уколико, међутим, чињеницу смрти није могуће учинити извесном, тада у посебном поступку код суда, могуће је једно лице које је нестало прогласити умрлим.

Пословну способност према нашем праву физичка лица стичу са извршених осамнаест година, тј. са наступањем пунолетства. До тог доба старости физичка лица су малолетна и претпоставка је да њихов ниво психичке зрелости не омогућава да стичу права и преузимају обавезе у правним односима. Од овог правила има и изузетака (ступања у брак пре осамнаест година уз сагласност родитеља, и слично).

10.2 Правна лица

Друга врста правних субјеката поред физичких лица, су правна лица. Речено је да су то скупине људи. Међутим, то није прост збир појединаца. већ асоцијације организоване по посебним правилима која постоје у једној држави и чије повезивање има за циљ остваривање одређене (друштвено корисне) делатности.

Делатности којима се баве правна лица условљавају њихове различите облике удружења, установе, предузећа, политичке организације у вршењу државне власти. Сваки од ових облика правних лица стиче правни субјективитет њиховим правним признавањем (од стране државе). Правно признање правних лица значи и његову промоцију као посебних друштвених личности. Ова два момента коинцидирају и није их могуће раздвојити. Значи, постоји истовременост настајања једног правног лица као друштвене и правне личности. У теорији постоје три облика настанка правних лица (систем пријаве регистрација се обавља подношењем пријаве надлежном државном органу, систем концесије држава одређује услове регистрације, нормативни систем систем дозвола - правним нормама се на општи начин утврђују услови да би једна асоцијација стекла статус правног лица).

У правном саобраћају посебан значај и место имају предузећа, па се на њих скреће посебна пажња. Према постојећим законским решењима у нас предузећа стичу статус правне личности испуњавањем одређених услова (општих и посебних). Асоцијације које се оснивају ради обављања привредне делатности (у циљу стицања добити) и које су уписане у судски регистар називају се предузећима. Предузећа се оснивају ради стицања добити (профита), али постоје и облици предузећа (јавна предузећа), која се формирају, пре свега, ради остваривања јавног интереса.

Реч је о асоцијацијама које имају два елемента: људе и имовину, и регистроване су код надлежног државног органа.

Правни субјективитет правних лица престаје са наступањем одређених околности које чине да ови правни субјекти не могу да учествују у правним односима. Правна лица престају да постоје, а тада престаје и њихов правни субјективитет, са престанком било којег елемента потребног за њихово постојање. Ове чињенице се евидентирају у регистрима и то се назива брисањем првобитног уписа и тај моменат означава да правно лице и правно престаје да постоји.

11. ПРАВНИ ОДНОСИ

Право настаје поводом одређених друштвених односа, и не односи се на све друштвене односе. Правом се уређују друштвени односи који су најзначајнији за егзистенцију једног друштва, однесно државе. Друштвени односи који су уређени правом називају се правни односи.

Карактеристике које ове односе чине посебним јесу: њихов значај за конкретно друштво и чињеница да су правно нормирани.

Број правних односа у једној држави није константан, већ се мења (повећава и смањује) са променом реалног живота.

Да би један друштвени однос био третиран као правни однос неопходно је да се општем правном нормом унапред предвиде правила понашања за једну апстрактну правну ситуацију и прецизирају чињенице које се имају остварити да би један однос био подведен под ту ситуацију (нпр. пријатељство је друштвени однос који тек ако доведе до брака постаје правни однос).

Чињенице које доводе до настанка празног односа називају се правне чињенице. Оне се деле на две велике групе: природне догађаје и људске радње (које могу бити позитивне, тј. сагласне праву и негативне тј. супротне праву).

Правни односи као што постају могу и да нестану. Овде су могуће две ситуације: да се правни односи толико измене да се трансформишу у другу врсту правних односа, или да правни односи једноставно престану да егзистирају без трансформације у друге правне односе.

Сви модалитети престанка правног односа (престанак егзистенције правног односа) могу се свести на следеће случајеве престанак укидањем општих правних норми, престанак исцрпљењем садржајем и престанак на бази других чињеница (нпр. уништење и слично).

Ступајући у правне односе, њихови учесници (правни субјекти) дужни су да се придржавају одређених правила. Ова правила се састоје из права и обавеза правних субјеката и то чини садржину правних односа.

Право као скуп правних норми у једној држави чини правни систем, који се често назива право у објективном смислу.

За разлику од права у објективном смислу постоји и субјективно право. Субјективно право је самостална правна појава и чини скуп овлашћења која

припадају појединачним субјектима и изводе се из објективног права. По својим карактеристикама, субјективна права нису униформна и такође се деле на две велике групе: апсолутна и релативна права.

У првој групи (апсолутна права), реч је о правима код којих су овлашћења титулара права изједначена са обавезама неодређеног броја субјеката (нпр. право својине значи да је ималац овог права заштићен од узнемиравања у вршењу права од свих осталих субјеката правних и физичких лица). Другу категорију чине релативна права код којих овлашћења титулара субјективног права су кореспондентна са правом једног или више одређених субјеката (нпр. права из уговора о купопродаји према којима стоје обавезе одређеног броја (један или више) субјеката. Уочава се да су апсолутна права по свом домашају шира од релативних права и да делују према свима (erga omnes).

Правни однос је карактерисан и постојањем објеката поводом којих тај однос настаје. Правни односи, или прецизније субјективна права, имају за свој објекат, тј. оно поводом чега настају, различите елементе. Најопштије, то су ствари људске радње, лична добра, производи људског духа.

Када је реч о правном поимању ствари, онда се сматра да су то делови природе (било у стању у којем постоје или у природи или прерађени), који су доступни власти човека. Човек, иако је део природе, није објект права. Његови делови могу бити, или само када се одвоје од личности човека (у физичком смислу). Људске радње су такође објекти права (било активне или пасивне). Лична добра (углед, телесни интегритет, част, слобода), такође могу бити предмет права. Коначно, производи људског духа (техничке или уметничке природе) су итекако значајни објекти поводом којих настају одређени правни односи.

12. ПРАВНИ ПОСЛОВИ

Поводом правних односа речено је да су људске радње значајне чињенице од којих зависи постојање ових односа. У правним односима људске радње се најчешће манифестују као изјаве воље које су усмерене на стварање нових или измену постојећих правних односа.

Овакве изјаве воље које су дате са намером да се успостави, измени или укаже неки правни однос називају се правни послови. Институт правних послова најчешће се примењује у области грађанског права.

Постоји више врста правних послова који се деле по различитим критеријумима. Најчешће, правни послови се деле на једностране и двостране, формалне и неформалне, апстрактне и каузалне и слично.

По свом значају, издвајају се једнострани и двострани правни послови. Једнострани правни послови настају на основу изјаве воље (без обзира да ли је ту вољу дало једно или више лица). Код ових послова, битно је да је изјава воље, ако је дата од више лица, идентична по садржају и да сва лица наступају као један учесник у поступку. Двострани правни послови су послови за чији настанак је потребна

сагласност воља два лица, као два учесника у правном послу, с тим да на страни сваког од њих може бити више лица. Најзначајнији облици двостраних правних послова су поједине врсте уговора, које се међусобно разликују како по садржају тако и по правима и обавезама субјеката који се појављују као уговорне стране.

13. ПРАВНИ СИСТЕМ И ГРАНЕ ПРАВА

Анализа структура права показала је да је правна норма његов основни (елементарни) део. Правним нормама се регулишу различити правни односи, што чини, како смо видели да правне норме могу да се групишу по различитим критеријумима у веће (шире) целине. Иако су правне норме међусобно и сличне и различите, њихов укупан "збир" није хаотична целина. Напротив, између појединих норми, група норми и других ужих целина успостављају се везе које синтетизују делове у целини. Полазећи од оваквог начина повезивања правних норми, на глобалном друштвеном плану се успоставља целовит систем правних норми познат под називом правни систем. Дакле, ако се право посматра као логичка целина међусобно повезаних норми којима се уређују поједине врсте друштвених односа, онда се та целина назива термином правни систем.

У дефинисању правног система увек је значајна улога правне норме. Стваралац правних норми има, пре свега, задатак да правном нормом артикулише друштвени интерес поводом неког конкретног правног (друштвеног) односа. Његов задатак није да врши систематизацију и повезивање правних норми у шире целине (мада то у извесном смислу и чини). Али, зато правна наука, користећи се различитим методама и знањима из постојећих правних норми, постепено изграђује јединствен систем или прецизније правни систем.

У изградњи правног система, правна наука користи као основни "материјал" опште правне норме, пошто оне чине извор права. Постојеће опште правне норме се међусобно групишу у уже групе норми које уређују односи великог степена сличности. Ове групе норми се називају установе (или институције). Међутим, установе су први степен повезивања правних норми, али не и једини. Следећи степен повезивања правних норми се заснива на груписању правних норми које уређују шире правне односе, тј. правне односе мањег степена сличности, али довољно сличне да представљају једну целину. Овако груписане правне норме чине поједине гране права.

У правној теорији сусрећу се различите поделе правног система појединих земаља на разне гране права, уосталом, гране права су у узрочној вези са развитком друштвених односа уколико су ови односи развијенији и садржајнији, утолико је потреба за осамостаљивањем одређеног круга ширих правних института у гране права израженија. Основна и најшира подела права према предмету регулисања јесте подела на међународно и унутрашње право.

Међународно право групише правне норме којима се регулишу међународни односи, било да је реч о односима између појединих државних организација

или о односима између физичких или правних лица чија је припадност везана за различите државе. На тој основи ова правна грана се дели на међународно јавно право (када су у питању односи између држава као субјеката права) и међународно приватно право (када су у питању правне норме којерегулишу одиосе између приватних субјеката, али са елементом иностраности). У последње време, међутим, има настојања да се из међународног права као правне гране издвоје и нека друга права као, на пример, међународно привредно право, међународно саобраћајно и нека друга права. Међународно јавно право групише правила којима се регулишу међусобни односи између држава или и других субјеката права као што су међудржавне организације којима је признат међународноправни субјективитет (Организација уједињених нација, на пример). Отуда није тешко уочити да најзначајније субјекте међународног јавног права чине државне организације. Али када држава наступа као један од субјеката у имовинско-правним односима, значи, не као носилац суверенитета и вршилац државне власти, онда се такви односи регулишу према нормама међународног приватног права.Међународно приватно право представља скуп правила којима се регулишу имовинско-правни односи између субјеката који припадају различитим државама, па као што смо видели, и између самих држава. Пошто ови односи настају, мењају се или престају на различитим државним територијама са постојећим разликама у правним системима различитих државних организација, онда је управо задатак међународног приватног права да својим нормама одреди право које земље треба да се примени у разрешењу правних односа са елементом иностраности. Зато су правне норме међународног приватног права посебне природе и, с обзиром на њихову функцију, називају се колизионим нормама.

Унутрашње право јесте право одређене државе чије је важење ограничено границама те државе. Ту се ради о конкретном националном правном поретку и систему који се као што је већ речено састоји из већег или мањег броја правних грана. Правни систем наше земље (а и других држава) чине следеће најважније гране права: уставно право, управно (административно) право, кривично право, грађанско право, породично право, наследно право, привредно право и судско право.

Уставно право. Уставно право као грана права је скуп правних норми које регулишу организацију државне власти, основе друштвено-економског уређења земље и основна (уставна) права и дужности грађана. Норме уставног права садржане су обично у формално-правном акту устава, којн се доноси од стране највишег законодавног органа (или специјално-уставотворног) у посебном за то утврђеном поступку. Међутим, ово није одлучујуће, па се нормама уставног права имају сматрати еве оне норме које регулишу уставну материју (организацију државне власти, друштвеноекономско уређење одређене државе и права грађана) без обзира на чињеницу што су евентуално донете у некој другој форми.

Управно (административно) право. Управно право представља скуп правних норми које регулишу организацију државе и јавне управе, делатности јавне управе, средства којима јавна управа располаже и контролу над законитошћу рада јавне и

државне управе.Управно право је једна од најобимнијих и најразгранатијих грана права која групише правне норме различите садржине од оних које регулишу организациону структуру државних п недржавних органа и организација које обављају управне делатности, па до систематизованих норми посвећених појединим делатностима веома разгранате управе. Отуда су и проистекле идеје о могућем уобличавању правних норми по делатностима државне управе, на пример, у финансијско право, саобраћајно, поштанско и др.

Кривично право. Кривично право као грана права представља скуп правних норми којима свака држава штити одређене виталне интересе владајуће класе и неке најосновније културне и опште прихваћене људске и цивилизацијске вредности од понашања појединаца којима се ти интереси и вредности вређају или угрожавају. Ову заштиту држава спроводи на начин што одређује која недозвољена дела (радње) представљају кривична дела. У оквиру ове гране права сакупљене су све правне норме о кривичним делима и санкцијама за њихове извршиоце. Ако се пође од чињенице да су кривична дела људске радње које су друштвено опасне, противправне и у закону тачно одређене као кривична дела, онда није тешко закључити да је кривично право у органској вези са свим осталим правним гранама утолико што издваја и групише све деликте истог обележја из свих наведених грана права, или, друкчије речено: у оквиру кривичног права груписане су кривичне санкције за све друштвено опасне људске радње извршене противно диспозицијама из свих поменутих правних грана под условом, природно, да су законом одређена као кривична дела. Кривичне санкције могу бити казне и мере безбедности и изричу се учиниоцима кривичног дела одговорним за његово извршење.

Грађанско и пословно (привредно) право. Грађанско и пословно право предмет су излагања у овој књизи. Ради се о две међусобно сличне, али ипак засебне гране права. Обе гране права регулишу имовинске односе. Оне покривају најшире правно подручје које се по предмету и методу правног регулисања разликује од уставног, управног н кривичног права. На овоме се темељи постојање једне теоријске поделе правног система одређене државе на јавно и приватно право. Ова подела извршена је са становишта заштите одређених интереса у друштву, која се заштита постиже путем одређених правних норми. Према овој подели правне норме које штите јавне, у крајњој линији државне интересе спадале би у јавно право, а правне норме које имају за циљ заштиту појединачних интереса, дакле заштиту интереса физичких лица и недржавних (приватних) правних лица, чиниле би приватно право.

Ако такву поделу прихватамо, а ми сматрамо да је корисна и реална, онда би уставно, управно и кривично право једне државе спадали у њено јавно право, а грађанско и пословно право и правне дисциплине (гране) изведене из ове две гране права у приватно право.

Радно право и породично право. Радно и породично право у буржоаским правним системима чине саставни део грађанског права. Прецизније речено саставни део грађанског права сачињавало је породично право као скуп правних

норми које регулишу начин ступања у брак, односе у браку и односе између родитеља и деце, док радно право као посебна грана права уопште није ни постојало, нита га је буржоазија развијала у правцу стварања посебне гране права, јер је њој за заштиту њеног интереса у области рада (односа послодавац-радник) најбоље одговарао чисти уговорни, грађанско- правни однос. Тако је целокупна материја ступања на рад, вршење рада и престанка рада била регулисана једним јединим уговором грађанског права - уговором о најму радне снаге.

Данас у области породичних, а посебно радних односа држава све више интервенише и по правилу односе у тим областима регулише принудноправним нормама. На овај начин ове, некада две класичне области грађанског, дакле приватног права, попримају све више јавно-правни карактер и налазе се на прелазу између ове две велике групе правних норми, а за радно право може се слободно рећи да је то данас једна специфична грана јавног права са јако наглашеним елементима статутарног права.

Наследно право, исто тако, у ширем смислу спада у грађанско право, али се регулише и проучава и као засебна грана права. Наследно право регулише начин преноса имовине иза смрти једног лица на његове наследнике (сукцесоре).

Процесно (судско) право. Процесно право јесте грана права која регулише рад судова и поступак за остварење права када је правни субјект приморан да се обрати судовима за заштиту. Процесно право је формално право за разлику од до сада побројаних грана права које представљају материјално право. Судови суде по законом предвиђеним поступцима и то грађанском (парничном), кривичном, ванпарничном и извршном поступку. Отуда по многима то није једна грана права већ се ради о две основне гране судског и формалног права, парнично-судском поступку и кривичном судском поступку.

Када је повређен закон правноснажним управним актом, у већини случајева дозвољено је против таквог акта повести тзв. управни спор, који се води пред Управним судом.

UNIVERZITET
PRIVATNI
AKREDITOVANI
UNIVERZITET
SINGIDUNUM

II ДЕО

ОСНОВИ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

UNIVERZITET
PRIVATNI
AKREDITOVANI
UNIVERZITET
SINGIDUNUM

Глава II

ГРАЂАНСКО ПРАВО (ОПШТИ ПОЈМОВИ)

1. НАЗИВ И ПОЈАМ (ПРЕДМЕТ) ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

Право одређене државе (унутрашње право), како је већ речено, састоји се од појединих „мањих целина" (делова) које се називају гране права. Једна од најстаријих грана права јесте грађанско право. Ова грана права потиче из римског права, у којем је означавала норме којима су регулисани укупни правни односи римских грађана. Касније, појам грађанско право преузет је у буржоаско право и задржао се све до данас.

Грађанско право представља скуп правних норми којима се регулишу различити односи права, и то:

- имовински односи
- лична неимовинска права
- правни положај субјеката у имовинским или неимовинским односима.

Имовински односи јесу врста друштвених односа који настају поводом преноса или размене добара из имовине једног правног субјекта (физичког или правног лица) у имовину другог правног субјекта. Имовински односи веома су бројни и разноврсни и заједничка им је карактеристика задовољавање економских интереса субјеката који учествују у њима.

Поред облигационих односа, грађанско право регулише и одређена лична неимовинска права, тј. права недељива од личности човека. Нису сва лична права регулисана грађанским правом. Само она лична права за чију се повреду може тражити имовинска накнада чине предмет грађанског права.

Посебну групу права везаних за личност чине ауторска и проналазачка права. Овим правима штите се резултати интелектуалног рада појединих субјеката и на тај начин им се обезбеђује одређена економска корист (нематеријална добра која садрже лично-правне и имовинско-правне елементе).

Коначно, грађанско право садржи норме којима се уређују питања правног положаја субјеката у имовинским или неимовинским односима који су предмет грађанског права.

2. МЕТОД ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

Специфичност односа који су предмет грађанског права изражава се и методом који се примењује у овој грани права. Метод грађанског права заснива се на одређеним принципима који омогућују несметану примену норми грађанског права.

Основни принципи грађанско-правног метода су: равноправност странака, аутономија воља, имовинска санкција, преносивост права.

Принцип равноправности субјеката (странака) у грађанском праву значи да они имају једнак положај равноправни су у односима (грађанскоправни односи) који су предмет регулисања ове гране права. Међу њима постоји однос координације равноправности у формирању правног односа, за разлику од неких других правних односа у којима је један правни субјект (најчешће држава, пример управних односа) надређен другом правном субјекту однос субординације.

Правила грађанскоправних односа подразумевају постојање (слободу) иницијативе субјеката за успостављање одређених грађанскоправних односа. Воља странака доминантан је принцип за настајање ове врсте правних односа, што је и разумљиво, с обзиром на њихову садржину.

Права из грађанскоправних односа штите се имовинским санкцијама. Ове санкције, за разлику од санкција у другим гранама права, нису личног карактера, већ се односе на имовину правног субјекта. Понекад, ове санкције су сличне санкцијама у другим гранама права (нпр. новчана казна у кривичном поступку). Међутим, сличност је само у материјалном еквиваленту санкције, а суштински санкција у кривичном поступку погађа личност окривљеног, грађанско правна санкција имовину конкретног субјекта.

Грађанска права су предмет правног промета, тј. преносива су са једног субјекта на други. Ово практично значи да се конкретним правним послом може уредити пренос појединих грађанских права (што је праћено економским прометом пренос самих добара или одређених ефеката) међу субјектима.

Поменути принципи појединачно се сусрећу и у другим гранама права, али једино сви увек постоје у грађанскоправном методу.

3. ИЗВОРИ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

Дуго времена грађанско право у Југославији после Другог светског рата није било законом уређено (кодификовано) и основни извор грађанског права била су правна правила дефинисана грађанским законицима донетим пре Другог светског рата (Грађански законик Краљевине Србије, Аустријски грађански законик и Општи имовински законик за Црну Гору и др.).

Законско уређивање грађанског права уследило је 80-их година, када су донети основни грађански прописи: Закон о облигационим односима (148. год.), Закон

о основним својинско- правним односима (150. год.), Закон о етажној својини (165. год.).

Поред закона и правних правила, у правним системима других држава сусрећу се и друга два извора грађанског права: судска пракса (судски прецедент - англосаксонско право) и правна наука.

4. СУБЈЕКТИ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

Основна подела субјеката грађанског права јесте на физичка и правна лица. Сваки од ових субјеката има карактеристике и својства који морају да постоје у моменту закључења конкретног правног посла; у противном, то може да утиче на ваљаност правног посла и наступање одређених правних последица. Елементи, чије је постојање услов да би се могло говорити о физичким и правним лицима као субјектима грађанског права, дефинисани су у оквиру општих правних појмова и као такви преузети су у ову грану права.

5. ОБЈЕКТИ ГРАЂАНСКОГ ПРАВА

Под објектима грађанског права подразумева се све оно поводом чега правни субјекти ступају у грађанскоправне односе. Полазећи од овог општег одређења, објекти грађанског права деле се на неколико врста: ствари, људске радње, лична добра и производи људског духа (интелектуалне творевине).

Најчешћи, а вероватно и најважнији објекти грађанског права који су предмет грађанскоправних послова, јесу ствари. Реч је о предметима, тј. материјалним деловима природе, који морају испуњавати одређене услове да би били објекти грађанског права.

Она материјална добра која су подобна да буду у притежању (поседовању) људи и која су подобна за размену међу различитим субјектима, тј. да су роба, сматрају се објектима грађанског права.

Полазећи од ових карактеристика ствари, постоје њихове различите поделе, што је предмет стварног права и објашњено је у том делу.

Међу многобројним људским радњама, како је већ истакнуто, објекти грађанског права јесу оне радње које се могу имовински изразити. Исто је с личним добрима као што су част, здравље, знање, друштвена признања и др. односно производима људског духа, међу које спадају права ауторства и проналазачка права.

6. ГРАЂАНСКО ПРАВО У ОБЈЕКТИВНОМ И СУБЈЕКТИВНОМ СМИСЛУ

Како је већ истакнуто, укупност свих правних норми које постоје у једној држави (унутрашње право) чини право у објективном смислу. Скуп норми које чине право у објективном смислу даје одређена овлашћења правним субјектима и она укупно

чине право у субјектином смислу. Ако се ова општа одређења посматрају на нивоу грађанског права, као посебне гране права, онда следе и одговарајући закључци.

Грађанско право у објективном смислу представља скуп норми које генерално регулишу грађанскоправне односе и успостављају границе до којих сежу законом дозвољене људске делатности, односно дефинишу оквир у коме се пружа заштита (државне власти) тим делатностима (нпр. општи прописи о начину и условима стицања права својине).

Грађанско право у субјективном смислу обухвата овлашћења и захтеве који, на основу права у објективном смислу, произлазе за субјекте грађанскоправних односа.

Између грађанског права у објективном смислу и грађанског права у субјективном смислу постоји одређена корелација јер овлашћења и захтеве субјекти конкретног грађанскоправног односа "црпу" из норми грађанског права у објективном смислу, који представља општи оквир уређивања односа у овој области права.

У оквиру грађанског права у субјективном смислу конституисана су хетерогена субјективна права која се, најопштије, деле на апсолутна и релативна грађанска права.

Апсолутна грађанска права јесу она субјективна права која се односе на сва лица и делују према свим лицима која се нађу у истоветној грађанскоправној ситуацији. У апсолутна грађанска права спадају стварна права, лична неимовинска права, ауторско и проналазачко право. Поред побројаних права, у ову категорију грађанских права изузетно спадају и одређена облигациона права која су иначе релативног карактера (нпр. право закупа).

Релативна грађанска права јесу она субјективна права која се односе само на одређен број лица и делују само према тим лицима. Као релативна грађанска права сматрају се облигациона права.

7. ГРАЂАНСКОПРАВНЕ НОРМЕ И ГРАЂАНСКОПРАВНИ ОДНОСИ

Речено је већ да правне норме, уопште, регулишу одређене друштвене односе. Како су број и врсте друштвених односа које регулишу правне норме веома различити, то се и правне норме међусобно разликују (нпр. кривичноправне, управноправне, грађанскоправне норме и др.).

Правне норме грађанског права имају, такође, одређене карактеристике које их издвајају од других норми у правном систему. Пре свега, грађанскоправне норме су диспозитивног карактера, тј. правни субјекти ступају у грађанскоправне односе слободно, према начелу диспозиције странака, и примена диспозитивних грађанскоправних норми долази тек ако странке нису искључиле њихову примену или ако одређен грађанскоправни однос нису засновале другачије него пгго предвиђа нека постојећа грађанскоправна норма. Друга карактеристика ове врсте норми јесте да су санкције због њихових повреда имовинског карактера (имовинска

накнада), тј. да се састоје од обавезе накнаде штете ошгећеној странци и успостави пређашњег стања, за разлику од других врста правних норми (кривичне, нпр.) код којих се санкција за случај повреде састоји у кажњавању личности конкретног субјекта.

За разумевање суштине грађанскоправних норми неопходно је објаснити карактер грађанскоправних односа.

Грађанскоправни однос јесте друштвени однос који настаје између правних субјеката, од којих један има право, а други дужност грађанскоправног карактера, и који је регулисан нормама грађанског права. Дакле, реч је о односу који настаје само између људи, а не између људи и ствари (или чак самих ствари). Основни елементи грађанскоправног односа јесу субјекти између којих тај однос настаје, као и права и обавезе чији су носиоци (титулари) ти субјекти.

Објекат грађанскоправног односа су ствари и лична добра. Ови објекти су претпоставка за настанак грађанскоправног односа, али нису његови елементи егзистенције (постојања) и престанак грађанскоправног односа условљен је постојањем одређених правних чињеница а не самих прописа којима се ти односи уређују.

У оквиру конкретног грађанскоправног односа разликује се активна и пасивна страна тог односа.

Активну страну грађанскоправног односа чине субјективна права и захтеви за принудно остварење тих права. Субјекат који располаже одређеним правима (из конкретног грађанскоправног односа) има могућност да ова права оствари путем правног средства, које се назива тужба, и које се подноси суду као органу који је надлежан за поступање у овим случајевима.

Поред активне стране грађанскоправног односа (права), постоји и његова друга страна коју чине обавезе другог субјекта тог односа. Обавезе се састоје у поштовању конкретних права, односно у извршавању свега што чини садржај субјективног права. Насупрот имаоца права да захтева принудно остварење свог права, на страни одговорног лица постоји одговорност за случај немогућности остварења права о коме је реч, ако ју је оно проузроковало, што доводи до обавезе накнаде штете.

Обавеза у грађанском праву није идентична с обавезом у облигационом праву (о чему ће бити речи касније), јер је грађанскоправна обавеза шира и односи се на све субјекте који су актери грађанскоправног односа одређене врсте (постоји у свим деловима грађанског права између одређеног титулара неког грађанског права и тим правом предвидених обвезника), за разлику од облигационих обавеза где обавезе делују само између повериоца и дужника.

8. ГРАЂАНСКОПРАВНИ ПОСЛОВИ

8.1 Грађанскоправне чињенице

Правни послови уопште, па, дакле, и грађанскоправни послови као посебна врста правних послова, настају, мењају се и престају на основу одређених чињеница, тј. правних (грађанскоправних) чињеница. За право нису релевантне све чињенице, већ само оне за које објективно право везује неко правно деловање, или прецизније: правне чињенице јесу оне чињенице које доводе до настанка, промене или престанка правних односа. Међу правним чињеницама постоји посебна категорија чињеница које су значајне за настанак, промене или престанак одређених грађанских права и ту је реч о грађанскоправним чињеницама.

Грађанскоправне чињенице деле се на неколико врста:

- природни догађаји (виша сила и случај),
- људске радње: дозвољене радње (радње сагласне праву и вољне радње),
- недозвољене радње или противправна дела (деликт у грађанском праву).

Природни догађаји јесу природна збивања на које човек не може свесно да утиче, али делују као правне чињенице које доводе до настанка, промене или престанка грађанскоправног односа (нпр. смрт и сл.)

Од природних догађаја разликују се виша сила и случај.

Под вишом силом подразумевају се догађаји или појаве који настају без утицаја људске воље, због чега се у таквим случајевима искључују кривица и одговорност за накнаду штете (нпр. поплава, пожар).

Случај је штетни догађај који је настао у оквиру радње неког лица, али му се не може уписати у кривњу иако је био придвидив и отклоњив.

Иако на први поглед постоји сличност између више силе и случаја, они се разликују. Разлике се огледају у томе што је случај релативно отклоњив, док је виша сила неотклоњива; виша сила је непредвидива, а случај је објективно предвидив и, коначно, код више силе реч је о неком спољашњем догађају, док се случај јавља у оквиру делатности дужника као ванредни догађај.

За право уопште, а посебно привредно (пословно) право, значајније чињенице од природних догађаја (више силе и случаја) јесу људске радње. Нису све људске радње правне чињенице; то су само оне људске радње које су усмерене на постизање одређених правних ефеката, или, прецизније, настанак, промену или престанак неког правног односа.

Поводом конкретног правног односа људи имају одређен психички однос, тј. доприносе његовом остваривању. Основна је подела људских радњи на дозвољене и недозвољене, а у оквиру дозвољених људских радњи на радње сагласне праву (радње које нису забрањене, али немају циљ да произведу правне ефекте) и вољне радње (предузете с намером да се постигне неки правни ефекат). Најважније вољне радње су правни послови.

8.2 Појам и врсте грађанскоправних послова

Правни послови производе грађанскоправне односе, који изражавају вољу конкретних субјеката за настанком одређених грађанскоправних ефеката (последица).

Правни послови у свом саставу имају више различитих елемената, тако да се разликују: битни, природни и случајни елементи правних послова.

Битни елементи правног посла су они елементи без којих правни посао не би ни постојао нити би, дакле, произвео неки правни ефект (нпр. битни елементи код појединих уговора). Природни елементи јесу елементи који се подразумевају за конкретан правни посао (одређени су диспозитивним нормама) и не треба их посебно уговарати. Наравно, субјекти (странке) могу изричито уговорити, односно искључити природне елементе, а ако тако не поступе, примењују се одредбе диспозитивних норми.

Поред битних и природних елемената правног посла, постоје и случајни елементи које странке саме уговарају. Слобода уговарања ових елемената уоквирена законом и они су обавезујући за странке у једном правном послу само ако су посебно уговорени.

У грађанском праву правни послови најчешће су уговори. Ако се уговори тумаче као изјаве воља уговорних страна, онда се они деле на једностране и двостране правне послове.

Једнострани правни послови настају изјавом воље само једног правног субјекта. Двострани правни послови подразумевају изјаву воља два субјекта за настанак, измену или престанак неког правног односа,

Посебну групу правних послова чине непостојећи правни послови. У ову групу спадају они правни послови којима недостаје један или више битних елемената које објективно право предвиђа (тражи) за њихово постојање.

Правни послови могу се делити и по другим критеријумима, а значајна је подела, с обзиром на сагласност уговора са законом и моралом, која води рачуна да ли постоји или не постоји мана воље уговорних страна.

Правни послови који су по садржају супротни закону и моралу називају се ништавни правни послови и у ову групу спадају: противзаконити или забрањени правни послови, неморални правни послови, фиктивни правни послови, симуловани правни послови, правни послови противни статуту правног лица.

Правни послови у којима изјаве воља странака, или само неке од њих, имају недостатке називају се рушљиви правни послови и деле се на: правне послове закључене у заблуди, правне послове уз превару, правне послове под претњом, правне послове делимично способних лица.

Глава III

СТВАРНО ПРАВО И СТВАРИ

1. СТВАРНО ПРАВО

Субјективна права се деле према различитим критеријумима. Најопштијом поделом ова права се деле на: апсолутна и релативна, а у оквиру њих се врши даља диференцијација на уже групе права, међу којима значајно место заузима стварно право. У теоријском смислу стварно право се ближе објашњава у оквиру грађанског права, као његов посебан део.

Као посебан део грађанског права, стварно право регулише односе међу људима поводом ствари, или прецизније стварно право садржи правне норме којима се регулишу стварноправни односи, као друштвени односи поводом држања, коришћења или располагања стварима.

Као и друге врсте права стварна права се могу посматрати у:

- објективном, и
- субјективном смислу.

Стварно право у објективном смислу чине норме грађанског права којима се регулишу односи (међу људима) поводом одређене ствари која је предмет (основ) настанка конкретних стварноправних овлашћења.

Стварно право у субјективном смислу представља скуп овлашћења одређеног правног субјекта (титулара) поводом неке ствари, која овлашћења су утврђена и заштићена правом и као таква обавезујућа за све остале субјекте да се уздрже од поступака и понашања којима би повредили или угрозили њихово остваривање.

Између стварног права у објективном и субјективном смислу постоји однос корелације, тј. међусобне зависности који се посебно манифестује на начин да стварно право у субјективном смислу произлази из стварног права у објективном смислу. Уколико објективно право не би било „праћено" субјективним правом, тј. успостављањем одређених друштвених односа, као резултат садржаја конкретне правне норме, онда би та правна норма остала нереализована у реалном животу, тј. „мртво слово на папиру".

Наглашен је друштвени аспект односа међу људима поводом ствари који је предмет регулисања стварног права, за разлику од односа који постоји између људи и ствари који се не регулишу овим правом.

Постоје, дакле, две врсте односа у вези са стварима:

- фактички однос
- правни (стварноправни) однос.

Фактички однос неког лица према ствари састоји се у његовом коришћењу или располагању том ствари, са или без правног односа и манифестује се у конкретном односу тог лица према ствари (нпр. однос крадљивца према украденој ствари), без улажења у правну суштину тог односа.

За разлику код фактичког односа, правни (стварноправни) однос се успоставља између носиоца (титулара) неког стварног права (власника, заложног повериоца и др.) и свих осталих субјеката који су дужни да поштују стварноправна овлашћења неког субјекта на конкретној ствари.

Уважавање стварноправних овлашћења неког субјекта подразумева уздржавање свих осталих субјеката од било каквих радњи које би значиле сметање (или узнемиравање) у вршењу конкретних стварних права. Уколико, међутим, дође до фактичког оспоравања, сметњи или онемогућавања стварноправних овлашћења, титулар стварних права има на располагању одговарајуће инструменте (нпр. поједине тужбе) којим обезбеђује правну заштиту својих права.

По свом садржају стварна права су различита зависно од врсте овлашћења која титулар права има на одређеној ствари. Полазећи од овог критеријума у теорији је позната подела стварних права на:

- право својине,
- ограничена стварна права.

Право својине је апсолутно стварно право које његовом титулару обезбеђује потпуну и искључиву власт на ствари, што подразумева не само држање и коришћење него и располагање стварима (до степена њеног уништења).

За разлику од права својине, ограничена стварна права (iura in re aliena) омогућују њиховом титулару ограничену правну власт на ствари (нпр. право службености, залоге и др.) и по свом домашају су ужа од права својине.

У вези са постојањем стварних права нужно је истаћи да су она преносива и самим тим да се могу налазити у промету (саобраћају). За наша разматрања неопходно је објаснити разлике између правног и економског промета значајне за стварна права.

Институт правног промета (саобраћаја) обухвата преношење субјективних апсолутних грађанских права (нпр. права својине) са једног титулара на другог. Економски промет има другачији садржај састоји се у преношењу различитих стван (роба) из поседа једног у посед другог лица са или без преношења субјективног права на предметној ствари. Прецизније, економским преносом ствари субјект (ималац) који је стекао ствар сматра се само њеним поседником и он стечену ствар може даље преносити. Међутим, преносом ствари у економском смислу не преносе се и правна овлашћења. Наиме, субјект који је остао без поседа ствари у економском промету и даље је њен правни власник и постојеће право својине може преносити на други правни субјект који постаје носилац овог права али без фактичког поседа ствари.

Очигледно је да се у правном саобраћају преносе субјективна права на ствари, док економски промет подразумева обрнуту ситуацију: преносе се ствари а не права. Због тога се истиче да је економски промет база а правни надградња над том базом.

Поводом постојања неких стварних права, евидентно је да њихов титулар има одређена овлашћења (држање, коришћење, употребу нпр), што истовремено ствара обавезу свих осталих субјеката (или неких од њих) да та овлашћења поштују уздржавајући се од узнемиравања (свих врста) субјеката стварних права у несметаном вршењу тих права.

На овај начин између титулара стварног права и осталих правних субјеката успостављају се одређени односи који чине скуп овлашћења и обавеза на страни различитих субјеката и који се дефинишу као стварноправни односи.

Из свега изложеног произлази да стварна права имају одређене карактеристике које их чине специфичним и препознатљивим у односу на друге врсте права: прво стварана права спадају у категорију апсолутних права и тиме делују према свим лицима (erga omnes); друго стварна права стварају обавезу трећим лицима (да се уздржавају) да не сметају тнтулара ових права у вршењу стварноправних овлашћења; треће објекти стварних права могу бити само одређене ствари, као материјални делови природе (који имају употребну вредност) ; четврто садржај стварних права је унапред утврђен императивним (ius cogens) нормама и по правилу, субјекти стварноправног односа не могу га својевољно мењати, али се стварноправна овлашћења могу правним пословима преносити на друге субјекте; пето стварна права су унапред утврђена позитивним правним нормама (numerus clausus) и могу постојати само она субјективна права која су законски (ex lege) утврђена. Дакле, субјекти стварноправног односа не могу својом вољом утврђивати стварна права, изван законом прецизираног круга (врсте и броја) ових права. Наравно, број и врсти стварних права су променљива историјскоправна категорија која варира зависно од једног до другог правног система посматрано у историјском континуитету; шесто јавност (транспарентност) стварних права подразумева упознавање на одговарајући начин заинтересованих субјеката као и свих осталих са постојањем одређених стварних права. Зависно каква је ствар у питању, то се постиже уписом стварног права у земљишне књиге (за непокретне ствари), односно именовањем титулара (за покретне ствари), јер се сматра да покретна ствар припада њеном поседнику.

2. ПОЈАМ И ВРСТЕ СТВАРИ

Ствари се различито дефинишу у појединим наукама, односно појединим гранама права. Отуда и различити појмови ствари. У грађанском праву, чији је један део стварно право, ствари се дефинишу као материјални делови природе које су подложне људској власти. Овако дефинисане ствари су објекти посебних друштвених односа који се ближе називају стварноправним односима и чију садржину чине стварна права и обавезе које тим правима одговарају.

Објекти - ствари које испуњавају услове из дефиниције, да су: материјални делови природе, и да су подложне људској власти, могу бити предмет промета и размене што је суштина стварноправних односа.

Први услов, да је ствар материјални део природе представља њену физичку компоненту и изражава се могућношћу припадања човеку.

Други услов, остваривање човекове власти над стварима представља њену правну компоненту и своди се на могућност да се ствар нађе у правном промету (бар у ограниченом) чиме се ствара претпоставка установљења и преноса стварних права, на који начин се успоставља конкретан стварноправни однос.

У теорији постоји више врста класификација и подела ствари, зависно од њихових физичких, економских и других својстава. Једна од могућих подела ствари је на: покретне и непокретне; потрошне и непотрошне; одређене по роду и индивидуално одређене; заменљиве и незаменљиве; дељиве и недељиве; главне и споредне.

2.1 Покретне и непокретне ствари

У оквиру ове поделе, под покретним сматрају се оне ствари које се могу несметано преносити са једног на друго место у простору (нпр. књига, сто, слика и сл.) без промене (поремећаја) њихове суштине,

За разлику од покретних, непокретне ствари су оне које се не могу преносити са једног места на друго а да се не поремети њихова суштина, тј. да се не оштете, односно униште. Као par excellence пример непокретне ствари сматрају се: земљиште, куће и сл.

Код објашњења непокретних ствари треба имати у виду да се непокретним сматрају и оне ствари које су: у функционалном јединству са непокретним стварима, оне које се правом дефинишу као непокретне а фактички су покретне (нпр. бродови и сл) ствари.

Подела ствари на покретне и непокретне значајна је код стицања права својине над тим стварима.

Право својине над покретним стварима стиче се ако постоји правни однос (пуноважан уговор и сл) и ако је извршена предаја ствари новом власнику (стицаоцу). На непокретним стварима, међутим, за пренос права својине строжији је правни режим и са више формализма. Наиме, потребно је поред правног основа (одговарајућег уговора о продаји, поклону и сл. који је оверен у суду) да је извршен упис (укњижба) у земљишне или друге јавне регистроване књиге (нпр. регистри бродова и ваздухоплова).

2.2 Потрошне и непотрошне ствари

Ова подела ствари заснована је на критеријуму да ли се ствар употребом троше или не. Већ из назива се може закључити да потрошне ствари већ (првом) употребом

престају да постоје (нпр. сировине, храна, новац). За разлику од потрошних, непотрошне ствари нису намењене за једнократну употребу. Непотрошне ствари (књиге, зграде и сл.) остају да постоје и пошто су употребљене, оне трају.

Поједине ствари из ове групе, под различитим условима, могу мењати свој статус, тј. постајати од потрошних непотрошне и обрнуто. Ове промене су могуће на бази додатног критеријума, тј. економске намене. Тако, зависно од намене неке ствари (стока, шума и сл) могу припадати једној или другој врсти (стока за вучу и клање; шумски засади и шуме за сечу). Коначно, подела ствари на ове две групе значајна је јер само неке од њих могу бити објекти одређених права (нпр. непотрошне ствари су објекти плодоуживања).

2.3 Ствари одређене по роду и индивидуално одређене ствари

Ствари одређене по роду (генеричне) су оне које се у правном промету издвајају по њиховој врсти, броју или количини (гориво чврсто, течно, пшеница, песак и др.). За разлику од ових ствари индивидуално одређене ствари (species) су оне које се издвајају из свог рода по неким карактеристикама или својствима која су специфична само за њих (уметничка слика, античка ваза и сл.)

Под одређеним условима ствари одређене по роду могу се издвојити из своје врсте и тако се индивидуализовати. Тако нпр. у продавници тепиха, теписи одређене величине и квалитета су ствари одређене по роду, међутим када купац издвоји један од њих и купи га, тада се врши индивидуализација према купцу (сопственику), тј. купљени тепих постаје индивидуално одређена ствар.

Подела ствари у овој групи значајна је јер само неке од њих могу бити предмет одређених стварних права. Илустрације ради, предмет уговора о послузи може бити нека индивидуално одређена ствар, а предмет уговора о зајму може бити и ствар одређена по роду.

Сматра се, такође, да ствари одређене по роду не пропадају док постоји њихов род, што није случај са индивидуално одређеним стварима. Ово је значајно код уговора који имају за предмет ствари одређене по роду. Такви уговори се одржавају на снази и ако, евентуално, дође до пропасти генеричне ствари, јер уместо ње се за предмет уговора може узети друга ствар истог рода. Принцип заменљивости ствари који је примењен у претходном случају није могуће остварити у случају пропасти индивидуално одређене ствари и тада долази до престанка уговора пошто се уговор не може извршити.

2.4 Заменљиве и незаменљиве ствари

Заменљиве ствари су оне које се могу заменити другим стварима истих или сличних својстава које их чине у бити једнаким са стварима које су предмет замене. Међутим, када је реч о незаменљивим стварима, онда важи правило да је супституција немогућа јер су у питању ствари јединствених својстава и особина које се не срећу код других ствари.

Све ствари одређене по роду су заменљиве као и знатан број индивидуално одређених ствари које су такве постале индивидуализациј ом.

Ова подела ствари је значајна код евентуалне накнаде штете (уговорене или вануговорне); код заменљивих ствари може се захтевати накнада у новцу или предаја друге ствари, а код незаменљивих ствари може се захтевати само новчана накнада.

2.5 Дељиве и недељиве ствари

Ова подела базира се на вредности једне ствари и њених делова.

Сматра се да су дељиве оне ствари које показују једнаку вредност својом целином и збиром вредности делова на које се може поделити (нпр. вредност кутије цигарета и вредност појединачних цигарета из те кутије).

Недељиве су оне ствари које се, пре свега, не могу физички делити на мање делове а да не измене суштину ствари или где је могућа деоба на делове, али се нарушава систем еквиваленције вредности целине и делова (нпр. аутомобил и његови делови).

2.6 Главне и споредне ствари

Већ сам назив ствари у овој подели имплицира о каквим стварима је реч у економском и правном смислу.

Главна ствар је по својој организацији и структури сложена из више других ствари које су органски или механички међусобно повезане и то се манифестује као однос главне и споредне ствари.

Главна ствар је она која се са економског аспекта узима као најважнија, а споредне ствари су њени делови који омогућују основну функцију главне ствари.

Споредне ствари на бази повезаности са главном ствари могу бити прираштај и припадак:

- прираштај је споредна ствар која је у физичкој вези (механички или органски) са главном ствари (нпр. слика и рам и сл.)
- припаци као споредне ствари које се налазе у ужој физичкој вези са главном ствари, иако са њом чине јединство на бази економске намене сложене ствари (нпр. бокал и чаша).

По правилу, споредна ствар прати правну судбину главне ствари уколико правним послом није другачије договорено.

3. ПРАВО СВОЈИНЕ

3.1 Право приватне својине

Право приватне својине је један од историјских облика својине, која се иначе сматра централним институтом права уопште. Установа својине је категорија која има своју историјску генезу која одговара развоју цивилизације. Кроз различите историјске епохе развијали су се поједини облици својине, као скуп правила (својина као правна категорија) којима се нормира присвајање добара или прецизније нормирају се односи поводом присвајања економских вредности. Наравно, присвајање и односи поводом присвајања су били различити у различитим историјским епохама па је тешко дати општеприхваћену дефиницију својине. Као што еволуира друштво, тако се мењала (еволуирала) дефиниција својине.

Ипак, искристалисане су неке опште карактеристике својине и посебно права приватне својине као апсолутног грађанског и стварног субјективног права. Реч је о особинама овог права које се манифестују кроз три овлашћења:

- држање,
- коришћење, и
- располагање одређеним стварима.

Овлашћење да се ствар држи представља могућност остваривања фактичке власти на ствари (државина ствари) као општој претпоставци да се реализују остала својинска овлашћења, а пре свега овлашћење да се ствар користи.

У корелацији са овлашћењем држања је и овлашћење употребе ствари, што се испољава могућношћу да власник несметано извлачи корист од ствари и то њеном експлоатацијом и убирањем плодова, односно других прихода који она даје.

Располагање је овлашћење власника које се тиче супстанце ствари (оправка, преправка и сл.) и њеног правног статуса (могућност преношења својинских овлашћења потпуно или делимично на друга лица).

Право приватне својине у складу са особинама објекта права, омогућује његовом титулару најпотпуније фактичко располагање неком ствари. Полазећи од садржаја права приватне својине, како је оно нормирано у нашем законодавству, изводи се закључак да је оно најважније грађанско право и да је нормативно кореспондентно праву приватне својине у савременим правним системима (решења су одговарајућа са правним решењима ЕУ). Ипак, ради заштите одређених друштвених и правних интереса успостављају се одређена ограничења у вршењу ових права. Ограничења права приватне својине односе се на: субјекте, објекте и садржину овог права.

У погледу субјеката ограничења се манифестују у могућности да једно лице може постати титилар одређеног права својине с обзиром на своја својства (нпр. национална припадност лица која немају држављанство Републике Србије, па у извесном смислу и занимањем земљорадници могућност поседовања земље лица која нису земљорадници и сл). Мада су ограничења у овом смислу све ужа и практично нестају у савременим правним системима.

У погледу објеката ограничења се односе на ствари које могу бити предмети приватне својине. Наиме, сваки правни систем познаје један круг објеката који су апсолутно изузети од могућности да неки правни субјект постане титулар права својине на њима (рудна богатства, војни објекти, објекти од посебног значаја за одбрану земље и сл) суштински, ограничења, када је реч о објектима приватне својине односе се на непокретне ствари, док на покретним стварима таквих ограничења нема. Генерално ствари из ове категорије су лоциране у сферу јавног сектора друштва.

У погледу садржаја права приватне својине, такође постоје ограничења. Већ је речено да је ово право „релативно" најпотпуније грађанско право. Самим тим назначена су одређена ограничења. Мера ограничења права приватне својине је његова евентуална злоупотреба. Прецизније, титулар овог права може користити своје право на начин да га не злоупотребљава (нпр. кроз тзв. суседска права, нужни пролази, затим када је у питању обрадиво земљиште у дужности да се приликом његове обраде примењују прописане агротехничке, агромелиорационе и противерозионе мере и да се оне користе на прави начин а не супротно њиховој сврси, што може имати штетне последице на неке друге субјекте у вршењу њихових права коришћење суседских имања).

Одређена ограничења права приватне својине постоје и поводом располагања стварима. Традиционално, скоро сви правни системи познају тзв. право прече куповине. Ово право значи обавезу власника одређене непокретности за случај да жели непокретност да прода, да је претходно понуди (под истим условима) на продају сувласницима (посебан облик права приватне својине када су два или више лица власници на једној ствари, односно на њеним идеалним деловима), пре него је понуди трећим лицима, потенцијалним купцима што је очигледно ограничење у располагању стварима.

3.2. Облици приватне својине

Опште је правило да на једној ствари постоји један титулар (власник) права својме. Реч је о тзв. праву искључиве (просте) приватне својине. Ово правило, у реалном животу, познаје одређене изузетке који су позиати као посебни облици права приватне својине и то су:

1. право сусвојине,
2. право заједничке својине, и
3. право етажне својине.

3.2.1. Право сусвојине

Сусвојина је такав облик приватне својине где су два или више лица носиоци права својине на једној ствари, при чему је сваки од њих ималац одређеног сувласничког дела, а да се при томе не дира ни у јединство својине ни у јемство

објекта, већ се према сусвојинским деловима одређује удео сувласника у вршењу свих права својине на заједничком објекту. Из дате дефиниције уочавају се основне карактеристике сусвојине:

- постојање јединственог права својине са више субјеката;
- постојање јединственог објекта сусвојине;
- удео појединих сувласника у погледу унутрашњег фактичког односа према заједничкој ствари, као и однос према трећим лицима према заједничкој ствари, није регулисан кроз реалну деобу ствари на физичке делове, него кроз деобу на реалне делове те ствари.

Сусвојина као посебан облик остваривања права приватне својине има одређене специфичности у погледу права и дужности сувласника.

Сваки од сувласника може својим сувласничким делом самостално располагати. (продати, поклањати, заложити и сл) дакле без сагласности осталих сувласника. Једино код продаје сувласничких делова у случајевима које закон предвиђа, остали сувласници имају право прече куповине (напред објашњено). Такође, сваки сувласник има право убирања плодова и користи од заједничке ствари, сразмерно величини свог сувласничког дела.

У погледу управљања заједничком стварју правило је да сви сувласници заједнички управљају осим ако не одлуче да управљање повере једном или неколицини од њих. За одлучивање поводом управљања није пресудна већина гласова сувласника, већ однос величине сувласничких делова. За послове редовног управљања довољна је сагласност сувласника чији удели чине више од половине вредности ствари, а за послове изванредног управљања (отуђење ствари, закуп, хипотека и сл.) неопходна је сагласност свих сувласника (једногласност). Уколико, међутим, се не постигне потребна сувласничка сагласност управа заједничком ствари се поверава трећим лицима као управитељима, о чему одлучује суд. По истом принципу сразмере сувласничких делова (а не по главама) сувласници сносе трошкове настале у вези заједничке ствари. Сваки сувласник има право да тражи разврнуће постојеће сувласничке заједнице, тј. физичку деобу ствари, којом ће се сваком од њих утврдити реалан припадајући део на коме ће бити прости (искључиви) власници. Уколико није могућа мирна деоба ствари међу сувласницима о томе одлучује суд.

Приликом физичке деобе ствари мора се водити рачуна о моменту када се она захтева, тј. да није на штету осталих сувласника (да није у невреме). Уколико, међутим, заједничка ствар није дељива (тј. деобом би се знатно смањила њена вредност) тада се иде на продају ствари и расподелу новчане противвредности добијене продајом ствари.

Нужно је разликовати сусвојину као облик приватне својине од појма колективне својине, иако се код обе врсте својине појављује више лица у својству титулара, односно вршилаца овлашћења из права својине. Код сусвојине титулари располажу одређеним уделима (тзв. "идеалним"), док те претходне утврђене сразмере нема код колективне својине.

Сваки од сувласника има право да користи сва законом дозвољена средства (све државинске и својинске тужбе) за заштиту својих права како према трећим лицима, тако и према осталим сувласницима. У случају спорова око постојања или величне сувласничких делова, као и начина вршења сувласничких права и дужности одлучује суд.

Такође, самовласно и неприпадајуће располагање неког од сувласника, на заједничкој ствари, не обавезује остале сувласнике, сем ако није реч о хитним и за заједничку ствар корисним мерама, када се сматра да су мере предузете у интересу свих сувласника и све их обавезују.

3.2.2. Заједничка својина

Заједничка својина је облик приватне својине где право својине на једној физички неподељеној ствари (или једној имовини) припада двома или већем броју лица (заједничари), али тако да им удели сусвојинских овлашћења на ствари нису унапред одређени већ су самоодредиви. Из ове дефиниције уочавају се основне карактеристике заједничке својине:

- јединствено право својине,
- јединство објекта,
- право својине на заједничкој ствари (имовини), припада животној заједници (нпр. брачним друговима), а не појединим члановима пошто ови немају своје одређене уделе у заједничкој имовини (ствари), на основу којих би се могло регулисати њихово појединачно право и обавеза на заједничком добру, већ само право њеног заједничког коришћења.

На основу речених специфичности заједничке сусвојине и сусвојине (раније објашњено) успоставља се разлика између ова два облика приватне својине. Наиме, код сусвојине сваки сувласник је власник свог сувласничког (аликвотног) дела и према његовој величини има одговарајући удео у вршењу власничких овлашћења која произлазе из садржаја права својине, док у заједничкој својини овакве својинске поделе нема, и заједничари учествују у овом облику приватне својине без утврђивања њихових појединачних удела. Власници заједничке својине својинска овлашћења врше заједно или путем представљања (један у име свих) и пошто њихови удели нису унапред одређени (као код сусвојине) они не могу индивидуално располагати пропорционалним деловима својине.

Облици испољавања заједничке својине у нашем правном систему су различити и као пример се узима својина кућних задруга и брачних другова (брачна тековина). Први од поменутих облика је архаична својинска форма и све ређе се среће. Реч је о заједничкој својини животне радне заједнице засноване на породичним биолошким односима, а не на правним односима, због чега као титулар права својине према трећим лицима иступа кућна (породична) заједница као целина, а не њени поједини чланови. Овај облик заједничке својине готово да се више не среће у нашем праву. Међутим, други од поменутих облика заједничка својина у форми

брачне имовине је веома присутан, поготову се актуелизује у савременим условима живота где све чешће и све више поводом ове врсте својине настају спорови у пракси (деоба брачне имовине у бракоразводним споровима). Заједничка имовина брачних другова је имовина коју су они стекли у браку заједнички доприносећи њеном стварању, а да њихови удели нису унапред одређени, већ се фактички удео сваког од њих одређује у сваком конкретном случају, а према оствареном доприносу. Овом врстом имовине брачни другови заједнички управљају, осим ако између њих не постоји неки другачији споразум.

Заједничка својина може на захтев свих или неког од заједничара бити претворена у сусвојину на начин да заједничка ствар буде подељена. Овим путем успоставља се проста својина на заједничкој ствари као и код деобе ствари на којој постоји сусвојина.

3.2.3. Етажна својина

Етажна својина је облик приватне својине на реалним (физичким) деловима зграда становима, пословним просторима, гаражама и сл. Овај облик својине не искључује могућност да на ствари на којој постоји етажна својина постоји и други облик приватне својине сусвојина, заједничка својина и сл.

Битно је истаћи да предмет етажне својине не могу бити заједнички делови зграде: степениште, таванski простор, заједничке просторије у згради и све остале просторије које служе заједничком коришћењу етажних сопственика, као и заједнички уређаји и сама конструкција зграде (лифтови, заједничке терасе, главни зидови и сл.). На заједничким деловима зграде постоји право заједничке недељиве својине (етажум) које припада свим власницима станова и других посебних делова зграде.

3.3 Остали облици својине у нашем праву

Поред приватне својине, која је објашњена као право и облик остваривања, у нашем правном систему постоје и други облици својине. Постојање више облика својине је резултат историјског развоја овог института, који се мењао у различитим епохама цивилизације. Пут од примитивних облика заједничке својине родовског друштва до савремене приватне својине је веома дуг и подразумева широку експликацију, која превазилази оквире овог уџбеника. Због тога, ограничићемо се на основне податке о осталим облицима својине у нашем правном систему.

Крупне системске промене које су се догодиле у нас после 160. године одразиле су се и на плану правног уређивања својинских односа. Кардинална измена тиче се уставног и законског изједначавања свих својинских облика.

Важећи Устав Републике Србије утврђује постојање јавне својине, у коју спадају државна својина, својина аутономних покрајина и локалних самоуправа,и задружне својина. Устав, такође, прописује одређујући да се друштвена својина претвара

у приватну. Ово је свакако велика системска новина, после вишедеценијске доминације државне, а потом друштвене својине.

3.3.1. Државна својина

Овај облик својине настао је непосредно после II светског рата са успостављањем социјалистичке власти у нашој земљи. Основ за настајање овог својинског облика су биле различите правнополитичке мере којима се користила нова власт и то пре свега: конфискација, национализација и др, које су имале за циљ експлоатацију и економско развлашћивање свргнуте буржоазије.

Титулар права ове нове својине била је држава, која је то право вршила преко својих органа, односно новиформираних државних предузећа, установа или других организација. Одређена својинска овлашћења на предметима државне својине држава је преносила на поменуте и друге субјекте и за то се користи термин право коришћења. Услове за пренос својинских овлашћења и њихов садржај дефинисали су закони.

Овако насталу својину (државну социјалистичку) треба разликовати од својине претходне државе која је постојала пре успоставе нове власти и која није настајала "административним" путем, већ у складу са познатим правним основима својинског стицања.

3.3.2. Друштвена својина

Ради потпуности излагања о разлличитим облицима својине, на овом месту се објашњава и институт друштвене својине, који је дуго био доминантан својински облик на простору Србије (и шире Југославије).

За разлику од класичног (римског) поимања права својине друштвена својина је представља облик несвојинског схватања својине и негира постојање титулара својине. Друштвена својина је, дакле, својина без титулара. У формалном смислу титулар је цело друштво, а пошто друштво није правна категорија, тј. није субјект права онда и ова својина је лишена свог власника. Фактички, међутим, друштвена својина је увек поверена неком на коришћење (нпр. предузећу, јавној установи, државном органу и сл.) који постају корисници, односно, вршиоци права својине.

У периоду пуне експанзије друштвене својине афирмисано је и правно уобличено право коришћења, као облик „својинског" права на друштвеној својини. Реч је о једном модификованом својинском овлашћењу у односу на нпр. право приватне својине, и различитог правног утемељења.

Најопштије, право друштвене својине је једно комплексно право које има две компоненте: грађанскоправну и јавноправну.

Грађанскоправна компонента обухвата овлашћење употребе и располагања поводом ствари у друштвеној својини, слична је праву приватне својине (али само слична, јер право приватне својне је најобухватније право поводом ствари)

и конституисана у корист радних и других друштвених организације која спадају у категорију тзв. друштвеноправних лица.

Јавноправна компонента друштвене својине обухвата сва остала права из друштвене својине, а то су права других субјеката која се изражавају у овлашћењима друштвенополитичких заједница и других организација: да захватају непосредно или посредно део дохотка остваренога средствима рада из друштвене својине и да усмеравају употребу и располагање предметима друштвене својине сагласно праву коришћења.

Право коришћења као основио право из друштвене својине представља једно специфично грађанско право и зато спада у категорију ових права. Ово право је блиско праву приватне својине, као једном историјски афирмисаном и правно уобличеном праву, те се стога на ово право често примењује третман права својине. Наравно, постоје и одређене разлике на које ће се увек указивати када се оне покажу и када је то неопходно.

3.3.3 Задружна својина

Задружна својина је посебан облик својине предвиђен у Уставу Републике Србије.

Ближа разрада овог облика својине учињена је у Закону о задругама. У овом пропису се истиче да је реч о својини коју чине: право својине на покретним и непокретним стварима, новчана средства и хартије од вредности (задружна својина) и друга имовинска права. Као титулара задружне својине закон дефинише задругу, као заједницу задругара у чијем интересу (и у чије име) она врши својинска овлашћења.

Заштита задружне својине остварује се на начин који је идентичан заштити приватне својине. У погледу садржине својинских овлашћења задружне својине и услова за њено претварање у друге облике својине, закон не врши било каква прецизирања.

4. СТИЦАЊЕ ПРАВА ПРИВАТНЕ СВОЈИНЕ

Право приватне својине је, као што је објашњено, један од облика субјективних права. Полазећи од ове констатације, неопходно је за настанак, односно стицање ове врсте субјективних права постојање одређених друштвених односа. Прецизније, неопходно је постојање конкретних правних односа на основу којих настају права и обавезе правних субјеката, у овом случају титулара права приватне својине.

Правни односи засновани на скуповима правних чињеница на основу којих један правни субјект (лице) стиче право приватне својине назива се основ или начин стицања права приватне својине.

Постоји више начина стицања права приватне својине, који су дефинисани одговарајућим прописима, а имају своју генезу још из римске традиције или су резултат свеколиког правног стваралаштва.

Реч је пре свега о стицању права приватне својине: на основу уговора са претходним власником, одржајем и стицањем својине од невласника. Ово су, свакако, најчешћи, ако не и најважнији начини стицања, али не и једини.

Остали начини стицања права приватне својине могу се манифестовати као: прираштај, налаз ствари, одвајање плодова, експропријација, конфисација и сл, што показује колико је широка лепеза основа стицања овог права.

Заједничко за све основе стицања права својине, као и сваког стварног права јесте да они морају имати карактер правног основа, тј. морају бити правно важећи, јер стицање права својине без правно ваљаног основа не производи никакве правне последице, правне ефекте.

Сви облици стицања права приватне својине могу се сврстати у две велике групе, и то:

- деривативно стицање
- оригинарно стицање.

4.1 Деривативно стицање

Деривативно стицање права приватне својине састоји се у томе да се право својине преноси са једног на другог титулара (правни субјект), односно сопствено право приватне својине изводи се из права ранијег носиоца. Деривативно стицање је ваљано ако постоји ваљан правни основ и начин стицања.

Правни основ (iustus titulus) стицања својине правно објашњава пренос својине са једног на другог власника. Без важећег правног основа начин стицања права својине не производи никакве правне последице.

У нашем правном систему, као правни основ могу бити једнострани или двострани правни послови, као што су: тестамент, јавно обећање награде, уговор о продаји, уговор о поклону и сл.

Начин стицања (modus acquirendi) се састоји у одређеном деловању којим се правни основ фактички реализује у право својине. Овај други услов за пренос својине је различит зависно од врсте ствари на којој се преноси својина (покретне, непокретне).

Код покретних ствари, стицање права својине се најчешће подудара са фактичком предајом ствари (traditio) у државину (посед) субјекта који штиче својину (ствар прелази „из руке у руку"). Међутим, то није увек могуће јер се неке ствари због својих особина не могу тако предати. Зато се у тим случајевима прибегава тзв. симболичној предаји (traditio simbolica), када се предаје известан предмет који симболише праву предају, нпр. предаја кључа од продатог возила и сл.

Треба скренути пажњу да у неким случајевима својина прелази на новог титулара иако не долази до предаје ствари. Реч је о случајевима: а) када се ствар већ налази у државини код новог власника (traditio brevi manu) по неком другом основу (нпр. по основу уговора о послузи), па наступањем правног основа долази до преноса

својине; б) кад стицалац не преузима ствар од ранијег власника (constitutum posessorium) него закључује споразум са ранијим власником да ствар остане код њега, али не као предмет његове својине, него на основу другог права (послуге, закупа и сл); ц) кад се предмет приватне својине налази по одређеном праву код трећег лица (cesio vindicationis) а нови и стари власник ствари у уговору о преносу својине утврђују да и поред преноса својине ствар остаје код трећег лица (закупац, чувар и сл.).

Дакле, пренос и стицање својине на покретној ствари су пуноважни када постоји правни основ и начин стицања, где је моменат стицања тренутак предаје ствари.

И код непокретних ствари неопходно је да постоји правни основ (iustus titulus) и начин стицања (modus acquirendi), да би дошло до преноса права својине са једног на друго власника.

За разлику од стицања приватне својине на покретним стварима, на непокретним стварима право својине се стиче уписом у земљишне књиге. Код покретних ствари обично државина ствари и право својине налазе се на страни власника ствари, док код непокретних ствари то не мора да буде. Наиме, код непокретних ствари се може запазити да је једно лице поседник а друго њен власник, било да је реч о њеном закупу, плодоуживању и сл. Да би се обезбедила правна сигурност поводом промета непокретности, у свим савременим правним системима, установљен је систем земљишних књига (као јавних књига), према коме се право својине и остала права на непокретности стичу уписом у земљишне књиге. Према томе, код покретности ваљани начин њиховог стицања је предаја, а код непокретности упис у земљишне књиге. Уписом у земљишне књиге право својине на непокретности добија стварноправни значај и то посебан значај апсолутности (деловање према свима, обзиром на јавни карактер земљишних књига).

4.2. Оригинарно стицање

Поред стицања права приватне својине, на начин да се право новог власника изводи из права претходног власника, постоји и други начин код кога нема овог својинског „континуитета". Реч је о тзв. оригинарном (оригинарно – origio,originis - извор, лат.) стицању. Код овог стицања права приватне својине постоје одређене правне чињенице чије постојање доводи до успостављања овог права у корист новог власника, јер раније право приватне својине престаје или оно претходно није ни постојало.

Оригнарно стицање приватне својине није универзалан начин стицања својине за све облике (као код деривативног стицања) својине, зато је потребно да се увек одреди општост или специјалност сваког појединог случаја овог начина стицања својне.

4.2.1. Стицање својине од невласника

Опште је правило да се својина стиче од власника, што је резултат историјског правног искуства израженог кроз принцип сигурности у правном промету и општеприхваћено је у савременим позитивним законодавствима и правној теорији.

Међутим, уколико постоје одређене правне чињенице, тј. уколико су испуњени одређени услови, својина се може стећи и од невласника. Ово је велики изузетак у праву и то треба подвући. Услови који могу довести до стицања својине од невласника нису једнообразни и могу се поделити на две велике групе:

- опште,
- посебне (специјалне).

Општи услови за стицање својине од невласника су:

1. да је стицалац савесно лице (стицалац је савестан када није знао или није могао знати према околностима да ствар прибавља од лица које није власник ствари);
2. да је стицање теретно (тј. уз накнаду, основ је теретни, а не доброчини правни посао, нпр. уговор о продаји а не поклон);
3. да је предмет стицања покретна ствар (овим начином не може се стећи својина на непокретностима). Карактеристично је и да се тражи кумулација (постојање свих) општих услова за стицање својине од невласника.

Посебни услови су:

1. да је ствар прибављена на јавној продаји (лицитацији) ;
2. да је ствар прибављена на месту где је уобичајено да се ствари продају (трговинска радња, пијаца) или од лица које те ствари производе (производно предузеће, занатлија, пољопривредни произвођач) или
3. да је својина стечена од невласника коме је власник те ствари ствар поверио (нпр. чување, закуп) правним послом који није основ за стицање права својине на ствари.

Према томе, када се стекну три општа и један посебан услов тада правни субјект може да стекне својину на ствари и од невласника. Ово стицање својине мора се диференцирати од стицања својине преносом од правног претходника који је већ имао ствар у својини као власник.

Преносилац права својине само је наступао као власник (привидни власник, тј. невласник) иако то de facto није. Овде се право својине изводи из скупа одређених правних чињеница, а не из неког ранијег права својине, зато је реч о „новом", тј. оригинарном праву својине.

4.2.2. Стицање својине одржајем

Одржај је начин оригинарног стицања приватне својине који се заснива на поседовању (државини) туђе ствари у одређеном (дужем) временском периоду. Овај

начин стицања приватне својине подразумева постојање (испуњење) одређених услова, а то су:

- савесна државина,
- законита државина,
- протек одређеног времена.

Нашим позитивним прописима прецизирано је да поменути услови постоје кумулативно.

Савесна државина на ствари је облик државине код које је лице које поседује ствар у оправданом уверењу да је ствар набавило од лица које је њен власник (нпр. прибављање ствари од законског наследника за кога прибавилац ствари држалац оправдано мисли да је он једини наследник). За постојање савесне државине, неопходно је да држалац сво време док држи ствар има и уверење да је ствар прибављена од законитог претходника (власника).

Законита државина је облик државине код које је држалац дошао у посед ствари на основу правног акта (уговор о продаји и сл.) којим се стиче право својине. Уколико је државина стечена правним послом који и иначе не доводи до стицања својине (нпр. уговор о закупу или о послузи) та државина не може одржајем довести до својине.

Протек времена, као трећи услов за стицање својине одржајем, је временски интервал у коме неки правни субјект поседује одређену ствар. Зависно од врсте ствари покретна или непокретна, различити су и рокови за стицање својине, као што се прави разлика између редовног и ванредног одржаја. Код редовног одржаја, за покретне ствари, протек времена износи 3 године, док се за непокретности тражи рок од 10 година. За ванредни одржај тражи се савесна државина и протек времена који је дужи него код редовног одржаја (за покретне ствари 10 година, за непокретности 20 година). Код овог одржаја, држалац је у заблуди у погледу права претходника (сматра да је стварни власник ствари) и у погледу постојања законског основа (мисли да има законит основ држања ствари).

Код рокова за одржај аналогно се примењују правила која се односе на прекид и застој застарелости.

4.2.3. Стицање својине прираштајем

Прираштај у смислу стицања својине је стварање нове сложене ствари материјалним средствима више лица. Разликујемо прираштај на покретним и непокретним стварима, јер то нису идентичне правне ситуације.

4.2.3.1. Прираштај код покретних ствари

Ова врста прираштаја наступа спајањем, смешом и прерадом ствари.

Спајање је стварање нове сложене ствари код које се делови могу раздвојити без оштећења ствари (нпр. спајање аутомобила и приколице различитих власника).

Правило је у оваквим случајевима да се делови одвајају и сваки од њих и даље остаје у својини претходног власника не долази до формирања јединственог права својине над сложеном ствари.

Смеша и прерада доводи до стварања нове ствари на начин да се унети састојци (ствари или рад) више не могу издвојити без повреде њихове суштине (нпр. намештај и сл.). Правило је да субјект који је у нову ствар унео највише вредности постаје сопственик сложене ствари, док се осталим субјектима (или субјекту) исплаћују противвредности унетих удела. Овде се такође цени савесност правних субјеката ако је један субјект био несавестан, онда савесни субјект има право избора: да ствар задржи у искључивој својини уз накнаду противвредности, да постане сувласник ствари сразмерно вредности улагања или да ствар препусти другом лицу уз накнаду сопственог удела.

4.2.3.2. Прираштај на непокретним стварима

Прираштај на непокретним стварима може имати више облика, а најважније је грађење на туђем земљишту. Правило познато још из римског права да градња дели правну судбину земљишта (superficies solo credit) кроз историју је мање или више мењано. Промена се односила на могућност да под одређеним претпоставкама градитељ уз исплату накнаде може постати власник земљишта, или да постане власник само грађевине независно од својине на земљишту.

4.2.4. Стицање својине судским и административним актом

У одређеним случајевима, у судском или управном поступку, долази до јавне продаје појединих ствари (продаја ствари одузетих на царини, извршни судски поступак и др). На овај начин правни субјекти стичу својиу на одређеним стварима, а основ стицања је судски или управни акт којим се окончава постапак.

4.2.5. Окупација

Стицање својине окупацијом (occupatio) је оригинаран начин стицања права својине на ничијим (напуштеним) стварима (res nulius) њиховим једностраним узимањем у државину, а са намером заснивања права својине.

Код окупације правни основ се заснива на законом дозвољеној могућности запоседања ничијих ствари, а правни начин у самом присвајању.

4.2.6. Конфискација

Стицање права својине конфискацијом је преношење предмета приватне својине без накнаде на бази кривичних или управноправних прописа у државну својину.

Конфискација се изриче у кривичном поступку као споредна казна. Та казна се изриче уз главну казну у законом одређеним случајевима, било тако што се конфискату одузима имовина делимично, било потпуно када му се, наравно, оставља оно што му је неопходно за егзистенцију.

Конфискација имовине појављује се и у управном, односно прекршајном поступку. Међутим, казна конфискације имовине у овом поступку може да обухвати само део имовине конфиската.

Државна својина (или друштвена) је током и непосредно по довршетку рата знатним делом формирана спровођењем конфискације. Наиме, конфискација је изрицана као санкција против лица која су се својим поступцима у току рата теже огрешила о интересе наших народа и државе. На пример, Закон о преласку у државну својину непријатељске имовине ("Службени лист СФРЈ" бр. 63/46 у чл. 1) одређује: „У својину државе прелази сва имовина немачког Рајха и његових држављана који бораве на територији Југославије, сва имовина лица немачке народности.".

Приватна својина не може се стећи конфискацијом.

4.2.7. Национализација

Формирање државне (или друштвене) својине актом национализације је у ствари једна политичкоекономска мера. Тим актом се одређени објекти приватне својине, утврђени на један општи начин, пренесе уз накнаду у државну својину.

Према томе, национализација се разликује од конфискације по томе што је то политичкоекономска мера, а не санкција; затим, не односи се на појединачне случајеве, него на њихов неодређен број специфициран по унапред натим условима. На пример, Закон о национализацији приватних привредних предузећа у чл. 1 одређује: „Даном ступања на снагу овог закона национализују се и прелазе у државну својину сва приватна привредна предузећа општедржавног и републичког значаја у следећим гранама привреде: рударству, металургији, индустрији нафте, преради угља.". Затим, у Закону о национализацији најамних зграда и грађевинског земљишта у чл. 1 одређује се: "Да се национализују и постају друштвена својина стамбене зграде и најамне пословне зграде".

Стицање државне својине у поступку аграрне реформе исто тако је један акт национализације. Само, национализација овде има специфичан карактер пошто се односи искључиво на пољопривредно земљиште и спроводи се одузимањем пољопривредног земљишта у приватној својини изнад одређене површине поседа. Истина, циљ реформе је првенствено следио интересе физичких лица која нису била сопственици земљишта, али то ипак не дезавуише правну природу ових аката. Приватна својина се не може стећи национализацијом.

4.2.8. Експропријација

Експропријација је преношење уз накнаду објеката права приватне својине у државну својину уз потпуну накнаду, под условом да је то у општем интересу.

Експропријација предмета приватне својине спроводи се актом одређеног управног органа општинске скупштине. Само, потребно је да се претходно утврди постојање општег интереса пошто је то предуслов за експропријацију. Позитивно право не одређује шта је то општи интерес. Међутим, може се узети да је то интерес друштвене заједнице који се подудара са интересом неког „друштвеноправног лица" у сфери задовољавања важнијих друштвених потреба. На пример, решењем секретаријата за финансије скупштине општине експроприше се стамбена зграда неког лица и преноси у државну својину; истим управним актом право коришћења стиче одређена привредна организација којој је тло под зградом потребно за изградњу прехрамбеног комбината.

Експропријацијом се не може стећи право приватне својине. То је потпуно природно с обзиром на неопходност постојања општег интереса да би се приступило доношењу акта о експропријацији.

UNIVERZITET AKREDITOVANI PRIVATNI UNIVERZITET SINGIDUNUM

Глава IV

ЕВИДЕНЦИЈА НЕПОКРЕТНОСТИ

1. КАТАСТАР ЗЕМЉИШТА И ЗЕМЉИШНЕ КЊИГЕ

У структури стварних права на непокретностима велики део се односи на земљиште као врсту непокретности која је често предмет правних односа, па према томе има наглашен значај за право и друштво уопште.

Евидентирање стварних права на земљишту је, у историјском смислу, веома дуго присутно у правној пракси, што је резултирало изградњом целог система у коме земљишне књиге чине централни део. Постојање земљишних књига у којима се евидентирају стварана права на земљишту доприноси сигурности и реду у области промета ових права.

Подаци који се односе на земљште и то: премер земљишта за одређену територију, бонитет и квалитет земљишта, налазе се у катастру земљишта који се воде у општинама.

Најважнији елемент катастра је парцела, која представља део земљишта приближно једнаке културе и налази се у својини једног лица. Више парцела на одређеној територији чине катастарску општину, која може и не мора да се поклапа са територијом одређене друштвенополитичке заједнице.

Земљишне књиге су најзначајнији облик евидентирања непокретности (земљишта, објеката на земљишту и сл) и устројене су тако да садрже: премер и опис земљишта, културе које се налазе на њима, стварна и друга права поводом непокретности и означавају субјекте тих права. Органи који воде земљишне књиге су основнни судови у којима постоје посебна земљишно књижна одељења. Основна начела која се примењују у вођењу земљишних књига су: јавност, приоритет и легалитет.

1. Начело јавности значи да су земљишне књиге јавне и доступне свакоме ко покаже интерес за то. Ово подразумева поред увида и добијања извода (препис земљишнокњижног стања из земљишних књига) неодређеном броју лица, што чини необориву претпоставку да је земљишнокњижно стање свакоме познато.
2. Начело приоритета одређује да је јаче оно право које је раније уписано. Ово значи када се ради о истим правима која могу истовремено конкурисати

предност има оно које је пре уписано у земљишне књиге. Права се уписују према реду пристизања земљишнокњижних предлога (молби за упис) у суду.

3. Начело легалитета значи да се стварна права могу уписивати у земљишне књиге само на основу законом предвиђених исправа састављених у одређеној форми (уговори, судске одлуке и сл.) и оверени од надлежних органа (најчешће: суд).

1.1. Састав земљишних књига

Земљишне књиге имају строго прописану форму и одговарајући садржај. Према закону оне се састоје из три дела и то: а) главне књиге; б) књиге исправа и ц) књиге регистра.

Главна књига садржи најважније елементе земљишних књига и то: земљишнокњижна тела и земљишнокњижне улошке.

Земљишнокњижно тело садржи податке из катастра и то пре свега, о катастарским парцелама. Више катастарских парцела формира једно земљишнокњижно тела. У неким случајевима само једна парцела може формирати једно земљишнокњижно тело. У погледу власништва један или више власника (сувласника) могу бити уписани као власници једне парцеле. По правилу једно земљишнокњижно тело формира више парцела приближно исте културе у истој катастарској општини и једнаког оптерећења.

Земљишнокњижни уложак је писмена исправа формирана за једно земљишнокњижно тело које у потпуности обухвата. Сваки земљишнокњижни власник има свој број различит од броја парцеле.

Земљишнокњижни уложак састављен је из три листа: пописног, власничког и теретног листа.

1. Пописни лист (поседовница или лист А) садржи опис некретнине, односно топографски број парцеле, културу парцеле, надградњу (или само надградњу), њихову површину, ознаку да ли се ради о друштвеној или приватној својини и друге моменте од интереса за стварна права.

   На пример: Земљишнокњижни уложак бр. 100 к. о. Београд I.

   А лист(пописни)

   1) парцела топографски број 100: земљиште са зградом у површини од 5 ари.

   2) парцела топографски број 160: врт поред зграде у површини од 8 ари.

2. Власнички лист (властовница или Б лист) садржи име сопственика или имена и удела сувласника, правни основ стицања и, евентуално, ограничења у погледу располагања правима, нпр. утврђење чињенице малолетства.

   На пример: Земљишнокњижни уложак број 100 к. о. Београд I.

   Б лист (властовница)

   На основу писменог уговора о продаји од 11. маја 2002. године укњижује се право својине над некретнином у А листу и то:

   1) Лице АА у 2/4 дела

2) Лице ББ у 1/4 дела -

3) Лице ЦЦ у 1/4 дела.

3. Теретни лист (теретовница или Ц лист) садржи уписе стварних права са којим је некретнина оптерећена (службености, хипотеке) и друга права која не морају бити стварна, али из одређених разлога право дозвољава или налаже њихов упис у земљишне књиге.

   На пример: Земљишнокњижни уложак 100 к. о. Београд I.

   Ц лист (теретовница)

   На основу писменог уговора о хипотеци од 11. маја 2002. године уписује се хипотекарно право у корист лица ДД до висине од 200.000 динара над некретнином означеном у А листу (пописном).

Књига исправа је збирка исправа на основу којих је извршен упис у земљишне књиге, тј. у земљишнокњижне улошке. То су исправе које су суду презентирале саме странке уз земљишнокњижни предлог и исправе које представљају судске одлуке о дозволи уписа или другом предмету решавања у вези са земљишним књигама. То значи да књига исправа садржи комплетне податке о уписима у главну књигу и исправности тих уписа.

Књига регистара састоји се из: стварног и личног регистра.

1. Стварни регистар формира се према топографским бројевима земљишнокњижних парцела и садржи податке о предмету уписа.
2. Лични регистар формира се према именима сопственика ствари и носилаца других стварних права и садржи податке о субјектима уписа.

Глава V

ЗАШТИТА И ПРЕСТАНАК СВОЈИНЕ

1. ЗАШТИТА ПРИВАТНЕ СВОЈИНЕ

У одређеним случајевима долази до повреде права приватне својине, па је неопходно ово право заштитити. Потребно је објаснити како се успоставља и остварује систем заштите приватне својине.

Једна од могућних дефиниција заштите приватне својине јесте да се под овом заштитом подразумева законом дозвољена интервенција усмерена на отклањање повреда постојећих својинских односа.

Најопштије, право приватне својине могуће је повредити на два начина:

- да власнику, противправно буде одузет објеката права својине (тј. ствар) када је питању тотална (потпуна) повреда права својине;
- да власник буде (извесним радњама других лица) сметан или узнемираван у мирном вршењу својинских права, када је реч о парцијалној повреди права својине.

Без обзира о којој врсти повреде својине је реч, власник може својину штитити на два основна начина:

- самопомоћу (тј. сопственим радњама усмереним на отклањање повреде својине);
- подношењем одговарајућих тужби (тзв. својинских и државинских тужби) надлежном суду у циљу доношења одлука (судских пресуда) којима се повреда својине отклања.

У савременим условима судска заштита је правило, а самопомоћ изузетак, па ће овај начин својинске заштите бити посебно објашњен. Треба нагласити да се организовање и регулисање својинске заштите у позитивним законодавствима заснива на римском систему заштите приватне својине. У систему судске заштите својине, на првом месту је тужба за повраћај ствари (actio reivindicatio). Овом тужбом власник ствари (тужилац) тражи враћање ствари чију је државину изгубио

од лица које ствар држи (туженог). Власник ствари да би успео у спору треба да докаже да на ствари чије враћање захтева има право својине, као и да се ствар налази у државини другог (туженог). Овом тужбом тужилац успоставља државину на ствари коју је изгубио враћањем те ствари од њеног незаконитог држаоца (туженог).

Друга тужба, у систему судске заштите својине, је тужба ради враћања ствари на основу јачег правног основа на њену државину (actio Publiciana). Публицијанска тужба припада законитом држаоцу (тужиоцу) који је лишен државине, према лицу (туженом) који нема правни основ за државину (нпр. држи украдену ствар) или има слабији правни основ на државину. Уколико тужилац докаже да тужени нема закониту државину или има слабији државински основ, он ће успети у спору и тужени ће судском одлуком бити обавезан на враћање предметне ствари.

Трећа тужба је тужба због сметања или узнемиравања својине (actio negatoria). Овом тужбом власник ствари (тужилац) захтева од лица (туженог) који га онемогућава или омета у мирном коришћењу ствари да престане са онемогућавањем или узнемиравањем. Уколико тужилац (власник) суду пружи доказ да га је тужени онемогућавао или узнемиравао у мирном коришћењу ствари, суд ће својом одлуком обавезати туженог да се убудуће уздржи од радњи означених у тужби и на тај начин се успоставља стање мирног коришћења ствари.

Негаторну тужбу може поднети само власник ствари који је онемогућаван или узнемираван у мирном остваривању својинских овлашћења на његовој ствари.

2. ПРЕСТАНАК СВОЈИНЕ

Правило је да право својине траје неодређено време. Колико ће право својине фактички трајати зависи од различитих елемената, а пре свега од: предмета својине и воље титулара (власника).

Престанак својине може се појавити у два облика, као: апсолутни и релативни престанак својине.

2.1. Апсолутни престанак својине

Право својине овде дефинитивно престаје да постоји. Оно се више не појављује у неком другом облику или на страни другог лица. То су: пропаст ствари и напуштања права својине над покретном ствари (дереликција).

1. Пропаст ствари може да уследи по вољи сопственика, радњом другог лица или случајем, и тада престаје својина. То је потпуно природно пошто недостаје објекат права без кога ни право не може да постоји.
2. Напуштање својине над покретном ствари доводи до престанка права својине. Свакако, окупацијом ствари може поново да се стекне својина, што, опет, не мора да се деси. Зато ово и није сасвим „чист" случај апсолутног престанка својине.

2.2. Релативни престанак својине

Право својине овде престаје само у односу на дотадашњег титулара било што се преноси на другог субјекта у истом, било у другом облику. Стога такво престајање својине може имати карактер само релативног престанка. Ту спадају преласци својине на друге субјекте: у истом облику и у другом облику.

1. Приватна и друштвена својина могу се преносити између правних субјеката тако да се суштински не мења њихов облик. У том случају право својине престаје према једном субјекту, али се зато одмах појављује у истом облику на страни другог.
2. Приватна и друштвена својина могу се исто тако преносити са једног на други субјект, тако да приватна својина прелази у друштвену својину и vice versa. Право својине овде престаје дефинитивно само у односу на један облик и појављује се одмах у новом облику код другог субјекта. Пошто је овде у питању трансформација права, то се не може сматрати апсолутним престанком својине.

UNIVERZITET AKREDITOVANI PRIVATNI UNIVERZITET SINGIDUNUM

Глава VI

ЗАЛОЖНО ПРАВО

1. ПОЈАМ И ВРСТЕ ЗАЛОЖНОГ ПРАВА

Субјекти права у међусобним имовинским односима често по основу правног посла узајамно размењују добра (вредности) која тако прелазе из имовине једног у имовину другог субјекта. Природа тих добара или њихова физичка својства неће дозволити увек да се размена изврши предајом из руке у руку. Поред тога и тамо где је то могуће, учесници у промету могу утаначити да један од њих први пренесе своје добро и да тек касније, други учесник узврати предајом његовог добра (кредитни посао). На пример, продаја одеће у продавници редовно се врши продајом из руке у руку купац плаћа цену, а продавац предаје одећу. Међутим, они могу уговорити и да продавац одмах преда одећу, док ће купац платити цену касније, у одређеном временском периоду. То онда значи да се размена не врши истовремено, него да једна странка прва извршава своју обавезу (унапред). То ће штавише, увек бити случај код оних правних послова где се по природи ствари не може друго ни утаначити (уговор о раду, уговор о зајму итд.).

Пошто су правни односи ове садржине честа појава у правном промету, то је ради заштите интереса оног субјекта који извршава своју обавезу унапред, без истовременог противдавања, успостављена институција заложног права. Смисао ове установе је у томе да један од учесника у правном односу који је већ примио извршење обавезе од другог учесника, даје њему у државину извесну ствар на којој тај други учесник конституише заложно право. Стицањем заложног права, та странка стиче овлашћење да своје право према другој странци реализује на тој ствари, уколико она не би учинила уговорено противдавање. Према томе, заложно право се појављује као инструмент обезбеђења имовинских интереса учесника у правном промету.

Заложно право или, како се краће назива, залога настаје правним послом споразумом између учесника у правном односу (уговорна залога), али, премда ређе, може настати и на друге начине.

Институција заложног права с обзиром на своју садржину и циљ чијем је постизању намењена, манифестује одређена начела која одржавају суштину те устаиове. То су следећа начела: акцесорности, специјалности и официјености.

1. Примећено је да заложно право настаје по споразуму ради обезбеђења једног права које постоји већ од раније, пре споразума о успостављању залоге. То право редовно је продукт неког правног посла (нпр. право на наплату из продајног уговора за ствар која је већ испоручена) увек различитог од основа из којег проистиче залога (споразума о залози). У односу на то право, заложно право наступа као акцесорно, тј. у свом постојању зависи од егзистенције тог „основног" права не и обрнуто. Тако, када једно лице прода нека наркотичка средства другом лицу, и истовремено прими од тог лица неку драгоценост у залогу за обезбеђење исплате заостатка продајне цене, настаје питање пуноважности тих права. Наиме, „основни" правни посао, тј. продаја наркотика и права која из тога проистичу су апсолутно ништавна пошто је у питању противзаконити правни посао. Међутим, споразум о залози сам по себи није противан праву. Али, како је заложно право акцесорно, то и споразум о залози постаје ништаван пошто дели правну судбину „основног" правног посла.
2. Начело специјалности заложног права значи да у моменту успостављања заложног права мора бити тачно одређено право које се залогом обезбеђује, као и ствар која се даје у залогу.
3. Начело официјелности изражава се у томе да лице које је примило предмет залоге може реализовати своје обезбеђено право на том предмету. Али, ту реализацију спроводи судски орган у одређеном поступку. На пример, једно лице узима на зајам своту од 10. 000 динара уз обавезу враћања до одређеног рока и ради обезбеђења да у залогу извесну драгоценост. Пошто то лице у року не измири своју обавезу то је давалац зајма овлашћен да се наплати из те драгоцености. Међутим, не може сам продати драгоценост, него је то компетенција суда у поступку јавне продаје (дражбе).

Према предмету залоге разликују се три врсте права залоге: ручна залога, хипотека и залога на праву.

2. РУЧНА ЗАЛОГА

Ручна залога је заложно право над покретном ствари. Поред тога, да би једна ствар била предмет залоге мора бити индивидуално одређена и непотрошна, аналогно начелима специјалности и официјелности заложног права.

Заложно право се успоставља правним послом и настаје у моменту предаје ствари. Наиме, уговор о залози је реалан сматра се да је закључен тек у тренутку предаје ствари.

Странка која прима заложну ствар, назива се залогопримац; она је истовремено и титулар права које се залогом обезбеђује. Друга странка означава се именом залогодавац. Међутим, она не мора бити увек и обавезно лице наспрам права које

је обезбеђује. То може бити и неко треће лице, које тада има једнак третман као и обавезно лице из тог односа.

а. Правни положај залогопримца Правни положај залогопримца одређује се према његовим правима и обавезама из заложноправног односа.
Права залогопримца су:
1. Залогодавац стиче државину над ствари која је предмет залоге. Та државина захвата и плодове све док нису одвојени од ствари, пошто од тог момента припадају залогодавцу.
2. Залогопримац је овлашћен да ствар изложи јавној продаји путем суда уколико залогодавац у одређеном времену не удовољи дужности из права које је залогом обезбеђено. Потребно је да претходно обезбеди судску пресуду против залогодавца и да стави предлог суду да се ствар прода. Затим, из остварене новчане вредности намирује своје потраживање

Дужности залогопримца су:
1. Залогопримац је обавезан да се понаша према ствари пажљиво и да је не употребљава (изузев ако то није уговорено).
2. Залогопримац је дужан по измирењу права које се обезбеђује залогом или ако ово право престане на други начин, да заложену ствар врати залогодавцу са свим припацима и плодовима.

б. Правни положај залогодавца Правни положај залогодавца исто тако се утврђује из његових права и обавеза. Међутим, пошто су права залогопримца истовремено дужности залогодавца, односно дужности залогопримца су права залогодавца, онда је непотребно и овде исту ствар третирати. Свакако, права залогодавца над заложеном ствари која се изводе из његовог стварног права својине, пристуна су и овде. Само, то је сфера других односа која не тангира заложни однос.

3. ХИПОТЕКА

Хипотека је заложно право над непокретним стварима. Садржински се разликује од ручне залоге нарочито у томе што хипотекарни поверилац (залогопримац) не добија државину ствари. Државина остаје и даље код хипотекарног дужника (залогодавца) који може над ствари да врши сва стојинска овлашћења, изузев оних која би довела у питање опстанак хипотеке. То је сасвим појмљиво, пошто за успостављање хипотеке поред правног основа мора да се оствари и начин стицања упис у земљишне књиге. Важност уписа је у томе што хипотеком оптерећена непокретна ствар може да прелази у државину, па и у својину другог лица различитог од хипотекарног дужника. Међутим, то уопште не утиче на хипотеке и права хипотекарног повериоца.

а. Правни положај хипотекарног повериоца Пошто хипотекарни поверилац нема државину ствари, то је махом довољно говорити само о његовим правима.

1. Хипотекарни поверилац је овлашћен да своје право обезбеђено хипотеком, по протеку рока за извршење обавезе, оствари на предмету хипотеке. Пре тога мора обезбедити судску пресуду којом се утврђује постојање његовог права и дужности хипотекарног дужника. Затим, у извршењу те пресуде може да се захтева јавна продаја хипотековане ствари, наравно, путем суда. Суд ће дозволити и одредити јавну продају под наведеним условима, независно од тога ко је у том моменту власник некретнине на којој постоји хипотека или њен држалац.
2. Хипотекарни поверилац је овлашћен да захтева да се забрани хипотекарском дужнику или другом лицу предузимање свих радњи које угрожавају хипотекарно добро, односно право хипотекарног повериоца. Штавише, он може да захтева и да се предмет хипотеке одузме од хипотекарног дужника и повери другом лицу на руковање.
3. Хипотекарни дужник је овлашћен да по измирењу хипотекарног повериоца тражи брисање хипотеке из земљишних књига. Зато је хипотекар и поверилац дужан да да дозволу за брисање хипотеке пошто је та сагласност услов брисања.

б. Правни положај хипотекарног дужника Свакако и овде се преносно односи оно што је речено о правном положају залогодавца, тако да се упућује на та излагања.

4. ЗАЛОГА НА ПРАВУ

Поверилац може своје потраживање према дужнику обезбедити тако што ће му дужник (или треће лице) заложити неко своје потраживање које има према неком лицу (нпр. продавац као дужник може заложити потраживање које има према купцу из неког уговора о продаји да би извршио своју дужничку обавезу из неког другог правног односа). Предмет залоге могу бити сва потраживања осим оних која се односе на личност дужника, односно трећег лица које је заложило своје потраживање уместо дужника.

Правни основ за залогу на потраживање је уговор о залози. Поред уговора о залози потребан је одређени начин за прибављање заложних права (модус), да би се овај уговор могао реализовати. Најчешће је то писмено обавештење дужника заложеног потраживања о закљученом уговору о залози.

Уколико доспело повериочево потраживање не буде измирено, он се може обратити суду ради доношења одлуке којом ће се дужник потраживања које је заложено обавезати да му испуни заложено потраживање.

Предмет залоге на праву могу бити пре свега облигациона потраживања, али и друга права: ауторска, патентна, право плодоуживања и др.

5. ПРАВО РЕТЕНЦИЈЕ

Право задржавања (ius retentionis) је по садржини доста слично заложном праву. Оно је у ствари овлашћење једног лица дужника да ускрати враћање ствари другом лицу, повериоцу, у правном односу поводом те ствари, уколико има доспело потраживање према том другом лицу. При томе, то потраживање мора да је настало нз основа издатака учињених поводом те ствари или штете проузроковане од ње - не постоје ли ови услови, онда не може ни да се врши ретенција.

Према том, право задржавања је инструмент којим се врши притисак другог лица да изврши своју обавезу, тако што се његова ствар задржава. У овоме се оно управо разликује од заложног права. Заложни поверилац је овлашћен да с наплати из заложене ствари, што не може лице које ускраћује предају ствари из основа права задржавања.

UNIVERZITET PRIVATNI AKREDITOVANI UNIVERZITET SINGIDUNUM

Глава VII

ПРАВО СЛУЖБЕНОСТИ

1. ПОЈАМ ПРАВА СЛУЖБЕНОСТИ

Право службености даје свом носиоцу одређено овлашћење на туђој ствари, односно на ствари над којом друго лице има право својине. Зато право службености у извесном смислу наступа као ограничење права својине услед чега се много пута назива и „секторско" право (захвата један сектор или овлашћење из права својине и преноси га на друго лице титулара права службености). То овлашћење изражава се у праву титулара службености да може да употребљава туђу ствар на одређени начин, што зависи од садржине права службености са којим располаже.

Право службености по свом ефекту делује не само према сопственику ствари на којој постоји право службености, него и према свим другим лицима (и унапред неодређеном кругу лица). То је и најважнији израз стварноправног карактера овог права.

Право службености настаје: деривативним и оригинарним путем.

1. Право службености настаје деривативним путем исто као и право својине, тј. потребно је присуство правног основа и начин стицања,
2. Право службености може да се успостави и оригинарним путем. Само, овде се стицање у основи своди на два начина. То су одржај и експропријација, пошто други начини услед одређене природе службености не долазе у обзир или само изузетно могу наступити.

Права службености се по садржини међусобно доста диференцирају. Међутим, структура овлашћења која обухватају чини могућим основну поделу на стварне и личне службености.

2. СТВАРНЕ СЛУЖБЕНОСТИ

Стварна службеност се дефинише као право свагдашњег сопственика једне непокретне ствари да употребљава другу непокретну ствар у извесном правцу, или дужност свагдашњег сопственика једне такве ствари да не употребљава своју ствар на одређени начин у интересу сопственика неке друге непокретне ствари. На

пример, сопственик једног земљишта овлашћен је да са другог земљишта црпи воду ради наводњавања свог земљишта; или, сопственик одређеног земљишта поред кога постоји стамбена зграда другог лица, не сме на свом земљишту да подигне зид у таквој висини да заклони светлост према тој стамбеној згради. Према тој дефиницији стварних службености види се да њихово дејство може бити позитивно или негативно. Зато се и деле на подврсте позитивних и негативних службености.

1. Позитивне стварне службености су оне код којих је титулар права службености овлашћен да врши извесне радње на туђој ствари, да је употребљава или користи на одређен начин (нпр. право пролаза).
2. Негативне стварне службености су оне код којих титулар права службености може захтевати од сопственика ствари да не врши такве радње које би повредиле интересе титулара права службености (нпр право да захтева да сусед не чини зграду вишом).

Стварне службености претпостављају правну везу између лица поводом два непокретна добра. Оно добро у чију је корист установљена службеност назива се повласно, док друго, оптерећено добро означава се као послужно. Пошто је тежиште на добрима због чијег се рационалног искоришћавања у суштини и формирају стварне службености, то промена сопственика једног или другог добра не тангира постојање права службености. Стицањем својине над повласним добром - стиче се и службеност, исто тако као што се стицањем својине над послужним добром стиче и дужност поштовања службености повласног добра.

Титулар службености је увек свагдашњи сопственик повласног добра. У том својству он врши одређене акте на послужном добру, употребљава га на известан начин (позитивна службеност). При томе, он мора своје право да врши у складу са службеношћу и у њеним границама.

Свагдашњи сопственик послужног добра увек је обавезно лице из права службености. Зато је у вршењу својих власничких права дужан да не предузима такве акте који би ометали право службености (било да је позитивна, било негативна службеност).

3. ЛИЧНЕ СЛУЖБЕНОСТИ

Лична службеност је право одређеног лица (или одређених лица) да употребљава или користи на известан начин ствар другог лица. Према томе, ове службености су везане за једну одређену личност н у томе се разликују од стварних службености. Код стварних службености егзистентност једне одређене личности није битна, пошто службености постоје - припадају или терете свагдашње сопственике повласног или послужног добра без обзира на индивидуалитет личности. Међутим, код личних службености доминантна је та „персонална" веза, тако да се са престанком личности гаси и право службености (или раније). Поред тога, личне службености су правом унапред одређене и формулисане. То су: плодоуживање, употреба и становање.

3.1. Право плодоуживања (ususfructus)

Право плодоуживања овлашћује свог титулара да неку ствар која је сопственост другог лица, потпуно користи према свом расположењу, уз ограничење да не промени њену суштину. На пример, када једно лице има плодоуживање над пољопривредним земљиштем које је својина другог лица, овлашћено је да економски најшире искоришћава то земљиште. Међутим, то лице не би смело да експлоатише само земљиште тако да од земље производи цигле, пошто би тим повредило суштину ствари. Титулар плодоуживања може само вршење тог свог овлашћења правним послом пренети и на друго лице.

Предмет права плодоуживања могу бити непокретне и покретне ствари. Само, у задњем случају, то може бити једино индивидуално одређена и непотрошна ствар.

Према томе, пошто титулар права плодоуживања стоји у позицији да економски потпуно искоришћава ствар уз поменуто ограничење, то је онда својина сопственика ствари тзв. „гола својина". Она је у суштини сведена на право располагања, тј. сопственик је овлашћен да ту ствар отуђи што ни у чему не дира у право плодоуживања.

3.2. Право употребе (usus)

Право употребе је лична службеност садржински доста блиска праву плодоуживања. Међутим, разлика је у томе да је титулар овог права овлашћен да ствар употребљава само толико, колико је довољно за задовољење његових личних потреба. Тако, када једно лице има право употребе вршалице сопствености другог лица, тада се то право исцрпљује у временски опредељеној дужини коришћења те пољопровредне машине. Али, ово лице не би могло пренети вршење тог свог права на неко друго лице, пошто би то било ван сфере личног коришћења ствари.

3.3 Право становања (habitatio)

Право становања даје овлашћење свом носиоцу да одређене стамбене просторије сопствености другог лица, лично или са члановима своје породице употребљава за становање. Према томе, то је исто тако један вид употребе, с том разликом да је оно ограничено на коришћење стамбених просторија. Зато се не би могло успоставити поводом других ствари, као што то може бити код права употребе.

Глава VIII

ДРЖАВИНА

1. ПОЈАМ И ВРСТЕ ДРЖАВИНЕ

Државина (possesio) је фактичка власт неког правног субјекта на једној ствари, која му омогућује њено коришћење независно од тога да ли има правно овлашћење да ствар држи.

Из дате дефиниције државине видљиви су њени елементи, и то: фактичка власт над ствари, коришћење ствари (пре свега њено економско искоришћавање); за државину није релевантно њено правно признање.

Фактичка власт на ствари подразумева да држалац има предпостављени (просторни) однос према њој а не стални контакт. Стални контакт са ствари значи њеног притежање што није неопходно за државину.

Фактичка власт на ствари се операционализује (остварује) кроз њено искоришћавање. Уколико то није могуће остварити онда недостаје битан елемент института државине и ради се о неком другом правном односу.

Већ је речено да државина није правна већ фактичка власт на ствари. Нема сметње да државина прерасте и у правну власт али то није неопходно. Илустрације ради, о каквом правном односу је реч истичемо да и лице које држи противправно присвојену ствар и економски је експлоатише постаје њен држалац, јер врши одређену фактичку власт. У конкретном примеру лице које држи ствар понаша се као да има и правну ствар (својину) над њом, што је довољно за успостављање државине. Државина је значајна, јер њени одређени облици могу довести до својине уз испуњење неких услова (одржај) које закон предвиђа.

Сва државинска стања садржински нису једнака. Она се међусобно диференцирају по различитим аспектима посматрања и тако се може извести више државинских облика. Једна од могућих подела државине је на: закониту и незакониту и савесну и несавесну.

1. Законита државина је она код које је држалац дошао до државине стварни на бази неког правног основа, обично правног посла. То су нпр. продаја, поклон итд.

Незаконита државина се успоставља у одсуству правног основа. Тако, противправно одузимање ствари, задржавање нађене ствари и томе слично, примери су незаконите државине.

2. Савесна државина је она код које држалац на основу одређених чињеница оправдано сматра да има не само државину (фактичку власт), него и право које одговара тој фактичкој државинској власти. На пример, када једно лице купи неку покретну ствар од малолетног лица у незнању ове чињенице, оно оправдано може да сматра да је сопственик ствари и да се тако понаша.

Несавесна државина постоји када је држалац ствари морао или могао знати да се предузетим актом не може стећи право за које тврди да му припада и које одговара његовим фактичким понашањима према ствари. Тако, ако једно лице купи на улици радиоапарат уз одређену цену, онда се не може претпоставити да је оно савесно, пошто је могло знати да продавац не мора бити прави сопственик.

Запажа се да се случајеви законите и савесне и незаконите и несавесне државине редовно подударају. Само, то не мора бити тако; речит је споменути пример (куповина на улици) где је државина несавесна, али је законита пошто је присутан уредан правни основ.

Стварно право доста оперише са појмовима савесности и несавесности, законитости и незаконитости државине, нарочито поводом стицања стварних права. Ту су важни ови моменти, нпр. као у случају стицања својине од невласника,.

2. ЗАШТИТА ДРЖАВИНЕ

Премда државина није право, него фактичко стање, она управо као таква ужива правну заштиту. Наиме, правило је да се заштита од повреде права остварује путем државних органа. То значи да се не сме самовласно нарушавати ни фактичко стање, без обзира што је оно евентуално настало повредом неког другог права. Поступи ли неко насупрот овоме, онда је држалац овлашћен да самостално заштити државину или да захтева судску заштиту. У том циљу дата су држаоцу одређена правна средства, независно од тога која је врста државине у питању.

Према томе, државина се штити једнако као и права самозаштитом и интервенцијом државне власти.

2.1. Самозаштита

Поред опште прихваћених начина самозаштите, о чему је раније било речи, држаоцу стоји још на располагању један посебан начин заштите. Реч је о тужби због сметања државине која се ограничава само на расправљање и доказивање чињенице последњег стања државине и насталог сметања. Искључено је расправљање о праву на државину, о правном основу, савесности или несавесности државине или о захтевима за накнаду штете. Изузетно од одредбе претходног става суд ће расправљати о приговору туженог да му је тужилац одузео државину силом, потајно

или преваром само ако од дана када је туженик сазнао да му је тужилац одузео државину па до дана када је повратио државину није протекло више од 30 дана.

Када је подигнута тужба ради одузимања државине тужени у поступку може да потврди тачност те чињенице, али да истакне приговор: да је он раније био држалац ове ствари и да му је тужилац ту ствар одузео силом, потајно или преваром (vi, clam, precario). Потврди ли се истинитост овог момента тада, уз услов да су одржани законом одређени рокови, долази до одбијања тужбе. Према томе, види се да је интенција закона да се промена државинског стања може елиминисати и актима самозаштите ранијег држаоца (под споменутим условима).

2.2 Државинска заштита у судском поступку

Државина се у судском поступку штити подизањем тужби и то: ради повраћаја предмета државине и ради обуставе аката који сметају државину.

1. Тужба ради повраћаја предмета државине подноси се када је држалац лишен државине ствари, против другог лица које држи ту ствар и које наступа као тужени. Уколико се докаже да је државина стварно одузета, суд ће одлуком наложити успоставу ранијег државинског стања.
2. Тужба ради обуставе аката који сметају мирно држање ствари, подноси се у случају када држалац није лишен државине, него само ометан у вршењу фактичке власти над предметом државине. Решењем суда ће се забранити даље сметање државине уколико се докаже да је оно de facto било извршено.

Судски поступак по државинским тужбама је: везан за одређене рокове и сумаран.

1. Покретање поступка је везано за рок и то Закон о парничном поступку одређује да се тужба којом се тражи заштита или повраћај последњег стања државине, ствари или права мора се поднети у року од 30 дана од дана када је тужилац сазнао за сметање и учиниоца. По протеку једне године од дана када је сметање настало, ова тужба се не може поднети.
2. Поступак је сумаран, тј. испитују се само чињенице одузимања или сметања државине и према томе решава.

Правна заштита државине у овим случајевима не значи да је ствар довршена, јер ван сумарног поступка свако лице може поставити захтев ради повраћаја државине. У том поступку ће се испитати његово право на ствар и спор решити без обзира на исход сумарног поступка. То се првенствено постиже публицијанском тужбом којом се штити својинска државина, а исто тако и тужбама специфичним за остала стварна права.

Према томе, правни поредак пружа заштиту ономе ко треба да је добије, али зато су субјекти права дужни да се повинују правилима поретка у погледу начина остваривања те заштите.

Глава IX

ОБЛИГАЦИОНО ПРАВО

1. ПОЈАМ ОБЛИГАЦИОНОГ ПРАВА

У теорији постоји више подела грађанског права. Једна од тих подела је и подела на стварно и облигационо право.

Поделом на стварно и облигационо право раздваја се, у ствари, статика и динамика грађанског права. Јер, стварно право, како је раније објашњено нормира односе правних субјеката поводом ствари и дефинише права и обавезе из тих односа која припадају одређеном субјекту у неком тренутку када се стварноправни однос успоставља. Насупрот овоме, облигационо право нормира односе у промету ових права када прелазе са једног на други правни субјект (динамика права), као и друге односе који прате пренос добара између правних субјеката.

Облигационо право, дакле, дефинише скуп права којима се нормирају односи између субјеката у правном промету поводом преласка ствари (вредности) из имовине једног у имовину другог субјекта.

Појединци свакодневно учествују у правном промету, преносе своја права стичу друга, извршавају раније обавезе примају нове. Промет се овде обично врши у једном маху и са тим довршава. Свест ово не региструје као правне радње, јер су у питању стереотипна понашања. Зато се не осећа правни значај ових аката. Тако, прибављање новина, цигарета, вожња трамвајем, аутобусом, позајмљивање књиге од познаника, смештај капута у гардеробу установе чине правне послове односно уговоре о продаји, превозу, послузи и чувању. Тим уговорима се преносе и стичу права и обавезе, они су форма правног промета.

Види се из овога да је неизмерна област односа који настају или могу настати у правном промету, а подлежу нормирању облигационог права. Зато би можда било сувишно посебно говорити о значају овог дела грађанског права, поготово што ће се то уочити при разматрању појединих институција.

2. ПОЈАМ ОБЛИГАЦИЈА

Термин „облигација" употребљава се за означавање садржински различитих појмова. Али примећује се да се претежно узима у ширем значењу за ознаку облигационог односа што свакако највише одговара овом термину, и у ужем значењу, које се односи на само један елемент тог односа обавезу дужника.

Облигација као однос између два лица је правни однос. Из тог односа једно лице има право да захтева од другог лица да нешто чини, трпи или уздржава од неког чињења, што би имало право да ради када не би било тог односа. Значи, облигација је правни однос између два или више одређених правних субјеката и са утврђеном садржином.

2.1 Одређеност субјеката облигација

Пошто је облигација правни однос, тј. однос из којег један субјект изводи право а другом се намеће обавеза, то се у облигационом праву употребљавају одређени термини за њихово означавање поверилац и дужник.

1. Поверилац у облигационом односу је онај учесник који из тог односа за себе изводи неко право према другом учеснику.
2. Дужник из облигационог односа је учесник који је обавезан да нешто чини, трпи или не чини, зависно од садржине права другог учесника значи субјект који има облигацију у ужем значењу те речи.

Поверилац и дужник су учесници облигационог односа, они су две стране тог односа. Зато се употребљава реч „странке" у облигационом односу, да би се заједнички означила ова два субјекта.

Субјекти облигација су одређена лица две стране облигационог односа. Ипак, на страни једног или другог субјекта могу стајати више лица. Али, и поред тога, они увек чине само једну страну повериоца или дужника. Тај однос је њихова интерна ствар. Они поводом тог односа имају само један према другом права и обавезе, а не и ван тог односа према трећим лицима. Зато је облигационо право релативно за разлику од апсолутних права која делују према свим, унапред неодређеним лицима. Тако, сопственик ствари има апсолутно субјективно право својине и овлашћен је да ту ствар употребљава и са њом располаже. Он се налази у једном неодређеном правном односу са свим другим лицима. Њихова обавеза је у томе да се уздржавају од свих аката који би сметали мирно вршење својинских овлашћења. Међутим, када сопственик ствари у вршењу својинских права закључи уговор о закупу са другим лицем и ствар му преда на коришћење уз утврђену закупнину, онда између њих настаје један нови правни однос. Сопственик у том односу има овлашћења само према примаоцу ствари (закупопримцу) које се изражава у праву да захтева закупнину. Закупопримац исто тако има овлашћење само према закуподавцу које се састоји у праву да се захтева предаја ствари на коришћење. Ни један ни други поводом тог односа не стичу нека права према трећим лицима.

2.2 Садржина и предмет облигација

Облигациони однос је правни однос. Стога је извесно да су права и обавезе из тог односа његова садржина. Али, овакво одређивање садржине није довољно да да непосредније знање о облигационом односу пошто је то садржина свих имовинских и уопште, правних односа. Зато је потребно утврдити шта је предмет облигационог односа или прецизније, предмет права и обавеза који проистичу из тог односа.

Предмет права и обавеза из облигационог односа су понашања дужника која је он дужан да учини сходно својој обавези из тог односа. Према томе, то су радње (чинидбе или пестације како се још каже) које дужник предузима у извршавању обавеза. Оне могу бити: активне и пасивне.

1. Понашање дужника је активно када треба да предузме неко давање или чињење (у дужем или краћем времену) да би извршио своју обавезу, односно намирио право повериоца. Тако, то су давање или предаја ствари из уговора о продаји или закупу, вршење рада из уговора о делу итд.
2. Понашање дужника је пасивно ако се његова обавеза састоји у уздржавању од извесног чињења на шта би иначе имао право или, у трпљењу извесних радњи повериоца што не би морао да није тог односа. На пример, сопственик ковачке радионице се обавеже суседу да неће вршити рад у току послеподнева, сопственик грађевинског земљишта се обавеже да ће дозволити свом суседу да он у трајању од два дана са тог земљишта врши поправку своје зграде.

Облигациона права и обавезе, као што се види, имају за предмет понашање правних субјеката која се класификују на одређене начине. Међутим, унутар тих група она су безбројна и могу бити најразличитије природе све што странке утаначе или што им припада по појединим одредбама права. Постоје, наравно, ограничења која су заснована на правилима морала, правним одредбама или природним условима. Али у сфери изван тих ограничења, предмет је оно што странке утаначе.

3. ВРСТЕ ОБЛИГАЦИЈА

Облигације се класификују на одређене групе према природи радњи или начину њиховог утврђивања. Тако постоје следеће врсте: позитивне и негативне, трајне и тренутне, дељиве и недељиве, главне и споредне, алтернативне и факултативне.

1. Позитивне облигације су оне чији је предмет неко давање или чињење, активно деловање дужника. Насупрот томе, код негативних облигација се понашање обавезног лица састоји у трпљењу или уздржавању од нечега, односно у пасивном држању.
2. Тренутне облигације су оне код којих дужник удовољава својој обавези предузимањем једне радње, у једном маху. Код трајних облигација чинидбе се врше у дужем времену било континуално било сукцесивно (у временским

размацима који су одређени или бар одредиви). На пример, поклонодавац је из уговора о поклону дужан да преда ствар поклонопримцу. Са том чинидбом он удовољава својој обавези и она се гаси. Међутим, давалац издржавања из уговора о доживотном издржавању обавезан је да примаоца издржавања двори и негује. Та дужност траје једно дуго, унапред неодређено време, односно све до смрти примаоца издржавања.

3. Дељиве облигације су оне код којих се радња може разделити и извршити у више наврата, па да ипак облигација у целини буде извршена правилно. Код недељивих то се не може учинити радња се мора извршити целовито, са једним јединственим понашањем. Тако, продавац је код уговора о продаји обавезан да испоручи 1000 кг пшенице и ту своју дужност има да изврши у четири једнака оброка. Са извршењем задњег оброка, његова обавеза према купцу је уредно испуњена у целини. Али, када је продавац према уговору о продаји дужан да купцу преда једно возило, та обавеза се према природи ствари може да изврши само целовито возило се не би смело раставити и у деловима предавати.
4. Главна облигација је она која наступа као основна с обзиром на њен значај у извршењу једног облигационог односа. Споредне облигације имају за циљ да употпуне или обезбеде главну облигацију и да олакшају њено извршење. На пример, превозник је дужан да припреми амбалажу за ствари, да изврши пренос ствари до транспортних средстава и да ствар превезе. Овде је свакако главна обавеза сам превоз ствари од места до места, док се као споредне облигације појављују обезбеђење амбалаже, пренос ствари до трапспортних средстава, и евентуално, неке друге радње.
5. Алтернативним облигацијама својствено је то да се као предмет појављује више самосталних радњи. При томе, један од учесника у односу се овлашћује да сам одреди коју ће радњу предузети и са тим да испуни облигацију.

Правило је у случају када није утврђено ко има право избора, да то овлашћење припада дужнику у случају невршења, оно припада повериоцу.

Факултативне облигације постоје онда када је предмет облигације једна одређена радња, понашање. Али, дужник се овлашћује (по претходном споразуму) да може уместо те радње, извршити неку другу унапред предвиђену радњу, чиме исто тако удовољава својој обавези. То онда значи да поверилац овде може да тражи извршење само оне радње која је предмет облигације, док дужнику стоји као могућност да уместо ње изврши другу радњу ако му то више одговара.

4. ИЗВОРИ ОБЛИГАЦИЈА

У делу о правним односима говорило се о појму правних чињеница. Речено је да оне наступају као основи настанка правних односа, па према томе права и обавеза. Премда се тада расправљало на једном ширем плану, ипак се то односи и на настанак облигационоправних односа. Само, овде су присутна извесна одступања

у систематизацији правних чињеница услед специфичности облигационог права и потреба интерпретације.

Правне чињенице које се појављују као основи из којих настају облигационоправни односи, означавају се једним општим и заједничким појмом извори облигација. Они се класификују на: уговоре, проузроковање штете другом лицу, једностране изјаве воље, неосновано обогаћење и остале правне чињенице непосредно садржане у закону.

1. Уговори су двострани правни послови који настају сагласном изјавом воље два лица. Они, са следећим изворoм облигација, чине најмногобројније и најважније основе њиховог постанка.
2. Проузроковање штете другом лицу, као што је речено, спада у важније изворе облигација. Оно се појављује као повреда уговорних обавеза (односно права) или права која појединци изводе из вануговорних односа.
3. Једностране изјаве воље, у поређењу са осталим изворима облигација, имају ужи значај. Ту спадају: јавно обећање награде, издавање хартија од вредности итд.
4. Неосновано обогаћење је прилично интересантан извор облигација и има доста велики значај. Такво обогаћење присуствује онда када једно лице стиче имовину другог у недостатку правног основа за то.
5. Пословодство без налога
6. Законске облигације као извор облигација обухвата све оне разне врсте правних чињеница које не потпадају под до сада споменуте изворе облигација, нити међусобно показују неке заједничке моменте који би дали за право да се те чињенице систематизују у даље и самостално групе. Зато се, у једном ширем смислу, узима да је извор ових облигација закон.

Глава X

УГОВОРИ ОБЛИГАЦИОНОГ ПРАВА

1. ПОЈАМ ОБЛИГАЦИОНОГ УГОВОРА

Уговори су двострани правни послови који се закључују у циљу стварања, измене или укидања одређених облигационоправних односа.

Уговори су основна установа облигациног права, не само с обзиром на њихову ширину, него и на важност. Правни субјекти посредством уговора изражавају слободно своју вољу, стичу и губе права и обавезе, или мењају њихову садржину. Правни промет, па према томе и економски, врши се махом посредством ове установе управо због њене способности прилагођавања разним односима и потребама које настају у друштву, и уопште, у животу. Право у данашњим системима не тражи испуњење неке форме за настанак уговора и не одређује његову садржину, препуштајући субјектима да то сами утврде (наравно, у кругу дозвољеног).

Према томе, уговор је продукт воље. Али, не само у смислу да настаје сагласношћу воља, него је и манифестација аутономије воље правног субјекта. Стране уговорнице су у погледу одлуке о закључењу уговора по правилу слободне. Ствар је њихове воље да уговор закључе или да то не учине. Штавише, и када одлуче да успоставе уговорни однос и онда се потенцира овај вољни елемент оне саме одређују услове под којима закључују уговор.

Уговори су, као што се и види, веома пластичан елемент правног живота са којим се људи свакодневно сусрећу. Једноставном сагласношћу воља они настају, производе правно дејство, стварају права и обавезе, мењају их или укидају, зависно од потреба и воље појединаца. Међутим, и поред овога, они чине чврсту и поуздану правну форму, која пружа сигурност субјектима у њиховим правним односима и ствара очекиване правне резултате.

2. ВРСТЕ ОБЛИГАЦИОНИХ УГОВОРА

Уговори облигационог права групишу се према одређеним критеријумима што је од великог интереса за правно уређивање уговорних односа. То су: једнострано и двострано обавезни, теретни и доброчини, консенсуални и формални, реални, комутативни и алеаторни, именовани и неименовани, каузални и апстрактни, предуговори и уговори у корист трећег лица.

1. Једнострано обавезни уговори су они код којих само једна страна има право, а друга обавезу. Код двострано обавезних уговора обе стране имају узајамно права и обавезе, односно и једна и друга страна су истовремено и поверилац и дужник. Тако, уговор о поклону је типичан једнострано обавезни уговор. Само поклонопримац има право да захтева предају ствари, док поклонодавац нема права. Насупрот томе, уговор о продаји је двострано обавезни уговор. Купац има право да тражи предају ствари то је обавеза продавца. Истовремено, купац има дужност да плати цену то је право продавца. То онда значи да и једна и друга странка једновремено имају својства и повериоца и дужника.

   Према томе, код једнострано обавезних уговора постоји једна (главна) облигација и зато свака од странака има само једно својство повериоца или дужника. Код двострано обавезних уговора увек су најмање две облигације (главне), постављене тако да у првој наступа један од учесника у својству повериоца или дужника, али зато у другој има противно својство.

   У литератури се често употребљавају термини за ознаку ових уговора: "једнострани" и „двострани". Међутим, правилније је рећи једнострано и двострано обавезни пошто се овим избегава пометња до које може доћи. Наиме, правни послови где спадају и уговори, деле се исто тако на једностране и двостране. Подела правних послова на ове групе извршена је на бази тога, да ли је за њихово настајање довољна једна или се траже две изјаве воље. Стога, уговори спадају увек у групу двостраних правних послова, а затим се деле на једнострано и двострано обавезне, зависно од броја облигација и односа странака у њима.

2. Подела уговора на теретне н доброчине извршена је по критеријуму, да ли странка која по основу уговора добија неку вредност, даје за њу одговарајућу накнаду противвредност, или то не чини. Теретни уговори су стога они код којих давању једне стране следује противдавање друге, док код доброчиних, давању једне не следује противдавање друге стране. На пример, уговор о поклону је доброчини уговор пошто поклонодавац за своје давање не добија противвредност од поклонопримца. Међутим, уговор о закупу је теретни уговор. Закуподавац за предају ствари добија као противнакнаду износ закупнине и vice versa закупопримац за исплату износа закупнине добија ствари на коришћење.

Подела на доброчине и теретне уговоре није једнака са поделом на једностране и двострано обавезне. Теретни су увек двострано обавезни, док доброчини могу бити и једнострано и двострано обавезни. Тако, уговор о поклону је доброчин и увек једнострано обавезни. Међутим, иако је уговор о зајму једнострано обавезан (само зајмопримац има обавезу да врати зајам а зајмодавац право да тражи повраћај зајма) он може бити и теретан и доброчин. Он је теретни када зајмопримац има обавезу да плати извесну камату, уколико не онда је доброчин.

3. Консенсуални и формални уговори се међусобно диференцирају на основу факта, да ли је за њихово настајање довољна усмена сагласност вољa или је пак потребна нека одређена форма.

   Према нашем праву, и уопште, схватању новијих права, за закључење уговора и његово постојање довољна је усмена сагласност странака дата у одсуству било какве форме - значи, уговори су по правилу консенсуални. Свакако, постоје и формални уговори. Али, то је само изузетак од правила који се појављује када то нареди закон, или ако то уговоре странке.

   Уговор се сматра закљученим па, према томе, ствара правно дејство тек од момента када се потпуно испуни форма. То је за чисто писмену форму потпис обе странке а ако има додатних елемената, онда и њиховим остваривањем. Недостатак у форми значи да не постоји уговор; уколико се не може отклонити та мањкавост сматра се да уговор није ни настао, без обзира да ли је извршен или не и да ли странке хоће да остану при њему или то неће. Суд на ово пази по службеној дужности пошто се ради о примени императивних норми чије дејство странке не могу спречити.

4. Реални уговори издвајају се од осталих уговора по томе што је за њихов настанак потребна не само сагласност изјава, него и предаја ствари поводом које се приступа уговорном односу. До момента предаје ствари уговор није закључен, него утаначење има третман предуговора. Реални уговори су следећи: уговори о зајму, послузи, остави и залози. На пример, пошто је уговор о послузи реалан уговор, то споразум странака о закључењу овог правног посла није довољан да би се сматрало да је уговор настао. До тога долази тек у моменту када се преда ствар. Међутим, ако послугодавац одбије да преда ствар, тада би послугопримац био овлашћен да судским путем захтева предају ствари. Тек када се то оствари, уговор је закључен.

5. Комутативни уговори су они код којих се унапред зна шта су давања странака (или, по другим мишљењима, код којих су давања еквивлентна). Није неопходно да то буде одмах прецизно утврђено, довољно је да је одредиво. Алеаторни уговори или уговори на срећу су такви код којих давање једне или друге стране није унапред одређено, него зависи од неке будуће неизвесне околности. Тако, уговор о закупу једне ствари уз одређену закупнину је комутативан пошто се зна шта је давање једне, а шта друге стране. Међутим, уговор о продаји плодова из једног воћњака, воћа на почетку сезоне, је

алеаторан. Овде се унапред не зна колика ће количина рода бити и да ли ће га уопште бити. То ће се тек сазнати по приспећу плодова.

6. Поједини уговори који су се појављивали константно, у дужем времену, били су правом нормирани у погледу садржине и дејства, на пример продаја, поклон и други. Ти правни послови названи су именовани уговори. Поред тога, у промету се појављује и низ других уговора специфичне садржине, која се утврђује према појединим ситуацијама. Они нису толико издиференцирани међусобно, па ни посебно уређени. На њих се односе општа правила о уговорима. Зато се ти правни послови називају неименовани уговори. Именовани уговори су већим делом још у римском праву стекли овај статус. Међутим, листа ових уговора не може бити и није закључена. Нова времена доносе нове правне послове које раније права нису познавала. Неки од њих постају значајне правне форме, изграђују се као самостале институције, те излазе из реда анонимних послова и стичу својство именованих уговора (нпр. уговор о продаји).
7. Право врло често оперише са појмом правног основа уговора - каузе. Само, у одређивању садржине овог појма у теорији се мишљења разилазе. Ипак, може се узети да су се у овом питању кристализирала два основна мишљења. Она се у глобалу не диференцирају толико да би се онемогућило остваривање сврхе која се жели овим институтом постићи.

   Према првом, правни основ уговора је правни циљ који се жели постићи уговором и који варира према појединим врстама уговора. На пример, код теретних уговора основ обавезе једне стране је обавезивање друге, код доброчиних то је намера једне стране да без накнаде увећа имовину друге итд.

   Међутим, друго схватање основа сматра да је кауза економски ефекат (циљ) који се жели остварити уговором. Тако, код теретних уговора кауза је стицање ствари, туђи рад итд.

   Правни основ уговора, према нашем праву, мора да буде садржан у уговору, пошто је то битан елемент без кога уговор не може да постоји. Ти уговори су каузални. Насупрот овом, уговори код којих се не види основ, називају се апстрактни. Ти уговори у нашем праву могу имати правно дејство и бити пуноважно закључени само изузетно, када то право изричито дозвољава. То је на пример, менични уговор или неки други.
8. Понекад, обично када још нису познати сви елементи будућег уговора, странке приступају закључењу предуговора. Предуговор обухвата, по правилу, утаначење странака о садржини дефинитивног уговора који ће се касније закључити и, истовремено, одмах испоставља уговорни однос између странака (на основу предуговора).
9. Уговори у корист трећег лица су изузетак од правила да у уговорним односима наступају само две странке. Ти уговори постоје онда када се једно лице обавеже другом, да ће извршити уговорну обавезу трећем лицу.

На пример, једно лице закључи уговор о продаји са другим лицем и прода му одређену ствар уз одређену цену. При томе, истовремено утврде да ће прво лице (продавац) ту ствар предати у својину неком трећем лицу, и тако испунити своју уговорау обавезу.

Стране уговорнице се у овом правном послу називају: промитент - то је дужник, тј. онај ко обећава да ће извршити чинидбу трећем лицу; стипулант - то је онај који ступа у уговорени однос са промитентом и исходује (стипулира) обвезивање промитента да ће извршити одређену чинидбу трећем лицу; бенефицијар - то је треће лице, односно корисник правног посла.

Правило је код ових уговора, да промитент стиче обавезу да изврши облигациону радњу према бенефицијару већ од момента закључења уговора, тј. утаначења са стипулантом. Зато није нужно за настанак уговора да претходно уследи сагласност бенефицијара. Међутим, ствар је његове воље да ли ће прихватити корист из посла или то неће.

UNIVERZITET PRIVATNI AKREDITOVANI UNIVERZITET SINGIDUNUM

Глава XI

ЗАКЉУЧИВАЊЕ ОБЛИГАЦИОНИХ УГОВОРА

Уговор се сматра закљученим када су странке дале сагласне изјаве воља о битним елементима уговора. Свакако, предмет сагласности могу бити и други, споредни елементи који се јављају код појединих уговора. Али, као што ће се видети, они немају општи значај.

1. САГЛАСНОСТ ВОЉА УГОВОРНИХ СТРАНА

Пошто је уговор двострани правни посао, то је за његов настанак нужна изјава воље два лица. Те изјаве воље, да би произвеле уговор, морају да буду сагласне, тј. да се подударају и да садржајно обухватају битне елементе уговора без којих он не може да постоји. Није потребно да се сагласност воља односи и на небитне елементе. Диспозитивна правна правила замениће овде сагласност воље странака. То значи да је толерантан пропуст потпуно неизјашњавање у овом правцу, а не и несагласност. Зато, ако присуствују несагласне воље о небитним елементима, тада не долази до примене диспозитивних правила. Странка њих неће и уговор не настаје, пошто небитни елементи тада постају битни за настанак уговора. На пример, за закључење уговора о продаји потребна је сагласност воља о предмету и цени пошто су то битни елементи тог уговора. Док о осталим, споредним елементима, као што су време, место извршења и друго, није нужно да странке непосредно усагласе своју вољу. То су небитни елементи за које у одсуству утаначења важе диспозитивне норме.

Према томе, битни елеметни уговора су они састојци које по природи посла обухвата сваки уговор одређене врсте и без којих не може постојати (код продаје: ствар и цена; код закупа: ствар и закупнина; код зајма: износ и врста онога што се даје на зајам). Затим, третман битних елемената могу стећи и други састојци који немају то својство да су по природи ствари битни, него саме странке њих чине битним за закључивање конкретног уговора, Услед тог инсистирања и ти споредни састојци постају битни и имају исти значај као н други битни елементи у односу на пуноважно закључивање уговора.

Уговорни односи практично настају тако што једна странка ставља понуду другој да заснују између себе облигационоправни однос одређене садржине. Када друга странка ту понуду прихвати, тј. када се воље усагласе, онда је по правилу уговор закључен.

1.1 Понуда

Изјава воље која има третман понуде, чини први акт у формирању уговорног односа који има одређено правно дејство. Странка која жели да закључи уговор, премда је иницијатор, ипак не мора да стави понуду. Она може позвати друга лица да то учине с тим, да ће се она определити за једну од њих ако јој конвенира. Значи, тај позив на давање понуде не обавезује. Зато у правно техничком смислу он није правна радња (са правним ефектом), него само ванправна (техничка радња) која је, истина, предузета у циљу стварања уговора. Тек када једна страна изјави вољу да жели закључење уговора и одреди своје услове о његовим битним елементима, тада већ правно започиње формирање уговора. Та изјава је правна радња понуда, јер она обавезује.

Лице које даје понуду озбиљно, у намери да уговор закључи, обавезно је да при понуди остане изузев ако није задржало право да од ње одустане, или учинило друге резерве. Временски период у којем стоји обавеза одржавања понуде, зависи од тога да ли су странке биле присутне или не.

1. Понуда дата присутном лицу траба да буде одмах прихваћена. У противном, она престаје, осим ако понудилац није дао известан рок другој страни ради изјашњавања о понуди. Тада понуда или обавеза да се она одржи престаје истеком тог рока ако друга страна пропусти да се изјасни или раније, ако она пре истека рока одбије да прихвати понуду. При том, странке не морају да буду и физички присутне. Довољно је да су у контакту путем телефона или телепринтера, па да се сматра да су присутне. То значи да је битно да једна другој могу усмено или евентуално визуелно, саопштити изјаве воље.
2. Понуда одсутном лицу, тј. лицу које није присутно или се не сматра присутним, чини се писмено - писмом или телеграмом, односно може се пренети и посредством гласника. Та понуда обавезује понудиоца да је одржи у времену које је редовно потребно да би стигао одговор - наравно, само ако није одређен рок за прихватање. Правило је да време потребно за одговор

чини редовн обрт поште када је понуда одаслана писмом или телеграмом, док. за упућивање понуде гласником важе друга правила. Природа ових односа чини могућим да понудилац опозове понуду. Али само тако да опозив стигне понуђеном пре понуде или истовремено са њом (нпр. упућена је понуда препорученим писмом и одмах опозвана телеграмом).

Изјава воље - понуда, по правилу се чини усменом или писменом речи. Међутим, појављују се и извесна друга понашања правних субјеката која исто тако имају третман изјаве воље, односно понуде. Та понашања могу бити пасивно држање или активно деловање, али битно је да она недвосмислено значе да правни субјект даје одређену изјаву воље - чини понуду. То су нпр. када продавац непосредним показивањем нуди робу на којој је назначена цена, климање главом као сагласност, руковање као манифестација заједничке сагласности итд.

Поред ових начина изражавања воље који се подводе под појам непосредних изјава, постоје и тзв. конклудентне радње које чине посредне изјаве воље. Те конклудентне радње, саме по себи, иначе нису израз воље у праву али, у одређеним околностима, то могу бити. Наиме, то су понашања из којих се према датим околностима са сигурношћу закључује да је лице које их врши, са њима хтело да манифестује одређену вољу.

Потребно је овде извршити једно ограничење у погледу извесних случајева који су слични понуди учињеној посредним путем, али ипак то нису. То су случајеви слања проспекта и каталога, оглашавање рекламе и друго. Они имају карактер позива на стављање понуде, а не представљају понуду.

1.2 Прихват понуде

Прихват понуде је изјава воље лица коме је учињена понуда, да ту понуду прихвата. Прихват треба да се односи на садржину дате понуде такве каква јесте. Када прихват садржи и предлог да се модификују неки услови понуде, тада се у ствари предлаже закључење уговора друге садржине. То значи да се овде одбија оригинална понуда и чини нова понуда од лица коме је та прва понуда била упућена.

Прихват, као што је речено, има да следи пре тренутка у којем престаје обавеза противне странке да одржи понуду. Он се може изјавити речима, било усменим или писменим, климањем главом, једноставним плаћањем цене, употребом ствари која је уз понуду стављена на располагање и другим гестовима.

Правила о опозиву понуде једнака су и за опозив прихвата када су у питању понуда и прихват између одсутних лица.

Прихват понуде наступа у извесним случајевима на посебне начине. То су: поступци који по закону имају третман прихвата и пасивно држање - ћутање лица које је понуђено.

1. Правним прописима одређено је у неким случајевима да извесне чињенице када наступе, чине правну претпоставку прихвата понуде. На пример, правним правилима из чл. 667 Српског грађанског законика одређено је: „Купи ли ко ствар на пробу, па ствар пробу не издржи, може вратити ствар,

а добија свој новац ако је плаћен. Ако преко времена пробе ствар задржи без сваког изјашњења, сматра се као да је ствар пробу издржала, и он више права на повраћај нема".

2. Опште је правило у праву да ћутање не значи пристајање, сагласност са изјављеном вољом друге странке. Према томе, ћутање у односу на изјаву воље понудиоца представља одбијање, изузев ако би закон том понашању дао третман прихвата (као што је то у цитираном примеру) или ако би тако странке уговориле. Међутим, ћутање односно потпуно пасиван став понуђеног лица у одређеним околностима може бити квалификовано као прихват понуде и имати то дејство. Постоји више таквих случајева акцептираних у праву и сви се они сматрају изузетком од споменутог правила.

Правило је код уговорних односа који трају једно одређено време на пример, уговор о раду, закупу, наполици, кооперацији и др, да по истеку тога времена ћутање једне странке значи пристанак на продужење уговора уколико је то индицирано наставком уговорних понашања друге стране. На пример, код уговора о закупу на једну годину, по истеку рока закупа закупопримац настави и даље позитивне изјаве - ћути. Уговор се у овом случају продужава пошто ћутање закуподавца има третман прихвата понуде за продужење уговора. Оправдање је у томе да се странке већ налазе у таквом уговорном односу, тако да се овакав став закуподавца логнчно може третирати као прихват понуде за настављање уговора.

Правило је да ћутање на дату понуду значи прихват те понуде када се ради о преговорима између лица која се налазе у трајном пословном односу. Тако, када продавац у дужем времену испоручује купцу одређене контигенте извесне робе, онда купац, уколико не би хтео да његово ћутање на најављену следећу испоруку има третман прихвата, треба одмах да обавести продавца да не жели њену куповину. То је потребно, пошто се из њиховог сталног пословног односа и понављања сличних радњи може претпоставити да ћутање купца значи прихват понуде.

1.3 Моменат закључивања уговора

Моменат закључивања уговора је најважнији тренутак у формирању уговорног односа, јер од тада по правилу уговор почиње да производи правно дејство. Према досадашњим излагањима види се да ти моменти нису једнаки, пошто се у ствари моменат закључивања изједначује са тренутком сагласности воља. Зато је потребно посебно испитати тренутак закључивања уговора када су лица присутна од ситуације када се закључује уговор између одсутних лица.

1. Правило је да понуда и прихват треба да уследе непосредно - једно за другим, без размака у времену, ако су лица присутна или се сматрају присутним а није нешто друго утврђено. Зато овде уговор настаје у моменту изјаве о прихвату понуде, јер са тим тренутком наступа пуна сагласност изјава воља са којим су обе странке одмах упознате.

2. Ситуација није тако једноставна када су странке одсутне или се сматрају одсутним, где спада и ситуација када је понудилац дао известан рок понуђеном ради изјашњења да ли понуду прихвата или не.

Постоји више теоријских мишљења и законодавних решења о томе када се сматра да је уговор закључен (у тренутку давања изјаве о прихвату, у моменту њеног одашиљања, у моменту сазнања садржине прихвата и др.). Наше право прихвата тзв. теорију пријема по којој се уговор сматра закљученим у моменту када понудилац прими изјаву о прихвату. То је редовно поштанска писмена пошиљка. Али може бити и друго, ипр. изјава воље коју чини лично понуђени или његов гласник. Свакако, странке и овде могу уговорити нешто друго.

Постављање овог правила повлачи питање шта ће бити у случају када је прихват уредно и благовремено одаслан, али је стигао са закашњењем понудиоцу да ли је уговор закључен или не. Сматра се да такав прихват само изузетно може довести до закључења уговора. Ово онда, ако је понудилац био упознат да су објективни разлози довели до закашњења и пропусти да одмах обавести понуђено лице да је прихват задоцнио, те да не жели остати при понуди, тј. уговору. Резоновање се базира на деловању правила о узајамном поверењу и савесности у правном промету, које овде несумњиво налаже понудиоцу то чињење, односно санкционише нечињење.

2. ПОСЕБНИ УСЛОВИ ЗАКЉУЧЕЊА НЕКИХ УГОВОРА

Сагласност воља о битним елементима уговора је основни услов за пуноважан настанак уговора. Али поред тога, појављују се код неких уговора и други, само њима својствени (специфични) услови, који се морају испунити да би уговор настао.

Најважније групе уговора код којих је за њихов настанак потребно и остваривање посебних услова су: формални уговори, реални уговори, уговори код којих се захтева претходна дозвола или накнадно одобрење.

1. Уговори код којих је за закључење потребна претходна дозвола државног органа или одређеног физичког лица, сматрају се закљученим у моменту давања сагласних изјава воља. Али, потребно је да томе претходи одобрење, јер ако њега нема, не може бити уговорена.
2. Уговори за чији је настанак потребно накнадно одобрење државног органа или одређеног физичког лица исто тако настају у моменту сагласности воља. Само, они настају под одложеним условом, тј. да уследи накнадно одобрење. Уколико до тога не дође сматра се да уговор није настао.

3. ПРЕДМЕТ УГОВОРА

Да би био закључен уговор мора постојати предмет поводом кога се уговор закључује. Најопштије, предмет облигационог уговора су чињења која се састоје у давању неке ствари, односно преношења права или вршењу рада; затим нечињења, где спадају уздржавање од нечега или трпљење неког чињења.

Предмет уговора одређују стране уговорнице и оне и овде имају доста широку диспозицију. Међутим, диспозиција мора да остане у сфери правом дозвољеног, пошто свако превазилажење води неважности уговора. Сматра се да предмет уговора мора бити: одређен, могућ и допуштен.

1. Предмет уговора мора бити одређен унапред. Наравно, није неопходно да се то учини одмах. Сасвим је довољно да је предмет одредив тако да се у моменту извршења уговора ипак тачно зна шта је његов предмет. На пример, у уговору о продаји довољна је констатација да је предмет уговора плод са одређеног земљишта (по утврђеној цени), што ће се знати тачно тек по доспећу плода.
2. Предмет уговора мора бити могућ. Ако је у питању нешто немогуће, свакако у објективном смислу, тада не може опстати ни уговор. Тако, ако би странке у уговору о градњи одредиле да је грађевински предузимач дужан у року од три дана да сагради зграду од 5 спратова, пошто се дужи рок не може дати. То би било немогуће према садашњем стању ствари и зато тај уговор не би могао.да производи правно дејство.
3. Предмет уговора мора да буде допуштен, тј. да није супротан одредбама права, односно морала. Уколико је то случај, онда уговор не може да опстане (апсолутно ништав правни посао).

Глава XII

НЕВАЖНОСТ УГОВОРА

Приликом разматрања појма облигационих уговора објашњено је да је за закључење ових уговора потребно испуњење одређених услова. Услови који су неопходни за закључење облигационих уговора су веома различити и могу се тицати сагласности воља уговорних страна, или форме уговора или неких других елемената.

Непостојање неких од услова потребних за закључење облигационих уговора спречава наступање правне важности уговора, тј. реч је о неважећим уговорима.

Зависно какви недостаци су у питању приликом закључења уговора, они доводе до неважности уговора, који се могу груписати у две велике групе:

- рушљиви уговори и
- ништави уговори.

1. РУШЉИВИ УГОВОРИ

Један од основних принципа приликом закључења облигационих уговора јесте аутономија воља уговорних страна. Како смо раније објаснили, воље уговорних страна морају бити јасно и слободно изражене и на њих се не смеју вршити било какви негативни утицаји. Уколико, међутим, воље уговорних страна имају недостатака који се тичу слободе изражавања (претња, принуда) или су дате услед погрешне представе о неким елементима уговора (заблуда о уговору предмету уговора или другој уговорној страни), такви недостаци могу довести до неважности уговора која се у праву дефинише као рушљивост уговора (рушљиви уговори).

Одмах треба истаћи да се рушљивост уговора тиче, пре свега, уговорних страна (тј. у питању су појединачни интереси), које имају две могућности: да укажу на недостатке који доводе до неважности уговора или да покушају да уговор одрже на снази.

Уколико нека од уговорних страна жели да користи могућност и оспорава важност уговора услед постојања недостатака у изјави воље (заблуда, претња понуда), онда то мора учнннти у одређеном року (ови рокови су законски), у противном, протеком рока долази до застарелости (не може се поднети тужба суду и тражити заштиту) и уговор остаје на снази.

Ако је, међутим, тражен судски поништај уговора у року, онда ће суд својом одлуком уговор поништити (у целини или делимично) и последице тог поништења делују од почетка, тј. од момента закључење ништавог уговора.

1.1 Уговор закључен у заблуди

Заблуда је крупан недостатак изјаве воље неког субјекта који закључује неки облигациони уговор, па је разумљиво да му је у правној теорији, а и у пракси, посвећена дужна пажња.

Најопштија заблуда је погрешна представа о некој околности, ако је реч о уговорима, онда о некој околности уговора.

Из овакве дефиниције заблуде јасно је да постоји више врста заблуда и да свака може довести до рушљивости уговора, или до његове неважности.

У теорији је јасан став да је уговор рушљив само у случајевима тзв. битне заблуде, тј. погрешне представе о некој битној околности уговора.

Када је реч о битној заблуди, онда према правној теорији, постоје три врсте ове заблуде:

- заблуда о битним својствима уговора;
- заблуда о лицу са којим се уговор закључује и
- заблуда о одлучујућим околностима уговора.

Прва од поменутих заблуда, која се односи на предмет уговора, тиче се својства предмета поводом кога се уговор закључује. Недостатак у вољи једне уговорне стране треба да је толико крупан, да је постојала права представа о предмету уговора, до закључења уговоре не би ни дошло (нпр. купац је у уверењу да купује ново и исправно возило, а продавац му продаје старо и неисправно).

Дискрепанца између купчеве представе о предмету и стварних особина предмета, треба да је таква, да је у питању неотклоњива заблуда која доводи до рушљивости закљученог уговора (мала и незнатна разлика у представи о предмету и његовој стварној вредности не доводи до рушљивости уговора). Прецизније, треба да је потпуно изостала права представа о предмету уговора да би дошло до рушљивости уговора који је закључен.

Друга врста битне заблуде тиче се лица са којим се уговор закључује. Ова врста заблуде постоји када се закључује уговор са лицем које треба да има одређене личне способности (стручне, уметничке) да би уговор био остварен. Једна уговорна страна, нпр. сматра да закључује уговор са познатим уметником за израду уметничке слике,

а уговор је у ствари закључен са лицем које то није, али је истог имена и презимена. Овде је реч о тзв. уговорима intuitu personal где су лична својства уговорне стране, од пресудног значаја за постојање уговора. Код друге врсте облигационих уговора заблуда о лицу (нпр. продаје личност продавца је ирелевантна за важност уговора) није битна заблуда, па ни не може довести до рушљивости уговора.

Заблуда о одлучујућим околностима је битна заблуда, кад погрешна представа о некој чињеници која се тиче уговора доведе у питање његову реализацију.

Потребно је да је ова врста заблуде таквог карактера и интензитета да уговорна страна која је закључила уговор исти не би закључила да је имала праву представу о спорним околностима. Илустрације ради, уговор о промету неких роба чија својства (нпр. мирис) доводе у питање даљу употребу (уопште или за одређено време) превозних средстава.

У овом случају превозилац (возач, шпедитер) може истицати постојање заблуде о одлучним чињеницама и тражити раскид уговора. Битне заблуде, како је објашњено, могу довести до рушљивости уговора. Међутим, да би се то заиста и остварило потребно је да је испуњен још један услов.

Уговорна страна која намерава да због битне заблуде „руши" уговор, треба да покаже да је у моменту закључења тог уговора поступала пажљиво. Страна која није била довољно пажљива, или је учинила одређене пропусте који су довели до њене заблуде, не може претендовати на поништење уговора. Од битне заблуде треба разликовати тзв. неспоразум странака.

Неспоразум странака (уговорних страна) постоји кад оне претпостављају да су сагласне о уговору који желе да закључе, мада имају различите ставове о природи уговора, основу или предмету обавезе. У овом случају нема сагласности воља уговорних страна и уговор је ништав (односно неважећи).

1.2 Уговори закључени преваром

Претходно је објашњена заблуда и када она доводи до рушљивости уговора. У одређеним случајевима, за судбину закљученог уговора, значајне су и околности које доводе до његовог закључења. Наиме, каткад се дешава да једна уговорна страна допринесе ("помогне") да се друга уговорна страна „нађе" у заблуди - изазива заблуду код ње или је одржава у заблуди у погледу неких елемената битних за закључење уговора.

У оваквим ситуацијама сматра се да је уговор закључен преваром.

Уговорна страна која је преваром (доведена или одржавана у заблуди), доведена у ситуацију да закључи уговор, има право да тражи његово поништење и накнаду претрпљене штете. Илустрације ради, уговор закључен преваром постоји, нпр. код продаје наследног дела кад продавац прећути чињеницу да заоставштина још није расправљена и да поред продавца има и других наследника.

1.3 Уговор закључен под претњом

У одређеним случајевима може се довести у сумњу да ли постоји слободно изражена воља за закључење уговора, без чега нема пуноважности уговора. Наиме, на слободу воље једне уговорне стране може да се утиче претњом друге стране или неког трећег лица.

Претња се састоји у стављању у изглед неког зла или штете који ће бити нанети уговорној страни уколико не закључи уговор.

Такође, неопходно је да претња буде неотклоњива и противправна (нема противправности ако се продавац упозори да ће бити тужен уколико ствар коју продаје није његова).

Уколико је уговор закључен под претњом онда је то разлог његове рушљивости и уговорна страна којој је прећено може у одређеном року тражити судску заштиту.

Приликом утврђивања постојања претње непоходно је утврдити да ли је изазван оправдан страх, тј. висок степен узнемирености уговорне стране, који је довео до закључења уговора који под нормалним условима не би био закључен.

Претњу треба разликовати од физичке принуде за закључење уговора, где се уговорна страна физички присиљава да закључи уговор.

У случају постојања физичке принуде за закључење уговора, не ради се о рушљивости уговора, већ се сматра да уговор није ни закључен, тј. у питању је ништав уговор.

Рушљиви уговори (тј. уговори закључени у заблуди, преваром или под претњом) у суштини постоје, али њихова егзистенција зависи од тога да ли ће страна која има право да се позива на рушљивост користити то право и тражити да суд конкретан уговор поништи. Рок у коме се може поднети захтев суду за поништај уговора је годину дана од сазнања за заблуду или превару, односно од престанка претње (субјективни рок). Општи рок у коме се може захтевати поништај рушљивог уговора јесте три године од дана закључења уговора (објективни рок).

Поништењем уговора (на основу судске одлуке) настаје обавеза реституције - враћање испуњеног, када је уговор потпуно или делимично извршен. Уколико се не може извршити враћање онога што је примљено тада се враћање врши новчаним еквивалентом, чија висина се утврђује према ценама у време враћања. Странке могу и саме својим споразумом решити спорну ситуацију, било што ће извршити накнадну реституцију или да уговор у будуће неће производити правна дејства, што зависи од усаглашавања њихових воља.

2. НИШТАВИ УГОВОРИ

Ништави уговори обухватају веома широко подручје у праву и представљају оне уговоре који су противни принудним прописима, јавним интересима и добрим обичајима.

Уговори противни принудним прописима јесу они уговори који својим садржајем (или формом) стоје у супротности са принудним законским нормама. Наиме, у одређеним случајевима закон прецизно изражава шта одређени уговор треба (односно мора) да садржи. Уколико се деси да уговорне стране, и поред добре намере да закључе једну одређену врсту облигационог уговора, закључе уговор који садржински не задовољава законом утврђене елементе у погледу садржине, такав уговор ће бити ништав.

Ако је закон мера јавног интереса у одређеној области, што свакако јесте, онда колидирање уговора са законом представља повреду јавног интереса која условљава његову ништавост.

У одређеним случајевима уговор може бити противан добрим обичајима, што такође може да доведе до његове ништавости. Примера ради, закључењем зеленашког уговора којим се обезбеђује несразмерана имовинска корист (ово су неморални уговори) повређују се императивне законске норме, али и јавни интерес, тако да се и ова врста уговора сматра ништавом. Последице ништавости целог уговора имају заједнички именитељ да се обавезно успоставља раније стање (реституција) и накнађује штета уколико је до ње дошло. Уколико су, међутим, ништаве само неке одредбе уговора, онда је могуће њиховом елиминацијом (делимична ништавост) одржати уговор на снази, за шта се, такође, тражи сагласност уговорних страна.

Глава XIII

ПРЕСТАНАК УГОВОРА

1. ОПШТИ ПРИСТУП

Уговор је правна форма настала сагласном изјавом воље сауговорника, којом се стварају права и обавезе. Потребно је зато разликовати ову правну форму - уговор, од права и обавеза који су његова садржина, пошто питање њихове егзистенције није решено једнако. Престанак права и обавеза из уговора обично не води престанку уговора, док насупрот, престанак уговора има увек за последицу престанак права и обавеза из тог уговорног односа. Права и обавезе из уговора престају да постоје, нпр. извршењем обавезе (предаја ствари која је предмет уговора), компензацијом (пребијањем) или на други начин. Ту уговор остаје било као једна продукована форма без садржине (у случају престанка облигације извршењем) било као форма са измењеном садржином (у случају компензације). Престане ли, међутим, уговор нпр. по споразуму странака или на други начин, тада аутоматски престају да постоје права и обавезе из тог уговора. Она извиру из уговора и зато без њега не могу опстати.

Према томе, престанак уговора, што ће се овде третирати, мора се издвојити од начина престанка облигација о чему ће се посебно говорити.

2. НАЧИНИ ПРЕСТАНКА УГОВОРА

Постоји више начина престанка уговора и они се сви класификују у одређене групе. Свакако, овде спада и престанак уговора услед неважности. Само то је једнако неважности правних послова, о чему је раније било доста речи, тако да се овде посебно неће разматрати.

2.1 Престанак уговора заједничком вољом странака

Сагласно начелу аутономије воље странака, исто тако као што су слободне да споразумом успоставе уговор, странке могу заједничком вољом да раскину уговор (па чак и да га анулирају од почетка – ex tunc, уколико се тиме не вредају права савесних трећих лица). При томе, оне могу саме уредити новонастале односе а ако те не учине, примењују се диспозитивна правила (успоставља се раније стање реституција).

2.2 Престанак уговора вољом једне странке

Уговор може само изузетно да престане вољом једне странке. Наиме, он је продукт двеју сагласних воља и зато једнострано раскидање уговора може бити само изузетно. То је у следећим случајевима: раскид уговора вољом једне странке по ранијем утаначењу (уз варијанту уговора са фиксном клаузулом), раскид уговора вољом једне стране дозвољен правом и раскид уговора вољом једне странке као санкција за неизвршење уговора.

1. Странке могу при закључењу уговора или касније, пре његовог извршења, посебним споразумом утаначити да је свака од њих, или само једна, овлашћена да уговор раскине једностраном изјавом воље.

   Постоји специфична варијанта овог утаначења. То су тзв. уговори са фиксном клаузулом или, како се још називају фиксни уговори. Уговор са овом клаузулом или ове природе, настају када странке уговоре да је једна од њих дужна да изврши уговор у тачно одређеном року. Уколико то не учини, уговор се сматра раскинутим, сам по себи, са наступом рока. Друга странка је, међутим, овлашћена по свом расположењу да одржи уговор давањем изјаве да остаје при уговору. Тако, продавац и купац могу да утврде да се испорука има извршити до 1. маја 2015. године. При томе, прецизирају да је рок испоруке битан у том смислу, да у случају пропуштања рока купац више нема интереса за испоруком, те се уговор сам по себи раскида. Значи, овде је непотребно давање посебне изјаве о раскиду. Уговор престаје аутоматски, са наступањем одређених чињеница, уз право уговору верне странке да уговор одржи.
2. Право дозвољава у одређеним ситуацијама да се раскине уговорни однос иако су обе странке остале верне уговору. То су махом ситуације где су уговори закључени на одређено време, али ипак не да трају за живота једне или обе странке (нпр. као код уговора о доживотном издржавању). Зато се овде по природи ствари мора дозволити да странке раскину уговорни однос по својој једностраној вољи било под одређеним условима, било без њих. На пример, када странке закључе уговор о закупу земље на неодређено време. Тада закон дозвољава и једној и другој странци да посебном изјавом - отказом раскину овај однос (само то не могу учинити у невреме). Иста је

ситуација код уговора о коришћењу стана или споразума о радном односу, где су једино услови за отказ постављени далеко ригорозније.

3. Правило је да у уговорном односу странке треба да поштују уговорну дисциплину. Зато је сасвим појмљиво што и поред интенције чврстог одржања уговора, право дозвољава његов једнострани раскид за случај недисциплине. Странка која не изврши уговор уредно, односно у времену када је то утврђено на начин како је утаначено и у месту где је одређено, поступа супротно уговору, крши уговорну дисциплину. Стога другој странци треба дозволити да тај однос раскине. Право зато одређује да под овим околностима, странка која је верна уговору може остати при уговору или уговор раскинути (у целини или делимично) својом једностраном изјавом воље. Међутим, сауговорник који се определи за задњу солуцију, мора по правилу да да један примерени рок другој странци за накнадно извршење уговора. Тек са безуспешним истеком примереног рока, сматра се да је уговор раскинут и он престаје.

2.3 Престанак уговора смрћу једне од странака

Правило је да уговор престаје смрћу странке само онда када је извршење облигације везано за личност. Када облигација није такве природе, уговор остаје и обавезује наследнике умрлог лица. Наиме, уколико је извршење уговора везано за квалитете једне личности, онда наследници тог лица не могу бити принуђени да тај уговор изврше. Исто тако, ни други сауговорник није дужан да прими њихово извршење, без обзира што они показују вољу да остану при уговору. На пример, једно лице наручи од неког познатог уметника израду свог портрета. Уколико уметник умре пре довршетка портрета, логично је да уговор мора да престане. Израда портрета била је везана за његову личност и то више нико не може да уради уместо њега.

Правило је, ако је предмет уговора дељив за обе странке, да тада уговорни однос престаје само за даље, у противном престаје од почетка.

Глава XIV

ПРОУЗРОКОВАЊЕ ШТЕТЕ (ОПШТИ ПРИСТУП)

1. ОПШТИ ПРИСТУП

Правни субјекти у међусобним односима треба да се понашају тако да не чине повреде права, односно правом заштићених интереса других лица (њихове личностн и имовине). Свако друго понашање санкционисано је, имплицира примену одређених санкција нпр. у кривичном, прекршајном или другом поступку. Проузроковање штете је управо једно од таквих понашања поводом којих право прописује санкције. То се може изразити у правилу: свако ко другом проузрокује штету својом кривицом, одговоран је за то и има дужност да оштећеном лицу штету надокнади. Пошто је само ова установа својствена грађанском праву, то ће се испитивање ограничити на ту институцију.

Проузроковање штете појављује се у два вида, тј. као: повреда права уопште и повреда права која проистичу из уговора.

1. Проузроковање штете повредом права других лица која не проистичу из уговорног односа, нпр. уништење туђе ствари, наношење телесне повреде или друго, назива се вануговорна штета.
2. Проузроковање штете другом лицу повредом права из неког облигационог односа који проистиче из уговора (или некад из другог правног основа) назива се уговорна штета.

Премда су правила у основи једнака и створена у истом циљу, ипак постоје извесна одступања која налажу посебно испитивање ових видова проузроковања штете. Међутим, овде ће се првенствено третирати питање вануговорне штете, док ће о уговорној штети бити речи у материји о дејству облигација.

2. ПРАВО И ОБАВЕЗА ЗА НАКНАДУ ШТЕТЕ И ЊЕНО УТВРЂИВАЊЕ

Проузроковање штете је правна чињеница која изазива настанак облигационо-правних односа, једнако као и уговор. Само, овде облигације, односно права и обавезе из њих, увек имају за предмет чињење које се састоји у давању извесне новчане своте или друге ствари - обештећењу. Затим облигације нису резултат вољног односа, него штавише наступају мимо воље и једног и другог субјекта.

Да би се присуствовало проузроковању штете у правнотехничком смислу и да би из тог основа настала облигација, потребно је да се стекну следећи услови: факта штете у имовини или личним добрима једног лица, радња другог лица које је ту штету проузроковало и његова кривица за насталу штету.

2.1.Штета

Појам штете у облигационом праву обухвата доста широку садржину. Зато ће се ради прецизнијег излагања одмах приступити подели на имовинску и неимовинску штету и одвојеном третирању.

2.1.1. Имовинска штета

Штета која се означава као имовинска је умањење постојеће имовине или спречавање њеног повећања до којег би извесно дошло по редовном току догађаја. Примећује се из овога да имовинска штета има два вида. То су: стварна штета и изгубљена добит.

1. Стварна штета (damnum emergens) изражава се у фактичком умањењу постојеће имовине, нпр. уништењу ствари, изазивању неспособности за рад код једног лица или издатка новчаних средстава, односно утрошку других ствари итд.
2. Изгубљена добит (lucrum cessans) је штета која настаје спречавањем повећања постојеће имовине, што се са сигурношћу могло очекивати по редовном току ствари. На пример, уништење машине за производњу изазива по правилу не само стварну штету која се изражава у губитку противвредности машине, него и изгубљеној заради која би сигурно наступила да је машина функционисала.

2.1.2. Неимовинска штета (нематеријална или морална)

Повредом неког личног добра не мора настати губитак у имовини једног лица али се могу у његовој унутрашњој личности изазвати трауме, физички и психички болови. Тако, повредом тела наступају физички болови услед самог рањавања, психичке патње ако је повреда незалечива (нпр. код губитка једног екстремитета лице више не може да се бави спортом или неком другом делатношћу као до тада) или ако је довела до умањења естетског изгледа (нпр. види се ожиљак, недостаје ушна шкољка, итд.). Поред тога, психички болови могу настати и повредом достојанства, односно угледа (нпр. клеветом, наношењем срамоте, силовањем, завођењем) или проузроковањем смрти неког блиског сродника (сестре, родитеља), итд. Сви ти случајеви у својој свеукупности означавају се термином неимовинске штете.

Споменути случајеви када се једном лицу наноси извесно зло - поремећај психофизичке конституције, изазивали су у доктрини велике дискусије (раније и код нас) о питању да ли треба досудити повређеном лицу неку новчану накнаду или не, пошто се не манифестује имовинска штета. Правнотеоријска схватања и позитивно правна решења новијих права, где спада и наше право, заступају мишљење да правном субјекту треба и овде признати право на обештећење. Накнада ове неимовинске штете образлаже се правичношћу. Поред тога, присутан је и факат да лице коме је нанета повреда, употребом новчане своте може себи да пружи извесно задовољство које ће му донекле бити компензација за учињено зло.

3. РАДЊА ПРОУЗРОКОВАЊА ШТЕТЕ

Радња једног субјекта којом се чини штета, је његово активно или пасивно понашање које је противно праву, односно које вређа субјективно право другог лица.

1. Активно понашање је предузимање радње, активно деловање којим се изазива штета у имовини другог лица, нпр. уништењем ствари, наношењем телесне повреде итд. Али, радња учиниоца не мора непосредно да проузрокује штету. Довољно је да је она дала повода настанку штете, док је штета непосредно проузрокована радњом другог лица или чак самог оштећеног. На пример, једно лице понуди друго да изазове себи или трећем штету или подстрекне малолетно лице да то учини.
2. Пасивно понашање, односно држање једног субјекта исто тако може представљати радњу којом се штета изазива. Али само под условом да је постојала дужност да се поступа, делује. Тако, када једно лнце не затвори шахт (отвор за подрум) и у току ноћи неко падне у отвор и повреди се, тада је оно нечињењем довело до штете.

3.1 Однос радње и последице

Понашање једног субјекта да би имало третман радње која изазива штету, мора да стоји у одређеној вези са настанком штете. Само она радња која је стварни узрок штете, сматра се деликтном радњом.

Питање везе између радње и настале штете појављује се као однос узрока и последице. Тај однос, који се иначе назива узрочна веза, доста је спорaн и неразјашњен у теорији права као и, уопште, у филозофији. Зато се не може претендовати на једно прецизно дефинисање.

Последица, односно продукт неке акције или пасивности, обично није резултат једног понашања. Редовно стоји читав комплект узрока испред неке последице. Примећује се да у том комплекту узрока на делују сви једнако, неки су према последици више непосреднији, иако то још не мора да значи да су они њу de facto и изазвали. Потребно је зато пронаћи онај узрок за који се стварно може узети

да је довео до одређене последице или бар, највише допринео њеном наступању.

Постоји више схватања о природи и значају узрочне везе. Међу њима, најинтересантније су две теорије. То су: теорија услова и теорија адекватне везе.

1. Према теорији услова сматра се да постоји узрочна повезаност (у правнотехничком смислу) између радње и последице чиме се једна радња појављује као услов без којег та последица, односно штета, не би наступила. На пример, једно лице крене на радно место али га у путу нападне и задржи неко друго лице; услед тога да би стигло на радно место, оно узме такси. Међутим, у току вожње дође до судара у којем се ово лице повреди и изгуби радну способност за извесно време. Заустављање и напад овде се појављује као услов који је изазвао ту последицу (штету). Зато се, према схватању ових аутора, то понашање може третирати као узрок штете.

   Теорија услова, како се види, резонује исувише широко изједначујући дејство свих услова. Зато се не би могла прихватити у овом домену, где је потребно истаћи прецизније критеријуме.
2. Теорија адекватне везе посматра проблематику са аспекта дејства узрока, догађаја. Она прихвата као узрок само онај догађај чијем је редовном дејству својствена одређена последица, а испушта све остале моменте. Тако, једно лице повреди лакше друго и ово се пренесе у болницу ради хируршке интервенције. Међутим, хирург при операционом захвату примени неодговарајућа средства и то друго лице подлегне операцији. Овде је радња првог лица свакако услов. Али није узрок смрти првог лица, јер према радовном току ствари лакша повреда не наноси смрт.

Теорија адекватних узрока изгледа прихватљивија. Не само због правилнијег резоновања, него и зато што даје довољну ширину да се у сваком случају, према свим околностима, одреди шта се може сматрати узроком неке последице. Зато ће бити потребно увек појединачно испитати све догађаје који су од интереса и тако изнаћи одговарајућу радњу која је узрок, односно установити узрочну везу.

4. КРИВИЦА КОД ПРОУЗРОКОВАЊА ШТЕТЕ

Присуство штете и радње једног лица које је ту штету изазвало, још није довољно да створи обавезу на страни тог лица да да задовољење. Потребно је да постоји и кривица штетника за проузроковану штету. То је у ствари психички однос штетника према учињеној радњи и изазваној последици, коме су иманентни одређена свест и воља.

1. Свест представља такво психичко стање код штетника, да је он знао или могао знати значај своје радње.
2. Учинилац поред тога, мора бити способан да управља својим поступцима. Значи, захтева се да је његова воља могла определити његово понашање у правцу проузроковања штете.

Према томе, да би се једно лице могло сматрати кривим мора да је са одређеном садржином свести и воље предузело радњу која је проузроковала штетнику.

Међутим, постоје извесни моменти који унапред елеминишу присуство оваквог психичког односа и искључују расправу о кривици. То су: недовољан узраст, душевна болест или неразвијеност и привремени губитак свести или моћи да се управља својим поступцима.

1. Одређени узраст или године живота представљају чињенице које саме по себи указују на недостатак адекватне свести и воље (или само једне компоненте) у психи субјекта. Тада се он не може сматрати одговорним за своје поступке, не може бити крив (деца до 7, односно 14 година старости).
2. Душевна обољења могу изазвати битно умањење свести или моћи управљања својим поступцима. Зато се особе са овим стањем психе не могу сматрати кривим за своје поступке. Неурачунљиве су и не одговарају за проузроковану штету исто као и лица код којих је такво стање последица недовољне душевне развијености (дебилитет).
3. Свест или моћ управљања својим поступцима код правних субјеката могу бити и само привремено умањени, нпр. код епилептичког напада. Тада се и ова лица за тај временски период третирају једнако као и душевно оболела лица. Међутим, када је стање пролазне неурачунљивости изазвано актима самог штетника, нпр. употребом алкохола, онда се одсуство свести и воље не узима у обзир. Тада се може говорити о кривици тих лица за насталу штету, уколико стоје и остали услови.

Према томе, само они правни субјекти који делују са адекватном свешћу и вољом, у нормалном психичком стању, могу да буду криви за проузроковану штету, што наравно не мора бити. У теорији се наводи пример једно лице примети поледицу на улици поред излога неке продавнице, па ипак покуша да пређе преко те поледице. То доведе до његовог пада и разбијања излога то лице је криво. Међутим, ако би залеђена површина била прекривена снегом и неприметна, те онда дође до пада и разбијања излога продавнице тада то лице није криво.

Примећује се да су оба понашања учињена свесно и вољно. Али ипак неће бити потребан велики напор мисли да се закључи да се само прво понашање може третирати скривљеним (учињеним са кривицом), а не и друго. То сада изазива питање какав је то психички однос према радњи и последици који би чинио кривицу.

Правна теорија доста дискутује о томе која су то понашања која имају третман скривљених понашања. Заступана схватања нису једнака, али изгледа, да преовлађује мишљење које сматра да је скивљено оно понашање које није предузето са дужном пажњом, односно онако како би се у датој ситуацији понашала пажљива особа (или, како се то често каже, добар домаћин). Стога, лице које се не понаша онако као што би то чинила пажљива особа, делује насупрот ономе што се од њега захтева. Зато је то лице криво, па према томе може бити и одговорно за штету.

4.1 Интензитет кривице

Кривица као психички однос учиниоца према радњи и последици, није увек једнаке садржине. Истина, право инсистира да понашање субјеката мора бити адекватно поступању врло пажљиве особе. Али, од овог понашања, до понашања које се сматра скривљеним, постоји скала нијанси које зависе од показане набрижљивости. Зато се и може говорити о интензитету, односно степену кривице. А свакако није неважно питање да ли је неко лице проузроковало штету само случајно, непажњом или пак великом небригом.

Постоје у грађанском праву као основни, следећи степени кривице: намера (dolus) и непажња (culpa).

а. Намера - Правни субјект делује намерно онда када је извршио радњу са умишљајем, односно када је био свестан значаја радње и хтео њено извршење и последицу (директан умишљај), или само пристао на последице премда није хтео њено наступање (евентуални умишљај),

б. Непажња - Правни субјект који не делује намерно, може према својој радњи и очекиваној последици да се односи и са непажњом. То је довољно да се сматра кривим, иако у једном блажем виду.

Деловање са непажњом наступа у два облика, што зависи од учиниочевог психичког стања. То су: крајња непажња и обична непажња.

1. Крајња непажња (груба непажња, груби нехат) постоји онда када се неко лице понашало тако како не би поступала ни најмање пажљива особа. Наиме, то је скривљено понашање које није толико интензивно као умишљај, али није ни пропуст као обична непажња. Значи, то је понашање које је ван сфере обичне непажње само ипак психички став учиниоца није такав да се може окарактерисати као умишљај.
2. Обична непажња (обичан нехат) постоји када је једно лице показало извесну пажњу у свом понашању, али се ипак није понашало као врло пажљива особа. У ствари то су два вида понашања - свестан и несвестан нехат.

Свестан нехат је понашање једног лица које је било свесно значаја своје радње и могућности наступања штете. Само оно ту последицу није хтело нити на њу пристало, пошто је претпостављало да ће је моћи отклонити.

Несвестан нехат је онда када неко лице није било свесно да предузета радња може довести до штете, премда је према околностима случаја то могло или морало знати.

Питање градација кривице је од интереса за одређивање висине обештећења и о овоме ће се више говорити у следећем делу.

4.2 Однос кривице у грађанском и кривичном праву

Премда грађанскоправна одговорност оперише са доста сличним појмовима као и кривичноправна одговорност, ипак постоје знатне диференције између ове две установе.

Кривичноправна одговорност настаје, уз остале услове, извршењем кривичног дела, односно предузимањем такве радње која је унапред одређена Кривичним закоником као забрањена радња. Стога је непотребно испитивати да ли је неко понашање адекватно или није наспрам понашања пажљиве особе. Пошто је сувишно испитивање исправности или неисправности понашања, то се утврђивање ограничава само на питање психичког односа учиниоца према радњи и последици, тј. на питање кривице.

Насупрот овоме, грађанскоправна одговорност за насталу штету не оперише са унапред утврђеним понашањима, него се полази од правила да су правни субјекти дужни да у међусобним односима поступају са одговарајућом пажњом. Зато је потребно у сваком поједином случају прво испитати да ли је радња којом је проузрокована штета таквог карактера, јер ако није, онда уз остале предуслове (свест и вољу) присуствује кривица на страни штетника.

Међутим, погрешно би било закључити да се грађанскоправна и кривичноправна одговорност међусобно искључују. Међу њима постоји однос једностраног субсумирања, тј. такав однос да је свако лице које је кривичноправно одговорно истовремено и грађанскоправно одговорно, али не и обрнуто. На пример, лице које је непажњом прешло преко поледице и разбило излог продавнице грађанскоправно је одговорно за насталу штету. Али не и кривичноправно, јер предузета радња није забрањена Кривичним закоником, не чини обележје кривичног дела. Према томе, грађанскоправна одговорност је знатно шира од кривичноправне. То је и природно с обзиром на сврху једне и друге установе и циљева који се желе њима постићи.

5. ОБЕШТЕЋЕЊЕ КОД ПРОУЗРОКОВАНЕ ШТЕТЕ

Проузроковање штете наступа као правна чињеница која изазива постанак облигације. Тај правни однос настаје тек у моменту када се остваре сви потребни услови. Зато неће увек у моменту предузимања деликтне радње настати и облигација. Наиме, дешава се да се штета појави много касније, када тек настаје и облигационоправни однос. Тако, ако једно лице у саобраћајној несрећи претрпи повреде мозга, може се десити да повреде тек по протеку неколико месеци манифестују последицу и изазову одузетост, премда је лечење правилно предузето. Тада за штетника настаје обавеза да пружи обештећење (доживотну ренту) оштећеном од овог момента, пошто тек тада настаје та облигација.

Накнада штете или обештећење се састоји у накнади губитка у имовини оштећеног лица. То се чини успоставом ранијег стања, уколико је то могуће,

или исплатом одређене новчане своте. Према нашем праву, оштећени може да бира између ова два вида обештећења. Али, они се не искључују. У неким случајевима могу и заједно да наступе, нпр. код оштећења једне машине даје се на име накнаде друга, а поред тога, и примерена новчана свота по основу изгубљене добити.

Примећује се у новијој судској пракси да се првенствено иде на новчано обештећење. Зато ће се обрада ограничити углавном на испитивање овог вида накнаде штете, уз напомену да натурална репарација сама по себи не изазива нека већа питања.

5.1 Утврђивање висине новчане накнаде за имовинску штету

Обештећење у новчаној своти утврђује се на бази више момената. То би били најважнији: висина штете, степен кривице и посебна законска одредба.

1. Висина штете је најважнији моменат за утврђивање обештећења. Може се узети као правило да обештећење за стварну штету није никад испод прометне (тржишне) вредности, али зато може ићи навише. То је на пример случај проузроковања штете кривичним делом, када се може узети у обзир вредност ствари према особитој наклоности оштећеног (pretium affectionis), а не само њена прометна вредност.

   Штета која се означава као изгубљена добит утврђује се према очекиваном добитку, тј. добитку до којег би свакако дошло по редовном току ствари, да није било штетне радње.
2. Степен кривице је исто тако од знатног утицаја за одређивање висине обештећења. Наиме, узима се у обзир да ли је штета проузрокована намерно, односно крајњом непажњом или обичном непажњом.

   Правило је када је штета проузрокована намерно или крајњом непажњом да тада обештећење обухвата како стварну штету, тако и изгубљену добит. Међутим, када је у питању само обична непажња, онда се даје накнада једино за стварну штету. Запажа се, понекад, да штета није само последица радње штетника, него и самог оштећеног лица. Наиме, у појединим случајевима ова лица доприносе настанку штете. Тада би било исправно да штетник накнади само део, а не сву штету. На пример, једно лице пропусти да осветли и огради преко ноћи прокоп пред својом зградом, те друго лице у алкохолисаном стању упадне у прокоп и онеспособи се за рад у времену од 3 месеца. Криво је прво лице што је пропустило да предузме мере обезбеђења. Само, и друго лице је допринело штети тиме што се ставило у алкохолисано стање, јер да није, постоји вероватноћа да до штете не би дошло. Зато право у овим ситуацијама одређује да штетник сноси одговорност за штету само у срезмери са својом кривицом, а ако се сразмер не може установити — онда у једнаком делу са оштећеним. Консеквентно спровођење ове идеје води резоновању да се штетникова одговорност не распростире ни за део штете

који је у наступању могао бити спречен радњом оштећеног. То значи да је оштећени дужан предузети све оно што је потребно да се штета умањи, односно не повећа. Уколико се он не понаша на овај начин, тада се не може рећи да је штетник крив за тај део штете. Стога не може ни настати за њега обавеза да тај део штете накнади.

3. Правним прописима је некада одређена унапред висина обештећења за случај вршења одређених деликтних радњи. Овде није важна стварна висина штете или други моменти интересантни за утврђивање висине обештећења. Наравно, оштећеном увек стоји могућност доказа да је штета виша од правом утврђеног обештећења, и да то оствари ако се не задовољава овом накнадом.

5.2 Утврђивање обештећења за неимовинску штету

Неимовинска штета, као што је речено, настаје повредом неког личног добра и изражава се у претрпљеном болу (физичком или психичком), страху и другим психичким тегобама. Сасвим је разумљиво да се овде не може ићи на адекватну накнаду у новчаној своти, али се зато накнадом може пружити једна сатисфакција оштећеном лицу.

Накнада неимовинске штете, односно њена висина утврђује се у судском поступку, једнако као и обештећење за имовинску штету. Али, правосудним органима је овде остављена доста велика слобода у оцени које обештећење представља примерену накнаду. То не значи да суд у утврђивању накнаде поступа произвољно. Постоје одређени основи који се користе као критеријуми, где нарочито спадају: начин извршења и тежина повреде, односно интензитет психичког трпљења, степен кривице штетника и, евентуално, допринос оштећеног, имовно стање штетника и оштећеног, као и друге околности које би могле бити од утицаја за утврђивање висине обештећења.

6. ПОСЕБНА ПРАВНЛА О НАСТАНКУ ПРАВА И ОБАВЕЗЕ НА НАКНАДУ ШТЕТЕ

Правила о настанку облигација проузроковањем штете изложена у претходном одсеку су у извесном смислу општа правила. Она утврђују и дају решења у правилу за сва проузроковања и накнаде штете. Међутим, поред ових општих правила, постоје и посебна правила која се односе на друге — специфичне случајеве, где је из одређених разлога дошло до одступања од општих правила.

Зато се општа правила овде примењују само ако нема посебних и ако им нису супротна. То значи да она наступају као допунска.

Специфичност ових случајева настанка и накнаде штете одражава се, поред осталог, нарочито у томе да се појављују одступања у погледу третмана и значаја кривице као услова за настанак облигације на накнаду штете. Тако се уводе појмови: претпостављене кривице и начела објективне одговорности.

1. Претпостављена кривица значи да једно лице одговара за проузроковану штету (својом или туђом радњом) чим се докаже предузимање радње и наступање штете, односно претпоставља се да је криво за насталу штету. То лице може у правилу адекватним доказним средствима да обори ту претпоставку и ослободи се одговорности. Према томе, редовно се ради само о преношењу терета доказивања. Штетник треба да докаже да није крив, што значи да оштећени није оптерећен доказивањем кривице штетника. На пример, кривица се претпоставља када је до штете дошло неизвршењем уговорне обавезе.
2. Начело објективне одговорности појављује се као одговорност за накнаду штете независно од питања кривице. То не значи да штетник не може бити крив и, штавише, у већини случајева обично и јесте. Само, овде питање кривице није од интереса јер чим се утврде одређене чињенице, стоји одговорност за насталу штету.

6.1 Одговорност родитеља и старатеља за штету коју проузрокују малолетна лица или лица изједначена са њима

Претходно, говорећи о утицају узраста лица и њиховог душевног стања на питање кривице за насталу штету, речено је да за лица млађа од 7 година важи необорива законска претпоставка да не могу бити крива за учињену штету. Исто је и са лицима која су због извесног душевног обољења или заосталог развоја изједначена са њима. Остала малолетна липа (старија од 7 година) могу бити проглашена кривим па, према томе, бити и одговорна за насталу штету, под условом да је стање њихове психе такво да су свесни значаја својих радњи и да могу управљати својим поступцима. Пошто је несумњиво да су малолетна лица и особе изједначене са њима доста пута узрочници штете, поставља се питање да ли ће се у случају штете коју они изазову, дати извесна накнада и на који начин (некад нису одговорна, некад јесу али не располажу са имовином).

Правом је одређено да сва лица млађа од 18 година која немају пословну способност заступају њихови радитељи ако врше родитељско право, односно старатељи уколико родитеља нема или не врше родитељско право, док лица која су због душевног стања изједначена са статусом малолетних, заступају њихови старатељи. Родитељи и стараоци (не сви) међутим, немају само право на заступање малолетних и умоболних особа, него и дужност да се старају о правилном васпитавању ових лица и воде пажњу о њиховом понашању. Сходно овој дужности родитеља и старатеља правом је одређена и њихова одговорност за штету коју учине њихова деца, односно штићеници.

Може се узети да је правило, да ризик за штету коју проузрокују малолетна и умоболна лица или лица чији је душевни развој заостао, не пада на терет особе којој је учињена, него родитељи и стараоци ових лица имају дужност да пруже накнаду оштећеном. Наравно, под одређеним условима.

Они се могу ослободити одговорности доказом да су примерно васпитавали и пазили на понашање своје деце, односно штићеника, или другим доказом који елиминише њихову одговорност (виша сила, случај, кривица оштећеног, итд.).

6.2 Одговорност за делатности и ствари које изазива повишену опасност за околину (начело објективне одговорности)

6.2.1. Појам и смисао начела објективне одговорности

Правила о настанку облигације изложена у првом одсеку првенствено се базирају на кривици штетника. Значи, на једном субјективном моменту услед чега се та одговорност назива субјективна одговорност (начело субјективне одговорности). Међутим, примена овог начела у новијем времену није дала очекиване резлтате. Показало се да правила субјективне одговорности нису увек довољна да обезбеде реализацију права оштећених лица. Зато се у одређеним случајевима морало одступити од овог начела, тј. ићи на одговорност која се не заснива на кривици, него на самом факту штете (објективне одговорности). Наиме, висок степен развитка технике, формирање економски моћних организација са концентрисаним средствима за производњу и капиталом, које иступају са великом снагом и експанзијом према друштву као целини и појединцима, и други моменти, изазвали су промене у друштвеним односима интересантним за право. Постаје присутна латентна опасност која угрожава лична добра и имовину других лица, без обзира да ли вршиоци активности које изазивају настанак ове опасности то хоће, па чак и против њихове воље. Предузете мере безбедности нису довољне да то спрече, јер не постоји апсолутна сигурност у примени техничких средстава и произведених добара. Стога су често појава да штете у процесу прозводње или употребе произведених добара наступају случајно или, ако то нису, онда је тешко доказати кривицу онога који је проузрокује. Тада штету сноси онај у чијој имовини наступи а не вршилац активности, иако он из те делатности остварује за себе користи. Значи, примена правила субјективне одговорности почиње овде да делује супротно принципу правичности из којег се, у крајњој линији, и изводи. Стога се морало напустити то правило у овим и сличним случајевима, и увести начело објективне одговорности. Тиме се постигло да одговорност и обавеза на накнаду штете настаје самом чињеницом проузроковања штете.

Правна правила нашег права и позитивни прописи одређују само за парцијалне случајеве примену начела објективне одговорности. То је појмљиво имајући у виду време када су ова правила установљена, као и чињеницу да сада још немамо грађански законик, него само интервенцију појединих прописа у овој правној области. Међутим, правна доктрина је изградила веома прецизна правила о објективној одговорности. Та теоријска схватања акцептирана су и још детаљније формулисана кроз судску праксу тако да се може сматрати да су наше позитивно право.

Најкраће, правило о објективној одговорности за проузроковану штету може се изразити ставом да: особа која вршењем неке делатности, или држањем односно употребом неке ствари, изазива повишену опасност по околину, одговара за проузроковану штету на основу самог факта да је штета наступила. Одговорности се може ослободити једино ако докаже да је штета настала услед више силе, кривице трећег лица или актом самог штетника.

6.2.2. Домен примене начела објективне одговорности

Примена начела објективне одговорности условљена је вршењем делатности или држањем, односно употребом ствари, које изазивају повишену опасност по околину.

1. Делатности које стварају повишену опасност по околину су свакако активности уз употребу опасних ствари. Али, то спада у сферу држања и употребе ствари које изазивају повишену опасност. Зато једни аутори сматрају да је исправније рећи да примена овог начела долази у обзир онда када се присуствује држању (не и активности) или употреби опасних ствари, пошто „употреба опасних ствари" субсумира у себи и све „активности које стварају повишену опасност". Изгледа да се ово резоновање не би могло прихватити, иако је тачно да је већина ових делатности таква услед употребе опасних ствари. Ово зато, јер постоје делатности тог карактера и без употребе опасних ствари. Пример овога је одговорност привредних субјеката за своје раднике која је постављена по начелу објективне одговорности, без обзира да ли се активност врши уз употребу опасних ствари или не.
2. Опасне ствари су оне које својим постојањем или употребом услед извесних својстава изазивају повишену опасност по околину. Тачна и потпуна класификација ствари ове врсте не може се дати и зато је исправније остати на општој формулацији. Једна ствар данас не мора бити опасна ствар, док у дањем времену, под одређеним условима, она то може постати и тиме имплицирати примену начела објективне одговорности.

57.2.3Ослобођење од одговорности (екскулпација)

Правило је да лице које одговара уз примену начела објективне одговорности може елиминисати своју одговорност под условом ако докаже да је штета настала: кривицом оштећеног, вишом силом и радњом трећег лица.

1. Кривица оштећеног је основ ослобођења од одговорности за насталу штету. То је сасвим природно, јер би било неправично обавезати вршиоца активности да накнади штету лицу које ју је само проузроковало.
2. Виша сила (vis maior) је ванредни, непредвидљив и неуклоњив догађај, невезан за људску вољу или радњу и неуједначен у свом наступању (атипичан). Зато је сасвим оправдано да се вршилац активности или држалац опасне

ствари ослободи одговорности за насталу штету када је до ње дошло услед више силе. Проузрокована штета тада није непосредна последица његове активности, правца тог догађаја - више силе. На пример, возило услед удара грома скрене са правца вожње и повреди пролазнике на тротоару; фабрички димњак услед земљотреса падне и на тлу повреди лица која се тамо затекну.

3. Проузроковање штете радњом трећег лица ослобађа се одговорности оног ко врши опасну делатност или држаоца опасне ствари, јер тада нема основа да они сносе одговорност.

Примена овог основа екскулпације често изазива питање ко одговара за проузроковану штету. Случај вршења опасне активности је јасан утолико што одговара онај ко наступа као вршилац делатности, без обзира ко непосредно врши ту делатност. На пример, код приватног занатског предузећа одговара послодавац, а не и радник који непосредно врши послове. Ствар је другачија када се ради о држању и употреби опасних ствари. Тада је правило да одговара власник ствари изузев ако је ствар предао другом лицу које није запослено код њега (послуга, закуп, поправка ствари), или ако је ствар противправно одузета од њега, премда је предузео потребне мере да се ствар сачува (нпр. крађа).

UNIVERZITET PRIVATNI AKREDITOVANI SINGIDUNUM

Глава XV

ЈЕДНОСТРАНА ИЗЈАВА ВОЉЕ, НЕОСНОВАНО ОБОГАЋЕЊЕ И ЗАКОНСКЕ ОБЛИГАЦИЈЕ

1. ЈЕДНОСТРАНА ИЗЈАВА ВОЉЕ

Пошто је облигација однос између два лица од којих једно има право а друго обавезу, онда је природно када облигације настају вољом правних субјеката да су за то потребне две изјаве воље. Међутим, право изузетно прихвата могућност да облигације настану и само изјавом једне воље, али под строго одређеним условима.

Постоји више правних ситуација када облигације могу настати једностраном изјавом воље. Као најважније се појављују: давање понуде, издавање хартија од вредности на доносиоца и јавно обећање награде.

1.1 Понуда за закључење уговора

Понуда за закључење уговора је изјава воље једног лица којом се предлаже успостављање неког уговорног односа и истовремено одређују битни елементи који би правни посао требао да садржи. Давањем ове изјаве понудилац се обавезује наспрам понуђеног да понуду одржи; значи да закључи уговор под датим условима што наравно, на страни понуђеног, једино може бити право.

1.2 Хартија од вредности на доносиоца

Хартије од вредности исто тако настају једностраном изјавом воље. Наиме, издавалац хартије се самим актом емисије обавезује да доносиоцу, односно лицу назначеном на хартији, изврши обавезу која је садржана у хартији. Пошто је о томе раније било речи, то се упућује на та излагања.

1.3 Јавно обећање награде

Облигације настају и јавним обећањем награде, односно једностраном изјавом упућеном неодређеном броју лица, којом се обећалац обавезује да ће нешто дати или учинити лицу које изврши радњу означену у обећању и под тамо одређеним условима. На пример, скупштина општине распише конкурс за израду пројекта

за урбанизацију неког насеља и при томе одреди: награде за најуспелије пројекте, комисију која ће оценити успех, рок закључења конкурса и избора најуспелијих радова.

Лице које једностраном изјавом воље чини јавно обећање награде, постаје обавезно да обећање одржи само под одређеним условима. Уколико изјава то не садржи, онда она и не обавезује. То су: јавност обећања упућеног неодређеном броју лица, одређеност радње коју треба извршити и одређеност награде.

1. Обећање мора да је учињено јавно (на скупу, осредствима јавне информације итд.) и да је упућено одређеном броју лица.
2. Радња чије се извршење тражи обећањем награде мора бити довољно одређена и сагласна са правом у противном, обећање нема важности.

   Јавно обећање награде које је постављено тако да се награђује само највише успела радња или радње (конкурс) мора да садржи рок до којег радња треба да буде извршена. То је потребно, јер ако то није учињено, обећање не важи пошто обећалац тада није никад дужан да приступи избору најуспелије радње.
3. Јавним обећањем треба да буде тачно одређена награда. То може бити све што је иначе предмет облигација, али је обично у питању извесна новчана свота.

Правом су дозвољени опозив јавног обећања награде или измена услова обећања. То се може учинити само док тражена радња није извршена. Опозив или измена услова обећања ствара обавезу на страни обећаоца, да накнади све трошкове другим лицима које су они учинили у намери постизања обећане награде. Тако, једно предузеће обећа награду у износу од 500.000 динара за израду најуспелије макете пословне зграде предузећа. Међутим, пре него што је извршена радња, предузеће опозове обећање. Тада је дужно свим особама, које су приступиле извршењу радње, да накнади оправдане трошкове (материјала, утрошеног времена и др.).

1.4 Неосновано обогаћење

Правило је да се нико не може без основа богатити на терет имовине другог лица. Уколико до тога дође, онда настаје обавеза да се врати оно што је на овај начин стечено, нпр. одузимање наке ствари, предаја своје ствари другом лицу у погрешном уверењу да за то постоји дужност. Тако поремећена равнотежа имовина успоставља се, између осталог, путем установе накнаде штете, неоснованог обогаћења, својинске заштите (тужби) итд.

Према томе, установа неоснованог обогаћења је само једна од институција којом се успоставља нарушена равнотежа између имовина појединих субјеката. Зато, да би дошло до примене правила о обогаћењу без основа, треба да се стекну ови услови: постојање обогаћења на једној страни, умањење имовине на другој страни и да је до преноса вредности уследило без правног основа.

1. Обогаћење у имовини једног лица појављује се нпр. у виду увећања имовине (присвајање ствари), смањењем пасиве у имовини (исплата дуга уместо обавезног лица), спречавањем смањења имовине које би сигурно наступило (коришћење бесплатног рада другог лица) и томе слично.
2. Повећање имовине једног лица траба да прати умањење имовине другог лица, јер ако је до обогаћења дошло без тога, онда није присутно неосновано обогаћење у правнотехничком смислу. Тако, присвајање напуштене покретне ствари је богаћење у имовини једног лица, али не и сиромашење у имовини другог. Ово зато, јер у моменту када се то десило напуштена ствар није била објекат неког права другог лица.
3. Обогаћење у имовини једно лица мора да уследи без правног основа. Уколико постоји основ (правни посао, пресуда, закон или друго што правно образлаже прелаз вредности), онда, наравно, нема обогаћења без основа.

1.5. Случајеви неоснованог обогаћења

Поједини случајеви неоснованог обогаћења који се појављују у правном животу класификују се у одређене групе према њиховим заједничким особинама. То се махом чини на бази начина по којем је дошло до таквог обогаћења.

1.5.1. Исплата недугованог

Плаћање онога што се не дугује спада у најбројније случајеве обогаћења без основа. Али свако плаћање недугованог не подводи се под појам неоснованог обогаћења. Да би исплата недугованог била неосновано обогаћење, потребно је да је исплата учињена у заблуди да постоји основ. Значи, битно је да је исплаћено нешто недуговано и да је то учињено у уверењу да се дугује.

1. Исплата недугованог није само плаћање новчане своте. Она се може састојати и у давању или преношењу било које вредности из имовине једног у имовину другог субјекта. На пример, продавац из продајног уговора испоручи купцу у два маха по 1000 кг пшенице, премда је предмет уговора само 1000 кг.
2. Лице које је исплатило нешто што није дуговало може да тражи повраћај плаћеног само ако је било у погрешном уверењу да плаћа оно што дугује. Уколико је исплаћено у одсуству заблуде тј. са знањем да се не дугује, онда исплата остаје дефинитивна.

1.5.2. Исплата у недостатку правног основа

Правни основ преноса вредности између имовина може временом престати (услед ништавости правног посла, раскида, итд.) и тада исто тако присуствује неосновано обогаћење. Странка (или странке узајамно) која је нешто била примила по том основу, дужна је да то врати назад пошто друга странка тада долази у позицију осиромашеног лица. На пример, странке по делимичном испуњењу

продајног уговора споразумно раскину уговор. У том случају њихова међусобна давања су без правног основа тако да морају да врате једна другој све што су примиле по раније постојећем основу продајном уговору.

Ситуација је једнака и у случају ако је нешто дато поводом основа који је тек имао да наступи, па до тога не дође. Тако, ако је једно лице дало другом извесну новчану своту као део цене поводом продајног уговора којег намеравају да закључе, тада уколико одустану од те намере, друго лице држи ову новчану своту без основа и има обавезу да је врати.

1.5.3. Повећање имовине радњом обогаћеног

Пренос вредности из једне у другу имовину може уследити и радњом самог обогашћеног лица. Када је то учињено без основа, онда је то исто тако неосновано обогаћење и настаје обавеза да се врати оно што је узето без основа. То је нпр. случај када би једно лице одузело извесну количину сточне хране од другог лица и употребило је за исхрану своје стоке.

1.5.4. Повећање имовине дејством спољњег догађаја

Осиромашење имовине једног лица и обогаћење имовине другог, може бити проузроковано радњом трећег лица или неким природним догађајем. Тада исто тако долази до примене правила из установе неоснованог обогаћења. На пример, када би једно лице уградило у стамбену зграду другог лица дрвну грађу која је својина трећег лица или, ако би услед поплаве та грађа била однета на посед лица које није њен власник.

1.5.5. Примена правила из неоснованог обогаћења

Наступи ли богаћење без основа на једној страни, а осиромашење на другој, тада између ових лица настаје облигациони однос према којем је обогаћени дужан да врати оно са чиме се обогатио.

Правило је, када је у питању индивидуално одређена ствар, да се враћа та ствар уколико постоји - у противном, враћа се њена противвредност. Међутим, ствари одређене по роду враћају се у истој количини, односно броју и квалитету, а ако је до обогаћења дошло туђим радом, онда се враћа противвредност утрошеног рада.

Плодови и сви други приходи од ствари враћају се назад ако је обогаћени знао да се без основа обогатио. Кад то није знао, тј. када је био савестан, онда задржава плодове и друге приходе од ствари све до дана сазнања за обогаћење.

Поменута правила упућују на закључак да установа неоснованог обогаћења интервенише само онда када није више могућа својинска заштита. Значи, ако се права могу заштитити неком од својинских тужби, тада нема неоснованог

обогаћења. То је сасвим појмљиво. Не може се говорити о осиромашењу једног лица поводом неке ствари, док је оно сопственик те ствари, иако моментално она није фактички у његовим рукама. Тако, када би једно лице противправно одузело од другог лица вршалицу и почело је користити за своје потребе, тада то друго лице не може поставити захтев из неоснованог обогаћења у циљу враћања вршалице. Оно је и даље сопственик вршалице, што значи да она није постала предмет имовине првог лица (правно-технички) нити се оно са њом обогатило. Стога се заштита овде може постићи улагањем својинске тужбе.

1.5.6. Неосновано обогаћење и накнада штете

Правила о неоснованом обогаћењу и накнади штете иду паралелно и не искључују се, као што је то случај са правилима о заштити својине. То значи да лице коме је прозурокована штета може поставити захтев из неоснованог обогаћења ако за то постоје услови, или захтев ради накнаде штете. На пример, једно лице противправно одузме од другог лица 1000 кг сточне хране и потроши је за своју стоку. Друго лице може поставити захтев из неоснованог обогаћења или пак захтев за накнаду штете, пошто ће по оба основа остварити заштиту.

Предност остваривања заштите по правилима из неоснованог обогаћења је у томе што се не мора доказивати кривица обогаћеног лица, да би се обавезало на повраћај противвредности ствари. Само, у овом случају не може се остваривати више него што је обогаћење. Зато, ако је штета већа, онда се једино може захтевати разлика по правилима о накнади штете. Ту ће онда бити једноставније да се по овом основу захтева обештећење у целини пошто осиромашено лице има право на избор заштите. На пример, једно лице поруши економске зграде другог лица и грађу употреби за своју корист. Друго лице може поставити захтев из неоснованог обогаћења да би избегло доказивање кривице; тада ће прво лице бити обавезно да му исплати противвредност употребљеног грађевинског материјала. Међутим, разлику до пуне вредности економске зграде, друго лице може остварити само подношењем тужбе за накнаду штете и доказом кривице штетника. Стога је једноставније у овом случају заштиту у целини остварити захтевом за накнаду штете.

Према томе, дејство правила о неоснованом обогаћењу и накнади штете се међусобно не искључује. Али, она се не могу кумулирати, изузев ако се ради о допуњавању.

2. ЗАКОНСКЕ ОБЛИГАЦИЈЕ

Облигације извиру из многобројних и разноврсних правних основа. Ту спадају нпр. уговори о продаји, поклону, у корист трећег лица и др., који се сви сврставају у групу (скупове) правних чињеница под називом „уговори"; затим, облигације настале проузроковањем штете било уз кривицу, било без кривице оштећеног, које се опет све сврставају у групу чињеница „проузроковање штете". Све ове

облигације, у крајњој консеквенци, исто тако извиру из закона пошто се само законом може придавати извесним чињеницама својство правних чињеница, тј. чињеница чије присуство изазива настанак правних односа уопште, па стога и облигационих односа (облигација). Према томе, скупови правних чињеница се појављују као непосреднији извори, они су ближи од закона. Зато се узима да облигације извиру из правних чињеница не негирајући тиме да је онај даљи, посредни извор у ствари сам закон. Међутим, постоје и такве правне чињенице за које закон везује настанак облигација, али које се не могу сврстати у скупове (по сродности) јер им недостају одговарајући заједнички елементи. Стога се све облигације које извиру из ових правних чињеница називају јединствено - законске облигације. Њима је заједничко то што извиру, као и све остале облигације, из закона (закон је овде синоним за право), па их је зато најисправније означити овим термином.

Облигације које извиру из закона или краће - законске облигације, исто тако су доста бројне. Међутим, овде ће се разматрати само неке њихове врсте, које су више истакнуте и честе у правном животу.

2.1. Незвано вршење туђих послова

2.1.1. Општи појам незваног вршења туђих послова

Опште је правило да се нико не сме упуштати у туђе послове изузев ако за то има овлашћење из закона (специјално овлашћење), правног посла или другог правног основа. Међутим, у животу се појављују ситуације где се управо очекује деловање једних лица да би се заштитили интереси других, без обзира на одсуство овлашћења. Зато право на један општи начин, али под прецизно одређеним условима, позитивно санкционише ова понашања. Она се означавају као дозвољено незвано вршење туђих послова и чине правне чињенице из којих настају облигације.

Право одређује услове чије је присуство потребно да би незвано вршење туђих послова било дозвољено. То су: да је радња предузета као туђа, да је извршена у намери заштите интереса другог лица и да се радња врши без претходног овлашћења.

2.1.2. Услови који чине дозвољеним вршење туђих послова

1. Радња се врши као туђа - Радња треба да је туђа у том смислу, да је предузета са стране вршиоца посла у интересу другог лица и уместо њега, тј. са претпоставком да би ову радњу учинило и то друго лице уколико би било у фактичкој позицији да делује у тој ситуацији.
2. Радња се чини ради заштите угрожених интереса других лица - Радња се предузима да би се заштитио интерес другог лица који је неком опасношћу угрожен, тј. да би се спречило умањење његове имовине које непосредно

предстоји. Зато се овакво деловање и назива нужно незвано вршење туђих послова. На пример, једно лице у одсуству другог примети да се његове економске зграде руше, те уз употребу свог грађевинског материјала зграде обезбеди и спречи њихово даље рушење. Пошто те радње редовно чине издатке у имовини вршиоца посла, то онда по самој одредби закона настаје облигациони однос између учиниоца радње и корисника посла (лица у чијем се интересу врши радња). Према тој облигацији корисник посла има својство дужника, тј. обавезу да накнади трошкове и друге издатке које је имао учинилац посла. Није неопходно да је радњом вршиоца посла отклоњена опасност, али се тражи да је радња била адекватно средство за спречавање опасности.

Правило је да је корисник посла дужан да накнади само оне издатке вршиоцу посла који су били нужни и потребни. То значи да вршилац посла није овлашћен да захтева накнаду за евентуалне луксузне трошкове или радње које нису адекватне средствима потребним за отклањање опасности. На пример, једно лице за време одсуства свог суседа примети да је услед олује порушен кров на његовој стамбеној згради. Стога оно изнајми раднике и са њима заједно отклони оштећење зграде. При томе, уместо ранијег обичног крова, постави раван бетонски кров, са терасом и другим уређајима. Његов сусед, односно корисник посла у овом случају не би био дужан да накнади све издатке, него само оне који су били нужни и потребни. То би у ствари били они издаци који су потребни да се изгради кров, онакав какав је био раније.

3. Радња мора да је учињена без овлашћења - Да би предузета радња имала третман незваног вршења туђих послова, потребно је да је учињена без претходног овлашћења. Наиме, ако је неко имао овлашћење да делује у оваквим ситуацијама, онда је то „позвано" вршење послова за друго лице. То овлашћење може проистицати из правног посла између вршиоца посла и корисника, или из закона. Само, када је у питању законско овлашћење, то је онда неко специјално, унапред дато овлашћење, нпр. овлашћење стараоца према имовини штићеника. Ово се мора диференцирати од незваног вршења туђих послова, које је исто тако у ширем смислу „овлашћење" из закона. Али, то је нормирано као једно опште, безлично „овлашћење", које се у строгом правно-техничком погледу не би ни смело означити термином „овлашћења".

2.2. Облигације из породичних односа

Законодавство у материји породичних односа прописује у низу појединих случајева „настанак" облигација. Те облигације су типичан пример законских облигација.

Правним текстовима из породичног законодавства прописано је у многим случајевима „настанак" облигација, нпр. према Породичном закону где је установљена обавеза издржавања између ових лица.

Глава XVI

ДЕЈСТВО ОБЛИГАЦИЈА

Облигациони однос обухвата две стране које се налазе у неједнаким правним позицијама. Једна странка има дужност а друга право, те је зато сасвим појмљиво да облигација не делује једнако према обема странкама. Стога ће се у испитивању посебно третирати дејство облигације према сваком учеснику из тог односа.

1. ДЕЈСТВО ОБЛИГАЦИЈЕ ПРЕМА ДУЖНИКУ

Дејство облигације према дужнику манифестује се првенствено у његовој дужности да облигацију изврши. Уколико то не учини, дужник подлеже одређеним санкцијама.

1.1. Дужност извршења облигације

Дужник је обавезан да облигацију изврши онако као што је уговорено, односно на утврђени начин и у одређеном месту и времену, како је то утаначено или другим путем одређено.

1.1.1. Начин извршења

Дужник из облигационог односа има да изврши ону радњу која је предмет права односно обавезе из те облигације. То значи да дужник не може да учини нешто друго, изузев ако на то има право по споразуму странака. На пример, купац из уговора о продаји треба да исплати цену у висини од 150.000 динара али, према споразуму, може да се ослободи од извршења ове обавезе предајом одређене уметничке слике (факултативна облигација). Предмет облигације је исплата новчане своте од 150.000 динара, док је предаја слике само овлашћење за купца које он може да реализује, али не мора. Стога, предаја те ствари није предмет облигације и продавац не може инсистирати да купац тако изврши облигацију.

Према томе, у извршењу облигација дужник треба да преда неку ствар, да изврши једну или више радњи, да се уздржи од неког чињења итд. Извршењем такве радње која је предмет облигације, сматра се да је облигација извршена уредно (наравно, ако још уз то присуствује одржање времена и места испуњења). Тек тада се дужник ослобађа обавезе према повериоцу.

Правило је када је предмет облигације дељив, нпр. предаја 5 т пшенице, да то ипак не даје право дужнику да облигацију изврши у деловима. Значи, облигација се има извршити у целини (одједанпут), изузев ако је утаначено да се може испунити у деловима, односно када на то пристане поверилац или када је то правом наређено (нпр. испуњење новчане обавезе).

1.1.2. Време извршења

Дужник има обавезу да облигацију испуни у одређеном времену, пошто облигација тада доспева на извршење. Пре тога он може да испуни обавезу, сем ако поверилац на то не пристане.

Време извршења облигације одређују саме странке или је то препуштено диспозитивним прописима. Правило је, када време извршења није утврђено споразумом странака, да онда облигацију треба испунити одмах. То значи, у сваком моменту од тренутка настанка облигације, дужник је овлашћен да своју обавезу изврши. Према томе, он то може да учини али не мора, пошто за њега не настају никакве штетне последице уколико такву облигацију не изврши одмах. То овлашћење да се диспонира са временом испуњења престаје за дужника онда када га поверилац позове да облигацију изврши. Дужник тада мора да испуни облигацију, јер ако то не учини, онда трпи одређене последице, санкције.

1.1.3. Место извршења

Облигација се по природи ствари мора испунити у неком месту. Доста је важно питање које је то место, да ли пребивалиште дужника или повериоца, или можда неко треће место, пошто је извршење увек повезано са трошковима и ризиком за пропаст ствари.

Странке из облигационог односа могу одредити место извршења облигације и онда, наравно, она треба да буде извршена у том месту. Али, ако то није уговорено, онда су релевантне диспозитивне одредбе. Наиме, правило је када су у питању непокретне ствари, да је место извршења у месту њиховог налажења; међутим, код покретних ствари, место извршења је место закључења уговора, изузев новчаних исплата које се имају испунити у пребивалишту повериоца.

Правило је у погледу места извршења облигација које проистиче из вануговорног односа, да се оне извршавају у месту према пребивалишту дужника, односно по месту налажења некретнина.

1.2 Доцња дужника

Дужничка доцња (односно уопште доцња) и доспелост облигација, су тесно певезани појмови. Наиме, доцња може да наступи тек после доспелости облигација, тј. онда када дужник стекне овлашћење да облигацију испуни а поверилац право да захтева њено извршење. На пример, ако је закупопримац из уговора о закупу обавезан да дана 15. септембра 2015. године исплати закупнину, онда ће доцња наступити идућег дана (16. септембра 2015. године) по дану доспелости, тј. од дана када је требало извршити обавезу. Непотребно је да поверилац упозорава дужника да удовољи уговору или да га позива да то учини, пошто је рок утаначен и познат обема странкама.

Правна ситуација је нешто другачија када није утврђен рок извршења. Тада дужник може облигацију да изврши одмах, а исто тако поверилац може да захтева њено извршење непосредно по закључењу правног посла. Зато овде доцња наступа тек онда када поверилац безуспешно позове дужника да изврши облигацију. Значи, иако је облигација доспела одмах, ипак последице доцње не наступају са протеком дана доспелости. Да би наступиле последице доцње, поверилац треба да позове дужника да изврши облигацију, и тек, ако дужник пропусти извршење, наступа доцња.

Према томе, доцња дужника ће наступити и када дужник не изврши своју обавезу у месту испуњења, на утврђен начин и у одређеном року, односно ако рока нема, одмах по позиву повериоца. То даље значи да је дужничка доцња у суштини повреда облигације са стране дужника. Стога дужника, који је у доцњи, погађају одређене правне последице.

1.2.1. Дужник је дужан да накнади штету

Закашњењем и падом у доцњу настаје обавеза за дужника да повериоцу накнади штету коју је претрпео том повредом облигације. Што се тиче висине обештећења, то утврђују: суд, закон или саме странке.

Суд утврђује висину обештећења по захтеву повериоца, тј. када се поднесе тужба за накнаду штете. Пошто дужник одговара по правилу претпостављене кривице, поверилац не мора доказивати кривицу дужника за неизвршење облигације. Довољно је да презентира доказе о постојању и повреди обавезе и висини штете коју је претрпео том повредом.

Закон у неким случајевима одређује висину накнаде штете. Типичан пример законског утврђивања висине обештећења је код повреде облигација чији је предмет исплата новчане своте. Закон тада наређује дужнику да поред исплате дуговане своте накнади повериоцу и штету која је унапред утврђена у односу на горњу границу (плафон). То је у ствари камата. Поверилац овде не мора да доказује постојање и висину штете. Претпоставља се да штета свакако постоји пошто је новац вредност која се редовно у промету увећава.

Странке могу да утврде унапред обештећење закључивањем посебног споразума о уговорној казни (о чему ће бити више речи у даљим излагањима).

Правило је, као што је речено, да дужник одговара за накнаду штете по претпостављеној кривици. Само, он је овлашћен да откупи своју одговорност доказом да није крив за повреду облигације, тј. да је до повреде дошло кривицом повериоца, вишом силом или неким случајем.

Дужник није одговоран за повреду облигације уколико је поверилац био дужан да на одређени начин допринесе извршењу облигације, а то је пропустио да учини. На пример, да достави производну спецификацију, са којом само он располаже.

Дужник се ослобађа обавезе да накнади штету у случају када је извршење облигације онемогућено вишом силом. То су разни догађаји као поплава, земљотрес, изненадно невреме и друго о чему је раније било више речи. Међутим, дужник који је већ пао у доцњу одговара тада и за штету која се догоди услед више силе. На пример, продавац из уговора о продаји дужан је на дан 1. октобра 2015. године да преда купцу своје теретно возило. Али он пропусти да то учини и дана 5. октобра 2015. године камион буде уништен у неком пожару. Купац тада има овлашћење да тражи накнаду штете уколико је исту претрпео, без обзира што је до уништења возила дошло вишом силом.

Изузетно, дужник се може ослободити одговорности за повреду облигације до које је дошло услед више силе у времену док се он налазио у доцњи, ако докаже да би ствар била уништена и да је он био извршио облигацију уредно, на време. Тако, продавац је обавезан да преда свом суседу купцу одређену дрвну грађу дана 20. септембра 2015. године. Међутим, он пропусти да изврши обавезу, те услед изненадне поплаве до које је дошло дана 30. септембра 2015. године грађа пропадне. Купац тада не би могао тражити накнаду штете пошто би се и код њега десило исто, односно дашло би до пропасти грађе.

Дужник се може ослободити од одговорности за штету и ако докаже да је показао сву потребну пажњу да би облигацију извршио на време, уредно. То ће редовно бити онда када је до штете дошло услед случаја (у правно-техничком смислу) или радње неког трећег лица.

1.2.2.Доцња дужника даје право другој страни да раскине уговор

Поверилац од момента доцње дужника стиче право да изађе из облигационог односа уколико је облигација произашла из уговора. То он може да учини једностраном изјавом воље без обзира да ли је дужник крив или није за наступање доцње.

1.2.3.Поверилац стиче право да интервенише у пословима дужника

Пошто поверилац из облигационог односа има одређене имовинскоправне захтеве према дужнику, то је он свакако заинтересован за стање његове имовине.

Правом је признат овај интерес и дато је повериоцу овлашћење, када дође у питање могућност реализације његовог имовинског захтева, да се умеша у послове дужника. То се манифестује у праву на побијање правних дела дужника којим се његова имовина умањује и вршењу дужникових права којим се повећава његова имовина или спречава њено умањење (услед дужникових пропуштања).

Дужник може да располаже својом имовином на тај начин, да доведе повериоца у ситуацију да није у могућности да оствари своје захтеве. Стога право признаје повериоцу овлашћење да такве акте дужника побије. Свакако, да би се ово овлашћење могло реализовати, потребно је да се остваре одређене претпоставке (намера дужника да оштети повериоца, знање његовог сауговорника о циљу ових радњи, природа правног посла, рокови у којим се може побијати итд.).

Побијање правних дела врше се тзв. Паулијанском тужбом. Поверилац подиже ову тужбу против лица са којим или за које је учињено правно дело дужника, или лица које је тим правним делом стављена у повољнији положај од онога које је раније имало. На пример, дужник пропусти да врати зајам од 50. 000 динара, шта више, да би спречио повериоца у намирењу његовог права, отуђи сву своју имовину тако што закључи уговор о поклону са својим сродником. Поверилац је тада овлашћен да подигне Паулијанску тужбу и ово правно дело дужника учини без дејства. Предмет поклона ће се затим вратити у имовину дужника до висине од 50.000 динара и тиме ће се остварити услови да се поверилац наплати из те имовине.

Поверилац је исто тако овлашћен да предузме извесне правне радње у име и за рачун дужника, које је дужник пропустио да учини. Само, ово под условом да је то пропуштање имало за последицу да се имовина дужника није повећала, или се смањила. Тако, да би избегао враћање дуга у висини од 30.000 динара зајмопримац пропусти да наплати извесно своје потраживање. Пошто је то једина имовина дужника, зајмодавац је овлашћен да предузме ову правну радњу и реализује потраживање свог дужника, те тако оствари услове да намири своје потраживање.

2. ДЕЈСТВО ОБЛИГАЦИЈЕ ПРЕМА ПОВЕРИОЦУ

Дејство облигације према повериоцу разликује се од дејства облигације према другој страни, нарочито у томе што је „интензитет" тог дејства знатно мањи. То је потпуно разумљиво, имајући у виду да поверилац првенствено има права из тог односа.

2.1. Суштина дејства облигације према повериоцу

Поверилац у облигацији је оно лице које је овлашћено да захтева одређено понашање од дужника. Стога облигација за повериоца ствара право. Међутим, поред права поверилац из истог облигационог односа има и одређене дужности, које би се све могле формулисати у следећем: поверилац треба да предузме све

радње које омогућују дужнику да несметано испуни своју обавезу. Те радње, које је поверилац дужан да учини, некад су једноставан пријем испуњења облигације од дужника, док се понекад састоје из низа радњи, нпр. када поверилац треба да да спецификацију производа, достави амбалажу, транспортна средства итд. Пријем испуњења облигације и, евентуално, предузимање осталих радњи, нема третман обавезе повериоца. То је више сарадња са дужником у циљу извршења облигације. Али, ипак, за пропуштање тих радњи поверилац сноси одређене санкције.

2.2. Доцња повериоца

2.2.1. Наступање поверилачке доцње

Поверилац пада у доцњу када пропусти да врши своја права или споменуте дужности из облигационог односа. То су: када одбије пријем испуњења и ако не предузме потребне радње да би се дужнику омогућило да изврши облигацију.

Поверилац је дужан да прими испуњење облигације од дужника. Уколико он то одбије, под условом да је дужник понудио испуњење у тачно одређеном времену и месту и на утврђен начин, онда поверилац пада у тзв. поверилачку доцњу. На пример, продавац је из уговора о продаји обавезан да на дан 20. јуна 2015. године испоручи купцу 10 т челичних цеви у месту његовог пребивања. Тог дана својим транспортним средствима продавац довезе челик у то место и позове купца да га преузме. Међутим, купац одбије пријем челика желећи да избегне реализацију продајног уговора. То његово понашање, односно безразложно одбијање пријема чини повреду облигације и зато он тада пада у поверилачку доцњу.

Поверилац је дужан, према садржини облигационог односа, у одређеним случајевима да непосредније сарађује са дужником у извршењу облигације. Зато, ако пропусти да предузме радње (обично претходне) које су потребне да би се облигација извршила. он пада у поверилачку доцњу. Тако, продавац из уговора о продаји обавезан је да испоручи 1 т сена на дан 1. августа 2015. године с тим, да је купац дужан да до 1. јула 2015. године достави машину за прављење бала. Међутим, купац не достави ту машину до доспелости облигације услед чега за дужника настаје ситуација да облигацију не може да испуни. Тада поверилац (а не дужник) пада у доцњу, пошто је својим радњама онемогућио извршење обавезе дужника.

2.2.2. Дејство поверилачке доцње

Дејства поверилачке доцње су по природи ствари другачија од дејства дужничке доцње. То се види и без детаљније обраде појединих случајева.

Поверилац сноси ризик за пропаст или оштећење ствари и више силе од дана када је пао у доцњу.

Од момента наступања поверилачке доцње дужник одговара само за штету коју је проузроковао намерно или крајњом непажњом. То значи да се умањује његова одговорност.

Дужник је овлашћен да захтева од повериоца накнаду штете коју је претрпео доцњом повериоца. При томе, обештећење обухвата и све трошкове које је имао око очувања предмета облигације. Само, право на накнаду штете настаје и једино у случају повериочеве кривице, док остале штетне последице доцње настају без обзира да ли је поверилац крив што је доспео у доцњу.

Дужник је овлашћен у случају поверилачке доцње, да положи дуговане ствари у депозит суда о трошку повериоца и да се тако ослободи своје обавезе.

Наступање поверилачке доцње изазива у даљем престанку штетних последица дужничке доцње, уколико је дужник већ раније био у доцњи услед пропуста у испуњењу облигације.

UNIVERZITET PRIVATNI AKREDITOVANI UNIVERZITET SINGIDUNUM

Глава XVII

ОБЕЗБЕЂЕЊЕ ОБЛИГАЦИЈА

Облигациони односи, нарочито они који проистичу из уговора, првенствено су ствар узајамног поверења странака. Али, много пута сасвим непозната лица ступају у облигационе односе или лица између којих не влада узајамно поверење. Зато право даје повериоцу могућност да одређеним правним средствима обезбеди своје потраживање.

Правни инструменти којим се обезбеђује потраживање повериоца, па према томе и извршење обавезе од дужника, могу бити према њиховој правној садржини - стварни и лични.

1. СТВАРНА ОБЕЗБЕЂЕЊА

Стварна обезбеђења су она код којих поверилац обезбеђује своје потраживање на тај начин, што стиче неко стварно право на ствари дужника или неког трећег лица. То су: ручна залога, хипотека и капара.

1.1 Капара

Капара је вредност, редовно новчана свота или нека друга ствар, коју дужник даје повериоцу у својину као знак да је између њих закључен уговор и као обезбеђење да ће испунити своју обавезу из облигационоправног односа. Према томе, капара има две функције које наступају са различитим правним последицама.

1.1.1. Капара као знак закључења уговора

Стране уговорнице при успостављању уговорног односа могу утаначити да једна (или обе узајамно) преда другој извесну вредност, као знак да је уговор између њих закључен. Тада вредност која је предата прелази у својину другог сауговорника.

Правило је, када је капара исте врсте као и предмет обавезе сауговорника који даје капару, да се онда капара урачунава приликом извршења обавезе, тј. сматра се да је у том делу облигација већ извршена. Међутим, ако су капара и предмет облигације различите врсте, то онда, по извршењу обавезе, странка која је примила капару има дужност да капару врати назад оном сауговорнику који је ту вредност дао.

1.1.2. Капара као обезбеђење облигације

Давање вредности ради обезбеђења да ће се извршити облигација, много је важнија функција капаре у правном промету.

Споразум о капари и предаја вредности једном од сауговорника, не утичу на садржину облигационоправног односа. Тим се стварају нова права и обавезе између њих, која су, истина, повезана са оригиналним правима и обавезама, али само по диспозицији суговорника који је примио капару.

Правило је када не дође до извршења обавезе лица које је дало капару, да тада поверилац може, уместо да тражи извршење облигације, да задржи капару. Али то само онда када је дужник крив за неизвршење, јер ако није, онда се капара враћа. Насупрот овоме, када уговор није извршен кривицом странке која је примила капару, други сауговорник који је ту капару дао, уместо да тражи испуњење уговора, може да захтева враћање двоструке капаре.

Сауговорници - било онај који је дао, било који је примио капару, у случају када стекну право да капару задрже или да захтевају њен двоструки повраћај, не могу бити принуђени да ова своја права врше. Они могу, по својој вољи, остати при извршењу уговора и захтевати накнаду штете. Наравно, она страна која је примила капару у новчаном износу, може њену вредност урачунати у обештећење.

Споразум о капари сматра се закљученим тек када је капара дата. Он је акцесорне природе, тј. у потпуности зависи од основног правног посла. Зато, ако правни посао није пуноважан из било ког разлога, то онда и утаначење о капари нема правно дејсто. На пример, продавац закључи уговор о продаји са малолетним лицем и истовремено прими капару у висини од 10.000 динара. Деси ли се да старатељ купац не одобри овај правни посао, онда се узима да није ни настао, па стога свака странка враћа оно што је примила. То се, наравно, односи и на споразум о капари, пошто је он акцесорне природе, тј. дели правну судбину основног правног посла.

2. ЛИЧНА ОБЕЗБЕЂЕЊА

Лична обезбеђења су она код којих поверилац не добија реално осигурање свог потраживања. Извршење обавезе дужника појачава се тако што се он обавезује на посебна давања за случај неизвршења обавезе или што тој обавези приступају друга лица и својом личношћу повишавају извесност њеног извршења.

2.1. Одустаница

Стране уговорнице могу утаначити да су овлашћене (или да се само једна овлашћује) да одустану од уговора на тај начин што онај сауговораник који не жели да остане у уговорном односу, може једнострано да раскине тај однос давањем утврђене новчане своте другој страни. То право може се реализовати само до доспелости сопствене обавезе. Ова свота назива се одустаница, па се зато и цео тај правни посао означава једнаким термином.

Одустаница се разликује од капаре првенствено у томе што странка, у чију је корист одустаница утврђена, може да бира између раскида уговора уз плаћање одустанице и испуњења уговорне обавезе. Међутим, код давања капаре таква странка не може по свом опредељењу да изађе из уговорног односа, једноставним препуштањем капаре другој странци. Наиме, право је ове друге странке да се определи, да ли ће инсистирати на испуњењу правног посла или ће се задовољити капаром.

2.2. Уговорна казна

Уговорна казна представља одређену вредност коју, на основу споразума странака, поверилац има право да захтева од дужника када дужник уопште не изврши своју обавезу или је изврши неуредно.

Према томе, уговорна казна је обештећење које странке унапред одређују за случај неизвршења уговора. Значи, она је у основи мотивисана могућим последицама које редовно настају неизвршењем правног посла. Уговорна казна је изванредно правно средство којим ће се много пута елиминисати евентуалне повреде облигација. Странка која је овлашћена да захтева уговорну казну може, чим се установи неизвршење или неуредно испуњење, непосредно и лако да оствари обештећење по овом основу пошто није оптерећен дужношћу да доказује висину штете. Довољно је да се утврди неизвршење или неуредно извршење да би настала обавеза на страни другог сауговорника, на исплату износа уговорне казне.

Постоје две врсте уговорне казне. То су: уговорна казна за потпуно неиспуњење и уговорна казна за случај неуредног извршења.

1. Уговорне казне за неиспуњење обавеза - Странке могу утаначити да је једна од њих обавезна да исплати другој одређену новчану своту, за случај ако не изврши уговорну обавезу. Тада овлашћена странка може да бира између уговорне казне и накнадног извршења обавеза, али не може да кумулира ова два права. Када се определи за исплату уговорене казне њен избор је коначан и не може више да тражи извршење обавезе.
2. Уговорна казна за неуредно извршење обавезе - Странке исто тако могу утврдити да је једна од њих овлашћена да захтева од друге исплату утврђене своте већ и у случају неуредног извршења обавезе. То ће обично бити задоцњење са извршењем о року. Та странка је тада овлашћена, за разлику од претходног облика уговорне казне, да тражи не само уговорну казну него

и извршење уговора. Ово зато, јер је управо исплата уговорне казне везана за неуредност и због тога се плаћа.

Странци припада право да оствари уговорну казну само онда ако је дужник крив за неуредно извршење обавезе. То значи да се дужник ослобађа исплате ако је до неизвршења дошло вишом силом или кривицом повериоца, односно без кривице дужника.

Правило је, када странке нису утврдиле о којем облику уговорне казне се ради, да се сматра да је уговорна казна установљена за случај неуредног извршења уговора.

Странке нису ограничене у утврђивању висине износа уговорне казне, па је могуће да износ уговорне казне буде несразмеран са штетом коју поверилац трпи неизвршењем уговора. Стога је правило да се износ уговорне казне тада може снизити.

Правилна пракса је заузела став да је суд дужан и по службеној дужности да пази на ову појаву; уколико установи знатну несразмеру, онда је суд овлашћен да снизи висину уговорне казне на одговарајућу меру без обзира да ли странке то захтевају или не. Значи, утаначење претеране висине уговорне казне према предмету уговора, односно штети која је наступила, има третман неморалног правног посла. Само, правни посао у уговорној казни се не ништи у целини, него само до висине која изазива његову ништавост.

Право на накнаду штете за неизвршење или неуредно извршење уговора и право на исплату износа уговорне казне, не могу се кумулирати. Правило је да овлашћена странка може захтевати или накнаду штете или уговорну казну (што ће редовно бити уколико штете нема или иде до висине уговорне казне). Међутим, када је проузрокована штета виша од износа уговорне казне, тада странка може захтевати накнаду штете у разлици од износа утврђеног уговорном казном, до висине проузроковане штете.

Уговорна казна и капара су сличне установе али се доста разликују, нарочито у томе што се уговорна казна не даје унапред као капара. Поред тога, странка је овлашћена да захтева извршење уговора и исплату уговорне казне када је она утврђена за неуредно извршење. То се не односи на капару, где никако не може доћи до кумулирања права на извршење уговора и задржавање капаре.

3. ЈЕМСТВО

Јемство је уговор који се закључује између повериоца и трећег лица (јемца) према којем поверилац стиче право да реализује своје потраживање у имовини јемца, ако дужник не изврши своју обавезу.

Уговор о јемству је акцесорне природе, односно он дели правну судбину основног посла. Тако, када је основни посао неважан онда је неважан и уговор о јемству или, ако је за основни посао потребна одређена форма, тада и уговор о јемству треба да буде закључен у тој форми.

Постоје две врсте јемства и то: обично јемство и јемац платац.

а) Обично јемство - настаје споразумом између повериоца и трећег лица, када се ништа друго не утаначи осим да треће лице наступа као јемац. Дужност исплате повериочевог потраживања пада на јемца, под условом: да је поверилац исходовао пресуду против дужника и да је безуспешно покушао да ту пресуду изврши. Изузетно, то се не мора учинити када је дужник нестао или ако је пао под стечај. Тада поверилац стиче право да се непосредно обрати јемцу и захтева извршење дужникове обавезе, односно реализацију свог потраживања.

б) Јемац платац - Споразумом између повериоца и трећег лица може бити утврђено да јемац одговара као јемац платац. Тада се поверилац може обратити јемцу за исплату потраживања чим дужник одбије да удовољи својој обавези. Значи, довољна је само опомена дужника и његово одбијање, тако да се не мора ићи на исходовање судске пресуде и безуспешан покушај њеног извршења.

Правило је у случају када се поверилац обрати јемцу ради намирења свог потраживања, да тада јемцу припада право да уложи приговоре. Јемац може приговарати исто као што је то могао учинити дужник, нпр. да основни правни посао није пуноважан, да је његово потраживање застарело. Поред тога, јемац може истаћи и приговоре који настају непосредно из уговора о јемству између повериоца и самог јемца. Право јемца, да уложи ове приговоре, истовремено је и његова дужност, пошто јемац по исплати потраживања дужника постаје његов поверилац. Зато јемац треба да покаже потребну пажњу. Уколико то не учини, дужник може да приговори исплати, односно пропусту и тада јемац губи право да се регресира према дужнику. Када, нпр. јемац платац исплати потраживање пошто се уверио да је дужник безуспешно опомењут, али пропусти да приговори застарелости потраживања. Тада јемац не може успешно да оствари регресни захтев према дужнику, јер је својом кривицом пропустио да уложи приговор који ослобађа дужника од обавезе да испуни облигацију.

4. ПЕНАЛИ И КАМАТЕ

Остали облици обезбеђења испуњења облигационих обавеза су: пенали и камате:

- Пенали су одређени новчани износ и друга материјална давања која дужник има да плати (преда) повериоцу ако не испуни своју уговорну обавезу или задоцни са испуњењем обавезе.

  По правилу пенали се предвиђају императивним прописима и не могу се искључити вољом уговорних страна. Овде је реч о законским пеналима.

  Међутим, постоје и судски пенали. Ови пенали се изричу од стране суда на тражење повериоца према дужнику који није извршио неку обавезу која је утврђена правноснажном судском одлуком. Правило је да суд изриче пенале за сваки дан закашњења.

- Камата је новчани износ који дужник плаћа повериоцу по самом закону уколико задоцни са испуњењем новчане обавезе утврђене уговором. Поред ове тзв. законске или затезне камате постоје и друге врсте камата. Реч је о тзв. уговорној камати, коју уговорне стране предвиђају самним уговором и ближе утврђују висину и начин њене исплате.

5. СОЛИДАРНА ОБАВЕЗА ДУЖНИКА

Правила о солидарности у извршењу облигација исто тако представљају важан начин обезбеђења облигација. Солидарност у извршењу значи да више лица одговара за извршење обавезе и то не у њеним деловима, него у целини. Поверилац тада има овлашћење да се за намирење потраживања, по свом избору, обрати било којем од солидарних дужника. То практично значи да је далеко извесније да ће повериочево потраживање бити реализовано, пошто је вероватно да је бар један од дужника способан да том потраживању удовољи.

Солидарност дужника је знатан терет на страни тих лица и прилично интензивно право на страни повериоца. Зато, када више лица одговарају за једно потраживање, они су солидарни дужници само ако се то непосредно утаначи. Према томе, солидарна обавеза дужника настаје посебним утначењем у правном послу између повериоца и свих дужника или, евентуално, по одредби закона.

Потребно је диференцирати правне односе између повериоца и солидарних дужника и односе између самих солидарних дужника.

Поверилац за намирење овог потраживања може да се обрати било којем од солидарних дужника, само неким од њих или свима. То је његово овлашћење и није битно да се оно реализује већ у моменту подношења захтева пред судом, него то може и у извршењу пресуде. Наиме, поверилац може тужбом да обухвати све солидарне дужнике и против њих издејствује правоснажну пресуду. Тек при извршењу пресуде, ои ће се определити од којег ће солидарног дужника непосредно захтевати да изврши облигацију. Када један од солидарних дужника измири потраживање повериоца тада престаје облигација у целини према свим осталим дужницима.

Солидарни дужник против кога је реализовано потраживање повериоца, има право да се регресира на осталим дужницима према њиховом интерном односу. То значи да се између њих не продужава солидарност. Она престаје, тако да сваки дужник одговара за део који дугује.

Глава XVIII

ПРОМЕНА СУБЈЕКАТА У ОБЛИГАЦИЈИ

Облигациони однос обухвата два лица, односно две стране повериоца и дужника. Али једном успостављени облигациони однос не значи да од тога постоји непроменљивост на страни било једног, било другог правног субјекта. Право дозвољава да уместо њих наступе друга лица, наравно, под одређеним претпоставкама.

Промена субјеката може бити таква, да уместо једног у облигацију ступа други поверилац или, да уместо ранијег дужника приступа нови дужник. При томе, промена субјеката у облигацији не утиче на садржину облигационог односа, она остаје иста. Ступањем трећег лица у својство дужника или повериоца, оно стиче право или дужност, тј. тим актом долази у позицију да реализује неко право или изврши дужност из правног односа који су успоставила друга лица.

Постоји више начина путем којих долази до промене субјеката облигације. Од њих, обрадићемо само најважније: цесију, преузимање дуга и асигнацију.

1. ЦЕСИЈА

Цесија је правни посао који настаје споразумом између повериоца из једног облигационог односа и другог лица које је ван тог односа, према којем поверилац своје право из облигације преноси на то лице.

Правно-терминолошки се учесници у цесији означавају: ранији поверилац - цедент, нови поверилац - цесионар и дужник - цесус.

Споразум ранијег и новог повериоца о преносу потраживања је уговор, па је зато по правилу за његово настајање довољна сагласна изјава воља учесника. Изузетно, када се ради о правном послу за који је прописана одређена форма, тада и споразум о преносу права мора да буде закључен у тој форми. На пример, зајмодавац (цедент) пренесе своје право на наплату позајмљеног износа на неко

треће лице (цесионара), које онда ступа у облигациони однос као нови поверилац (зајмодавац). Пошто за тај правни посао није прописана нека посебна форма, то је довољна усмена сагласност о преносу потраживања без обзира да ли се то чини теретним или доброчиним послом, да ли се потраживање продаје, поклања, итд.

Правни посао цесије довршен је када је закључен споразум између ранијег и новог повериоца, било у моменту давања сагласних изјава воља, ако је правни посао неформалан, било у моменту испуњења прописане форме, уколико је за правни посао одређена форма. Према томе, дужник из облигационог односа не може утицати на цесију, нити спречити пренос тражбине. Међутим, потребно је да облигацију изврши према новом повериоцу, односно ослободиће се своје обавезе иако је испуни ранијем повериоцу. Наравно, када би дужник исплатио или извршио тражбину ранијем повериоцу иако је имао знања о цесији (не непосредно од учесника), такво испуњење не би водило ослобођењу пошто би то спречило несавесност дужника.

1.1. Однос ранијег (цедента) и новог (цесионара) повериоца

Правни однос између цедента и цесионара одређује се према природи правног посла којим је извршена цесија. Тако, када је у питању продаја онда су то односи купца и продавца, када је у питању поклон онда су то односи поклонодавца и поклонопримца, итд. Значи, основ цесије може бити теретан и доброчини правни посао.

1. Када је основ цесије теретни правни однос, онда је ранији поверилац одговоран за пуноважност цедираног потраживања. Зато, ако се испостави да је потраживање непуноважно, он је обавезан да новом повериоцу накнади све оно што се могло очекивати преносом тражбине. Поред тога, ранији поверилац одговара новом и за наплативост потраживања, тј. да постоје услови да се нови поверилац наплати из тражбине.
2. Када је основ цесије поклон, тада ранији поверилац не одговара новом повериоцу ако се пренето право не може реализовати, односно ако не постоји. То је потпуно разумљиво пошто је у питању бестеретни правни посао.

1.2. Однос новог поверноца (цесионара) и дужника (цесуса)

Цесионар стиче по закљученом правном послу својство повериоца и њему стога припада овлашћење да захтева исплату тражбине у целини, са свим припацима. Пошто се цесијом не мења садржина облигације, то право на новог повериоца прелази са свим евентуалним недостацима који су постојали пре цесије. Дужник може истаћи повериоцу све приговоре које је раније могао уложити поводом пренетог права, тј. дужник се не може ставити у тежи положај од оног у којем је био раније.

1.3 Однос ранијег повериоца (цедента) и дужника (цесуса)

Са преношењем потраживања на новог повериоца, ранији иступа из облигационог односа. Тим актом он губи поверилачка овлашћења према дужнику који се сада налази само у правном односу са новим повериоцем.

2. ПРЕУЗИМАЊЕ ДУГА

Преузимање дуга је правни посао који се закључује између дужника, трећег лица (новог дужника) и повериоца, о преносу дуга на то треће лице. Поверилац треба да учествује у том правном послу само утолико да да сагласност за прелазак обавезе из облигације. Наиме, за њега није неважно које лице ступа на место дужника у облигациони однос, пошто се поверилачко право тада остварује против тог лица. Тако, није свеједно пословној банци да ли ће дуговање њеног дужника - предузећа, преузети друштвено- политичка заједница или неко друго предузеће, чији имовински положај не пружа довољну сигурност да ће дугови бити уредно плаћени.

2.1. Однос старог и новог дужника

Правни однос између ранијег и новог дужника одређен је природом посла о преузимању дуга. То може бити поклон ранијем дужнику, исплата дуга ранијем дужнику који је нови дужник имао према њему из другог правиог односа итд. На пример, једно лице из уговора о зајму дугује другом лицу 10.000 динара. Пошто то друго лице има обевезу из уговора о продаји према трећем лицу да исплати износ од 10.000 динара, то ова три лица могу закључити споразум да прво лице преузме дуг другог, те да у даљем оно дугује грећем лицу. Са закључењем споразума, друго лице излази из облигационог односа и ослобађа се дужности. Исто тако, престаје у целини облигациони однос између њега и првог лица поводом уговора о зајму, пошто су странке утаначиле да преузимањем дуга прво лице подмирује своју обавезу према другом лицу из тог уговора.

2.2. Однос повериоца и новог дужника

Са преузимањем дуга на место ранијег дужника ступа друго лице нови дужник. То значи да се преузимањем дуга не мења садржина облигације; она остаје непромењена јер само место једног учесника, у облигациони однос долази други. Поверилац тада има једнака права према новом дужнику, која је имао и према старом. Исто тако, нови дужник има овлашћења која је имао и ранији дужник, тј. може да уложи све приговоре противу повериоца из тог правног односа, нпр. да је тражбина ништава, да је застарела и томе слично.

2.3. Однос ранијег дужника и повериоца

Преносом дуга са ранијег на новог дужника, ранији дужник излази из облигационог односа у том смислу да престаје бити дужник. Међутим, он и даље има везу са облигацијом пошто, у недостатку другог споразума, остаје у својству јемца за наплату повериочевог потраживања.

3. АСИГНАЦИЈА

Асигнација је правни посао којим једно лице овлашћује (упућује) друго, да за њега нешто учини трећем лицу и, истовремено, даје право том трећем лицу да прими ову чинидбу.

Правно-терминолошки се учесници у асигнацији означавају: лице које даје овлашћење на чинидбу - асигнант, друго лице које треба да изврши чинидбу - асигнат, док је треће лице које прима извршење чинидбе асигнатар.

3.1.Однос асигнанта и асигната

Правни односи из асигнације настају некад поводом других правних односа, нпр. када је асигнат дужник асигнантов, па је зато и упућен да изврши ту обавезу асигнатару. Међутим, то није неопходно, пошто асигнат ово својство може да прихвати и када није у правном односу са асигнантом али хоће да му учини услугу, поклон. На пример, наше предузеће дугује износ од 500.000 динара једном иностраном предузећу и пошто друго иностранo предузеће дугује нашем 1.000.000 динара, наше предузеће може да упути то друго иностранo предузеће да исплати првом износ од 500.000 динара.

Правило је да асигнат не мора да прихвати асигнацију и да је то ствар његове добре воље, изузев у случају када је асигнантов дужник. Али, ако се прими да изврши наложену радњу, тада то постаје његова правна дужност.

3.2. Однос асигнанта и асигнатара

Правни однос између асигнанта и асигнатара је основ из кога проистиче дужност извршења радње која је предмет асигнације. То је редовно правни однос из неког уговора или другог правног посла.

3.3. Однос асигнатара и асигната

Асигнатар стиче овлашћење да захтева извршење обавезе од асигнанта. При овоме, потребно је разликовати ситуацију када је асигнат дужник асигнанта од случаја када то није.

1. Када је асигнат дужник асигнанта, тада он не може да одбије извршење обавезе. У ствари, тада је правни однос између асигнанта и асигнатара цесија. То значи да асигнатар овде наступа као поверилац (цесионар) и то му даје права да захтева од асигнатара извршење радње која је предмет асигнације.
2. Када асигнатар није дужник асигнанта, тада је ствар његовог расположења да ли ће прихватити асигнацију или неће. Зато може да одбије без последица да изврши наложено. Међутим, ако прихвати упућивање, тада он постаје обавезно лице према асигнатару и може се принудити да изврши радњу на коју је упућен асигнацијом.

UNIVERZITET AKREDITOVANI PRIVATNI UNIVERZITET SINGIDUNUM

Глава XIX

ПРЕСТАНАК ОБЛИГАЦИЈА

Облигације се успостављају са циљем да се постигне оно што су странке хтеле при њиховом стварању. Зато је испуњење несумњиво редован и најважнији начин њиховог престанка. Међутим, поред испуњења појављују се и други начини престанка било као последица воље странака или без тога, по одредби закона, случајем итд. Тако, облигација ће престати конфузијом, тј. када се право и дужност, односно потраживање и дуг концентришу код једне личности, као што би то било ако би дужник наследио повериоца; или ако би се предузеће дужник припојило или спојило са предузећем повериоцем; затим, када је облигација везана за личност и та личност престане да постоји (смрћу, ликвидацијом предузећа); надаље када право из облигације застари или када поверилац по пристанку дужника опрости дуг.

Поред споменутих начина, облигације престају још компензацијом, новацијом и услед немогућности испуњења. Само, значај ових начина престанка издваја их од осталих и налаже њихово одвојено и шире третирање.

1. КОМПЕНЗАЦИЈА

Када дужник има према повериоцу потраживање исте или друге врсте од оног које он дугује, тада се не мора предузети испуњење облигације. Сасвим је довољно да се оба потраживања пребију, компензују. Према томе, компензација замењује два испуњења, тј. спречава њихово удвостручавање и то је управо њено најважније правно својство.

Постоје више врста компензације према основу њиховог настанка и садржини. Пошто се на поједине врсте пребијања односе посебна правила, потребно је да се одвојено разматрају.

1.1. Законска компензација

Законска компензација је пребијање потраживања између две странке, које настаје непосредно по одредби самог права и уз присуство одређених претпоставки.

Потребни услови да би се остварила законска компензација јесу: узајамност, истородност, доспелост и ликвидност потраживања.

1. Потраживања су узајамна када је сваки од учесника у облигационом односу истовремено у положају дужника и повериоца наспрам другог учесника у том односу. Зато не може доћи до пребијања када поверилац дугује неком трећем лицу или када дужник има потраживања према трећем. Изузетно, јемац и цесус (и неки други случајеви) могу пребити потраживање, односно јемац потраживање које је имао дужник а цесус своје потраживање које је имао према ранијем повериоцу.
2. Истородне тражбине су оне чији су предмети истог рода. Према томе, предмети облигација треба да буду давање генеричних ствари, нпр. новца, житарица, и др. Индивидуално одређене ствари се по самој природи не могу међусобно компензирати.
3. Да би се могла пребити оба потраживања, треба да су доспела -да је поверилац овлашћен да захтева извршење, а дужник обавезан да то учини. Постоји ли само доспелост једне облигације, онда не може доћи до пребијања. Тада се само доспела облигација има извршити, не узимајући у обзир постојање недоспеле обавезе.
4. Потраживања треба да су ликвидна. Много пута се и каже да је потребно да су облигације „чисте и јасне", тј. да су то потраживања која су довољно одређена и која извесно постоје.

Законска компензација наступа у моменту када се остваре сви споменути услови. У том тренутку се облигације пребијају једна са другом, до мањег износа из њих. Према мишљењу једних аутора, непотребно је да странке дају изјаве у овом правцу. Компензација аутоматски наступа, тако да изјаве могу имати само значај констатације, а не друго правно дејство.

1.2.Уговорна компензација

Уговорна компензација је онда када се странке сагласе да своја узајамна потраживања пребију. Наиме, пошто странке могу слободно диспонирати са својим правима, то онда значи да се оне могу споразумети да међусобно пребију било каква реципрочна потраживања, независно од врсте њиховог предмета. За то није потребно да се остваре неки посебни услови, као што се то захтева код законске компензације.

1.3. Судска компензација

Судска компензација настаје по одредби судске одлуке, уз услове утврђене процесним правом (парничним поступком). На пример, једно лице поднесе тужбу против другог лица, захтевајући исплату 80.000 динара по основу вршења рада. Друго лице у истом поступку поднесе противтужбу, наводећи да му прво лице дугује износ од 60.000 динара по основу неисплаћене цене из продајног уговора, па захтева да се оно обавеже да му исплати ту новчану своту. Уколико суд утврди да

постоје оба потраживања, извршиће њихово пребијање до висине мањег износа, тј. досудити првом лицу износ од 20.000 динара.

2. НОВАЦИЈА

Новација (пренов) је споразум закључен између дужника и повериоца којим они уместо облигације која већ постоји, заснивају нову облигацију. Значи, овим споразумом се гаси (укида) једна облигација (ранија) и истовремено успоставља нова, која ступа на место старе. Према томе, новација делује у два правца и то: гаси ранију облигацију укидајући дотадашња права и обавезе странака и једновремено успоставља нову, са другом садржином.

Потребно је да се остваре одређени услови да би могло доћи до новације. То су: да постоји стара облигација, да су њени учесници успоставили нову облигацију са намером да истовремено угасе стару и да се нова облигација у нечему разликује од старе.

1. Пошто је за новацију потребно да већ претходно постоји једна облигација, то нема новације ако је та „стара облигација" била неважна.
2. Да би стара облигација престала да постоји неопходно је да између странака настане нова, пуноважна облигација и да се то чини са намером да се угаси ранија у противном, стара остаје на снази.
3. Разлика која мора да постоји између старе и нове облигације односи се на основ и предмет облигације.

Основ облигације се мења тако што уместо ранијег основа наступа нови. На пример, странка се споразуме да цену коју дужник дугује из уговора о продаји и даље задржи, али сада као зајам. Дужник тада дугује исту новчану своту само више не као купац, него као зајмопримац. Зато сва правила која су релевантна за односе из правног посла о зајму, важе сада у односима између странака.

Предмет је измењен када странке утаначе да уместо једне, као предмет облигације ступа друга ствар. Тако, када је предмет облигације била исплата новчане своте, па странке утаначе да уместо тога дужник преда повериоцу одређену другу ствар, онда је то измена предмета.

3. НЕМОГУЋНОСТ ИЗВРШЕЊА ОБЛИГАЦИЈЕ

Постане ли извршење облигације немогуће услед догађаја за који дужник не одговара, онда се облигација гаси. Зато је потребно издвојити случајеве када је немогућност извршења облигације постојала још у тренутку њеног настанка. Тада облигација у ствари није ни настала, па стога не може ни престати.

Облигација престаје и дужник се ослобађа извршења када је до немогућности испуњења дошло услед више силе или других догађаја за које дужник није одговоран. Свакако, то се односи на ствари које су индивидуално одређене, пошто за генеричне ствари важи у начелу правило да не могу пропасти све док постоји и једна из њиховог рода.

UNIVERZITET
PRIVATNI
AKREDITOVANI
UNIVERZITET
SINGIDUNUM

III ДЕО

ПРИВРЕДНО ПРАВО

UNIVERZITET
PRIVATNI
AKREDITOVANI
UNIVERZITET
SINGIDUNUM

Глава XX

ПРИВРЕДНО ПРАВО

1. ПОЈАМ ПРИВРЕДНОГ ПРАВА

Привредно или пословно право је право о привредним субјектима и њиховим правним пословима. Оно није право о привреди као целини нити о појединим њеним гранама одвојено.

Термин привредно право заменио је ранији термин трговачко или трговинско право. Тај појам настао је с циљем да обухвати ону групу организационих и имовинскоправних односа чији су субјекти привредне организације. Термин привредно право довољно је обухватан за све оно што се сматра привредноправним субјектима и њиховим имовинскоправним односима, а и довољно је прецизан да се може јасно разликовати од других сродних појмова и правних дисциплина.

У новије време све више се употребљава термин „пословно право". Тај термин покрива предмет проучавања и садржај привредног права, а прикладнији је од термина трговачко (трговинско) право. Зато је сасвим свеједно да ли се употребљава термин „привредно право" или термин „пословно право".

2. ПРЕДМЕТ ПРИВРЕДНОГ ПРАВА

Сложеност привредних односа које регулише привредно право, условљава сложеност његовог предмета. Мноштво норми које обухвата ова грана права могуће је сврстати у две велике групе:

1) норме којима се уређује правни положај привредних субјеката (привредно статусно право)
2) норме којима се уређују односу у које ступају субјекти који учествују у привредним пословима (привредно уговорно право).

Привредно статусно право чине норме којима се уређује: настанак привредних субјеката, њихова индивидуална обележја, начела њиховог пословања, иступање у правном промету, имовина и матернијално финансијско пословање, структура и органи привредних субјеката надзор над њиховим радом, форме повезивања привредних субјеката и начин њиховог престанка.

Друга група норми привредног права, које се односе на њихово пословање, структурисана је у три сегмента: део о уговорима у привреди, део о банкарским пословима и део о хартијама од вредности.

Велика разуђеност предмета привредног права иницирала је потребу да се из њега издвоје поједини делови у посебне гране права, што је већ учињено, када је реч о међународном привредном праву, праву осигурања, саобраћајном праву и сл. Ово је неминовно довело до сужавања предмета привредног права и задржавања само оних норми које су од општег значаја за све учеснике у привредним пословима без обзира на њихову врсту и садржај.

3. ПРИВРЕДНО ПРАВО КАО ПРАВНА ДИСЦИПЛИНА

Односи који се успостављају поводом производње размене и расподеле материјалних добара познати су под називом привредни односи, или, прецизније, обухваћени су општим називом привреда.

Као носиоци привредних односа појављују се привредни субјекти (привредна друштва, предузетници и др.) који ступају у бројне и разноврсне међусобне односе остварујући на тај начин сврху и циљ привредног пословања које чини значајну сферу укупних друштвених односа. Поред привредних субјеката, као учесници привредних односа могу се појавити неки други субјекти (банке, берзе, и сл.) и на тај начин се манифестује сложеност и вишеслојност ових односа.

Савремени правни системи, без изузетка, у свом саставу имају посебну грану која уређује правне односе у области привреде.

Применом различитих метода тумачења правних норми (а пре свега упоредноправног и историјског) долази се до закључка да су норме које уређују односе у привреди шире и обухватније од оних које се срећу у трговинском и трговачком праву. Њима се уређују не само односи између субјеката који обављају привредну делатност, него и односи између привредних субјеката и других лица (физичких лица нпр.) када учествују у пословима који имају привредни карактер.

4. ДОМАЋЕ И МЕЂУНАРОДНО ПРИВРЕДНО ПРАВО

Са становишта свог деловања, у оквиру домаћег (националног) тржишта привредно право се јавља као домаће (национално) привредно право. Међутим, привредно право има и свој међународни аспект. Ово због тога што се данас у привредном пословању неминовно јављају и елементи иностраности, јер постоји висок степен међународне тржишне повезаности привредних субјеката (међународна трговина, међународно кретање капитала, међународне привредне организације, мултинационалне компаније, страна улагања, међународно тржиште рада и др.). Дакле, привредно право, како је овде одређено, има и свој међународни израз у виду међународног привредног права (international business law) као правне дисциплине о међународном привредноправном пословању.

5. ПОЈАМ И ПОДЕЛА ИЗВОРА ПРАВА

Извор права (source of law) у формалном смислу је општи правни акт (genaral legal act) који садржи опште правне норме које обухватају појединачне правне норме којим се регулишу појединачни случајеви који припадају одређеној врсти правног односа (нпр. облигациони односи у продаји робе, у превозу).

Сваки такав појединачни случај уређује се, односно решава појединачним правним актом (нпр. уговором о продаји робе, уговором о превозу, судском пресудом и др.).

Појединачни правни акт ствара појединачну правну норму важећу за дати случа). При том се та појединачна правна норма ствара применом одговарајуће опште правне норме садржане у одговарајућем општем правном акту (нпр. закону). Такав пут и начин стварања појединачне правне норме наликује на извирање, па отуда и порекло израза "извор права" за означавање општих правних аката као основе за доношење појединачних правних аката. У том смислу може се рећи, на пример, да један уговор о превозу робе као појединачни правни акт "извире" из одговарајућег закона који уређује пословне односе у превозу робе.

Општи правни акти, односно у њима садржане опште правне норме, као извори права уопште, па и привредног права, имају посебан значај. Наиме, општи правни акти својим унапред утврђеним правним правилима обезбеђују у области правног пословања правну сигурност (legal security) субјекта и њихову правну једнакост (legal equality) у пословању.

Извори права могу се делити на основу разлитих мерила. Овде је довољно указати на поделу према начину настанка и пореклу.

Једна врста поделе извора права заснива се на њиховом настанку. Према овом мерилу подепа је извршена на хетерономне и аутономне изворе права. Хетерономни су они извори чији су доносиоци једни субјекти, а чије се норме примењују на друге субјекте (нпр. неки закон из области привредног пословања који доноси држава, примењује се на привредне субјекте у њиховом пословању). Аутономне изворе права доносе сами субјекти на које се ови извори права примењују (нпр. колективни уговор о раду који закључују представници послодаваца запослених, а који се примењују на њих као субјекте радног односа). Као мерило поделе извора права узима се и њихово порекло.

На основу овог мерила извори права су подељени у две групе, и то: домаћи (национални) и међународни (интернационални). Домаћи извори права (domestic sources) су они који настају у оквиру домаћег правног поретка (нпр. закон). Међународни извори права (international sources), настају међународним правним путем између двеју или више заинтересованих држава, и то непосредно или у оквиру међународних привредних организација (нпр. међународне конвенције у области трговине, конвенције у свим гранама саобраћаја итд.) и чине део међународног правног поретка.

Наведено о изворима права уопште важи и за изворе привредног права, иако привредно право има и своје посебне изворе из којих произлази или на којима се заснива.

6. ВРСТЕ ИЗВОРА ПОСЛОВНОГ ПРАВА

Постоји више извора привредног права. То су различити општи правни акти и други акти који садрже опште правне норме, као и правна правила којима се уређује привредноправно пословање, које признаје правни поредак и чију примену, у крајњој линији, обезбеђује држава.

Подела извора привредног права условљена је начином настанка, природом и пореклом ових извора. Између извора предног права постоје одређене разлике. Оно што је заједничко свим изворима привредног права јесте то да они садрже општа правна правила важећа за све одговарајуће појединачне случајеве који настају у привредноправном пословању. Оно што међусобно разликује поједине изворе привредног права, то су њихове особености које представљају основе за груписање извора права у поједине врсте.

Према начину свог настанка, извори привредног права у нашем праву се деле на државне прописе и аутономне изворе. Посебну врсту извора пословног права, по свом пореклу, чине извори међународног пословног права.

Под државним прописима као изворима привредног права подразумевају се прописи које доносе државни органи. Овим прописима се утврђују привредно пословање и међусобни односи субјеката тог пословања. То су закони и подзаконски прописи.

У аутономне изворе привредног права спадају пословни (трговачки) обичаји и општи услови пословања.

6.1 Устав као извор права

У хијерархији правних извора, устав је означен као најзначајнији извор права уопште, па сагласно томе и привредног права. У формалном смислу, устав се данас схвата као скуп правних норми највише правне снаге (доноси га посебна уставотворна скупштина или други највиши законодавни орган у једној земљи, најчешће по посебној процедури) са којим морају бити у складу све остале норме које правно проистичу из устава.

Полазећи од оваквог одређења, места и значаја уставних норми, разумљиво је што је устав основни извор привредног права.

Устав у свом економском делу поставља основни оквир за рад привредних субјеката (привредна друштва и др.), те даје дефиницију есенцијалних економских института као што су својина и др.

6.2 Закон као извор права

Закон је основни, највиши и најважнији извор привредног права. Под појмом закона подразумева се закон у ужем смислу и закон у ширем смислу

Појам закона у ужем смислу обухвата правне акте који се зову закон, укључујући ту и устав као највиши закон земље. Постоји већи број закона из којих извиру правила која уређују привредноправне односе. За статусно привредно право најважнији су Устав Републике Србије (2006) и Закон о привредним друштвима (2011). Осим тога, постоје и други посебни закони који регулишу поједине привредноправне односе.

За облигационо привредно право од посебног је значаја Закон о облигационим односима (148). Закон о облигационим односима значајан је нарочито због тога што представља прву целовиту кодификацију и унификацију нашег облигационог права. Овим законом је извршена унификација у територијалном и у функционалном смислу, јер на јединствен начин уређује облигационе односе за физичка и правна лица на читавој територији наше земље. Овде је важно истаћи да су одредбе Закона о облигационим односима, углавном, диспозитивног карактера, уколико појединим одредбама овог закона није утврђен њихов императивни карактер.

6.3 Подзаконски (и други) акти као извор права

Поред устава и закона, органи власти доносе и друге правне акте мање снаге (препоруке, резолуције, уредбе и слично) који су такође извор права.

Полазећи од уставности и законитости као темељних принципа, обавеза је доносилаца подзаконских аката да ови акти буду у складу са вишим правним актима, тј. законом и уставом, У савременој држави порастао је значај подзаконских аката, јер се њима регулишу значајна подручја друштвеног живота.

Овим актима се врши разрада закона, у циљу њихове потпуније примене у пракси.

Надлежност за доношење ових аката је утврђена у корист највиших представничких тела и органа власти (скупштина, влада, министарства и други управни органи).

Постоје различите врсте подзаконских аката. Најчешће је реч о: препорукама, резолуцијама, уредбама, одлукама и сл. Ови акти су општи правни акти јер садрже опште правне норме и у функцији су извршења законских и других општих аката, било тако што се законске одредбе шире и прецизније разрађују, било што се непосредно извршавају.

За разлику од закона, подзаконски акти далеко су многобројнији, како у погледу органа који их доносе, тако и у погледу садржине односно облика у којима се доносе.

Код ових аката у потпуности је изражен принцип хијерархије, тако да они морају бити у складу са вишим правним актима (законима).

Међу подзаконским актима, посебан значај, као извор привредног права, имају уредбе. Регулисање правног положаја привредних организација путем уредаба била је само полазна фаза на плану изградње привредног законодавства. Уредбе као облик регулисања правног положаја и правних односа привредних

организација постепено су потискиване законима као најважнијим правним актима. Зато данас постоји мањи број уредаба као извора привредног права. Оне обично ближе регулишу одређену материју, која је у основи нормирана одговарајућим законом.

6.4 Пословни (трговачки) обичаји

Пословни или трговачки обичаји су специфични извори аутономног пословног права, које субјекти привредног пословања стварају независно од законодавца.

Као извори пословног права пословни обичаји се јављају у ширем и ужем смислу речи. У пословне обичаје у ширем смислу речи могу се сврстати: 1) пословни обичаји (трговачки обичаји) у ужем смислу, 2) узансе, и 3) трговачки термини. Сви пословни обичаји у ширем смислу имају извесне заједничке особине.

Прво, то су обичаји који су настали у пракси привредног пословања, који су у широкој примени и који су, као такви, прихваћени од стране субјеката привредног пословања.

Друго, то су пословни обичаји који делују као важећа правна правила чија се примена може обезбедити принудним правним путем, ако субјекти одређеног привредноправног посла нису изричито искључили њихову примену.

6.5 Пословни обичаји у ужем смислу

Под пословним или трговачким обичајима у ужем смислу подразумева се општеприхваћена трговачка пракса развијена у толикој мери да се основаио очекује да је субјекти привредног пословања имају у виду и да ће поступати у складу с том праксом. Овакво схватање пословних обичаја прихваћено је у теорији привредног права.

Да би одређени пословни обичај деловао као извор права, он не сме бити супротан јавном поретку, односно принудним прописима, нити правилима морала, и не сме бити неразуман. Другим речима, потребно је да пословни обичај буде разуман, известан и ноторан.

Пословне обичаје можемо разликовати према њиховом просторном деловању и према предмету, односпо материји.

Према свом просторном деловању, можемо разликовати:

1. опште пословне обичаје, који важе на целој територији одређене земље, и
2. локалне пословне обичаје, који важе само у одређеном месту или на некој ужој територији.

Према материји коју уређују, посповни обичаји се деле на: а) опште пословне обичаје који важе за целокупно привредно пословање; б) посебне пословне обичаје који важе за одређену привредну грану, односно струку.

У случају сукоба општег и локалног, односно посебног пословног обичаја, предност има локални, односно посебни.

6.6 Узансе

Узансе су кодификовани пословни (трговачки) обичаји које је сакупило и систематизовало за то овлашћено тело - привредна комора, берза или друго професионално привредно тело. Како садржину узанси као акта кодификације чине пословни (трговачки) обичаји, тако и узансе представљају пословна правила која су настала и прихваћена у трговачкој пракси, с тим да су сада ти пословни обичаји званично утврђени од стране надлежног тела и као такви објављени.

Према свом предмету, узансе могу бити опште и посебне. Опште узансе садрже пословне обичаје који важе за привредно пословање уопште. Посебне узансе се односе на привредно пословање у појединим привредним гранама или на трговину одређеном врстом робе (нпр. посебне узане за трговину житарицама, посебне узансе о грађењу, посебне узансе у угоститељству, лучке узансе и др.).

На облигационе односе у привредноправном пословању се примењују узансе ако су учесници у том односу уговорили њихову примену или ако из околности случаја произлази да су њихову примену хтели. Међутим, учесници у привредноправном послу не могу уговарати примену узанси које су супротне императивном законском пропису, односно принудним нормама закона. С друге стране, примена диспозитивних норми закона на одређени привредноправни посао може бити отклоњена уговарањем примене одређених узанси, што је и смисао аутономног уређивања односа у привредном пословању.

6.7 Трговачки термини

Трговачки термини (trade terms, colateral terms) су скраћени изрази настали и прихваћени у трговачкој пракси за сажето означавање појединих елемената у уговору привредног пословања. Управо због тога што су прихваћени као уобичајени, трговачки термини спадају у пословне (трговачке) обичаје у ширем смислу речи. Пошто сваки трговачки термин подразумева и одређена права и обавезе уговорних страна у датом привредноправном послу, то ови термини и делују као извори пословног права. Као такви, трговачки термини су најчешће у употреби у уговорима о промету робе и услуга, претежно у уговору о продаји робе.

Трговачке термине систематизује надлежно привредно тело (привредна комора, берза и др.) и утврђује њихово значење, односно смисао. Сваки такав трговачки термин има оно значење које су утврдили његови творци. Трговачки термин употребљен у одређеном привредноправном послу (уговору) има за уговорне стране такво унапред утврђено значење.

Уговорне стране могу употребљеном трговачком термину дати и другачије значење, у ком се случају употребљени трговачки термин интерпретира по вољи уговорних страна, а не према значењу које су му дали његови творци. Али, ако уговорне стране не одреде значење употребљеном трговачком термину, онда овај значи оно што су хтели његови творци.

Најпознатији трговачки термини су тзв. транспортне клаузуле. Њима се скраћено означавају одређена права и обавезе уговорних страна у уговору о продаји робе, а тичу се, нарочито, места, времена и начина испоруке робе, трошкова транспорта и осигурања робе, преласка риза пропаст робе са продавца на купца и др. Значење транспортних клаузула утврђено је унапред од стране твораца ових трговачких термина. Ради се о правилима за тумачење транспортних клаузула. Ова правила, као узансе, примењују се: 1) ако су се уговорне стране на њих изричито позвале, или 2) ако се, према околностима случаја, сматра да су њихову примену хтеле.

Поред транспортних клаузула, у трговачке термине спадају и поједини други скраћени изрази који су уобичајени у трговачкој пракси и чије је значење унапрад утврђено. Ради се о уобичајеним скраћеним изразима којима уговорне стране означавају поједине елементе међусобног уговорног односа.

6.8 Судска пракса

Иако у нашем правном систему судска пракса није формални извор привредног права, треба имати у виду да је та пракса имала и да има значајну стваралачку улогу у развитку нашег привредног права. Динамичност развитка привредноправних односа имала је за последицу велике празнине у регулисању тих односа, па су судови морали да проналазе најбоља решења која су одговарала нашим друштвено-економским односима.

6.9 Правна наука

Постоје схватања у теорији права, која у изворе права сврставају и правну науку. Правна наука није директан извор привредног права, али под одређеним условима научна правна схватања могу бити индиректни извор права.

Наиме, сазнања до којих се долази у теорији права, могу да се користе приликом израде појединих законских прописа, који уређују област привредног пословања. На тај начин ризница правних, теоријских схватања, бива директно уграђена у изворе привредног права. Тако да је прихватљиво схватање да је реч о индиректном извору права.

6.10 Општи услови пословања

Општи услови пословања садрже правила или услове пословања која самостално утврђују привредне организације или њихова удружења. Они обично садрже генералну понуду за закључење уговора. Општи услови пословања садрже клаузуле које објашњавају уговор и чине детаљну садржину уговора.

По својој правној природи општи услови пословања су пословни акти којима се уређују облигационоправни, тј. уговорни односи. Општи услови пословања

саставни су део конкретног уговора, али се облигациони однос између уговарача успоставља само уговором.

Опште услове пословања треба разликовата од других аутономних извора привредног права. Нарочито је потребно указати на разлике између општих услова пословања и оштих аката.

6.10.1. Формуларни уговори

Општи услови пословања обично иду заједно са формуларним уговорима.

Масовност и брзина савременог робног промета и уопште пословних односа у привреди условили су пословање предузећа помоћу разних формулара. Предузећа састављају унапред формуларе будућих уговора, који садрже елементе и услове тих уговора. Тако формулисани елементи будућег уговора и услови пословања стално се понављају, па се може говорити о релативној сталности њихових одредби. Тим путем се олакшава закључивање уговора, јер је све унапред већ предвиђено, а и убрзава се пословање јер се избегава дуготрајно преговарање за закључење одређених уговора. Ово су добре стране пословања помоћу формуларних уговора. Има, међутим, и одређених слабости. Може доћи до ремећења принципа равноправности уговарача, с обзиром на то да економски јача страна која саставља формулар будућег уговора може да наметне своју вољу економски слабијој страни.

Економски слабија страна често не може ни да утиче на садржај будућег уговора, јер јој једино стоји на располагању право да уговор не закључи на основу понуђеног формулара, чиме губи могућност да дође до робе или услуге који су јој потребни.

У пословној пракси формуларни уговори се деле на типске или стандардне уговоре и на адхезионе уговоре или уговоре по приступању.

6.10.1.1. Типски или стандардни уговори

Типски или стандардни уговори су облик формуларних уговора, који се закључују на унапред састављеном формулару. Формулар типског или стандардног уговора представља понуду за закључење одређеног уговора. Друга страна, којој је та понуда упућена, има право да тражи одређене измене у формулисаним елементима или условима будућег уговора или да га прихвати у целини. Дозвољено је, дакле, преговарање ради уговарања. Тиме је у потпуности заштићено начело равноправности уговарача и слободе уговарања.

Најчешће се тако и поступа у пословној пракси, нарочито у оним делатностима где је искључена свака могућност монополског понашања предузећа која састављају формулар типског или стандардног уговора. То је случај у поморском превозу, у разним трговачким пословима, послвима заступања предузећа и др.

6.10.1.2. Адхезиони уговори

Адхезиони уговори или уговори по приступању (од лат. adhaerere -приступити) су такође облик формуларног уговора. Организација која је саставила формулар будућег уговора и доставила га другом уговарачу учинила је само понуду за закључење уговора. Формулар садржи све еле-менте и услове будућег уговора. Понуђена страна не може ништа мењати у формулисаној садржини евентуалног будућег уговора.

Формулар садржи све елементе и услове будућег уговора. Нема, дакле, преговарања ради уговарања. Једино што може понуђена страна то је да не закључи уговор сатом организацијом која нуди своју садржину уговора. Често је понуђена страна фактички принуђена да прихвати понуђене елементе и услове уговора, јер иначе не може доћи до робе или до услуга које јој се нуде. То је, на пример, случај са уговором о осигурању, о железничком превозу, о испоруци електричне енергије, о ПТТ услугама и др.

6.11 Извори међународног привредног права

Формални извори међународног приведног права су: 1) међународни уговори и обичаји; 2) унутрашње право одређене земље (приватно и јавно) и 3) правила формулисана на основу аутономије воље странака која чине аутономно међународно привредно право.

Одувек се постављало питање да ли постоји и самостално транснационално право трговаца (lex mercatoria), као формални извор међународног привредног права. Питање се своди на то да ли ће редовни суд признати дејство арбитражне одлуке донете на основу lex mercatoria. У неким правним системима редовни судови признају дејство такве одлуке, тако да је у њима lex mercatoria формални извор међународног привредног права. У већини права то није случај. Тамо се правила lex mercatoria примењују као пословни обичаји или као део аутономног међународног привредног права. Формалне изворе међународног привредног права ваља разликовати од појма унификованог једнообразног права, које се испољава у сваком од ових извора.

6.11.1. Међународни уговори и обичаји

Међународни уговори закључени између држава по правилима међународног јавног права јесу извори међународног привредног права. Међународни уговори су искључиво они уговори који су у писаној форми закључени између држава и за које је меродавно међународно право.

Међународни уговори, двострани или вишестрани, уређују различите области међународног привредног права: либерализацију трговине између држава (примера ради, то су општи споразум о царинама и трговини, различити двострани

уговори о третману страних инвестиција, уговор о Међународном монетарном фонду); материјалноправне односе међународне продаје робе (Конвенција УН о међународној продаји робе, у правној књижевности позната као Бечка конвенција); или однос између редовних судова и арбитражног уговора и одлуке међународне трговачке арбитраже (Њујоршка конвенција о признању и извршењу иностраних арбитражних одлука).

Након закључења међународног уговора држава не може да се позове на свој суверенитет или правила унутрашњег права државе и да тиме опозове своју сагласност на закључен уговор, тј. изјава да је уговор не обавезује нема правно дејство. Наведено правило је општи правни принцип и конкретизација начела pacta sunt servanda.

Бечком конвенцијом о уговорном праву, прецизирано је да после закључења међународног уговора држава не може да се позове да је сагласност на закључење међународног уговора дата супротно правилима њеног унутрашњег права, која уређују овлашћења за закључивање уговора, осим ако је реч о очигледно битној повреди правила унутрашњег права. Повреда се сматра очигледиом, ако би објективно то било евидентно за било коју државу која, у складу са редовном праксом, поступа по том питању. Основне принципе уговорног међународног јавног рrава примењују међународне трговачке арбитраже, које решавају спорове приватног права.

Поред међународних уговора, међународни обичаји су такође извор међународног привредног права. Тако право државе да изврши експропријацију, у ствари је међународни обичај, који је извор међународног привредног права. Исто тако, поменута Бечка конвенција о уговорном праву представља кодификовано обичајно међународно јавно право и њени принципи (pacta sunt servanda), савесност и поштење, међународни јавни поредак) примењују се на међународне трговачке уговоре, у којима је држава једна од уговорних страна.

Глава XX

СУБЈЕКТИ ПРИВРЕДНОГ ПРАВА

1. ПОЈАМ И ВРСТЕ СУБЈЕКАТА ПРИВРЕДНОГ ПРАВА

Субјекти привредног права су лица, правна и физичка која саобраћају у привредном промету. Привредни промет представља правни саобраћај који је добровољан и слободан у оквирима устава и закона

Према Закону о привредним друштвима субјекти привређивања су привредна друштва и предузетници.

Ближе карактеристике ових субјеката су одређене Законом о привредним друштвима, другим комплементарним прописима и одговарајућим подзаконским актима, којима се изражавају одређене специфичности за поједине врсте привредних субјеката.

Привредно друштво је правно лице које оснивају, оснивачким актом, правна и/или физичка лица, а ради обављања делатности у циљу стицања добити (профита). Поменути закон одређује као правне форме привредних друштава: ортачко друштво, командитно друштво, друштво с ограниченом одговорношћу и акционарско друштво. Ово су основни субјекти (правне форме) привредно-правног промета, а у саобраћају су и други субјекти одређени посебним прописима (друге правне форме), као што су: јавна предузећа, банке, берзе и др.

Предузетник је физичко лице које је регистровано и које обавља, ради стицања добити у виду занимања, обавља законом дозвољене делатности, где спадају и уметнички и стари занати, као и послови домаће радиности.

2. ПРИВРЕДНА ДРУШТВА

2.1 Правне форме

Као што је објашњено привредна друштва у нашем праву регулисана су посебним законом (Законом о привредним друштвима из 2011. године).

Правне форме привредних друштава су: ортачко друштво, командитно друштво, друштво са ограниченом одговорношћу и акционарско друштво.

2.2. Огранак

Привредно друштво, било домаће или страно, може имати огранак. Под огранком подразумевамо организациони део привредног друштва, без својства правног лица. Огранак има место пословања и заступнике, а послове са трећим лицима обавља у име и за рачун привредног друштва. Огранак се региструје у складу са Законом о поступку регистрације у Агенцији за привредне регистре.

2.3 Трајање (рок)

Привредно друштво се оснива на неодређено време, осим ако у оснивачком акту није одређено време трајања привредног друштва.

Привредно друштво може трајати и до наступања одређеног догађаја или до постизања одређеног циља.

Дакле, привредно друштво може бити основано на одређено или неодређено време, што зависи од воље оснивача. Уколико време трајања привредног друштва није одређено у оснивачком акту, сматра се да је друштво основано на неодређено време.

2.4 Делатност

Привредно друштво може обављати законом одређене и дозвољене делатности.

Делатности за које је законом одређено да се могу обављати само на основу одређене сагласности, дозволе или другог акта државног органа, могу се обављати по добијању те дозволе, сагласности или другог акта државног органа.

Привредни субјекат може да обавља делатност у простору који испуњава услове у погледу техничке опремљености, заштите на раду и заштите и унапређења животне средине, уз испуњење и других прописаних услова.

Да би привредно друштво могло обављати делатност везану за производњу и дистрибуцију опасних материја, потребно је посебно одобрење надлежног органа, односно испуњеност посебних услова.

2.5 Оснивачки акти

Привредна друштва оснивају се уговором или одлуком, као оснивачким актом. Ако привредно друштво оснива више оснивача (лица) онда је оснивачки акт уговор о оснивању. Привредно друштво се оснива одлуком о оснивању ако га оснива један оснивач (лице). Сви оснивачи привредног друштва потписују оснивачки акт. Потписи на оснивачком акту оверавају се код надлежног органа.

Оснивачи и лица која после оснивања приступе ортачком друштву називају се ортаци, лица која приступе командитном друштву су ортаци, тј. комплементари и

командитори, лица која приступе друштву с ограниченом одговорношћу - чланови друштва, а акционарском друштву - акционари (деоничари).

2.6 Регистрација

Привредно друштво стиче својство правног лица уношењем података о том друштву у Регистар привредних субјеката, који води Агенција за привредне регистре.

Законом је предвиђено да је поступак регистрације заснован на начелима 1) јавности 2)доступности 3)тачности 4) претпоставке савесности 5)формалности, 6)времена настанка и 7) временског редоследа.

Поступак регистрације се покреће подношењем регистрационе пријаве од стране овлашћеног лица Агенцији за привредне регистре или по службеној дужности, уколико је таква регистрација предвиђена законом. Пријава се може поднети непосредно Агенцији, поштом или у облику електронске пријаве и то у року од 15 дана од дана настанка података или докумената који су предмет регистрације.

Регистратор, као лице овлашћено да води регистар, је дужан да у року од 5 дана одлучи о пријави за регистрацију, у ком року он може донети решење којим одбацује пријаву због неиспуњености услова за регистрацију или решење којим усваја пријаву. Регистровани подаци се објављују истовремено са доношењем решења о усвајању пријаве. Регистрација почиње да производи правно дејство према трећим лицима наредног дана од дана објављивања података о регистрацији.

Закон налаже нипггавост регистрације оснивања и регистрације других података ако: 1) оснивачки акт није састављен у прописаној форми, 2) делатност друштва незаконита или супротна јавном поретку 3) оснивачки акт не садржи податке о пословном имену друштва, улозима чланова, износу основног капитала или претежној делатности друштва 4) или ако су сви потписници оснивачког акта у тренутку потписивања били правно или пословно неспособни.

Када се утврди ништавост регистрације привредног друштва, чланови и акционари постају солидарно одговорни за намирење потраживања поверилаца друштва.

2.7 Улози, имовина и основни капитал

Постоји дужност ортака, чланова и акционара да уложе своје договорене улоге у имовину друштва сагласно закону, оснивачком акту или другом акту друштва. На основу ових улога ортаци, тј. чланови друштва, стичу удео у друштву, а акционари акције друштва. Наведена лица су одговорна за проузроковану штету друштву, ако не изврше своју обавезу у вези са оснивањем друштва или дају нетачне податке о улогу.

Имовину друштва у смислу закона чини право својине и друга права које друштво има на улозима или је стекло пословањем.

Основни капитал друштва јесте разлика између укупне вредности имовине и укупних обавеза друштва, односно укупна вредност удела, тј. акција у друштву.

2.8 Седиште и пословно име

Седиште привредног друштва је место у коме је "квартиљ" привредног друштва и из кога се управља пословима друштва. У оснивачком акту обавезно се одређује седиште привредног друштва и региструје се, сходно посебном закону.

Пословно име је назив (фирма) под којим привредно друштво послује, односно наступа у правноекономском саобраћају. Оно не може да буде заменљиво са пословним именом другог привредног друштва, као ни да изазива забуну о привредном друштву или о његовој делатности.

Пословно име ортачког друштва садржи ознаку "ортачко друштво" или скраћеницу "о. д." или "од", командитног друштва "командитно друштво" или скраћеницу "к. д." или "кд", друштва с ограниченом одговорношћу "друштво с ограниченом одговорношћу" или скраћеницу "д о а" или "доо" и акционарског друштва "акционарско друштво" или скраћеницу "а. д." или "ад". Ако се привредно друштво налази у поступку ликвидације садржи ознаку "у ликвидацији".

Могуће је и дозвољено да привредно друштво у пословању иступа и употребљава скраћено име, ако је то предвиђено оснивачким актом привредног друштва.

Пословно име привредног друштва може да садржи назив домаће државе или територијалне јединице, као и њен грб, заставу и друге државне амблеме или ознаке које их подржавају, разуме се уз сагласност надлежних државних органа или органа локалне заједнице. Пословно име привредног субјекта може да садржи име и симболе и стране државе или међународне организације, уз одговарајућу сагласност.

Пословно име привредног друштва може да садржи и име или део имена неког физичког лица уз његову сагласност или ако оно није међу живима, уз сагласност свих његових наследника првог наследног реда. Пословно име не може садржати ознаке за контролу и гаранцију квалитета, нити повређивати част и углед државе, организације или лица.

2.9 Заступање и заступници

Привредно друштво може имати заступника, једног или више. Заступник је дужан поштовати сва ограничења овлашћења на заступање утврђена оснивачким актом, уговором ортака или чланова друштва, статутом или одлуком надлежног органа друштва. Заступник који прекорачи ограничење овлашћења одговоран је за штету која се тиме проузрокује привредном друштву или трећем лицу са којим је посао закључен.

Правни послови заступника привредног друштва, изван делатности друштва, наведених у оснивачком акту, обавезују друштво, осим ако не докаже да је треће лице знало или је према околностима случаја могло знати да су ти послови изван те делатности.

Врста заступања је и прокура. Прокура је законска форма овлашћења којим привредно друштво овлашћује једно или више лица на закључивање правних послова и радњи у вези са делатношћу друштва. Прокура може бити дата за огранак или за цело привредно друштво. Уколико у прокури није наведено да је дата за огранак, сматра се да је прокура дата за цело привредно друштво.

Прокура може бити појединачна или заједничка у зависности од тога да ли је привредно друштво исту дало појединцу тј. једном лицу или већем броју лица. Прокура се даје у писменом облику и може бити дата само физичком, не и правном лицу. Прокура је непреносива. Привредно друштво има право да опозове прокуру у свако доба, али нема право да се одрекне права на опозив прокуре. Прокура се региструје, као и њен опозив.

2.10 Посебне дужности према друштву

Постоје тачно, законом одређена лица која имају посебне дужности према привредном друштву и називају се као што су: дужност да раде у интересу друштва, дужност пажње доброг привредника, дужност лојалности, дужност чувања пословне тајне и др. Та лица су: 1)ортаци ортачког друштва и комплементари командитног друштва, 2) чланови друштва са ограниченом одговорношћу који поседују значајно учешће у основном капиталу друштва, или члан друштва са ограниченом одговорношћу који је контролни члан друштва с обзиром на већинско учешће у основном капиталу друштва (самостално или са повезаним лицима), 3) акционари који поседују значајно учешће у основном капиталу друштва или акционар који је контролни члан друштва с обзиром на већинско учешће у основном капиталу друштва (самостално или са повезаним лицима) 4) директори, чланови надзорног одбора, заступници и прокуристи 5) ликвидациони управник привредног друштва.

3. ОРТАЧКО ДРУШТВО

Ортачко друштво је привредно друштво које оснивају два или више физичких и/или правних лица, у својству ортака друштва, ради обављања одређене делатности под заједничким пословним именом.

За своје обавезе које преузима у правном саобраћају ортачко друштво одговара целокупном својом имовином. Ортаци ортачког друштва одговарају солидарно за све обавезе друштва целокупном својом имовином, ако са повериоцима није другачије уговорено.

Оснивачки акт ортачког друштва (уговор о оснивању) садржи, нарочито: 1) име, јединствени матични број и пребивалиште ортака који је домаће физичко лице, односно име, број пасоша или други идентификациони број и пребивалиште ортака који је страно физичко лице, односно пословно име, матични број и седиште ортака који је домаће правно лице, односно пословно име број регистрације или други идентификациони број и седиште ортака који је страно правно лице 2) пословно

име и седиште друштва, 3) претежну делатност друштва 4) означење вредности и врсте улога сваког ортака. Ако ортаци нису другачије договорили, измене и допуне оснивачког акта ортачког друштва, врше се уз сагласност свих ортака.

Пословање и управљање ортачким друштвом могуће је, поред оснивачког акта, регулисати и посебним уговором ортака друштва. Овај уговор се не прилаже уз пријаву за регистрацију, али се исти сачињава у писаној форми и потписује га сваки ортак. Измене и допуне уговора ортака ортачког друштва имају правно дејство међу ортацима од дана када га потпишу сви ортаци.

У случају сукоба одредаба, тј. неусклађености између оснивачког акта ортачког друштва и уговора ортака ортачког друштва,примењују се одредбе оснивачког акта друштва, који је хијерархијски виши акт.

Улог ортака у ортачко друштво може бити у новцу, стварима и правима, као и у раду и у услугама, који су извршени или треба да буду извршени. Улози ортака су исти, тј. једнаке вредности.

Ортак није дужан, тј. нема обавезу повећања удела за покриће губитака ортачког друштва, али и не може смањити свој удео без сагласности осталих ортака. Пренос удела међу ортацима је слободан.

За одлуке из редовне делатности ортачког друштва потребна је сагласност већине, а сагласност свих ортака за делатности изван редовне. Ортаци који су у сукобу интереса не гласају. Ортаци могу доносити одлуке само на седници.

Пословођење је право и обавеза ортака да води послове ортачког друштва. Остали ортаци немају право на пословођење ако је оснивачким актом или уговором ортака пословођење пренето на једног или више ортака. Право на пословођење се може пренети са ортака на треће лице уз сагласност осталих ортака. Пословођи припада право на накнаду за пословођење.

Пословна година завршава се усвајањем финансијског извештаја и поделом добити, односно сношењем губитака. И добит и губитак ортачког друштва расподељује се ортацима на једнаке делове.

Сваки ортак може самостално заступати ортачко друштво, а оснивачким актом може бити уређено и да ортачко друштво могу заступати само сви ортаци заједно, а ортаци могу овластити и само једног ортака од њих да заступа ортачко друштво.

Ортак може једнострано отказати овлашћење за заступање, а може му овлашћење за заступање бити и одузето путем суда по тужби ортака или друштва. Заступање ће се ускратити ортаку ако није способан за заступање друштва или ако чини тежу повреду дужности заступања.

Лице које после оснивања друштва стекне својство ортака одговара за обавезе друштва као и постојећи ортаци, укључујући и, обавезе настале пре њиховог приступања друштву.

Својство ортака у ортачком друштву престаје у случају: 1) смрти ортака; 2) брисања ортака који је правно лице из надлежног регистра, као последица ликвидације или закључења стечаја; 3) иступања ортака 4) искључења ортака 5) у другим случајевима одређеним уговором о оснивању.

Ортачко друштво престаје брисањем из регистра привредних субјеката у случају: 1) ликвидације друштва услед а) истека времена на које је основано б)одлуке ортака в) судске одлуке г)отварања стечаја над ортаком који је правно лице, ако уговором о оснивању није другачије одређено д)ако у друштву остане само један ортак, а у року од 3 месеца друштву не приступи нови оратак ђ)наступања других разлога одређеног уговором о оснивању; 2) закључења стечаја друшта;3) статусне промене

4. КОМАНДИТНО ДРУШТВО

Командитно друштво је привредно друштво које оснивају два или више физичких и/или правних лица у својству ортака, ради обављања одређене делатности, под заједничким пословним именом, од којих најмање једно лице одговара неограничено за његове обавезе (комплементар), а најмање једно лице одговара до висине свог уговореног улога (командитор).

Командитно друштво одговора за своје обавезе целокупном имовином. Правила за командитно друштво су идентична са правилима за ортачко друштво, па ћемо изнети само специфичности.

Оснивачки акт командитног друштва садржи, поред елемената које садржи и уговор о оснивању ортачког друштва, још и ознаку који је члан друштва командитор, а који комплементар.

Улог командитора у друштво може бити новчани и неновчани, укључујући и извршени рад и услуге у командитном друштву. Својство командитора се стиче након уношења улога у друштво.

Командитор не може да заступа командитно друштво према трећим лицима. Пословођење друштвом врше комплементари један или више, а командитор не може бити пословођа.

Командитно друштво не престаје у случају смрти командитора, као ни у случају престанка командитора који је правно лице.

5. ДРУШТВО С ОГРАНИЧЕНОМ ОДГОВОРНОШЋУ

Друштво с ограниченом одговорношћу је привредно друштво које оснива једно или више физичких и/или правних лица, у својству чланова друштва, ради обављања одређене делатности под заједничким пословним именом.

Друштво одговара за своје обавезе целокупном имовином. Члан друштва не одговара за обавезе друштва, осим до износа унетог улога у имовину друштва.

Оснивачки акт друштва садржи, нарочито: 1) лично име и пребивалиште друштва, односно пословно име и седиште чланова друштва 2) пословно име и седиште друштва; 3) претежну делатност друштва; 4) укупан износ основног капитала друштва 5) износ новчаног улога, односно новчану вредност и опис неновчаног улога сваког члана друштва 6) време уплате, односно уношења улога

у основни капитал друштва 7) удео сваког члана друштва у укупном основном капиталу изражен у процентима 8) одређивање органа друштва и њихових надлежности.

Друштво, поред оснивачког акта, може имати и уговор чланова друштва, који нарочито садржи одредбе о: 1) посебним обавезама чланова према друштву 2) права и обавезе чланова у вези са преносом удела 3) начину гласања у скупштини 4) начин прерасподеле добити између чланова 5)начин решавања блокаде у одлучивању 6) друга питања од значаја за међусобне односе У случају сукоба између одредаба оснивачког акта друштва и одредаба уговора чланова друштва примењују се одредбе оснивачког акта друштва.

Закон одређује да улог у друштво може бити новчани и неновчани, укључујући и извршени рад и пружене услуге друштву. Улози чланова друштва могу бити различити.

Према закону, новчани део основног капитала друштва износи најмање 100 динара, с тим да посебним законом може бити предвиђен и већи износ за друштва која обављају одређене делатности. Основни капитал друштва може се повећати, али и смањити, али не испод законског минимума.

Члан друштва стиче удео у основном капиталу друштва сразмерно вредности улога. Један члан може имати само један удео у друштву. Ако један члан друштва стекне више удела они се спајају и опет чине само један удео.

Право гласа и имовинска права чланова друштва сразмерна су величини удела у друштву, ако није другачије оснивачким актом уговорено. Удели друштва не могу бити хартије од вредности. Члану друштва се издаје потврда о величини удела и чланства. Један удео може припадати једном или већем броју лица (сувласништво на уделу). Сувласници удела се у односу на друштво сматрају једним чланом, а своја права према друштву као и право гласа остварују преко пуномоћника. Сувласници солидарно одговарају друштву за обавезе из удела. Правне радње које друштво предузме према једном сувласнику удела имају дејство према свим сувласницима тог удела.

Друштво има књигу удела коју је дужно да држи у свом седишту. У ову књигу се уписује: име и пребивалиште, тј. пословно име; седиште и порески идентификациони број сваког члана друштва, тј. сваког сувласника и њиховог заједничког пуномоћника; износ уговореног и уплаћеног улога и евентуалне споредне чинидбе и допунски улози поред основног улога; оптерећење удела; број или проценат гласова сваког удела; поделе и сви приноси удела укључујући и време преноса и име преносиоца и стицаоца, као и све евентуалне промене ових података. Промене података у књизи удела се региструју. Чланови друштва имају право увида у књигу удела и директори су им одговорни за тачност података у њој.

Основна права чланова друштва у вези са улогом су и право располагања уделом, право пречег стицања улога (право прече куповине), право деобе, преноса и залагања удела.

Удео члана друштва се може слободно преносити, али се може и другачије регулисати оснивачким актом или уговором чланова друштва.

Члан друштва, пре него што понуди свој удео или део удела трећем лицу, дужан је да тај удео или део удела понуди другим члановима друштва и самом друштву. Ако друштво не искористи у одређеном року своје право пречег стицања понуда се доставља другим члановима друштва.

Удео члана друштва може се поделити у случају наслеђивања, правног следбеништва члана и преноса на два или више лица.

Члан друштва може дати свој удео у залогу за обезбеђење кредита или друге своје обавезе, ако актима друштва није другачије предвиђено.

Чланови друштва имају и право на исплату добити.

Управљање у друштву може бити једнодомно и дводомно. Једнодомно управљање подразумева да су органи управљања скупштина и један или више директора, док дводомно управљање поред наведених органа укључује и надзорни одбор.

Скупштину чине сви чланови друштва, а сваки члан друштва има право гласа сразмерно свом уделу у основном капиталу друштва,. Скупштина 1) доноси измене оснивачког акта 2) усваја финансијске извештаје 3) надзире рад директора и усваја извештаје директора уколико је управљање друштвом једнодомно 4) усваја извештаје надзорног одбора, ако је управљање друштвом дводомно 5) доноси одлуку о повећању и смањењу основног капитала друштва, као и о емисији хартија од вредности 6) одлучује о расподели добити и начину покривања губитака, укључујући и одређивање дана стицања права на учешће у добити и дана исплате учешћа у добити члановима друштва 7)именује и разрешава директора и утврђује накнаду за његов рад 8) бира и разрешава чланове надзорног одбора и утврђује накнаду за њихов рад 9) именује ревизора и одређује накнаду за његов рад 10) одлучује о покретању поступка ликвидације 11) именује ликвидационог управника и усваја извештаје ликвидационог управника 12) одлучује о стицању сопствених удела 13) одлучује о обавезама чланова друштва на додатне уплате 14) одлучује о захтеву за иступање члана друштв 15) одлучује о искључењу члана друштва из разлог неплаћања, односно неуношења уписаног улога 16) одлучује о покретању спора за искључење члана друштва 17) одлучује о повлачењу и поништењу удела 18) даје прокуру 19) одлучује о покретању поступка и давању пуномоћја за заступање друштва у спору са прокуристом, као и у спору са директором/надзорним одбором 20) одлучује о покретању поступка и давању пуномоћја за заступање друштва у спору против члана друштва 21)одобрава уговор о приступању новог члана друштва и даје сагласност на пренос удела трећем лицу 22) одлучује о статусним променама и променама правне форме 23) даје одобрење за правне послове у којима постоји лични интерес 24) даје сагласност за стицање, продају и давање у закуп, залагање или друго располагање имовином велике вредности 25) доноси пословник о раду 26) врши друге послове у складу са законом и оснивачким актом.

Седнице скупштине сазивају се по потреби, а обавезно када је то предвиђено законом или актом друштва. Обавезна је годишња седница скупштине која се одржава у року од шест месеци након завршетка пословне године. На годишњој

скупштини се расправља и усваја финансијски извештај и доноси одлука о расподели добити. Седнице скупштине сазива одбор директора, односно надзорни одбор и оне се одржавају у седишту друштва.

Седнице скупштине могу бити редовне и ванредне.

Редовна је годишња скупштина, а све седнице скупштине између годишњих су ванредне седнице. Ванредну седницу сазива директор, уколико је управљање друштвом једнодомно, односно надзорни одбор, уколико је управљање дводомно, а оснивачким актом се може предвидети да скупштину може сазвати и неко друго лице. Седница скупштине се обавезно сазива уколико то, у писаном облику, захтевају чланови друштва који имају најмање 20 % гласова. Седница скупштине чланова друштва сазива се писменим путем, тј. позивом упућеним сваком члану друштва 15 дана пре дана одржавања седнице скупштине. За одржавање скупштине чланова друштва потребна је већина (кворум) од укупног броја гласова чланова друштва, односно 1/3 потребних гласова у поновљеном сазиву ако први пут није одржана због недостатка кворума. Скупштина одлучује простом већином гласова присутних чланова који имају право гласа по одређеном питању, а актима друштва може бити уређено и другачије. Постоје и нека важна питања о којима скупштина може одлучивати и већом квотом гласова. Седнице скупштине чланова друштва могу се одржавати коришћењем конференцијске везе или друге аудио и визуелне комуникацијске опреме. Скупштина чланова друштва одлучује јавним, а одлуке скупштине друштва уносе се у записник и у књигу одлука.

Према Закону друштво са ограниченом одговорношћу може имати једног или више директора, као и надзорни одбор, ако је управљање друштвом дводомно што се одређује и утврђује оснивачким актом друштва. Послови директора и надзорног одбора су одређени законом.

Директор води послове друштва у складу са оснивачким актом, одговоран је за уредно вођење пословних књига друштва, као и за тачност финансијских извештаја. Обавеза је директора и да води евиденцију о свим донетим одлукама скупштине.

Надзорни одбор контролише рад директора. Надзорни одбор мора имати најмање три члана, а уколико има више чланова, њихов број мора бити непаран и утврђен у статуту друштва. Надлежност надзорног обухвата: 1) одређивање пословне стратегије друштва 2) избор и разрешење директора и утврђивање накнаде за његов рад 3) надзор над радом директора и усвајање извештаја директора 4) унутрашњи надзор над пословањем друштва 5) надзор над законитошћу пословања друштав 6) установљавање рачуноводствене политике друштва и политике управљања ризицима 7) давање налога ревизору за испитивање годишњих финансијских извештаја друштва 8) предлагање скупштини избора ревизора и одређивање накнаде за његов рад 9)контролу предлога расподеле добити и других плаћања члановима 10) одлучивање о покретању поступка и давање пуномоћја за заступање друштва у спору са директором. Једном годишње надзорни одбор има обавезу да скупштини поднесе извештај о пословању друштва и надзору који је спровео над радом директора.

Друштво престаје да постоји брисањем из регистра привредних субјеката по основу: 1) спроведеног поступка ликвидације или принудне ликвидације 2) спроведеног поступка стечаја 3) статусне промене која има за последицу престанак друштва

6. АКЦИОНАРСКО ДРУШТВО

Под акционарским друштвом подразумева се привредно друштво које оснива једно или више правних и/или физичких лица у својству акционара ради обављања одређене делатности, под заједничким пословним именом чији је основни капитал утврђен и подељен на акције друштва.

Акционари који оснивају друштво потпусују оснивачки акт друштва који се оверава у складу са законом којим се уређује овера потписа.

Оснивачки акт садржи 1) име, јединствени матични број и пребивалиште акционара који је домаће физичко лице, односно име, број пасоша или други идентификациони број и пребивалиште акционара који је страно физичко лице, односно пословне име, матични број и седиште акционара који је домаће правно лице, односно пословно име, број регистрације или други идентификациони број и седиште акционара који је страно правно лице 2) пословно име и седиште друштва 3) претежну делатност друштва 4) укупан износ новчаног улога, односно новчану вредност и опис неновчаног улоа сваког од акционара који оснивају друштво, рок уплате, односно уноса улога 5) податке о акцијама које уписује сваки акционар који оснива друштво и то: број акција, њихову врсту и класу, њихову номиналну вредност, односно код акција без номиналне вредности део основног капитала за које су оне издате и 6) изјаву оснивача да оснивају акционарско друштво и преузимају обавезу уплате уноса односно улога по основу уписаних акција.

У складу са оснивачким актом предвиђен је упис акција које се уплаћују у новцу пре регистрације оснивања друштва на привремени рачун који се отвара код неке од пословних банака. Пре регистрације друштва акционари су дужни да уплате (односно унесу улоге) који представљају 25% основног капитала, при чему уплаћени износ новчаног дела основног капитала не може бити нижи од 3.000.000, 00 динара.

Трошкови оснивања друштва падају на терет новооснованог друштва, или ако те трошкове сносе акционари који оснивају друштво, имају право на њихову накнаду, до износа који се утврђује првим статутом друштва.

Акционарско друштво одговара за своје обавезе целокупном имовином, док акционари не одговарају за обавезе друштва.

Поред оснивачког акта, акционарско друштво има и статут, који акционари потписују приликом оснивања друштва. Статут акционарског друштва садржи нарочито: 1) пословно име и седиште друштва 2) претежну делатност друштва 3) податке о висини уписаног и уплаћеног основног капитала као и податке о броју и укупној номиналној вредности одобрених акција, ако постоје 4)битне елементе

издатих акција сваке врсте и калсе у складу са законом којим се уређује тржиште капитала, а код акција које немају номиналну вредност и износ оснвног дела капитала за које су оне издате, односно рачуноводствену вредност, укључујући и евентуалне обавезе, ограничења и привилегије везане за сваку класу акција 5) врсте и класе акције и других хартија од вредности које је друштво овлашћено да изда 6) посебне услове за пренос акција, ако постоје 7) поступак сазивања скупштине 8) одређивање органа друштва и њиховог делокруга, броја њихових чланова, уређење начина именовања и опозива тих чланова,као и начина одлучивања тих органа 9) друга питања за која је овим или посебним законом одређено да их садржи статут акционарског друштва. Поред наведног, статут акционарског друштва може садржати и одредбе којима се именују директори и чланови надзорног одбора.

Статутом се ближе уређује пословање и управљање друштвом. Статут се сачињава у писаној форми и производи правно дејство према акционарима од дана његовог доношења. Статут друштва доноси и мења скупштина обичном већином гласова свих акционара, тј. другом већином (2/3, ¾ већина) уколико је то предвиђено самим статутом. Статут мора бити у сагласности са актом о оснивању.

Акционарско друштво може издавати обичне (редовне) и преференцијалне (повлашћене) акције. Врсте и класе акција утврђују се статутом друштва и евидентирању у Централном регистру. У оквиру сваке врсте акција, акције које дају иста права припадају истој класи акција. Треба нагласити да све обичне акције чине увек једну класу акција и доводе у исти положај њихове имаоце.

Друштво може издавати акције са и без номиналне вредности, која се утврђује одлуком о издавању акција и не може бити нижа од 100 динара. Такође, номинална вредност преференцијалних акција не може бити нижа од номиналне вредности обичних акција тог друштва. Ако друштво издаје акције са номиналном вредношћу све акције исте класе морају имати исту номиналну вредност.

У правном промету су најчешће обичне акције које имаоцу дају одређена права, а пре свих: 1) право учешћа и гласања на скупштини (једна акција-један глас) 2) право на исплату дибиденде, 3) право учешћа у расподели ликвидационог остатка или стечајне масе у складу са законом којим се уређује стечај, 4) право пречег стицања обичних акција 5) друга права у складу са законом и статутом.

Поред обичних, друштво може издавати и преференцијалне акције које су карактеристичне по томе да њиховом имаоцу дају једно или више повлашћених права утврђених статутом, односно одлуком о њиховом издавању.

Полазећи од законских одређења поменута повлашћена права могу бити изражене као 1) право на дивиденду у унапред утврђеном новчаном износу или у проценту од њене номиналне вредности, која се исплаћује приоритетно у односу на имаоце обичних акција 2) право да се неисплаћена дивиденда кумулира и исплати пре исплате дивиденди имаоцима обичних акција (кумулативна преференцијална акција) 3) право на партиципирање у дивиденди која припада имаоцима обичних акција у свим случајевима исплате дивиденде имаоцима обичних акција или по испуњењу одређених услова (партиципативна преференцијална акција) 4)право

првенства наплате из ликвидационог остатка или стечајне масе у односу на имаоце обичних акција 5) право претварања преференцијалних акција у обичне акције или у другу класу преференцијалних акција (заменљиве преференцијалне акције) 6) право продаје акција акционарском друштву по унапред утврђеној цени или под другим условима

Треба нагласити да укупна номинална вредност (издатих и одобрених) преференцијалних акција не може бити већа од 50% основног капитала друштва.

Акционари који поседују ову врсту акција имају, такође, право учешћа у раду скупштине, без права гласа, осим ако законом није другачије одређено, право пречег стицања акција из нових емисија, као и приступ актима и документима друштва у истом обиму и на начин како то имају и акционари са обичним акцијама.

Акције могу припадати већем броју лица (сувласници акција) и они се сматрају једним акционаром у односу према друштву и солидарно су одговорни према друштву за обавезе које имају по основу акције. Када је реч о сувласништву на акцији оно се може стећи на различите начине и то: законом, уговором или на основу статусних промена друштва. Право гласа сувласници остварују преко заједничког пуномоћника који се одређује споразумом свих сувласника, и уписује у Централни регистар.

Одлуком скупштине акционарског друштва свака акција једне класе може се поделити на две или више акција те класе (уз истовремено смањење њихове номиналне вредности) тако да основни капитал друштва остане непромењен. Такође, одлуком скупштине, може се извршити спајање две или више акција једне класе у једну акцију те класе (повећањем њене номиналне вредности), такође водећи рачуна да основни капитал друштва остане непромењен. У случају поделе или спајања акција друштво је обавезно да истовремено измени статут.

Акције се могу слободно преносити, осим у два случаја, уколико је статутом одређено да је пренос акција ограничен правом прече куповине, или претходном сагласношћу друштва.

Када је реч о акцијама друштва оне се могу стицати путем заменљивих обвезница и вараната. Заменљиве обвезнице су врсте обвезница које имаоцу дају право на замену за обичне акције друштва под условима утврђеним одлуком о издавању ове врсте обвезница.

Варанти представљају хартије од вредности које свом имаоцу дају право на стицање акција одређене врсте или класе по одређеној цени у одређено време (одређеног дана или у одређеном периоду). Такође, варанти омогућују имаоцима и право стицања преференцијалних акција.

Треба нагласити да одлуку о издавању заменљивих обвезница или вараната доноси скупштина.

Заменљиве обвезнице и варант могу се уписати само путем новчаног улога.

У оквиру акционарског друштва сви акционари, под једнаким околностима, имају исти третман, што значи да сразмерно броју и врсти акција којима располажу, учествују у расподели добити друштва и имају право на дивиденде. Добит друштва

која се утврђује након завршетка пословне године и усвајања финансијских извештаја распоређује се за покриће губитака и резерве предвиђене законом и статутом. Уколико након наведене расподеле добити преостане део средстава, скупштина акционара утврђује износ дивиденде која се плаћа акционарима, а која може бити исплаћена у у новцу или у облику акције друштва.

Поред дивиденди, као редовног облика расподеле добити акционарима, друштво може плаћати и међудивиденду, у периоду између редовних седница скупштине уколико је према извештајима о пословању друштва и финансијским извештајима друштво у периоду за који се дивиденда исплаћује остварило добит, довољну да се исплати дивиденда. Уколико је статутом предвиђено, исплата међудивиденди се може одобрити и одлуком директора и надзорног одбора, у ком случају се исплата може изсвршити искључиво у новцу.

Такође, статутом акционарског друштва се може одредити дан када се утврђује списак акционара који имају право на дивиденду, односно метод одређивања дана дивиденде. Уколико статутом није одређен дан дивиденде, тај дан се одређује одлуком о исплати дивиденде, а сходно методу утврђеном у статуту.

Поред права на дивиденду, акционари имају и право пречег уписа акција, које се утврђује статутом акционарског друштва, а које подразумева права акционара да буде обавештен о одлуци о издавању акција, односно других хартија од вредности и да му буде остављен рок од најмање 30 дана од дана слања обавештења у коме он може остварити право прече куповине.

Управљање акционарским друштвом може бити једнодомно и дводомно, што се утврђује статутом друштва. Ако је управљање организованао као једнодомно, органи друштва су скупштина и један или више директора, тј.одбор директора. У случају дводомног управљања органи су скупштина, надзорни одбор, као и један или више извршних директора, односно извршни одбор.

Скупштину акционарског друштва чине сви акционари. Сваки акционар има право да учествује у раду скупштине, што подразумева право акционара да гласа о свим питањима о којима гласа његова класа акција као и право да учествује у расправи о питањима на дневном реду скупштине. Право акционара да учествује у раду скупштине може бити ограничено статутом друштва, када статут предвиђа минималан број акција за учешће ураду скупштине. У том случају акционари који имају мањи број акција од предвиђеног, не могу лично учествовати у раду скупштине,а ли то своје право могу остварити преко заједничког пуномоћника. Скупштине могу бити редовне и ванредне. Редовне скупштине се одржавају у седишту друштва, једном годишње и то најкасније у року од шест месеци од завршетка пословне године. Ванредну седницу скупштине може сазвати одбор директора, односно надзорни одбор (ако је управљање друштвом дводомно) на основу своје одлуке или по захтеву акционара који имају најмање 5% основног капитала друштва, односно најмање 5% акција у оквир класе акција које својим имаоцима омогућују право гласа по тачкама дневног реда који се предлаже. Писани позив за седницу скупштине акционара упућује се сваком акционару

најкасније 21 дана пре дана одржавања седнице скупштине. Радом скупштине руководи и председава председник скупштине. Акционар може да гласа лично или преко пуномоћника. На седници се води записник, а записничара именује председник скупштине. Делокруг скупштине је, тј. скупштина акционара одлучује о: 1) изменама статута 2) повећању или смањењу основног капитал, као и свакој емисији хартија од вредности 3) броју одобрених акција 4) променама права или повластица било које класе акција 5) статусним променама и променама правне форме 6) стицању и располагању имовином велике вредности 7) расподели добити и покрићу губитака 8) усвајању финансијских извештаја, ако и извештаја ревизора ако су финансијски извештаји били предмет ревизије 9) усвајању извештаја одбора директора, односно надзорног одбора ако је управљање друштвом дводомно 10) накнадама директора, чланова надзорног одбора,а ко је управљање дводомно, односно правилима з ањихово одређивање 11) именовању и разрешењу директора 12) именовању и разрешењу чланова надзорног одбора 13) покретању поступка ликвидације 14) избору ревизора и накнади за његов рад 15) другим питањима која су ускладу са законом стављена на дневни ред 16) другим питањима у складу са законом и статутом.

У случају једнодомног управљања, друштво поред скупштине акционара има и једног или више директора, чији број се одређује статутом друштва. Уколико друштво има више од три директора они чине одбор директора. Директори могу бити извршни и неизвршни, а друштво мора имати и једног независног директора.

Уколико је управљање друштво дводомно, поред директора постоји и надзорни одбор. Број чланова надзорног одбора се одређује статутом и мора бити непаран, а члан надзорног одбора не може бити извршни директор друштва или прокуриста. Овлашћења надзорног одбора су да: 1) утврђује пословну стратегију друштва, 2) надзире рад извршних директора, 3) врши унутрашњи надзор над пословањем друштва, 4) установљава рачуноводствене политике друштва,5) утврђује финансијске извештаје друштва, 6) даје и опозива прокуру 7) сазива седнице друштва 8) издаје одобрене акције 9) утврђује емисиону цену акција 10) утврђује тржишну цену акција 11) доноси одлуку о стицању сопствених акција 12) доноси одлуку о расподели међудивиденди акционарима 13) предлаже скупштини политику накнада извршних директора 14) даје сагласност извршним директорима за предузимање послова и радњи у складу са законом 15) врши друге послове и доноси одлуке у складу са законом, статутом и одлуком скупштине.

7. ЛИКВИДАЦИЈА ПРИВРЕДНОГ ДРУШТВА

Ликвидација се спроводи када привредно друштво има довољо финансијских средстава за покриће својих обавеза. Ликвидација привредног друштва настаје: 1) једногласном одлуком свих ортака, односно комплементара 2) одлуком скупштине чланова друштва са ограниченом одговорношћу 3) одлуком скупштине акционара

Одлука о покретању поступка ликвидације привредног друштва региструје се и објављује.

Након покретања ликвидационог поступка, привредно друштво не може предузимати нове послове, а у друштву се постављају ликвидациони управници. Ликвидациони управник је одговоран за вођење послова друштва и он га заступа. Ликвидациони управник саставља почетни ликвидациони биланс у року од 30 дана од дана почетка ликвидације, а уколико утврди да ликвидациона маса (имовина) није довољна за намирење свих поверилаца ликвидациони управник је дужан да надлежном суду поднесе предлог за за покретање стечаја у року од 15 дана од дана састављања почетног ликвидационог биланса.

8. СТЕЧАЈ

8.1 Појам стечаја

Стечај је судски начин престанка или реорганизације привредних друштава и предузетника који су постали трајније неспособни за извршавање обавеза, или у другим случајевима који су одређени законом. Зато се може рећи да је стечај начин за престанак пословања инсолвентног привредног субјекта.

Према нашем важећем праву, правна и физичка лица која не обављају привредну делатност не могу бити субјекти стечајног поступка. Уколико таква лица не извршавају своје обавезе, примењују се правила извршног поступка. То значи да се њихови повериоци не подмирују сразмерно, као повериоци стечајног дужника, који су сврстани у исти исплатни ред.

Потребно је правити разлику између инсолвентности, неликвидности и презадужености привредног субјекта. За разлику од инсолвентности, неликвидност је стање привремене немогућности привредног субјекта да извршава своје новчане обавезе према повериоцима. Ако и кад он наплати своја потраживања, биће у стању да плаћа своје обавезе. У таквим случајевима није целисходно да дужник буде уклоњен из привредног живота. А презаduженост привредног субјекта постоји ако је његова пасива већа од његове активе. У таквим случајевима, ако дужник уредно извршава своје обавезе, он не ремети привредни живот и његово пословање не треба да буде ликвидирано у стечајном поступку.

Циљ стечајног поступка је стављање свих неповлашћених поверилаца стечајног дужника у исти положај. То је начин за колективно принудно намирење поверилаца. Кад не би постојао институт стечаја, инсолвентни дужник би могао да бира којима ће од својих поверилаца извршити обавезе, или би своја потраживања наплатили само они повериоци који су били најбржи у прибављању извршне исправе против дужника. Дужник би чак и намерно могао поступати на штету појединих својих поверилаца. Због тога је начело једнакости свих поверилаца дужника у стечајном поступку једно од основних начела које важи у области стечајног права. За намирење поверилаца продајом целокупне имовине стечајног дужника закон користи термин "банкротство". Намирење поверилаца може се извршити и без продаје целокупне имовине дужника, на начин и под условима одређеним планом реорганизације дужника.

Банкротство или реорганизација се спроводе над стечајним дужником који је неспособан за плаћање. Сматра се да је стечајни дужник неспособан за плаћање ако: не може одговорити својим обавезама у року од 45 дана од дана доспелости обавезе, ако је потпуно обуставио своја плаћања у периоду од 30 дана, ако учини вероватним да своје већ постојеће обавезе неће моћи да испуни по доспећу (претеча неспособност за плаћање).

Стечајни поступак се не спроводи према фондовима или организацијма пензијског, инвалидског, социјалног и здравственог осигурања; правним лицима чији је оснивач Република, јединица територијалне аутономије и локалне самоуправе, а која се искључиво или претежно финансирају из буџета, Народној банци Србије. За обавезе правног лица над којим се не спроводи стечајни поступак солидарно одговарају његови оснивачи односно чланови.

8.2 Органи стечајног посшупка

Стечајни поступак спроводи трговински суд на чијем подручју је седиште стечајног дужника. Органи стечајног поступка су: стечајно веће, стечајни судија, стечајни управник, скупштина поверилаца и одбор поверилаца.

8.3 Покрешање стечајног посшупка

Стечајни поступак има више фаза. Прва фаза ја покретање стечајног поступка.

Стечајни поступак се покреће предлогом повериоца, пореске управе или стечајног дужника. Поверилац може да поднесе предлог ако учини вероватним постојање свог потраживања и ако учини вероватним да је дужник неспособан за плаћање. У том погледу поверилац треба да поднесе суду правноснажну извршну исправу која гласи на новац и доказ да своје потраживање није успео да наплати у извршном поступку. Ако поверилац има извршну исправу која не гласи на новац, мора издејствовати код суда исправу која гласи на новац. Дужник може поднети предлог да се над његовом имовином спроведе стечај ако је на основу годишњег обрачуна у коме је исказан губитак оценио да је угрожено његово успешно пословање тако да доводи до инсолвентности.

Стечајни поступак се покреће али се не спроводи, него се одмах закључује, ако стечајни дужник има само једног повериоца. То из разлога што је сврха стечаја равномерно намирење бар два повериоца. Исто тако, стечајни поступак се не спроводи када је имовина стечајног дужника мања од висине трошкова стечајног поступка.

8.4 Претходни стечајни поступак

Стечајно веће у року од три дана од дана достављања предлога за покретаље стечајног поступка доноси решење о покретању претходног стечајног поступка

и одређује стечајног судију. Предлагач је дужан да у року од десет дана од дана добијања налога суда уплати суду аванс на име покрића трошкова стечајног поступка. Аванс има за циљ обезбеђење разложности у подношењу предлога за покретање стечајног поступка. Из аванса се подмирују трошкови стечајног поступка ако имовина стечајног дужника није довољна. Против решења о покретању претходног стечајног поступка није дозвољена жалба, јер се таквим решењем не прејудицира исход поступка.

Стечајно веће ће покренути стечајни поступак и без вођења претходног поступка: ако је предлог за покретање стечајног поступка поднео дужник уз потребне исправе; ако је поверилац поднео предлог за покретање стечајног поступка, а дужник је признао постојање стечајног разлога; ако поступак принудног поравнања није успео; ако је у поступку редовне ликвидације над имовином дужника утврђено да је дужник инсолвентан.

Овлашћена лица стечајног дужника и лица која за стечајног дужника врше финансијске послове дужна су да органима стечајног поступка, на њихов захтев и без одлагања, пруже све податке и обавештења. Ова дужност односи се и на чланове управног и надзорног одбора дужника којима је престала дужност покретањем стечајног поступка. Та лица одговорна су повериоцима за штету проузроковану ускраћивањем података или давањем нетачних података. Она могу одговарати и кривично.

Стечајно веће ће решењем о покретању претходног стечајног поступка одредити мере обезбеђења ради спречавања промене имовинског положаја дужника или уништавања пословне документације. Може забранити исплате са рачуна дужника без сагласности стечајног судије.

Ако је покренут претходни стечајни поступак, стечајно веће ће одредити рочиште ради расправљања о постојању стечајног разлога. На рочиште се позивају предлагач, представник дужника и стечајни управник, ако је био именован у претходном стечајном поступку. На рочишту ради изјашњавања о покретању претходног стечајног поступка заинтересовано лице може дати изјаву о преузимању дуга стечајног дужника. Ако стечајно веће одобри преузимање дуга, давалац изјаве и његови јемци одговарају солидарно са дужником за његове обавезе настале до давања изјаве о преузимању дуга. У таквом случају реч је о једном облику санације дужника.

Претходни стечајни поступак може трајати најдуже 30 дана од дана пријема предлога за покретање стечајног поступка.

8.5 Решење о покретању стечајног поступка

О покретању стечајног поступка, стечајно веће доноси решење најкасније у року од два дана од закључења рочишта за покретање претходног стечајног поступка. Решење се доставља стечајном дужнику, овлашћеном предлагачу, повериоцима који су познати суду, финансијској организа-цији код које стечајни дужник има

рачун и Регистру. Оглас се објављује на огласној табли суда, истог дана кад је решење донето, као и "Службеном гласнику РС".

8.6 Правне последице отварања стечајног поступка

Од дана отварања стечајног поступка наступају, у погледу стечајног дужника, бројне правне последице. Престају овлашћења органа и заступника дужника, а њихове функције прелазе на стечајног управника.

Отварање стечајног поступка је један од разлога за престанак радног односа лица која су запослена код дужника. Стечајни управник ће за сваког запосленог донети решење о дану престанка радног односа. Ако је то неопходно ради завршавања започетих послова дужника или ради обављања послова у вези са стечајем, стечајно веће може док траје Стечајни поступак задржати на раду потребан број запослених. Запослени који су остали на послу имају право на плату, чију висину на предлог стечајног управника одређује стечајно веће. Ако код стечајног дужника нема лица потребне стручности, стечајно веће може ангажовати одговарајућа друга лица.

Даном отварања стечајног поступка формира се стечајна маса. У стечајну масу улази целокупна покретна и непокретна имовина дужника и новац на рачунима дужника. Гасе се рачуни дужника код банке и престају овлашћења лица која су имала право да располажу новчаним средствима на рачунима дужника. Потраживања дужника у страној валути обрачунавају се у стечајном поступку у динарској противвредности.

Уз фирму дужника додаје се напомена "у стечају".

Ако у току парничног поступка буде над тужиоцем или туженим отворен поступак стечаја, парнични поступак се обуставља. Поступак ће бити настављен кад га преузме стечајни управник, или кад слечајног управника на предлог друге странке суд позове да то учини. Ако на рочишту за испитивање пријављених потраживања буде признато потраживање у вези са којим се води парница, парнични поступак неће бити настављен. Али, стечајни управник може за време стечајног поступка подизати тужбе ради наплате потраживања стечајног дужника.

Против стечајног дужника више се не може дозволити мера обезбеђења или принудног извршења, чак ни ради намирења потраживања у погледу којих постоји извршна исправа. Ако је принудно извршење у току, оно се прекида да се не би реметило равномерно намирење поверилаца. То се не односи на повериоце стечајног дужника који су право одвојеног намирења стекли 60 и више дана пре отварања стечајног поступка.

Тужбе подигнуте против стечајног дужника могу имати само карактер тужби за утврђење, а не и карактер тужби за осуду на чинидбу. А да би суд могао против дужника донети утврђујућу пресуду, потребно је да је поверилац пријавио своје потраживање у стечајном поступку.

Даном отварања стечајног поступка потраживања поверилаца према стечајном дужнику сматрају се доспелим. Да би повериоци доспелих и недоспелих потра-

живања били равноправни, од износа недоспелих потраживања одбија се камата до доспелости.

Неновчана права према стечајном дужнику третирају се као новчана потраживања. Новчане и неновчане обавезе које имају за предмет повремена давања, претварају се у једнократне новчане обавезе. Претварање врши дужник, али износ који је дужник исказао поверилац може оспорити.

Обрачунавање уговорених камата престаје даном подношења предлога за покретање стечајног поступка. Ако после измирења свих осталих потраживања постоје расположива средства за исплату, стечајни судија може одобрити обрачунавање и плаћање камате и после подношења предлога за покретање стечајног поступка.

Ако је поверилац пријавио у стечајном поступку своје потраживање, прекида се ток застарелости. А што се тиче застарелости потраживања стечајног дужника према његовим дужницима, рок застарелости не тече годину дана од дана отварања стечајног поступка. Тај период омогућава стечајном управнику да размотри свако потраживање стечајног дужника.

Међусобна потраживања стечајног дужника и његових поверилаца, која су се пре отварања стечајног поступка могла пребити, могу бити пребијена и у стечајном поступку, по општим правилима. Што се тога тиче, Закон из 2011. године, за разлику од ранијих прописа, не одређује да се таква потраживања сматрају аутоматски пребијеним.

Двострано теретни уговори који нису извршени, остају на снази. То значи да обе уговорне стране морају извршити своје уговорне обавезе онако како оне гласе. Стечајни управник може, као заступник стечајног дужника, испунити уговор и тражити испуњење од друге стране. Ако стечајни управник одбије испуњење, сауговарач стечајног дужника може остваривати право на накнаду штете због повреде уговора, и то као стечајни поверилац. Продавац који је продату ствар предао купцу а купац му није платио цену јер је пао под стечај, неће имати право да раскине уговор и да захтева враћање ствари. Једино у случајевима кад се роба налази у превозу до купца, а цена није исплаћена у целости, продавац има право на тзв. потрагу према одговарајућим правилима саобраћајног права.

С друге стране, отварање стечајног поступка не производи никакве последице у погледу потраживања стечајног дужника према његовим дужницима. Таква потраживања не доспевају даном отварања стечајног поступка.

Налог који је издао стечајни дужник губи дејство даном покретања стечајног поступка, ако стечајни управник не одлучи другачије. Престају да важе налози дужника за исплату са његових рачуна или за плаћање меница које је потписао. Понуде учињене стечајном дужнику или понуде које је учинио стечајни дужник које нису прихваћене до дана покретања стечајног поступка престају да важе даном покретања стечајног поступка, ако стечајни управник не одлучи другачије.

Закуп непокретности не престаје покретањем стечајног поступка. Права која су настала у време пре покретања стечајног поступка према стечајном дужнику, сауговарач стечајног дужника може остваривати као стечајни поверилац.

8.7 Пријављивање потраживања

Наредна фаза у стечајном поступку је пријављивање потраживања стечајних поверилаца.

У решења о покретању стечајног поступка стечајно веће ће позвати повериоце да писмено пријаве своја потраживања. Тај рок не може бити дужи од 60 дана од дана објављивања обавештења о покретању стечајног поступка. Ако се пријављују потраживања о којима се води парница, у пријави се наводи суд пред којим се води поступак.

Повериоци који имају потраживања у страној валути исказују их у валути потраживања. Приликом расподеле стечајне масе потраживања у страној валути конвертују се у динаре.

8.8 Испитно рочиште

Рочиште за испитивање пријављених потраживања (тзв. испитно рочиште) одржава се у року који није краћи од 45 дана ни дужи од 60 дана од дана истека рока за пријављивање потраживања. Стечајни управник утврђује ваљаност, обим и исплатни ред сваког пријављеног потраживања и о томе саставља листу признатих и оспорених потраживања, и то у року од 40 дана од дана пријема последње пријаве. Листу потраживања стечајни управник ће у року од пет дана објавити на огласној табли суда, или ће истаћи обавештење о томе где се листа налази.

Потраживање се сматра утврђеним ако није оспорено од стране стечајног управника или од стране стечајног повериоца. Поверилац чије је потраживање оспорено упућује се на парницу ради утврђивања оспореног потраживања. О основу и о висини оспореног потраживања не одлучује се у стечајном него у парничном поступку. Такав поверилац може покренути парницу у року од осам дана од дана пријема одговарајућег закључка стечајног судије. Оспорено потраживање сматра се признатим ако поверилац који је оспорио потраживање другог повериоца не покрене парницу у прописаном року. Поверилац који је упућен на парницу дужан је да о покретању парнице обавести стечајно веће.

На испитном рочишту испитују се и потраживања пријављена после истека рока за пријављивање потраживања, ако су пријаве поднете суду и стечајном управнику пре одржавања испитног рочишта или непосредно на рочишту. Ако потраживање буде пријављено после испитног рочишта, стечајно веће ће о трошку повериоца који је накнадно пријавио потраживање одредити допунско испитно рочиште. То значи да рок за пријаву потраживања у стечајном поступку није преклузиван. На допунском испитном рочишту не могу се оспоравати потраживања утврђена на ранијим испитним рочиштима.

8.9 Побијање правних радњи стечајног дужника

Има случајева у којима дужник који је запао у материјалне тешкоће предузима такве правне радње или пропушта предузимање таквих правних радњи, које неким повериоцима погодује на штету других. На тај начин се вређа начело равномерног намирења поверилаца у стечајном поступку. Због тога постоји могућност побијања правних радњи стечајног дужника које је он предузео пре отварања стечајног поступка. Побијање је могуће ако су испуњени одређени објективни и субјективни услови.

Побијати се могу правни посао или друга правна радња који су предузети у последња три месеца пре подношења предлога за покретање стечајног поступка, којима се повериоцу пружа обезбеђење или даје намирење на неуобичајени начин и у време када је стечајни дужник био неспособан за плаћање, а поверилац је знао или морао знати за његову неспособност плаћања. Такве су ситуације када је поверилац наплатио потраживање које није доспело, или је потраживање наплатио у облику и на начин који није уобичајен, или ако је правна радња која је предмет побијања учињена непосредно пре отварања стечајног поступка, а нарочито за време претходног стечајног поступка. Не сматра се да је околност да је поверилац знао за неликвидност дужника сама по себи доказ да је знао или морао знати за неповољно економско-финансијско стање дужника.

Побијати се могу и правни послови и правне радње за које постоји извршна исправа или које су предузете у поступку принудног извршења. Такви послови могу се побијати ако су предузети у последње две године пре подношења предлога за покретање стечајног поступка.

Кад је дужник који је пао под стечај располагао својом имовином без накнаде или уз незнатну накнаду, довољно је ако је испуњен само објективни услов за побијање. Не тражи се да је поверилац знао или морао знати за неспособност дужника за плаћање.

Не могу се побијати правни послови закључени ради: 1) извршења одобреног плана реорганизације стечајног дужника после покретања стечајног поступка; 2) настављања послова предузетих после покретања стечајног поступка, и 3) исплате по меницама или чековима ако је друга страна морала примити исплату да не би изгубила право на регрес против осталих меничних односно чековних обвезника.

Побијање правних радњи стечајног дужника врши се тужбом коју може подићи поверилац стечајног дужника или стечајни управник као заступник стечајног дужника. Побијање се може извршити и противтужбом или истицањем приговора. Тужба се подноси против лица са којим је правни посао закључен, а које је погодовано побијаном радњом, и против стечајног дужника, ако тужбу није поднео стечајни управник. Побијање се може вршити од дана отварања стечајног поступка до дана одржавања рочишта за главну деобу стечајне масе.

Ако захтев за побијање правног посла или друге правне радње буде правноснажно усвојен, побијани правни посао нема дејства према стечајној маси.

Противник побијања је дужан да у стечајну масу врати сву имовинску корист стечену по основу побијеног посла, односно радње.Такав поверилац има право да остварује своје потраживање као стечајни поверилац.

8.10 Стечајна маса и њено уновчење

Стечајна маса се формира продајом ствари стечајног дужника и наплатом његових потраживања. Продају и наплату врши стечајни управник или лице које он овласти. Продаја ствари стечајног дужника врши се јавним надметањем или јавним прикупљањем понуда. Продаја непосредном погодбом може се извршити ако је такав начин продаје унапред одобрен од стране одбора поверилаца. После извршене продаје стечајни управник је дужан да о извршеној продаји, условима и цени обавести стечајног судију, стечајно веће и одбор поверилаца, и то у року од 10 дана од извршене продаје. Када купац исплати цену, на купца се преноси својина без терета.Предмет продаје може, уз сагласност одбора поверилаца, бити стечајни дужник као правно лице или његови делови који представљају фанкционалну целину. После продаје стечајног дужника као правног лица, стечајни поступак се у односу на стечајног дужника обуставља. Новац добијен продајом стечајног дужника улази у стечајну масу и служи за намирење стечајних поверилаца.

Приликом формирања стечајне масе посебна правила важе у погледу ствари на којима постоји излучно или разлучно право. Излучна права су таква права трећег лица на основу којих оно може да захтева да му се предају одређене ствари које се налазе код стечајног дужника. Такво право има власник на ствари коју је дужнику дао у закуп или на послугу. Вредност таквих ствари не улази у стечајну масу. Разлучна права имају повериоци који се могу првенствено наплатити из одређених ствари стечајног дужника. Такво право има заложни поверилац, без обзира на то да ли је такво право стекао по основу уговора или закона. Продајом заложених ствари које држи дужник формира се посебна стечајна маса, која служи за подмирење потраживања разлучног повериоца. Уколико та средства нису довољна за подмирење потраживања стечајног повериоца, за неподмирени део потраживања поверилац учествује у деоби стечајне масе.

Ако је повериоцу признато потраживање под раскидним условом, оно ће бити узето у обзир ако поверилац положи обезбеђење да ће оно што је примио вратити ако се испуни раскидни услов. Ако је повериоцу признато потраживање под одложним условом, исплатиће му се сразмерни део потраживања ако одложни услов наступи до рочишта за главну деобу стечајне масе.

8.11 Деоба стечајне масе

Следећа фаза у стечајном поступку је деоба стечајне масе повериоцима стечајног дужника.

Кад је знатан део имовине и потраживања стечајног дужника уновчен, приступа се намиривању поверилаца из стечајне масе. Средства која буду касније прикупљена

распоређују се решењем стечајног судије о накнадној деоби, онако како буду притицала (на пример, од отплате кредита који је одобрио стечајни дужник). У току стечајног поступка над истим дужником може се извршити и више накнадних деоба.

Стечајни дужник саставља нацрт решења за главну деобу. Нацрт садржи: износ који ће се расподелити стечајним повериоцима; коначну листу свих потраживања; износ сваког потраживања; исплатни ред сваког потраживања; предложени проценат намирења стечајних поверилаца. Нацрт је стечајни управник дужан да достави одбору поверилаца. Одбор је дужан да обавести стечајне повериоце да се нацрт за главну деобу налази на огласној табли суда или у писарници суда.

Стечајно веће доноси решење о главној деоби по истеку рока од 15 дана, ако није поднет приговор на нацрт за поделу. Ако има приговора на нацрт, стечајно веће ће одржати рочиште и на њему донети решење о главној деоби. Решење се објављује на огласној табли суда и доставља се одбору поверилаца, повериоцу који је изјавио приговор и стечајном управнику. Повериоци и стечајни управник имају право жалбе на решење другостепеном суду.

Стечајни повериоци се, у зависности од њихових потраживања, сврставају у исплатне редове. Законом су утврђени следећи исплатни редови. У први исплатни ред спадају потраживања по основу трошкова стечајног поступка. У други исплатни ред спадају неисплаћене нето зараде запослених код стечајног дужника у износу минималних зарада за последњих годину дана пре покретања стечајног поступка и неисплаћени доприноси за пензијско и инвалидско осигурање запослених за последње две године пре покретања стечајног поступка. У трећи исплатни ред спадају потраживања по основу свих јавних прихода доспелих у последња три месеца пре покретања стечајног поступка. У четврти исплатни ред спадају потраживања осталих стечајних поверилаца.

Стечајни управник ће, уз сагласност стечајног већа, а за рачун заинтересованих лица, положити код суда износе који су за њих издвојени приликом деобе стечајне масе. У случају да се у поступку деобе могу у пуном износу намирити потраживања стечајних поверилаца, стечајни управник је дужан да преостали вишак деобне стечајне масе преда акционарима или власницима дужника.

После закључења стечајног поступка, предузетник може бити ослобођен обавезе измирења оног дела дуга у односу на који потраживања у стечајном поступку нису намирена.

8.12 Реорганизација дужника у стечајном поступку

Стечајни поступак који обухвата реорганизацију дужника спроводи се према плану реорганизације. План се сачињава у писменој форми. Може бити поднет истовремено са подношењем предлога за покретање стечајног поступка, а најкасније 90 дана од дана покретања стечајног поступка. План могу поднети стечајни дужник, стечајни управник, повериоци који имају најмање 30% обезбеђених и необезбеђених потраживања, као и лица која су власници најмање 30% капитала

стечајног дужника. Трошкове сачињавања и подношења плана реорганизације сноси подносилац плана реорганизације. План се подноси стечајном судији.

Закон садржи одредбе о томе шта мора да садржи план реорганизације и о мерама за реализацију плана реорганизације. Примера ради, таква мера може бити продаја имовине из стечајне масе са заложним правом, затварање непрофитабилних погона или промена делатности.

Стечајни судија заказује рочиште за разматрање плана реорганизације и гласање од стране поверилаца у року од 20 дана од дана подношења плана реорганизације. Право гласа имају сви повериоци сразмерно висини њихових потраживања. Гласање се може обавити и писмено. У случају када је потраживање оспорено, стечајни судија може извршити процену висине потраживања у сврху гласања. Повериоци чија потраживања треба да буду у потпуности измирена не гласају о плану реорганизације.

После усвајања плана реорганизације, сва права и потраживања поверилаца и других лица и обавезе стечајног дужника одређене планом реорганизације уређују се према условима из плана реорганизације.

Кад је дужник испунио све обавезе предвиђене планом, власници акцијског капитала стечајног дужника поново стичу права на капиталу. У случају да стечајни дужник не поступи по плану реорганизације, сваки поверилац или друго лице које има правни интерес може о томе обавестити суд. Суд, између осталог, може наложити стечајном управнику да преузме контролу над стечајним дужником или може наложити наставак поступка банкротства стечајног дужника.

8.13 Принудно поравнање

Под принудним поравнањем подразумева са одлука већине поверилаца инсолвентног дужника којом се олакшава положај дужника, с тим да кад такву одлуку потврди суд она дејствује и у односу на оне повериоце који су се изјаснили против ње.

У стечајном поступку над банком и друштвом за осигурање није дозвољена продаја стечајног дужника као правног лица.

Повериоци су, ради намирења, сврстани у четири исплатна реда и то: први исплатни ред су потраживања Агенције за осигурање депозита по основу осигураног износа и потраживања по основу депозита физичких лица намањена за износ осигураног депозита, други исплатни ред је по основу јавних прихода, трећи потраживања осталих поверилаца и четврти потраживања акционара банке.

9. ПРИВАТИЗАЦИЈА

9.1 Појам

Приватизација је поступак продаје друштвеног, односно државног капитала у друштвеним предузећима, јавним предузећима и другим правним лицима, под условима утврђеним законом.

Приватизацијом се мења власник друштвеног, односно државног капитала, тај капитал губи својства административно-колективне својине, тако да је приватизација саставни део економске транзиције под којом се подразумева процес превођења централнопланске привреде у тржишну економију, што је актуелни процес у свим постсоцијалистичким земљама.

9.2 Начела

Приватизација у Србији се заснива на: 1) начелу стварања услова за развој привреде и социјалне стабилности, 2) начелу флексибилности, и 3) начелу продаје по тржишној цени.

9.3 Поступци приватизације

Регулатива о приватизацији обухвата, најпре, законе, и то: Закон о приватизацији, Закон о Агенцији за приватизацију, Закон о Акцијском фонду, Закон о предузећима, Закон о привредним друштвима, Закон о стечајном поступку, Закон о тржишту хартија од вредности и других финансијскјх инструмената, Закон о јавним предузећима и обављању делатности од општег интереса, затим уредбе, и то: Уредбу о методологији за процену вредности капитала и имовине, Уредбу о начину измиривања јавних прихода доспелих за плаћање до краја 2001. године за субјекте који се приватизују методом јавне аукције и методом јавног тендера, Уредбу о поступку и условима за претварање обавеза одређених правних лица у трајни улог државе, Уредбу о поступку и начину реструктурирања предузећа и других правних лица, Уредбу о продаји капитала и имовине јавним тендером, Уредбу о продаји капитала и имовине јавном аукцијом, као и Правилник о садржини и начину водења Привременог регистра, Правилник о висини трошкова приватизације пред Агенцијом за приватизацију које сносе предузећа и друга правна лица, Статут Акцијског фонда Републике Србије, Статут Агенције за приватизацију, Упутство о начину примене метода за процену вредности капитала и имовине и начину исказивања процењене вредности капитала, Упутство о начину примене чл. 20 а до 20д Закона о приватизацији.

9.4 Предмет и обим

Предмет приватизације је друштвени, односно државни капилал (цео или у одређеном делу), у предузећима и другим правним лицима. У субјекту који се реструктурира, предмет продаје не може бити део, већ целокупан капитал или имовина. У поступку приватизације 70% капитала се продаје, путем јавног тендера или јавне аукције, а највише 30% капитала који се приватизује може се пренети запосленима у виду акција без накнаде у случају продаје јавном аукцијом, односно 15% у случају продаје јавним тендером. Приватизацији не подлежу природна богатства и добра у општој употреби, као добра од општег интереса.

9.5 Субјекти приватизације

Ови субјекти су: 1) Агенција за приватизацију, 2) Акцијски фонд, и 3) Централни регистар за хартије од вредности. У поступку приватизације води се Приватизациони регистар. Агенција за приватизацију је правно лице које продаје капитал, односно имовину и промовише, иницира, спроводи и контролише поступак приватизације, у складу са законом. Она обавља и послове стечајног управника, ако је стечајно веће именује да обавља те послове у складу са законом којим се уређује стечајни поступак. У обављању послова контроле поступка приватизације, у смислу прописа о приватизацији, Агенција проверава: процењену вредност капилала или имовине субјекта приватизације; усклађеност програма приватизације или програма реструктурирања са прописима; усклађеност прилива средстава по основу извршене продаје са уговором о продаји и извршење уговора о продаји у којем је Агенција уговорна страна, као и пренос акција без накнаде запосленима.

Акцијски фонд је правно лице на које се преносе акције ради продаје у складу са Законом о приватизацији и Законом којим се уређује акцијски фонд. Централни регистар за хартије од вредности садржи јединствену базу података о издатим акцијама, као и евиденцију о променама тих података.

У Приватизационом регистру, који се води у министарству надлежном за послове приватизације, евидентира се део капитала субјекта приватизације изражен у акцијама, који се преноси грађанима без накнаде.

Одредбама Закона о предузећима које су и даље на снази, утврђена су посебна правила о управљању предузећем у поступку приватизације и овлашћењима Агенције за приватизацију и Владе Србије да не дозволе статусне промене и интервенишу у случају ометања процеса приватизације од стране органа предузећа.

9.6 Купац капитала

Купац капитала или имовине може бити домаће или страно правно или физичко лице. Домаћа или страна правна или физичка лица могу да се удруже у конзорцијум ради куповине капитала или имовине субјекта приватизације и да овласте једно лице за заступање. Купац капитала или имовине не може бити: 1) домаће правно лице које послује већинским друштвеним капиталом; 2) физичко лице, правно лице и оснивач правног лица, које према субјекту приватизације има доспеле обавезе неизмирене до дана подношења понуде на тендер, односно пријаве за учешће на аукцији, и 3) лице са којим је раскинут уговор о продаји капитала односно имовине због неизвршења уговорених обавеза. Купац капитала или имовине матичног, односно зависног предузећа у којем се спроводи приватизација, не може да буде његово зависно, односно матично предузеће. Средства плаћања у приватизацији могу бити у домаћој и страној конвертибилној валути, укључујући и обвезнице по основу неисплаћене девизне штедње. Купац друштвеног, односно државног

капитала или имовине стиче право својине над тим капиталом или имовином исплатом продајне цене, и издаје му се потврда о акцијама или уделима.

9.7 Рокови

Приватизација друштвеног капитала требала је да се спроведе најкасније у року од четири године од дана ступања на снагу Закона о приватизацији, односно до краја 2007. године, након чега су неприватизована друштвена предузећа ишла у стечај или ликвидацију. Рок за приватизацију јавних предузећа није одређен законом.

9.8 Намена средстава

Средства остварена од продаје капитала у поступку приватизације уплаћују се на рачун Агенције за приватизацију, која их распоређује на следећи начин: 10% средстава уплаћује се Републичком фонду надлежном за пензијско и инвалидско осигурање, 50% средстава издваја се за финансирање реструктурирања и развоја привреде на територији Републике Србије, односно на територији АП Војводине, 5% средстава издваја се за исплаћивање накнаде лицима чија је имовина национализована, 5% средстава издваја се за финансирање развоја инфраструктуре локалне самоуправе према седишту субјекта приватизације.

9.9 Поступак

Поступак приватизације покреће се иницијативом надлежног органа субјекта приватизације, који врши процену вредности капитала и имовине и припрема проспект са приказом основних података о субјекту приватизације према последњем финансијском извештају. Иницијатива за приватизацију и проспект у року од пет дана од дана доношења достављају се Агенцији за приватизацију која их оглашава у јавним медијима и прикупља понуде потенцијалних купаца. Субјект приватизације доноси програм приватизације или програм реструктурирања. Ако Агенција процени да капитал или имовина субјекта приватизације не могу бити продати методом јавног тендера или јавне аукције без претходног реструктурирања, она доноси одлуку о реструктурирању у поступку приватизације. Реструктурирање у поступку приватизације подразумева: 1) статусне промене, промене правне форме, промене унутрашње организације и друге организационе промене; 2) отпис главнице дуга, припадајуће камате или других потраживања, у целини или делимично, и 3) отпуштање дуга у целини или делимично ради намиривања поверилаца из средстава остварених од продаје капитала или имовине субјекта приватизације. У субјекту приватизације који се реструктурира у складу са Законом о приватизацији, продаје се целокупан капитал или имовина.

9.10 Државни повериоци

У поступку реструктурирања субјекта приватизације, јавно предузеће, Пореска управа, Републички фонд за пензијско и инвалидско осигурање, Републички завод за здравствено осигурање, Републичка дирекција за робне резерве, Фонд за развој Републике Србије и други републички органи и организације имају статус тзв. државних поверилаца, и дужни су да отпусте дуг према субјекту приватизације у целини и своје потраживање намире из средстава остварених од продаје капитала или имовине субјекта приватизације. Државним повериоцем сматра се и Агенција за осигурање депозита када врши функцију стечајног, односно ликвидационог управника над банкама у стечају. Државни поверилац дужан је да писмено пријави своје потраживање. Пријава садржи назив државног повериоца, правни основ потраживања, као и износ потраживања, и то посебно износ главног потраживања, а посебно износ обрачунате камате. Ако се субјект приватизације не сагласи са висином пријављеног потраживања државног повериоца, пријављено потраживање може да оспори подношењем, у року од осам дана од дана достављања пријаве, приговора трочланом арбитражном већу, које именују државни поверилац, субјект приватизације и Привредна комора Србије. На поступак пред арбитражним већем сходно се примењују одредбе Закона о парничном поступку.

Програм реструктурирања сматра се донетим када Агенција донесе одлуку о прихватању тог програма. Он има снагу извршне исправе и сматра се уговором којим се утврђује висина и начин измиривања потраживања поверилаца која су у њему утврђена.

9.11 Модел приватизације

Модели приватизације су: 1) продаја капитала, и то: а. методом јавног тендера, и б. методом јавне аукције, као и 2) пренос капитала без накнаде, и то: а. запосленима, и б. осталим грађанима.

Јавни тендер је метод продаје друштвеног и државног капитала, односно имовине прикупљањем најповољније понуде. Примењује се код већих, стратешких предузећа са већим бројем запослених, тј. где је од посебног значаја социјална компонента. Агенција за приватизацију спроводи и организује тендер, припрема тендерску документацију, објављује јавни позив, организује обилазак предузећа које се приватизује, оцењује понуде учесника на тендеру и предлаже избор најповољније понуде тендерској комисији. Купац на тендеру може бити домаће или страно правно или физичко лице. После успешно спроведеног тендера запосленима, тј. инсајдерима, припада 15% друштвеног или државног капитала, а преосталих 15% се преноси Приватизационом регистру ради поделе свим пунолетним грађанима по окончању процеса приватизације.

Аукција је метод приватизације предузећа јавним надметањем купаца у складу са унапред утврђеним условима продаје. Аукцијом се гарантује јавност, а тиме и регуларност продаје. То се постиже информисањем домаће и стране јавности.

Агенција за приватизацију у сарадњи са Берзом контролише и одобрава програм приватизације, припрема аукцију, објављује јавни позив за учешће на аукцији, именује Комисију за аукцију, организује обилазак предузећа. Купци могу бити домаћа и страна правна и физичка лица укључујући и запослеие или групе запослених у предузећу које се приватизује. Купац предузећа постаје онај који је први понудио највишу цену.

Бесплатна подела акција, односно подела капитала без накнаде, је могућа по окончању аукције или тендера, уколико је продато најмање 50% капитала. Након тога запослени стичу право на бесплатне акције. Код тендера то је 15%, а код аукције 30%. Код бесплатне поделе запослени стичу право на удео по основу радног стажа - 200 евра у динарској противвредности за сваку годину радног стажа (највише 35 година). Акције које су пренете запосленима без накнаде јесу обичне и гласе на име. Оне имаоцима дају: 1) право на управљање, 2) право на дивиденду, и 3) право на учешће у делу стечајне масе после исплате поверилаца. Као и друге хартије од вредности, ове акције су преносиве без ограничења.

Право на стицање акција без накнаде не остварује се у субјектима приватизације у којима није продато више од 50% друштвеног капитала, као ни у субјектима приватизације у којима се спроводи реструктурирање.

Акције које су преостале после продаје капитала методом јавне аукције и преноса акција без накнаде, преносе се Акцијском фонду ради продаје. Акције које су преостале после продаје путем јавног тендера и преноса запосленима без накнаде евидентирају се у Приватизационом регистру. Акције из Приватизационог регистра биће подељене након завршетка приватизације свим пунолетним грађанима Србије.

Промет акција емитованих у поступку приватизације слободан је на тржишту и одвија се преко финансијске берзе.

9.12 Уговор о продаји капитала

Уговором о продаји капитала преноси се власништво на купца. Тај уговор сматра се закљученим кад га потпишу купац и Агенција за приватизацију и оверава се у суду. Уговор о продаји капитала, односно имовине, садржи одредбе о: уговорним странама, предмету продаје, уговореној цени, року плаћања, коришћењу земљишта, начину, облицима и року инвестирања купца у субјект приватизације ради обављања регистроване делатности, начину решавања питања запослених и друге одредбе о којима се споразумеју уговорне стране. Агенција за приватизацију доставља уговор министарству надлежном за послове финансија, ради евидентирања, а запосленима и мањинским акционарима у субјекту приватизације на њихов захтев, ради упознавања.

После извршене продаје капитала и евидентирања акција у Приватизационом регистру, субјект приватизације који није организован као друштво капитала доноси одлуку о промени облика организовања у друштво капитала.

9.13 Раскид уговора због неиспуњвња

Уговор о продаји капитала, односно имовине сматра се раскинутим због неиспуњења ако, ни у накнадно остављеном року за испуњење, купац: 1) не плати уговорену цену, односно било коју од доспелих рата; 2) не инвестира у субјект приватизације на начин, у облику и року утврђен уговором; 3) располаже имовином субјекта приватизације супротно одредбама уговора; 4) не обезбеди континуитет у обављању регистроване делатности ради чијег је обављања субјект приватизације основан; 5) не достави гаранцију за инвестиционо улагање на начин утврђен уговором; 6) не извршава одредбе о начину решавања питања зослених, и 7) у другим случајевима предвиђеним уговором.

Даном радскида уговора о продаји капитала, односно имовине. Акцијски фонд именује привременог заступника капитала ради управљања субјектом приватизације до продаје његовог капитала. За заступника капитала, који се уписује у регистар привредних субјеката, може бити именовано лице из реда акционара у субјекту приватизације, као и из реда лица изван субјекта приватизације. Заступник капитала управља субјектом приватизације сразмерно учешћу капитала који је био предмет продаје у укупном капиталу субјекта приватизације у време раскида уговора о продаји. Заступник капитала са пажњом доброг привредника предузима неопходне мере за заштиту имовине субјекта приватизације, стара се, као добар привредник, о завршетку започетих а незавршених послова субјекта приватизације, као и послова који су потребни да би се спречило наступање штете над средствима субјекта приватизације и обавља, по потреби, друге послове. Заступник капитала подноси Акцијском фонду месечне писмене извештаје о старању имовине и пословању субјекта приватизације, Он има право на награду за рад и накнаду стварних трошкова, на терет субјекта приватизације, у висини коју одређује министар надлежан за послове приватизације.

У случају раскида уговора, заопослени у субјекту приватизације задржавају власничка права на капиталу стечена бесплатном поделом акција, а капитал који је био предмет продаје преноси се Акцијском фонду. Кад се уговор раскида због неиспуњења уговорених обавеза од стране купца капитала, купац капитала, као несавесна страна, нема право на повраћај плаћеног износа на име уговорене цене.

Средства остварена продајом каптитала уплаћују се на рачун Агенције за приватизацију, која их, после измиривања трошкова продаје у поступку приватизације и посебне накнаде остварене закључењем уговора о продаји капитала, односно имовине (провизија), као и првенственог намирења поверилаца субјеката приватизације у којима је спроведено реструктурирање, уплаћује у буџет Републике Србије.

9.14 Уступање угвовора

Након закључења уговора о продаји капитала, односно имовине, купац капитала може тај уговор уступити трећем лицу које испуњава прописане услове

за купца капитала или имовине, у складу са Законом о приватизацији и Законом о облигационим односима, по претходно прибављеној сагласности Агенције за приватизацију. Уступилац мора да јемчи Агенцији да ће пријемник испунити своје обавезе из уступљеног уговора о продаји капитала, односно имовине. Уступањем уговора о продаји капитала, односно имовине, пријемник постаје носилац свих права и обавеза из уговора о продаји.

9.15 Трошкови приватизације

Трошкове поступка приватизације пред Агенцијом сноси субјект приватизације, чију висину утврђује министар надлежан за послове приватизације.

9.16 Централни регистар

Централни регистар издаје исправе субјекта приватизације на основу којих се води књига акционара. Субјект приватизације дужан је да на основу исправе централног регистра упише новог акционара у књигу акционара. Права из акција доказују се исправом коју издаје централни регистар.

10. СТАТУСНЕ ПРОМЕНЕ

Реорганизацијом привредног друштва називамо статусне промене друштва и промене правне форме друштва. Под статусном променом подразумева се: спајање, подела и одвајање. Спајање привредног друштва може бити и јесте и спајање уз припајање и спајање уз оснивање. Подела друштва јесте: подела уз припајање, подела уз оснивање и подела уз припајање и подела уз оснивање. Одвајање јесте и одвајање уз припајање, одвајање уз оснивање и одвајање уз припајање и одвајање уз оснивање.

11. ПРЕДУЗЕТНИК

Предузетник је пословно способно физичко лице које обавља делатност у циљу остваривања прихода и које је као такво регистровано у складу са законом о регистрацији.

Посебним законима је дефинисан статус предузетника који обављају делатност слободних професија.

Предузетник се региструје, а лице уписано у посебан регистар, које у виду занимања обавља делатност слободне професије, сматра се предузетником. Индивидуални пољопривредник се не сматра предузетником, у смислу прописа или права привредних форми.

Закон обавезује предузетника да је одговоран за све обавезе из обављања своје делатности и то целокупном својом имовином.

Предузетник може обављати делатност под својим личним именом, именом неког другог лица или под неким посебним пословним именом. Седиште предузетника је место из кога управља обављањем делатности, с тим што делатност може обављати и изван седишта у складу са законом (издвојено место) које мора бити регистровано.

Предузетник губи својство брисањем из регистра привредних субјеката, које се врши у случају 1) престанка обављања делатности 2) смрти или губитка пословне способности; 3) необављање делатности непрекидно једну годину; 4) истека времена ако је обављање делатности регистровано на одређено време; 5) обављања делатности у време привременог прекида рада по одлуци надлежног органа.

12. ЈАВНА ПРЕДУЗЕЋА

Према општем поимању, али и практичној и условној подели друштва (послова у држави) традиционално разликујемо јавни и приватни сектор. У јавном сектору су, поред државне, покрајинске, и општинске (градске) управе и њихових управних институција, такође и јавне службе (установе и јавна предузећа). Наиме, поред класичних државних установа (нпр. Народна банка и др.), постоје и установе у области тзв. ванпривредних, тј. друштвених делатности (школство, здравство и др.). С друге стране, у делу привредних делатности, како од националног тако и локалног значаја, организују се и постоје јавна предузећа. Организује их држава или општине, а у складу са посебним законом о јавним предузећима и обављању делатности од општег или јавног интереса.

Под јавним предузећем подразумевамо предузеће које обавља делатност од општег (јавног) интереса, а које оснива држава, тј. јединица локалне самоуправе (општина, град).

Закон о јавним предузећима и обављању делатности од општег интереса је одредио да су делатности од општег интереса следеће делатности у области: производње, преноса и дистрибуције електричне енергије; производње и прераде угља, истраживања, производње, прераде, транспорта и дистрибуције нафте и природног и течног гаса; промета нафте и нафтних деривата; железничког поштанског и ваздушног саобраћаја; телекомуникација; издавања службеног гласила Србије; издавања уџбеника; коришћења, управљања, заштите и унапређења добара од општег интереса (воде, путеви, шуме, језера и др.); делатности од стратешког значаја за Републику, као и делатности неопходне за рад државних органа и органа локалне самоуправе.

Ове велике (државне) делатности обављају јавна предузећа на нивоу целе Републике, а могу их обављати и други облици привредних друштава или предузетници, ако им надлежан орган повери обављање те делатности.

Јавно предузеће оснива Република Србија, а права оснивача остварује Влада Републике Србије.

Јавно предузеће за обављање комуналне делатности, тј. делатности од значаја за функционисање јединице локалне самоуправе, оснива јединица локалне самоуправе, одређујући делатност као комуналну (и стамбену) на основу Закона о комуналним делатностима и Закона о јавним предузећима. Општинска или градска јавна комунална предузећа оснивају се за делатности: пречишћавања и дистрибуције воде; пречишћавање и одвођење атмосферских и отпадних вода; производња и снабдевање паром и топлом водом; превоз путника у градском саобраћају; одржавање чистоће у градовима и насељима у општини; уређење и одржавање паркова, зелених и рекреационих површина; одржавање улица, путева и других јавних површина у градовима и другим насељима и јавна расвета; одржавање депонија; уређење и одржавање гробаља и сахрањивање, као и друге делатности по оцени и одлуци општине. Тако су по потреби основана и јавна стамбена предузећа у општинама и градовима за одржавање заједничких делова колективних стамбених зграда.

Оснивачки акт (одлука, решење) јавног предузећа садржи нарочито 1) одредбе о називу и седишту оснивача, 2) пословном имену и седишту јавног предузећа, 3) претежној делатности јавног предузећа, 4) правима, обавезама и одговорностима оснивача према јавном предузећу, и јавног предузећа према оснивач 5) условима и начину утврђивања и распоређивања добити, односно начину покрића губитака и сношењу ризика 6) условима и начину задужења јавног предузећа, 7) заступању јавног предузећа, 8) износу основног капитала, ако и опису, врсти и вредности новчаног улога 9) органима јавног предузећа 10) имовини која се не може отуђити 11) о располагању ствраима у јавној својини која су пренета у својину јавног предузећа, 12) заштити животне средине 13) другим питањима од значаја з анесметано обављање делатности за коју се оснива јавно предузеће. Јавно предузеће оснива се и послује у циљу: обезбеђења трајног обављања делатности од општег интереса и уредног задовољавања потреба корисника производа и услуга; развоја и унапређења обављања делатности од општег интереса; обезбеђивања технички-технолошког и економског јединства система и усклађености његовог развоја; стицања добити; остваривања других законом уређених интереса.

Јавна предузећа, други облици привредних друштава и предузетник могу да отпочну обављање делатности од општег интереса кад надлежни државни орган утврди да су испуњени услови за обављање те делатности у погледу и техничке опремљености; кадровске оспособљености; заштите на раду; заштите и унапређења животне средине и других услова прписаних одређеним законом.

Други облици привредних друштава и предузетник могу да отпочну обављање делатности од општег интереса ако имају закључен уговор о правима и обавезама у обављању делатности од општег интереса. Тај уговор садржи нарочито одредбе о: раду и пословању предузећа, односно предузетника; правима и обавезама у погледу коришћења средстава у државној својини за обављање делатности од општег интереса; обавезама предузећа, односно предузетнка у погледу

обезбеђивања услова за континуирано, уредно и квалитетно задовољавање потреба корисника производа и услуга; међусобним правима и обавезама у случају када нису обезбеђени економски и други услови за обављање делатности од општег интереса; правима и обавезама у случају поремећаја у пословању предузећа; другим правима и обавезама која произилазе из закона, као и другим питањима која су од значаја за остваривање и заштиту општег (јавног) интереса.

Имовину јавног предузећа и других облика привредних друштава која обављају делатност од општег интереса, чине: право својине на покретним и непокретним стварима; новчана средства и хартије од вредности; друга имовинска права, укључујући и право коришћења добара у државној својини, тј. добара од општег интереса.

Јавно предузеће за своје обавезе одговара целокупном својом имовином, као и предузетник или привредно друштво које обавља поверену му јавну делатност.

Органи јавног предузећа су у случају једнодомног управљања надзорни одбор и директор, а у случају дводомног управљања поред ова два органа постоји и извршни одбор.

Јавно предузеће има своје унутрашње опште акте којима се, на основу закона, уређује статус, организација управљање и економско пословање предузећа. Највиши општи акт јавног предузећа је статут, који се усваја уз сагласност оснивача. Јавно предузеће има и друге опште акте, правилнике и сл.

Јавно предузеће се уписује у јавни регистар и његове губитке надокнађује оснивач. Јавно предузеће може, поред делатности за чије је обављање основано, обављати и друге делатности уз сагласност оснивача. Промена седишта и фирме јавног предузећа је могућа уз сагласност оснивача.

13. БАНКЕ

Под банком подразумевамо акционарско друштво са седиштем у Републици Србији, које има дозволу за рад Народне банке Србије и обавља депозитне и кредитне послове, а може обављати и друге послове у складу са законом.

Страна банка је правно лице са седиштем ван Републике Србије које је, у складу са прописима државе порекла, основано и у регистар надлежног органа те државе уписано као банка, које поседује дозволу за рад регулаторног тела те државе и које обавља депозитне и кредитне послове.

Филијала је организациони део банке, без статуса правног лица, који обавља послове које може обављати банка.

Представништво је организациони део банке у иностранству или стране банке у Републици Србији, без статуса правног лица, који не обавља послове који може обављати банка, већ послове истраживања тржишта, и који представља банку, тј. страну банку чији је део.

Регулаторно тело је национално тело државе које је прописима те државе овлашћено да даје и одузима дозволе за рад лицима у финансијском сектору или врши контролу ових лица, тј. надзор над тим лицима.

Лице у финансијском сектору је банка, друштво за осигурање, покровитељ емисије хартија од вредности, друштво за управљање инвестиционим и добровољним пензијским фондовима, брокерско- дилерско друштво, привредно друштво које обавља послове финансијског лизинга, као и друго правно лице које се претежно бави финансијском делатношћу, у земљи или иностранству.

Банкарска група је група друштава коју чине искључиво лица у финансијском сектору и у којој најмање једна банка има својство највишег матичног друштва или својство зависног друштва.

Банкарски холдинг је највише матично друштво у банкарској групи које није банка. Матично друштво правног лица је друштво које у том лицу има контролно учешће (директно или индиректно право на контролу извесног процента гласачког права).

Банка може обављати следеће послове: 1) депозитне послове (примање и полагање депозита); 2) кредитне послове (давање и узимање кредита); 3) девизне, девизно-валутне и мењачке послове; 4) послове платног промета; 5) послове с хартијама од вредности (издавање хартија од вредности, послови кастоди банке и др.); 7) брокерско-дилерске послове; 8) издавање гаранција, авала и других облика јемства; 9) куповину, продају и наплату потраживања (факторинг, форфетинг и др.); 10) послове заступања у осигурању; 11) друге послове у складу са законом и оснивачким актом.

Банка у свом пословном имену мора имати реч "банка". Банка се оснива као акционарско друштво. Банку могу основати домаћа и страна правна и физичка лица (оснивачи банке). Оснивачи банке обезбеђују средства за оснивачки капитал банке који може бити у новчаном и неновчаном облику (ствари и права који су у функцији пословања банке). Новчани део оснивачког дела капитала банке не може бити мањи од 10.000.000 евра.

Оснивачки акт банке садржи: 1) пословно име и седиште правног лица оснивача банке, односно име и пребивалиште физичког лица оснивача банке; 2) пословно име и седиште банке; 3) износ укупног оснивачког капитала банке у новчаном и неновчаном облику, као и удео сваког оснивача у том капиталу; 4) рок до ког су оснивачи банке дужни да уплате новчана средства, односно да неновчана средства пренесу у оснивачки капитал банке; 5) права, обавезе и одговорности оснивача банке; 6) број акција банке и њихову номиналну вредност код првог издавања, врсте и класе акција које је банка овлашћена да изда, као и права из акција сваке класе; 7) послове које банка обавља; 8) начин покрића губитака банке; 9) начин решавања спорова међу оснивачима банке; 10) права оснивача банке у случају статусних промена банке; 11) укупни или процењени износ трошкова у вези са оснивањем банке и 12) друге елементе, тј. податке, које пропише и Народна банка Србије.

Банка има статут који садржи: 1) организацију и начин пословања банке; 2) питања о којима одлучује скупштина банке; 3) питања о којима одлучују други органи банке, састав и поступак одлучивања ових органа, као и мандат чланова

тих органа; 4) мере и одговорност органа банке за обезбеђење ликвидности и солвентности банке; 5) права, обавезе и одговорност чланова управног и извршног одбора банке и других лица с посебним овлашћењима и одговорностима утврђених статутом банке; 6) овлашћење за потписивање и заступање банке; 7) начин вршења унутрашње контроле и унутрашње ревизије банке; 8) податке и исправе који се сматрају пословном тајном банке и начин поступања с тим подацима и исправама и 9) друге елементе, тј. податке које може прописати и Народна банка Србије.

Банка након добијања прелиминарног одобрења и одобрења за рад.

Народне банке Србије одржава оснивачку скупштину, а потом оснивачи региструјеу банку у року од 30 дана. Банка је ради пословања по закону, односно испуњења обавеза према повериоцима дужна да одржава прописани износ капитала. Клијент банке има право прпступа свим подацима које му закон дозвољава. Банкарска тајна је врста пословне тајне. Банкарском тајном сматрају се: 1) подаци који су познати банци а односе се на личне податке, финансијско стање и трансакције, као и на власништво или пословне везе клијента те или друге банке; 2) подаци о стању и промету на индивидуалним депозитним рачунима и 3) други подаци до којих банка дође у пословању с клијентима.

Банка има своје органе, а то су: 1) скупштина; 2) управни одбор и 3) извршни одбор.

Скупштину банке чине акционари банке. Право гласа акционари остварују непосредно или преко својих представника. Скупштина банке има следећи делокруг: 1) усваја пословну политику и стратегију банке; 2) доноси статут банке и усваја измене и допуне оснивачког акта и статута банке; 3) усваја годишњи рачун банке и одлучује о употреби и распоређивању остварене добити, односно покрићу губитака; 4) одлучује о повећању капитала банке, односно о улагањима капитала у другу банку или у друга правна лица, као и висини улагања у основна средства банке; 5) именује и разрешава председника и чланове управног одбора банке; 6) одређује накнаду члановима управног одбора банке; 7) одлучује о статусним променама и о престанку рада банке; 8) одлучује о стицању стечајне, односно ликвидационе масе банке у стечају, тј. ликвидацији; 9) именује и разрешава спољног ревизора и 10) доноси пословник о свом раду и 11)одлучује о другим питањима из статута банке.

Управни одбор банке чини најмање пет чланова са председником. Најмање 1/3 чланова управног одбора банке морају бити лица независна од банке. Чланови управног одбора морају имати добру пословну репутацију и одговарајуће квалификације, које прописује Народна банка Србије. Најмање три члана управног одбора морају имати одговарајуће искуство из области финансија, а најмање један члан мора активно познавати српски језик и имати пребивалиште на територији Републике Србије. Банка подноси Народној банци Србије захтев за давање претходне сагласности на именовање члана управног одбора банке. Управни одбор је одговоран да пословање банке буде у складу са законом, прописима и актима Народне банке Србије, као и актима и другим процедурама које утврде органи банке. Управни одбор банке има следећи делокруг: 1) сазива седнице

скупштине банке; 2) припрема за скупштину банке предлоге одлука и одговоран је за спровођење тих одлука; 3) доноси, између две седнице скупштине банке, акте којима се спроводи пословна политика банке; 4) утврђује опште услове пословања банке, као и њихове измене и допуне; 5) бира и разрешава председника и чланове извршног одбора; 6) бира и разрешава чланове одбора за праћење пословања банке, кредитног одбора и сл. 7) утврђује износе до којих извршни одбор банке може одлучивати о пласманима и задуживању банке и одлучује о пласманима и задуживању банке преко тих износа; 8) даје претходну сагласност за изложеност банке према једном лицу или групи повезаних лица; 9) надзире рад извршног одбора банке; 10) усваја програм и план унутрашње ревизије банке; 11) успоставља систем унутрашњих контрола; 12) утврђује процедуре за идентификовање, мерење и процену ризика и за управљање ризицима; 13) разматра извештаје спољне и унутрашње ревизије; 14) усваја тромесечне и годишње извештаје извршног одбора банке о пословању банке и скупштини банке подноси усвојени годишњи извештај на коначно усвајање; 15) доноси пословнике о свом раду и о раду извршног одбора;16) обавештава Народну банку Србије и друге надлежне органе о утврђеним неправилностима и 17) обавља друге послове из статута банке.

Извршни одбор банке чине најмање два члана укључујући и председника. Председник представља и заступа банку. Чланови извршног одбора банке су у радном односу у банци и то на неодређено и пуно радно време. Они морају имати банкарску репутацију, а најмање један мора знати српски језик и имати пребивалиште на територији Србије. Делокруг извршног одбора банке је да: 1) извршава одлуке скупштине и управног одбора банке; 2) обезбеђује законитост рада банке; 3) одлучује о пласманима и задуживању банке до износа који утврди управни одбор банке; 4) одлучује о сваком повећању изложености банке према лицу повезаном с банком и о томе обавештава управни одбор банке; 5) примењује пословну стратегију банке; 6) идентификује и мери ризике којима је банка изложена у свом пословању и примењује принципе управљања ризицима које одобри управни одбор банке; 7) утврђује организациону структуру банке која одговара стратегији банке; 8) примењује процедуре надзора над активностима банке, редовно оцењује њихов квалитет и, ако је потребно, побољшава их, у складу с пословном полптиком банке; 9) обезбеђује да сви запослени буду упознати с прописима и другим актима банке којима се уређују њихове радне обавезе; 10) обезбеђује сигурност и редовно праћење система информационе технологије банке; 11) обезбеђује сигурност и редовно праћење трезорског пословања, 12) информише управни одбор банке о свим поступањима која нису у складу с прописима и другим актима банке; 13) најмање једном у току пословног тромесечја подноси управном одбору преглед пословних активности, биланс стања и биланс успеха банке; 14) без одлагања информише управни одбор и Народну банку Србије о сваком погоршању финансијског стања банке и 15) одлучује о свим питањима која нису у надлежности скупштине и управног одбора банке.

Банка има обавезу по Закону о банкама да образује: 1) одбор за праћење пословања банке (одбор за ревизију); 2) кредитни одбор и 3) одбор за управљање активом и пасивом. Банка може образовати и друге одборе.

Дозвола за рад банке престаје да важи: 1) одузимањем дозволе за рад; 2) добровољм престанком рада банке; 3) статусном променом банке; 4) ако се оснивачка скупштина банке не одржи у законском року и 5) ако банка захтев за упис у регистар не поднесе у законском року.

14. БЕРЗЕ

Берза је правно лице организовано као акционарско друштво које обавља делатност организовања трговине хартијама од вредности и другим финансијским инструментима на берзанском тржишту, тј. ванберзанском тржишту.

Оснивач, односно акционар берзе може бити Република Србија, домаће и страно, правно и физичко лице.

Делатност берзе, тј. организовање трговине хартијама од вредности обухвата следеће послове: 1) организовање јавне понуде хартија од вредности и повезивање понуде и тражње хартија од вредности; 2) објављивање информације о понуди, тражњи и тржишној цени хартија од вредности и других података, значајних за трговину хартијама од вредности; 3) утврђивање и објављивање курсних листа хартија од вредности и 4) објављивање других послова у складу са Законом о тржишту хартија од вредности и других финансијских инструмената.

Основни капитал, односно новчани део за оснивање берзе не може бити мањи од 1.000.000 евра у динарској противвредности. Берза стиче својство правног лица уписом у регистар привредних субјеката. Берза не сме да отпочне да обавља делатност за коју је добила дозволу за рад пре уписа те делатности у регистар привредних субјеката.

Органи берзе су директор и управни одбор берзе. Комисија за рад берзе доноси решење о давању претходне сагласности за избор, тј аменовање директора и председника и чланова управног одбора берзе (члан управе).

Запослени на берзи не могу бити чланови управе берзе, нити запослени код брокерско-дилерских друштава, банака или издавалаца хартија од вредности чијим се хартијама од вредности тргује на берзи.

Општи акти берзе су: статут, правила пословања, правилник о тарифи, правилник о листингу и котизацији и други општи акти. Правилима пословања берзе уређују се нарочито: 1) врсте послова, услови и начин њиховог обављања; 2) услови и начин обављања послова чланова берзе; 3) врсте и услови трговине хартијама од вредности и другим финансијским инструментима; 4) општи услови и начин пријема хартија од вредности и других финансијских инструмената на листинг берзе и разлози и поступак за искључење хартија од вредности са листинга; 5) услови и начин издавања, повлачења и брисања финансијских деривата; 6) начин утврђивања и објављивања каматних стопа, односно цена хартија од вредности и других финансијских инструмената којима се тргује на берзи; 7) начин обављања обрачунских трансакција за извршење послова закључених на берзи; 8) међусобна права и обавезе берзе и чланова берзе; 9) недозвољене радње, тј. манипулације на тржишту; 10) надзор и мере у надзору и 11) друга питања.

Послове трговине хартијама од вредности на берзи обављају чланови берзе, а то су: брокерско-дилерска друштва и овлашћене банке. Статутом берзе прописују се услови за стицање својства члана берзе, општа питања надзора који берза спроводи над пословањем члана берзе, као и услови за искључење члана и престанак чланства. Пријем у чланство берзе врши се на основу поднетог захтева и документације прописане актом берзе. Берза не сме повредити принцип равноправности чланова берзе. Члан берзе је дужан нарочито да: 1) се придржава свих аката берзе; 2) савесно обавља послове на берзи; 3) не злоупотребљава информације које нису доступне свим учесницима на берзи; 4) писмено обавештава берзу о свакој промени својих овлашћења, права, обавезе и одговорности у правном промету, а нарочито о променама које се односе на услове на основу којих је стекао чланство на берзи; 5) плаћа чланарину, провизију од закључених послова трговине хартијама од вредности на берзи и друге накнаде утврђене правилником о тарифи.

Ради решавања спорова између учесника на берзи по пословима закљученим на берзи, берза образује арбитражу, која има листу арбитара коју прописује скупштина берзе. Чланови управе берзе не могу бити чланови арбитраже берзе. Арбитража има правилник. Одлуке арбитраже су коначне.

Престанак рада берзе настаје када надлежна комисија одузме берзи дозволу за рад, и то ако: 1) берза не обавља делатност дуже од шест месеци; 2) берза не обавља послове у вези са хартијама од вредности и другим финансијским инструментима; 3) је дозвола за рад прибављена на основу неистинитих података; 4) ако престане да испуњава услове прописане за добијање дозволе за рад; 5) ако прекрши обавезу забране манипулације, и др.

15. ДРЖАВНЕ ИНСТИТУЦИЈЕ И ПРИВРЕДНА УДРУЖЕЊА

15.1 НАРОДНА БАНКА СРБИЈЕ

Народна банка Србије је централна банка која је самостална и независна институција у обављању законом одређене функције и за свој рад одговорна је Народној скупштини Србије.

Основни циљеви Народне банке су постизање и одржавање стабилности цена и очување финансијске стабилности.

Функције Народне банке су: 1) утврђује и спроводи монетарну политику; 2) управља девизним резервама 3) утврђује и спроводи у оквиру своје надлежности, активности и мере ради очувања и јачања стабилности финансијског система 4) издаје и одузима банкама дозволе за рад, врши контролу бонитета и законитости пословања банака 5) издаје и одузима дозволе за обављање делатности осигурања, врши контролу ове делатности, односно надзор над обављањем те делатности, издаје и одузима овлашћења за обављање појединих послова из делатности осигурања 6) издаје и одузима дозволе за обављање послова лизинга, врши надзор над обављањем ових послова 7) издаје и одузима друштвима за управљање

добровољним пензијским фондовима дозволе за рад и дозволе за управљање тим фондовима и врши надзор над овом делатношћу 8) издаје новчанице и ковани новац и управља токовима готовине 9) уређује, контролише и унапређује несметано функционисање платног промета у земљи и са иностранством 10) обавља законом, односно уговором утврђене послове за републику Србију. Народна банка је правно лице, које се не уписује у регистар правних лица, има печат са државним ознакама, има статут који потврђује Народна скупштина, може образовати филијале. Народну банку представља и заступа гувернер.

Органи Народне банке су: 1) извршни одбор Народне банке ; 2) гувернер Народне банке и 3) савет гувернера Народне банке.

Извршни одбор чине чине гувернер, директор Управе за надзор и вицегувернери Народне банке Србије. Извршни одбор је надлежан за утврђивање монетарне и девизне политике, као и за очување и јачање стабилности финансијског система. Извршни одбор утврђује и 1) програм монетарне политике Народне банке Србије 2) начин утврђивања каматних стопа Народне банке Србије и начи обрачуна, наплате и плаћање камате на пласмане и друга потраживања Народне банке 3) услове и начин издавања хартија од вредности Народне банке Србије 4) услове под којима народна банка спроводи операције на отвореном тржишту 5) политику курса динара 6) политику одобравања краткорочних кредита 7) политику управљања девизним резервама 8) мере за одржавање ликвидности банака 9) мере и активности за очување финансијског система

Гувернера Народне банке Србије бира Народна скупштина на предлог председника Републике Србије, а у надлежност гувернера спадају 1) руковођење пословањем Народне банке и организацију њеног рада 2) спровођење одлука Извршног одбора и Савета 3) доношење прописа, као и општих и појединачних аката из надлежности Народне банке Србије који законом нису стављени у надлежност Извршног одбора и Савета 4) предлагање прописа, општих и појединачних аката који доносе Извршни одбор и Савет 5) уређење унутрашње организације Народне банке Србије и систематизацију радних места, као и радне односе запослених у Народној банци Србије 6) именовање и разрешење запослених који руководе организационим јединицама у Народној банци Србије 7) други послови утврђени овим законом.

Савет Народне банке има пет чланова и они нису запослени у Народној банци. Надлежности Савета су: 1) доношење Статута, на предлог Извршног одбора 2) утврђивање режима курса динара, на предлог Извршног одбора,а уз сагласност Владе 3) доношење стратегије управљања девизним резервама ма предлог извршног одбора 4) доношење одлука о чланству у међународним финансијским организацијама 5) доношење финансијског плана Народне банке Србије 6) усвајање годишњих финансијских извештаја Народне банке Србије 7) избор руководиоца у организационој јединици Народне банке за послове интерне ревизије 8) избор спољњег ревизора 9) разматрање извештаја спољњег ревизора 10) контрола над системом финансијског извештавања, управљања ризицима и унутрашњих контрола у Народној банци Србије 11) усвајање годишњег плана о

обављању интерне ревизије у Народној банци Србије 12) надзор над обављањем интерне ревизије и усклађености пословања у Народној банци Србије 13) доношење стратегије развоја Народне банке Србије, коју предлаже Извршни одбор. Савет о свом раду подноси извештај Народној скупштини.

Народна банка Србије утврђује и спроводи монетарну политику у Републици Србији: 1) утврђивањем референтне каматне стопе и других каматних стопа Народне банке Србије 2) издавањем хартија од вредности 3) спровођењем операција на отвореном тржишту 4) обављањем дисконтних послова 5) самосталним вођењем политике курса динара, и уз сагласност Владе, утврђивањем режима курса динара 6) одобравањем краткорочних кредита 7) утврђивањем обавезне резерве банака код Народне банке Србије 8) утврђиваем мера за одржавање ликвидности банака 9) доношење прописа и предузимањем других мера уз области девизног пословања 10) утврђивањем других инструмената и мера монетарне политике 11) обављањем других послова утврђених овим законом.

Народна банка остварује приходе: 1) од камате и других прихода на средства депонована у иностранству; 2) од камате на кредите и на пласмане и потраживања 3) од накнаде за вршење услуга; 4) куповином и продајом хартија од вредности; 5) од позитивних курсних разлика и 6) остале приходе које остварује својим пословањем и пословањем специјализованих организација у свом саставу.

Из прихода које Народна банка оствари, подмирују се: 1) камате и други трошкови по иностраним кредитима; 2) камате на средства која се држе код Народне банке; 3) камате и други трошкови по хартијама од вредности; 4) трошкови израде новчаница и кованог новца; 5) материјални и нематеријални трошкови и трошкови амортизације; 6) негативне курсне разлике и 7) зараде запослених 8) остали трошкови које Народна банка има у свом пословању.

Организација и рад Народне банке ближе се уређују Статутом, а нарочито: 1) унутрашња организација и рад Народне банке; 2) права, обаввезе и одговорности руководилаца 3) права, одговорности запослених у обављању послова и задатака 4) зараде и накнаде функционера Народне банке Србије и запослених 5) заштита података означених одређеним степеном тајности 6) управљање документима у Народној банци.

15.2 ПОШТА

Законом о поштанским услугама поштанске услуге су дефинисане као услуге које обухватају пријем, пренос и уручење поштанских пошиљки. Поштанске пошиљке су писмоносне пошиљке и упутнице, у класичној или електронској форми и пакети, на којима је означна адреса примаоца. Писмоносне пошиљке су пошиљке које подразумевају: коресподенцију, штампане ствари, робу и друге предмете. Упутница је документ који служи као основ за исплату новчаног износа примаоцу.

Начела у области поштанских услуга су: 1) обављање универзалне поштанске услуге; 2) зашита интереса корисника поштанских услуга;3) стварање услова

за задовољавање потреба корисника за поштанским услугама; 4) обезбеђење максималног квалитета поштанских услуга; 5) неповредивост поштанских пошиљака и тајност података;6) подстицање конкуренције на тржишту поштанских услуга; 7) обезбеђивање услова за развој поштанских услуга; 8) усклађивање регулативе у области поштанских услуга са међународном регулативом и 9) савесност и поштење.

Овлашћења и надлежности у области поштанских услуга остварују Влада, министарство надлежно за послове поштанских услуга и Републичка агенција за поштанске услуге. Влада утврђује политику и стратегију развоја, основна опредељења и принципе обављања поштанских услуга, руководећи се јавним интересом и професионалним принципима поштанске струке, као и начелима Светског поштанског савеза и других међународних организација. Министарство које је надлежно спроводи политику владе у области поштанских услуга, а Агенција: 1) доноси опште услове и стандарде за обављање поштанских услуга; 2) утврђује лимите по маси и цени за резервисане поштанске услуге; 3) утврђује време трајања ексклузивног обављања резервисаних поштанских услуга; 4) прописује ближе услове за издавање лиценце; 5) даје сагласност на посебне услове за обављање поштанских услуга; 6) издаје и одузима одобрења поштанским операторима за обављање нерезервисаних поштанских услуга; 7) издаје и одузима лиценце поштанским операторима за обављање универзалне поштанске услуге; 8) води регистар издатих дозвола поштанским операторима; 9) утврђује висину трошкова за издавање лиценце,10) одређује тарифне ставове за универзалну поштанску услугу;11) предузима мере за унапређење конкуренције на тржишту поштанских услуга; 12) прати развој у области поштанских услуга; 13) обезбеђује јавност у раду; 14) доноси пословник о свом раду и обавља и друге послове. Агенција има својство правног лица, а њен главни орган је Савет који доноси све одлуке из надлежности агенције. Чланове савета поставља Народна скупштина и може их разрешити само у тачно законом одређеним случајевима. Савет има председника. Савет доноси статут Агенције. Савет подноси извештај Народној скупштини. Одлуке савета којима се одлучује о правима и обавезама поштанских оператора су коначне. Поштански оператор обавља поштанске услуге на основу дозволе. Агенција издаје дозволу домаћим и страним лицима. Јавни поштански оператер је Јавно предузеће ПТТ саобраћаја "Србија".

15.3 ПРИВРЕДНЕ КОМОРЕ

Привредне коморе су самостални, интересне и пословно- стручне асоцијације привредних друштава, предузетника и других облика пословања које повезују заједнички пословни интереси на одређеном подручју.

Коморе се оснивају као: Привредна комора Србије, Привредна комора Војводине, Привредна комора Косова и Метохије, Привредна комора Београда, а постоје и регионалне привредне коморе, нпр. у Ваљеву, Лесковцу и др.

Комора има својство правног лица. Комора води регистар својих чланова. Коморе међусобно сарађују, врше размену обавештења и искустава, координирају свој рад и договарају се о питањима од заједничког интереса и интереса свог чланства. Чланови коморе су привредна друштва, банке и друге финансијске организације и организације за осигурање имовине и лица. Предузетници су чланови коморе преко општих удружења предузетника. Чланови коморе су једнаки, односно имају иста права и обавезе.

Делатност коморе по Закону о коморама је:1)пружање и организовање стручне помоћи својим члановима ради побољшања и унапређивања њиховог пословања; 2) проучавање питања која се односе на привредне гране заступљене у комори, праћење појава привредног живота и оцењивање њиховог дејства на привреду Србије или подручја на коме делују; 3)унапређивање и успостављање економске сарадње са иностранством, организовање привредне и туристичко-информативне пропаганде, сајмова, привредних изложби и других промотивних активности за потребе својих чланова; 4)представљање домаће привреде у земљи и иностранству и укључивање исте у међународну размену роба и услуга на начин којим ће се својим члановима олакшати приступ светском тржишту; 5) пружање правовремених и квалитетних информација својим члановима ради проналажења потенцијалних партнера и њиховог међусобног повезивања; 6) развој информационог система у комори; 7)подстицање истраживања у области научно-технолошког развоја; 8) унапређивање предузетништва и менаџмента и праћење и преношење међународних искустава у тим областима, а нарочито менаџмента у области система квалитета; 9) пословно повезивање и информисање чланова коморе; 10) давање предлога надлежним државним органима за развој и увођење различитих инструмената заштите домаће привреде; 11) покретање иницијативе о антидампингу у вези некоректног понашања страних произвођача на домаћем тржишту; 12) пружање помоћи својим члановима у вези са финансирањем и кредитирањем производње у сарадњи са пословним банкама; 13) неговање добрих пословних обичаја и пословног морала; 14) организовање' предавања, семинара и специјализованих курсева ради усавршавања и обуке кадрова у привреди, и издавање одговарајућих уверења коморе; 15) усклађивање интереса чланова коморе; 16) пружање помоћи при оснивању привредних друштава и преструктурирању истих; 17) припремање и промовисање типских уговора између привредних форми; 18) врши одређена јавна овлашћења; 19) штити интересе својих чланова пред државним и другим органима и организацијама; 20) даје иницијативе за доношење закона и других прописа из области привреде и доноси узансе, и др.

Органи коморе су: скупштина, управни одбор, надзорни одбор и председник.

Скупштина доноси статут, финансијски план, годишњи обрачун и програм рада коморе, бира и разрешава чланове управног одбора и надзорног одбора и председника коморе; утврђује ставове и даје смернице за рад органа и тела коморе у области економског развоја и привредног система; одлучује и о другим значајним привредним питањима.

Скупштину чине представници чланова коморе.

Управни одбор: припрема предлоге одлука за скупштину и извршава њене одлуке, доноси општа и друга акта утврђена статутом, обавља и друге послове из делокруга коморе.

Надзорни одбор врши контролу над радом, прегледа периодичне и годишње обрачуне и утврђује да ли су они сачињени у складу са прописима, остварује увид у извршавање обавеза чланица, и контролише начин коришћења средстава коморе.

Председник представља комору, одговоран је за законитост рада и руководи и усклађује њен рад и обавља друге послове у складу са законом и статутом коморе.

Комора има статут. Статутом коморе уређују се: задаци; облици рада и организовања; делокруг и овлашћења скупштине и других органа коморе; састав, избор, број чланова и трајање мандата чланова органа коморе; права, обавезе и одговорност чланова; начин управљања и одлучивања; начин избора и именовања функционера и руководећих радника коморе; садржај и облици остваривања сарадње са државним органима и другим организацијама; начин међусобне сарадње и сарадње са привредним коморама и сличним асоцијацијама у иностранству; јавност рада и обавештавање чланова коморе о раду њених органа; начин обезбеђења средстава за рад; положај и задаци стручне службе; поступак доношења статута и других општих аката, и др.

Средства за рад коморе обезбеђују се из чланарине, накнаде за услуге и других извора. Висину чланарине утврђује скупштина коморе.

Као што смо већ поменули, ради заједничког унапређивања рада и пословања, усклађивања интереса и побољшање положаја комора, оснивају се тзв. општа удружења предузетника (оснивају се за подручје Привредне коморе Београда и регионалних привредних комора). Органи општег удружења су: скупштина, извршни одбор, надзорни одбор и секретар. Ова удружења имају својство правног лица, а унутрашње односе регулишу статутом.

При привредним коморама образује се суд части, а при Привредној комори Србије, Војводине и Косова и Метохије образује се стални изабрани суд. Суд части одлучује о повредама добрих пословних обичаја, нарушавању јединственог тржишта и монополистичким решењима на том тржишту. Суд одлучује и о неизвршавању обавеза чланова и одлука коморе. Организација, састав, начин избора и разрешења чланова, поступак и начин рада и ближе одредбе о надлежности суда части, уређују се општим актом који доноси скупштина коморе.

Стални избрани суд одлучује о међусобним привредним споровима чланова коморе, ако странке писмено уговоре надлежност тог суда. Одлука суда је коначна и има снагу правоснажне пресуде. Организација, састав, начин избора и разрешења чланова, поступак и начин рада и ближе одредбе о надлежности сталног изабраног суда уређују се општим актом скупштине надлежне коморе.

Глава XXII

ПОЈАМ И ОПШТА ПРАВИЛА УГОВОРА У ПРИВРЕДИ

1. ПОЈАМ УГОВОРА У ПРИВРЕДИ

Уговори у привреди представљају посебну категорију облигационих уговора.

Њихова посебност је условљена субјектима који их закључују, а не ретко и предметом поводом кога се закључује. Полазећи од речених специфичности, уговори у привреди се могу дефинисати као уговори које привредни субјекти (привредне организације, имаоци радњи и др.) закључују међу собом у обављању делатности које чине предмет њиховог пословања или су у вези са њима.

Полазећи од оваквог одређења привредних уговора, за њихово постојање потребно је следеће:

- да је уговор закључен између привредних субјеката (субјективни критеријум), и
- да је закључен у оквиру делатности које чине предмет њиховог пословања или су у вези са њим (објективни критеријум).

Изузетак може представљати уговор који је закључен са субјектом који обавља ванпривредну делатност, ако му је законом дозвољено да може да обавља и привредну делатност, а уговор је закључен у обављању такве привредне делатности или у вези са њом.

Уговори у привреди могу се поделити на основне и помоћне уговоре у привреди.

Основни уговори у привреди су они уговори које привредни субјекти међусобно закључују у обављању делатности, која је предмет њиховог пословања.

Друга категорија уговора у привреди су помоћни уговори и они који се закључују у вези са делатностима које чине предмет пословања привредних субјеката, а у циљу лакшег обављања тих делатности.

Карактеристике уговора у привреди, врста и број уговора, као и издвајање ових уговора у посебну категорију у односу на грађанско право, условила је чињеница да је робни промет у привреди значајно увећан у односу на грађанскоправни промет. Одлика оваквог робног промета је да се у њему закључује велики број

уговора, на основу којих се обавља промет роба огромних количина и великих вредности, што је условило и појаву посебних правила за регулисање одређених правних односа из уговора у привреди.

Најважније специфичности уговора у привреди односиле би се на примену начела савесности и поштења, затим појачане пажње уговорних страна, начела теретности, интервенције државе под одређеним условима, начелу неформалности, начелима код закључивања уговора, обезбеђењу уговора, одговорности, посебних судова и арбитраже. Указаћемо на неке значајније разлике између уговора у привреди и уговора у облигационом праву.

Прво, начело неформалности уговора, које је и принцип грађанског права, још више долази до изражаја у привредном праву. Уговори робног промета без изузетка су неформални. Чињеница је, ипак, да се уговори у привреди закључују у писаној форми и да је ту много мање усмених споразума него у грађанском праву. Међутим, учинак писане форме је само у лакшем доказивању постојања и садржине уговора, а не никако и услов постојања уговора.

Друго, код уговора у привреди појачана је међусобна одговорност странака за извршење уговора. Странке код испуњења ових уговора морају поступати са "пажњом доброг домаћина", односно "пажњом доброг стручњака", а то је такав степен пажње који полази од претпоставке да странке добро познају ону врсту послова коју закључују, јер је то њихова редовна делатност. С тим у вези Закон о облигационим односима познаје и посебну стручну пажњу, увођењем употребе правних стандарда као што је "пажња према правилима странке и обичајима".

Треће, појачана је одговорност уговорних страна код послова пословног права. Повећана одговорност долази до изражаја у чињеници што се, на пример, код извесних послова одговара и за случајну пропаст ствари, а исто тако што се у пословном праву много чешће заснивају солидарне обавезе, него у грађанском и што се солидарност у пословном праву често успоставља законом.

Сви уговори у привреди су двострани и теретни. У ванпривредним уговорним односима могу се наћи и једнострано обавезујући уговори, а међу обострано обавезујућим има и таквих који нису теретни.

На уговоре у привреди, поред законских норми, које могу важити и за ванпривредне уговоре, примењују се посебни извори права. То је тзв. аутономно право које стварају сами учесници у привредним односима, а изражава се кроз узансе, опште услове пословања и привредне обичаје.

Привредни субјекти, као уговорне стране из уговора у привреди, морају да се понашају на одређени начин, који је различит од онога како се понашају непривредници, а у циљу остварења одређених права или избегавања одговорности. Код уговора у привреди, купац мора да стави приговор без одлагања, кад је реч о видљивим материјалним недостацима, а поводом ванпривредног уговорног односа приговор се мора ставити у року од осам дана. Или, привредник је дужан да у извршавању своје обавезе поступа са пажњом доброг привредника, односно са пажњом доброг стручњака (када извршава обавезе из професионалне делатности), а од непривредника се очекује да покаже пажњу доброг домаћина.

Уговори у привреди се масовно закључују, а с обзиром на то да се често закључују на основу унапред припремљених формулара, за њих је карактеристично да имају формуларни карактер.

Спорове из привредних односа решавају трговински судови.

2. ВРСТЕ УГОВОРА У ПРИВРЕДИ

Постоје две врсте уговора у привреди: основни уговори у привреди и помоћни уговори у привреди.

Основни уговори у привреди су они које привредни субјект закључује са другим привредним субјектима у обављању делатности које сачињавају предмет његовог пословања.

Помоћни уговори у привреди су за привредне субјекте они уговори које они закључују са привредним субјектима у вези са делатностима које сачињавају предмет њиховог пословања, ради лакшег обављања тих делатности. На пример, за превозиоца је уговор о превозу основни уговор у привреди, а уговор о делу који је закључио са сервисом ради оправке превозног средства, помоћни уговор у привреди.

Разлика између ове две врсте уговора у привреди од практичног је значаја приликом оцене да ли се одређени учесник у привредном уговорном односу понашао у извршавању своје уговорне обавезе са дужном пажњом. Од сваког учесника у односима из уговора у привреди захтева се да приликом извршавања уговорних обавеза показује посебну пажњу.

Кад је у питању извршавање обавеза из једног основног уговора у привреди, дужник мора поступати са повећаном пажњом. Он је дужан да се придржава правила своје струке и обичаја који важе у тој струци. Од њега се очекује да покаже пажњу доброг стручњака.

3. ФОРМА УГОВОРА У ПРИВРЕДИ

Уговори у привреди су по правилу неформални. У модерном привредном промету, првенствено ради тога да би се омогућило што брже одвијање привредних послова, не захтева се од уговорних страна да своју сагласност за закључење уговора изразе у некој посебној форми. Да би се олакшало доказивање постојања и састојака уговора, да би се упозорили уговарачи на озбиљност уговарања, или из низа других разлога, законски прописи захтевају за поједине врсте уговора у привреди писану форму. У таквим случајевима говоримо о законској писаној форми уговора у привреди.

Позитивни прописи предвиђају писану форму за следеће врсте уговора: за уговор о продаји са оброчним отплатама цене, за уговор о грађењу, за уговор о трговинском заступању, за уговор о ангажовању угоститељских услуга, за уговор о осигурању, за уговор о јемству.

У свим побројаним случајевима писана форма је предвиђена као услов пуноважности уговора. То значи да законска писана форма, која је прописана за одређене уговоре у привреди, представља конститутивну форму (ad solemnitatem). Наше привредно право не познаје такву писану форму која би служила само за доказивање постојања уговора и његових састојака (декларативна форма или ad probationem). Међутим, прописи неких страних земаља предвиђају за поједине врсте уговора у привреди писану форму.

Формални уговор може бити раскинут и неформалним споразумом, изузев ако је за одређени случај законом предвиђено што друго, или ако циљ због кога је прописана форма за закључење уговора захтева да раскидање уговора буде обављено у истој форми.

3.1 Уговорена писана форма

Кад законом није прописана писана форма за уговор који намеравају закључити, уговорне стране се могу споразумети да уговор саставе писано. У таквом случају, кад су се уговорне стране споразумеле да писана форма буде услов пуноважности уговора који закључују, уговор је настао тек кад буде закључен у тој форми. Усмена сагласност воља није довољна. Два привредна субјекта могу оценити да ће бити корисно да њихов уговор буде закључен у писаној форми ако се предвиђа дуже трајање уговорног односа, или кад уговорне престације имају већу вредност, или кад је у питањууговор са већим бројем уговорних клаузула.

У случају спора понекад настају тешкоће око доказивања да ли су уговорне стране желеле да свом уговору дају писану форму. Јер, једна уговорна страна може имати интереса да доказује да и поред тога што је постигнута сагласност воља уговарача, уговор не производи дејство јер му недостаје битни елемент форме. И обрнуто. Једна уговорна страна може имати интереса да доказује да је проста сагласност воља уговарача довољна за закључење уговора, јер писана форма није била предвиђена као битан елемент уговора. У таквим случајевима, као индиција може послужити то што уговорне стране које су се договориле да уговору дају писану форму, најчешће још у току преговора писано скицирају текст уговора

Уговор за чије је закључење уговорена посебна форма може бити раскинут, допуњен или на други начин измењен и неформалним споразумом У том погледу не постоје ограничења као кад је у питању законске форма.

3.2 Реална форма

Изузетно, за неке врсте уговора прописи предвиђају реалну форму. То су они уговори који се сматрају закљученим тек онда кад један уговарач преда другом одређену ствар. На пример, уговор о превозу ствари железницом је закључен кад превозилац прими на превоз ствар са товарним листом. Код таквих уговора сагласност воља уговарача, без продаје ствари о којој је уговор, није довољна за закључење уговора.

3.3 Реализација писане форме

Писана форма подразумева да је уговор сачињен у онолико примерака колико има уговорних страна, па сви уговарачи потписују сваки примерак уговора и добијају по један примерак.

Садржином уговора сматра се оно што је наведено у писаној исправи изнад потписа уговорних страна. Ако се појавила потреба да се испод потписа уговарача још нешто допише, а што улази у садржину уговора, и дописани текст треба потписати или бар парафирати Текст који је дописан на маргинама уговорног документа уговарачи треба да парафирају.

Правило је да уговор својеручно потпише овлашћени заступник привредног субјекта. Механички израђен својеручни потпис (факсимил) признаје се само ако је то у одређеној врсти послова уобичајено. Потпис треба да буде читак, али ће и нечитко потписани уговор бити пуноважан ако је потпис довољно познат одређеном кругу лица.

3.4 Последице непоштовања форме

Уговор који није закључен у законом прописаној или у уговореној форми, не производи правно дејство

Кад је писана форма прописана законом, па уговор није састављен у тој форми, прекршен је принудни пропис. Уговор је ништав и не производи никакво правно дејство. Кад су се уговарачи споразумели да уговору дају писану форму, онда је писана форма битни састојак уговора. Ако су уговорне стране предвиделе да ће уговор закључити у писаној форми, па писана форма није задовољена, уговор не може производити дејство јер се не сматра закљученим.

Уговор за који је законом или вољом уговарача била предвиђена писана форма, у целости или претежним делом извршен, такав уговор се сматра конвалидираним и он производи правно дејство и кад форма није била задовољена. Сврха писане форме уговора је да се обезбеди доказ о закључењу уговора, а та је сврха без сумње постигнута и кад уговор није закључен у писаној форми али је испуњен.

4. ОБЕЗБЕЂЕЊЕ ИСПУЊЕЊА ОБАВЕЗА ИЗ УГОВОРА У ПРИВРЕДИ

Правни систем предвиђа више мера којима се обезбеђује уговорна дисциплина.

Такве мере пружају повериоцу довољну заштиту, па он не осећа потребу и за неким додатним обезбеђењима да ће дужник уредно извршити своју уговорну обавезу. Бројни су случајеви у којима поверилац из разних разлога (нпр. сумња у солвентност дужника, или очекује тешкоће приликом принудног остваривања права према дужнику) жели да уредно испуњење обавезе коју према њему има дужник буде обезбеђено и неким посебним мерама, које ће постојати и производити одређено правно дејство поред редовних мера које прописи предвиђају за обезбеђење

уговорне дисциплине. У таквим случајевима говоримо о обезбеђењу уговора (или о учвршћењу уговора, о обезбеђењу испуњења уговорних обавеза). У привредном праву изучава се низ таквих посебних мера обезбеђења и учвршћења уговора, као што су: уговорна казна, пенали, јемство, капара, одустаница, аконтација, кауција, залога, право задржања. Због њиховог значаја за привредни промет посебно ћемо објаснити: уговорну казну, јемство и залогу ради обезбеђења из уговора у привреди.

4.1. Уговорна казна

Ово средство обезбеђења може се користити у свим врстама уговорних односа, како у привреди тако и ван привреде. У пракси оно се нарочито користи кад су у питању одређене врсте уговора у привреди (као што су уговор о грађењу и уговор о продаји робе).

Наиме, ако уговор није уредно извршен, дужник ће морати да повериоцу накнади само ону штету због повреде уговора коју је поверилац успео да докаже. Примењује се опште правило о терету доказивања.Понекад то доказивање не мора бити тешко. Међутим, постоје и случајеви у којима једна уговорна страна већ приликом закључења уговора оцењује да ће, ако друга страна буде прекршила уговор, тешко моћи да докаже штету коју је због тога претрпела. Да би се ова тешкоћа превазишла, уговорне стране се могу споразумети да ће у случају неиспуњења обавезе или закашњења са испуњењем обавезе дужник платити повериоцу уговором одређени износ новца или прибавити неку другу материјалну корист. Претпоставља се, у случају повреде уговора, да је штета онолика колики је тај износ новца. Поверилац се ослобађа терета доказивања о висини штете. Тај износ се назива уговорна казна. Ако је уговором предвиђена уговорна казна, поверилац је не мора користити. Он може изабрати да уместо уговорне казне захтева накнаду штете. Или, поверилац може захтевати да уговор буде извршен онако како гласи. Дакле, уговорна казна представља погодност за повериоца. Она га ни у чему не ограничава у погледу коришћења права која он има због повреде уговора.

С обзиром на то када ће уговорна казна погодити дужника, може се извршити подела на уговорну казну за случај да дужник не изврши уговорну обавезу, и на уговорну казну за случај да дужник закасни са испуњењем уговорне обавезе.

Ако је уговорна казна била предвиђена за случај да дужник не изврши уговорну обавезу, па обавеза није извршена, поверилац може бирати: он може захтевати од дужника да изврши обавезу онако како она гласи, или да плати накнаду штете, или може захтевати плаћање уговорне казне. Зато се таква уговорна казна може назвати „алтернативна уговорна казна". С друге стране. ако је уговорна казна била предвиђена за случај да дужник закасни са испуњењем уговорне казне, па се то десило, поверилац може захтевати и испуњење уговорне обавезе и уговорну казну, или накнаду штете. То је „кумулативна уговорна казна".

Уговорне стране приликом уговарања казне често одређују да ли ће она погодити дужника у случају да он не изврши уговорну обавезу или у случају да закасни са

извршењем уговорне обавезе. Ако у том погледу уговор није јасан, сматра се да је казна уговорена за случај да дужник закасни са испуњењем обавезе.

Уговорне стране одређују висину уговорне казне по свом нахођењу, на разне начине. Уговорна казна за случај неизвршења обавезе обично се уговара у једном укупном износу или у одређеном проценту од вредности неизвршене обавезе. Уговорна казна за случај закашњења са испуњењем обавезе обично се уговара у одређеном износу или у одређеном проценту од вредности неизвршене обавезе за сваки дан, недељу или месец дана закашњења. Из начина како је одређена висина уговорне казне, може се често, у случају сумње, извести закључак о томе да ли су уговорне стране желеле да уговоре казну за случај неиспуњења или за случај закашњења са испуњењем обавезе.

Обавеза плаћања уговорне казне наступиће само ако је дужник одговоран за неиспуњење, односно за закашњење са испуњењем обавезе. Ако дужник није одговоран за повреду уговора, неће дуговати накнаду штете, па ни уговорну казну као посебан вид накнаде штете.

Ако поверилац одобри дужнику додатни рок за извршење обавезе, све до истека таквог рока дужник није у доцњи и поверилац нема право на уговорну казну (али се уговорне стране могу и друкчије споразумети). Поверилац може одобрити дужнику такав рок и после истека уговореног рока за испуњење обавезе.

4.2. Јемство у привредним односима

На основу уговора о јемству, први субјект (јемац) обавезује се другом субјекту (повериоцу) да ће испунити пуноважну и доспелу обавезу трећег субјекта (дужника), ако тај трећи субјект не буде испунио своју обавезу према повериоцу. Уговор о јемству, којим се јемчи за обавезе из уговора у привреди, мора бити закључен у писаној форми.

Основна карактеристика уговорног јемства у области привредних односа огледа се у томе што су обавезе дужника и јемца солидарне. Наиме, према општим правилима о јемству, од јемца се може захтевати испуњење обавезе тек ако је главни дужник није испунио у року, па ни на писани захтев повериоца. Кад је у питању јемство за обавезу из уговора у привреди, поверилац може захтевати испуњење обавезе од јемца чак и ако није претходно позвао главног дужника да изврши своју обавезу. Пошто су у привредним односима јемац и главни дужник солидарни дужници, поверилац може да бира да ли ће испуњење доспеле обавезе захтевати од главног дужника или од јемца.

И менични јемац (тзв. авалиста) је солидарни дужник са осталим потписницима менице у погледу исплате меничне своте.

Уговором о јемству може се од овог правила одступити, пошто оно није когентне природе. То значи да се субјект може обавезати и као супсидијарни јемац, и тада ће одговарати тек ако ни на писани позив повериоца главни дужник није извршио своју доспелу обавезу. У том погледу може се рећи да је у привредноправним односима правило солидарно јемство, али да се може уговорити и супсидијарно

јемство, док је у ванпривредним односима обрнуто: правило је супсидијарно јемство, али се може уговорити и солидарно јемство (јемац тада постаје тзв. јемац платац).

Јемство се може дати само за пуноважну обавезу, и јемчева обавеза не може бити већа од обавезе главног дужника. Зато се може рећи да је обавеза јемца акцесорна, тј. зависна од обавезе главног дужника. Ово начело важи и у области односа које уређује привредно право, али уз нека одступања.

4.3. Залога у привредним односима

Залога је средство за обезбеђење испуњења обавеза из уговора у привреди. Залога у привредним односима може бити уговорна и законска.

Залогодавац је најчешће дужник, али може бити и треће лице. Поверилац и залогодавац су кад је у питању уговорна залога слободни да одлуче коју ће ствар залогодавац дати повериоцу у залогу.

За настанак заложног права потребно је да ствар буде предата повериоцу или трећем лицу које ће је држати за повериоца. Осим физичке предаје ствари, користи се у привредним односима и симболична предаја. Преносом заложнице (дела складишнице) конституише се право залоге на ускладиштеној роби.

Кад је закључен уговор о залози и кад се ствар налази код залогопримца, привредни субјект - залогопримац дужан је да ствар чува са пажњом доброг привредника.

Продаја ствари која је заложена за потраживање из уговора у привреди врши се по упрошћеном поступку и на тај начин заложни поверилац обезбеђује свој положај. Ако дужник не намири о доспелости потраживање настало из уговора у привреди, поверилац се не мора обраћати суду и захтевати од суда да донесе одлуку да се ствар прода, што је иначе опште правило заложног права. Поверилац из уговора у привреди може и без судске одлуке приступити продаји заложене ствари на јавној продаји, и то по истеку осам дана од упозорења учињеног дужнику, као и залогодавцу (кад то није исто лице), да ће тако поступити. Поверилац је дужан да обавести благовремено оба лица о датуму и месту продаје. Ако заложене ствари имају тржишну или берзанску цену, поверилац их може продати по тој цени и без организовања јавне продаје.

У привредној пракси има случајева у којима се показује да је класични систем заложноправних односа, у којима залогодавац губи могућност да користи заложену покретну ствар, сувише крут. То дужника може онемогућити у обављању његове делатности. С друге стране, и за повериоца околност да је на њега пренета непосредна државина на заложеној ствари може произвести трошкове и посебне обавезе. Он можда не располаже одговарајућим просторијама потребним за ускладиштење и чување заложене ствари. Зато нека страна права (француско, на пример) познају и могућност бездржавинске залоге, нарочито у привредним односима. У таквим земљама прави се разлика између залоге са предајом покретне ствари повериоцу и залоге без предаје покретне ствари повериоцу.

5. ИЗВРШЕЊЕ УГОВОРА У ПРИВРЕДИ

Уговори у привреди закључују се ради тога да би били извршени. Уговор је извршен када су извршене обавезе које су уговорне стране преузеле његовим закључењем.

Пошто су сви уговори у привреди обострано обавезујући, у вези са њиховим извршењем треба на првом месту истаћи правило истовременог извршења уговорних обавеза. Ни једна страна није дужна да изврши своју обавезу ако друга страна не изврши или није спремна истовремено да изврши своју обавезу, изузев ако је што друго уговорено или законом одређено, или ако што друго проистиче из природе посла. Једна уговорна страна из уговора у привреди не може захтевати од друге уговорне стране да изврши своју обавезу, ако сама није извршила или није спремна да изврши своју обавезу, изузев кад из уговора, природе или околности посла, проистиче да може и пре тога тражити извршење од друге уговорне стране

И једна и друга уговорна страна из уговора у привреди имају право да истичу приговор неизвршења уговора (exceptio non adimpleti contractus).

Међу уговорима у привреди може се наћи знатан број уговора код којих се обавезе уговорних страна не извршавају истовремено. Из самог уговора, или из природе односно околности посла, произлази да је прво једна уговорна страна дужна да изврши своју уговорну обавезу, тек после тога дужна је и друга страна да изврши своју обавезу.

На пример, у односима из уговора о продаји, ако друкчије није уговорено, плаћање куповне цене врши се у часу и у месту у коме се врши предаја ствари. Продавац, према овом општем правилу, није дужан да преда ствар купцу ако му купац истовремено не исплати цену, или није спреман да то истовремено учини. Кад су у питању уговори о продаји робе, које закључују привредни субјекти, од овог се правила одступа. Код уговора о продаји у привреди уобичајено је да прво продавац изврши обавезу испоруке робе, па је тек затим купац дужан да изврши обавезу плаћања цене.

Због тога што се обавезе из уговора у привреди у многим случајевима не извршавају истовремено, у привредним односима се широко користе разна средства обезбеђења уредног извршења уговорних обавеза. За многе односе је самим законом установљено заложно право повериоца на стварима које држи у вези са извршењем уговора. Често се у привредним односима користе такви начини плаћања који страни која прва извршава своју обавезу пружају већу сигурност (као што је плаћање акредитивом).

5.1. Субјекти извршења

Лица која учествују у извршавању обавеза из уговора у привреди (тзв. субјекти извршења) по правилу су саме уговорне стране. Дужник, а не неко треће лице,

најчешће извршава обавезу из уговора, и то је извршава повериоцу, а не неком трећем лицу.

Од овог општег правила, које произлази из релативног дејства уговора, постоје и изузеци.

Обавезу из уговора у привреди понекад уместо дужника извршава треће лице. Уместо купца цену за купљену робу може платити његов дужник. Поверилац увек може, ако тако жели, примити извршење обавезе од трећег лица, па и кад се дужник томе противи. Није чак потребно да дужник зна да је уместо њега треће лице извршило његову уговорну обавезу. Поверилац не сме примити извршење од трећег лица, и кад би то желео, једино ако му је дужник понудио да сам одмах изврши своју обавезу. За такве случајеве кад треће лице уместо дужника извршава обавезу, а није било извршено преузимање дуга, користимо израз "преузимање извршења".

Изузетак од правила да су субјекти извршења обавеза из уговора у привреди уговорне стране огледа се и у томе што уместо повериоцу, обавеза може да буде испуњена трећем лицу. Наиме, ако поверилац тако захтева, дужник мора трећем лицу, а не повериоцу, извршити своју обавезу. Али, ако је због тога дошло до промене места извршења обавезе, што је имало за последицу повећане трошкове, дужник има право да од повериоца захтева накнаду трошкова који су проузроковани променом места извршења. У таквим случајевима није извршена цесија (уступање) потраживања, него се треће лице појављује као заступник повериоца што се тиче пријема извршења. Ако дужник не изврши своју обавезу, поверилац, а не треће лице које треба да прими извршење, може да подигне тужбу против дужника.

5.2 Предмет извршења

И за уговоре у привреди важи опште правило према којем се извршење састоји у извршењу онога што чини садржину обавезе. Поверилац из уговора у привреди може да захтева од дужника да учини или да да само оно шта је предвиђено уговором.

Дужник мора своју обавезу извршити у целости. Поверилац није дужан да прими делимично извршење дужникове обавезе. Али, постоје и изузеци од овог правила.

Први изузетак представљају новчане обавезе. Поверилац је дужан да прими делимично извршење новчане обавезе, осим ако има посебан интерес да то одбије, сваки примљени износ новца може се корисно употребити, чак и кад не представља потпуну исплату дуга. Ако је поверилац одбио да прими делимично извршење новчане обавезе, дужник ће положити новац код суда у корист повериоца.

Кад дужник поред главнице дугује и камату и трошкове, урачунавање се врши тако што се прво отплаћују трошкови, затим камате и најзад главница. То значи да кад је дужник у доцњи са плаћањем дуга, па је платио износ дуга али не и камату, камата и даље тече за онај део дуга који није подмирен јер је прво отплаћена камата до дана плаћања.

Друго, кад је у питању неновчана обавеза, поверилац је дужан да прими делимично извршење ако природа обавезе тако налаже. А управо у области привредних уговорних односа срећемо читав низ ситуација у којима је природа обавезе дужника таква да се обавеза може извршавати и делимично, па је то чак у интересу повериоца ако дужник не може обавезу извршити у целости. Тако, предмет уговора о продаји у привреди је роба коју купац набавља ради прераде или препродаје, а тај циљ се може постићи и делимичним извршењем. Зато у привредном промету важи обичај да је купац у начелу дужан да прими и мању количину робе од уговорене количине.

Треће, разуме се да ће дужник делимично, у ратама, извршавати своју обавезу онда кад је такав начин извршавања обавезе изричито уговорен. Може се уговорити сукцесивна испорука уговорене количине робе. Норма према којој се обавезе морају извршити у целости има диспозитивни карактер.

5.3 Време извршења

Време када треба извршити обавезу из једног уговора у привреди најчешће се уговором прецизно одређује. Може се уговорити да ће дужник своју обавезу извршити одређеног дана, у одређеном року или по протеку одређеног рока, а тај рок може да буде изражен у данима, недељама, месецима и сл.

Ако ово питање није регулисано уговором, време извршења обавезе одређује се према природи посла и обичајима. Тако, приликом превоза ствари бродом, ако време путовања није уговорено бродар је дужан да путовање изврши у примереном року. Кад датум предаје ствари купцу није одређен, продавац је дужан да изврши предају у разумном року после закључења уговора, с обзиром на природу ствари и остале околности. Уговором може једној уговорној страни бити остављено да она одреди време извршења обавезе. У таквом случају друга уговорна страна може, ако овлашћеник не одреди рок ни после опомене, да захтева од суда да он одреди примерени рок за извршење.

Код неких врста уговора сам закон уређује питање времена извршења одређених обавеза. Кад није друкчије уговорено, право на накнаду стиче заступник кад уговор између заступаног и трећег лица буде извршен. А посредник стиче право на накнаду у часу закључења уговора за који је посредовао, ако што друго није уговорено.

Ако време извршења обавезе из уговора у привреди није одређено нити се може одредити на један од изнетих начина, поверилац може одмах захтевати извршење обавезе, а дужник са своје стране може захтевати од повериоца да одмах прими извршење.

Кад дужник дугује више новчаних износа, па уплата по вирманском налогу није довољна за намирење свих тих износа, сматрају се исплаћеним рачуни по редоследу како је то дужник навео у вирманском налогу.

5.4 Признаница

Онај ко је обавезу извршио (дужник или треће лице, према напред изнетим правилима о субјектима извршења) има право да захтева да му поверилац о томе изда признаницу. На повериоца падају трошкови издавања признанице.

Ово је опште правило, које важи како за случај извршења новчаних обавеза, тако и за случај извршења неновчаних обавеза. У пракси се за означавање писмена о томе да је дужник извршио неновчану обавезу обично користи израз „потврда", док се о признаници говори само у вези са новчаним обавезама.

Често у привредним односима дужник који је платио дуг не захтева од повериоца признаницу. Признаница му није потребна ако је новчану обавезу извршио преко организације која обавља платни промет. Документ такве организације о извршеном плаћању у свему замењује признаницу. Зато је у члану одређено да дужник који је новчану обавезу исплатио преко банке или поште, може захтевати да му поверилац изда признаницу само ако за то има оправдан разлог. Такав разлог ће постојати ако се у документу о плаћању не налазе подаци о томе на који се посао плаћање односи.

Дужник може захтевати од повериоца одговарајућу признаницу, односно потврду, не само кад је у потпуности извршио обавезу, него и кад је обавезу извршио само делимично.

Ако је издата признаница даје потпуно исплаћена главница, претпоставља се да су исплаћене и камате и судски и други трошкови, ако их је било.

5.5 Место извршења

Исто као и време извршења обавезе, и место извршења обавезе из уговора у привреди најчешће се регулише уговором. На пример, ако је у уговор о продаји робе унета клаузула "франко складиште продавца у Београду", то значи да ће се испорука робе извршити у Београду, на складишту продавца, и да је купац дужан да обезбеди превозно средство за одношење робе.

Код многих врста уговора у привреди место извршења се одређује према сврси посла или према природи обавезе. Само се по себи разуме да је место на којем је извођач грађевинских радова дужан да изврши своју основну обавезу из уговора о грађењу оно место на којем се изводе радови који су предмет уговора.

За неке врсте обавеза из уговора у привреди место извршења регулисано је прописом. На пример, место плаћања премије из уговора о осигурању је место у коме уговарач осигурања има своје седиште, односно пребивалиште, ако уговором није одређено неко друго место. Ако место извршења обавезе из уговора у привреди није уговорено, а није ни прописано нити се може одредити на један од наведених начина, треба правити разлику у зависности од тога да ли је у питању новчана или неновчана. Извршење неновчане обавезе врши се у месту у коме је дужник у време настанка обавезе имао своје седиште. Новчане обавезе извршавају се у месту

у коме поверилац има седиште. То је објашење за правило зашто се приликом вирманског начина плаћања сматра да је плаћање извршено тек кад налог за плаћање стигне организацији код које се води жиро-рачун повериоца.

Из ових општих правила произлази да је продавац дужан да изврши обавезу испоруке робе у месту у коме је у тренутку закључења уговора о продаји робе имао седиште, јер је у питању неновчана обавеза. Купац је дужан да обавезу плаћања цене изврши у месту продавца, пошто је у питању новчана обавеза која се извршава у месту повериоца. Као што се види, и обавеза продавца и обавеза купца морају бити извршене, ако друкчије није уговорено, у истом месту, у месту продавца. Кад је дужник привредни субјект који има више пословних јединица у разним местима, место извршења је седиште јединице која треба да изврши радње неопходне за извршење обавезе, ако је повериоцу та околност при закључењу уговора била позната или морала бити позната.

5.6 Трошкови извршења

Уговорне стране могу уговором регулисати које ће трошкове извршења уговора сносити свака од њих. Примера ради, кад је уговорена продаја робе уз ЦИФ клаузулу, продавац сноси трошкове прибављања извозне дозволе и других одобрења државних органа потребних за извоз робе. На продавца падају и трошкови укрцавања робе на брод, трошкови осигурања робе, трошкови превоза робе до луке опредељења, трошкови амбалаже (уколико одговарајући трговачки обичај не предвиђа да се роба отпрема неупакована), трошкови контроле робе која је потребна ради укрцаја, као и други трошкови до часа укрцаја робе. Купац, према овој клаузули, сноси све друге трошкове у вези са робом за време превоза морем до луке опредељења, осим возарине и премије поморског осигурања. Купац сноси и трошкове искрцавања робе, ако нису урачунати у возарину.

У погледу оних трошкова чије сношење није регулисано уговором, важи правило да трошкове извршења обавезе сноси дужник, уколико их није проузроковао поверилац. Зато је продавац дужан да сноси трошкове припремања робе за испоруку (као што су трошкови мерења или паковања), и не може те трошкове посебно зарачунати уз цену. На купца падају трошкови плаћања цене, и он их не може одбити од износа који дугује продавцу за купљену робу.

6. ПРОМЕНЕ У УГОВОРИМА У ПРИВРЕДИ

Једном закључени уговор у привреди, ако није одмах и извршен, може у периоду од закључења па до извршења претрпети разне промене. Најчешће те промене наступају по вољи уговорних страна, али промена уговора може наступити и вољом само једне стране, или чак и на основу одлуке суда.

Код уговора који се извршавају одмах након што су закључени (као што је куповина робе у продавници), промене нису могуће. Могуће је само да уговарачи

закључе нови уговор, и да новим уговором уреде своја међусобна права и обавезе друкчије него у ранијем уговору.

Промене код уговора са одложеним испуњењем могуће су све док уговор не буде извршен.

Измењене могу бити уговорне стране, или се може изменити садржина уговора. Због огромног значаја за привредне односе, посебну пажњу заслужује промена садржине уговора због промењених околности (тзв. клаузула rebus sic stantibus).

6.1 Промена уговорних страна

Промена уговорних страна у уговорима у привреди врши се, као и код уговора ван привреде, променом повериоца или променом дужника. Промена повериоца врши се путем уступања потраживања (цесијом). Промена дужника врши се преузимањем дуга.

Пошто се у свим уговорима у привреди свака уговорна страна појављује и као поверилац и као дужник, уступање појединих потраживања или преузимање појединих обавеза је у пракси ретко. Не врши се уступање појединих потраживања или преузимање појединих обавеза, него на место једне уговорне стране ступа неко трећи, и преузима сва њена права и обавезе. Врши се тзв. уступање уговора. Уступањем или преносом уговора настало је онолико цесија колико има потраживања и онолико преузимања дугова колико је било обавеза по преузетом уговору. Због тога за пуноважност уступања уговора морају бити испуњени сви услови за цесију, односно за преузимање дуга.

Уступање уговора није обична комбинација уступања потраживања и преузимања дуга. Врши се замена уговорне стране. Лице које преузима уговор добија сва права и обавезе свог претходника из уговора, укључујући и право на отказ, односно раскидање уговора, право да захтева измену уговора због промењених околности, право да захтева отклањање недостатака предате ствари и сл. Да је купац само уступио право на испоруку купљене ствари трећем лицу, без преноса уговора, па је продавац испоручио ствар која има мане, треће лице не би могло раскинути уговор о продаји јер није уговорна страна.

Уступање једног уговора врши се другим уговором, у којем се као уговарачи појављују једна уговорна страна из првог уговора (уступилац) и треће лице (прије мник). Ако је за уговор који се преноси прописана писана форма, онда и уговор о уступању уговора мора бити закључен у писаној форми. Да би уступање уговора произвело дејство према другој уговорној страни из уговора који се преноси, потребно је да она на то пристане Ово из разлога што уступање уговора значи и преузимање дуга а за преузимање дуга потребан је пристанак повериоца. Друга уговорна страна може свој пристанак на уступање уговора дати и унапред, па и у самом уговору чији се пренос врши. Таквим пристанком друга уговорна страна ослобађа уступиоца обавеза из пренетог уговора.

Друга уговорна страна може свој пристанак за уступање уговора дати под

условом да уступилац задржи све или неке обавезе из тог уговора, као солидарни дужник са пријемником. На пример, купац се може сагласити да му уместо продавца робу испоручи треће лице, као нови продавац, и да он трећем лицу плати цену, али с тим да уз новог продавца и првобитни продавац одговара за штету ако испорука не буде извршена или ако се буде показало да испоручена роба има материјални недостатак.

Уступањем уговора јемчева обавеза престаје, а такође престаје и заложно право на ствари коју је за дужников дуг заложило неко треће лице.

6.2 Промена садржине уговора

Промена садржине уговора врши се изменом једног или више састојака уговора. Уговорне стране се могу у сваком тренутку споразумети да промене ствар о којој је уговор, цену, да време или место извршења обавезе буде друкчије од оног које је првобитно уговорено. У погледу споразумне промене садржине уговора не постоје никаква ограничења. Једино ако је променом уговора одређено нешто немогуће или недопустено, промена не важи а уговор остаје на снази.

У одређеним ситуацијама до промене садржине уговора може доћи на основу закона по вољи само једне уговорне стране. На пример, ако није издат преносиви товарни лист, пошиљалац има право, уз обавезу накнаде трошкова, да измени уговор о превозу ствари железницом и да захтева да му се ствар врати у отправној станици, или да се превоз ствари успут заустави, или да се издавање ствари одложи, или да се ствар изда неком другом примаоцу. Исто тако, и уговором може једна страна предвидети за себе право да једнострано мења неке састојке уговора. Кад се таква клаузула нађе у формуларном уговору, она је често одраз монополског положаја уговорне стране која је предложила текст уговора.

6.3 Промена садржине уговора због измењених околности

Промена садржине уговора може се десити и због тога што је наступила промена околности које су од значаја за посао у питању. Наиме, када су закључивале уговор, уговорне стране су имале у виду одређене околности. Сагласно томе, оне су одредиле своја права и обавезе, тј. садржину уговора. При томе су полазиле од начела слободе уређивања облигационих односа. Међутим, кад је уговор једном закључен, приликом испуњавања уговорних обавеза не постоји слобода. Уговор мора бити испуњен онако како гласи. То је начело pacta sunt servanda.

Ипак, од дужника се може захтевати да испуни своју уговорну обавезу онако како она гласи само ако се у периоду од закључења па до испуњења уговора околности нису измениле, ако су „ствари остале онакве какве јесу" (одатле израз rebus sic stantibus). Ако су се у међувремену околности измениле, можда је наступила таква ситуација у којој би било супротно начелу еквивалентности уговорних престација и начелу савесности и поштења ако бисмо од дужника захтевали да у свему поступи

према уговору. У таквим случајевима дужник има право да захтева да се уговор раскине. Уговор неће бити раскинут ако друга страна понуди или пристане да се одговарајући услови уговора правично измене.

У привредним односима често се срећу уговори са одложеним испуњењем, а у привредном животу честе су промене околности које утичу на испуњење обавеза. Многим дужницима из уговора у привреди би одговарало да се позову на те измењене околности, да би њихова уговорна обавеза била ублажена. Због тога треба подвући да се дужник може позвати на клаузулу rebus sic stantibus само ако су испуњени тачно одређени услови. Применом те клаузуле само се изузетно може дозволити одступање од начела да уговор треба испунити онако како гласи.

Постоје услови (претпоставке) који морају бити испуњени да би једна уговорна страна могла захтевати раскидање или измену уговора због промењених околности.

Прво, потребно је да су у питању нове околности, које су наступиле после закључења уговора.

Друго, потребно је да је у питању таква промена околности коју страна која се на њу позива није била дужна да узме у обзир у време закључења уговора.

Треће, потребно је да је, услед промене околности, испуњење обавезе једне уговорне стране постало отежано, или се због њих не може остварити сврха уговора, и то и у једној и у другој хипотези, у тој мери да је очигледно да уговор више не одговара очекивањима уговорних страна и да би било неправично одржати га на снази таквим какав је.

Не може се тражити раскид уговора због промењених околности након испуњења уговорне обавезе. Јер, ако је дужник извршио своју обавезу, треба сматрати да га промена околности, уколико је до ње заиста дошло, није довела у толико тежи положај да би била оправдана примена клаузуле rebus sic stantibus.

Четврто, потребно је да је промена околности таква да је страна која се на њу позива није могла избећи или савладати.

Пето, примени клаузуле rebus sic stantibus има места само ако је испуњење уговора, и поред промењених околности, ипак могуће. Ако су се околности тако промениле да испуњење уговора више није могуће, примењују се правила о немогућности испуњења.

Сви ови услови морају бити кумулативно испуњени. Ако само и један од њих није испуњен, дужник не може захтевати измену или раскид уговора због промењених околности.

Постоје три групе околности које, под наведеним условима, дају право уговорној страни којој је отежано испуњење обавезе да захтева промену или раскид уговора. То су:

- природни догађаји, као што су суша, поплава, земљотрес;
- управне мере, као што су забрана или ограничење увоза или извоза и друга ограничења рромета робом, промена система цена, промена тарифа и прописаних цена, промена стандарда, и
- економске појаве, као што је изузетно нагли и велики пад или скок цена.

Уговорна страна која сматра да је услед промењених околности испуњење обавезе за њу постало претерано отежано, може све до испуњења истаћи захтев другој страни да се уговор измени или раскине. Она такав захтев може истаћи и у виду приговора на тужбени захтев друге стране, којим ова захтева да уговор буде испуњен онако како гласи. Приликом одлучивања да ли су испуњени услови за примену клаузуле rebus sic stantibus суд се мора руководити начелима поштеног промета, водећи рачуна нарочито о циљу уговора, о нормалном ризику код уговора односне врсте, о општем интересу, као и о интересу обеју страна. Захтев за промену уговора односи се на онај састојак уговора који је због промењених околности постао отежан за једну уговорну страну. На пример, кад је у питању уговор о продаји робе, продавац може захтевати да се повећа цена, ако је у међувремену неочекивано и знатно скочила цена за такву робу на тржишту.

Страна која намерава да због промењених околности захтева раскид уговора, дужна је да о својој намери обавести другу страну чим је сазнала да су наступиле промене. Ако не учини такво обавештење, она одговара за штету коју је друга страна претрпела због тога што јој захтев није био на време саопштен. Дакле, пропуштање обавештења нема за последицу да је уговорна страна за коју је испуњење обавезе постало отежано изгубила право да се позива на клаузулу rebus sic stantibus. Уговорне стране се могу уговором унапред одрећи позивања на одређене промењене околности, осим ако би то било у супротности са начелом савесности и поштења.

Правила о измени или раскиду уговора због промењених околности утврђена су законом. Због тога није потребно да уговорне стране питања у вези са клаузулом rebus sic stantibus уреде уговором.

7. ОДГОВОРНОСТ ЗА КРШЕЊЕ ОБАВЕЗА ИЗ УГОВОРА У ПРИВРЕДИ

Важећим правним нормама у правном систему одређено је да се дужник ослобађа одговорности за штету ако докаже да није могао испунити своју обавезу, односно да је закаснио са испуњењем обавезе због околности насталих после закључења уговора које није могао спречити, отклонити или избећи.

То значи да се ако уговорна обавеза није извршена на време, претпоставља да постоји одговорност дужника за повреду уговора. Ове одредбе не односе се на одговорност дужника за мањиво испуњење уговорне обавезе. Разлози за искључење одговорности дужника који је на време извршио уговорну обавезу, али уз недостатке, утврђени су одредбама које уређују поједине врсте уговорних односа. Да ли ће дужник одговарати за мањиво испуњење уговорне обавезе процењује се, по правилу, према стандарду пажње доброг привредника. Ако је у питању извршавање обавезе из његове професионалне делатности, дужник мора поступати с повећаном пажњом, пажњом доброг стручњака Ако је дужник могао спречити, отклонити или избећи околности које су онемогућиле испуњење уговорне обавезе, али то није учинио, онда је он крив за повреду уговора.

Одговорност дужника ће бити искључена ако своју уговорну обавезу није извршио због околности чије наступање није могао спречити, отклонити или избећи, а које су испуњење обавезе учиниле немогућим, онда то утолико пре значи да дужник неће одговарати за штету ако је узрок немогућности испуњења спољни догађај чије наступање он није могао спречити, отклонити или избећи. Кад је спољни догађај, а не понашање дужника, узрок повреде уговора, дужник не треба да одговара за штету јер нема узрочне везе између његовог понашања и штете. То значи да виша сила, схваћена у објективном смислу, као спољњи догађај, искључује одговорност дужника за неиспуњење обавезе или за закашњење са испуњењем обавезе. Уговором може бити одређено шта ће се сматрати вишом силом, тако да ће дужник бити ослобођен одговорности и ако се десе неки догађаји који не испуњавају све услове да би иначе били третирани као виша сила, може се уговорити да ће се сматрати да постоји виша сила, ако је наступио квар или пожар у постројењима продавца, због којег он не може о року испоручити купцу уговорену робу. У таквом случају довољно је, да би одговорност продавца била искључена, да он докаже да је дошло до пожара. Не тражи се од њега да докаже да наступање тих догађаја није могао спречити, отклонити или избећи.

У уговору не мора бити употребљен израз „виша сила". Могу се и без употребе тог израза набројати околности због којих, уколико се остваре, поверилац неће имати право на накнаду штете (на пример, ако продавцу његов кооперант на време не испоручи полуфабрикате, ако наступе рестрикције у снабдевању енергијом, ако не буде могуће да се обезбеди превоз робе на време и сл.).

Према нашем праву, постоје две границе уговорне одговорности: дужник увек одговара ако је крив за повреду уговора, и дужник неће одговарати ако је узрок немогућности испуњења виша сила. Преостају ситуације у којима дужник није крив за неиспуњење уговорне обавезе или за закашњење у испуњењу, али нису у питању околности које би се могле сматрати вишом силом. У таквим ситуацијама, дакле кад је у питању случај, дужник може одговарати мада није крив.

Дужник мора обавестити повериоца о околностима чије је наступање од утицаја на испуњење уговора, као што су сметње у испуњењу, промене околности и слично. Наиме, чак и кад дужник не одговара за неиспуњење или за неуредно испуњење уговора, он је ипак дужан да о сметњама које утичу на испуњење његове уговорне обавезе обавести повериоца, да би му пружио могућност да заштити своје интересе (на пример, набавком од трећег лица робе која му неће бити испоручена). Зато ће поверилац имати право да од дужника захтева накнаду штете коју је претрпео због тога што на време није био обавештен да уговор неће бити испуњен, чак и кад дужник иначе не одговара за повреду уговора.

7.1 Уговорно регулисање одговорности дужника

Наше право дозвољава уговорно проширење одговорности и уговорно ограничење и искључење одговорности, али у одређеним границама.

С једне стране, дозвољено је да се уговором прошири одговорност дужника и на случајеве за које он иначе не одговара. Може се уговором одредити да ће дужник одговарати за неиспуњење или за неуредно испуњење уговорне обавезе и кад су се десиле околности ван његове контроле. Једна уговорна страна може чак обећати другој страни да ће своју обавезу извршити у сваком случају.

С друге стране, дозвољено је да се уговором искључи одговорност дужника за неиспуњење или за неуредно испуњење уговорне обавезе.

Уговором се може предвидети да дужник неће одговарати мада је крив што своју уговорну обавезу није уредно испунио. Такве клаузуле се називају „клаузуле егзонерације" или „егзонерационе клаузуле".

Данас је примена уговорних клаузула којима се регулише питање одговорности дужника за неиспуњење или за неуредно испуњење уговорне обавезе врло раширена у привредној пракси. Показало се да су у примени таквих клаузула могуће и одређене злоупотребе. Зато су прописима постављене границе аутономији воље уговорних страна у овој области.

Клаузуле о проширењу одговорности дужника пуноважне су само ако нису у супротности с начелом савесности и поштења.

Уговором се такође може ограничити или искључити одговорност дужника за неиспуњење или за неуредно испуњење уговорне обавезе, али само за обичну непажњу. Одговорност дужника за намеру или крајњу непажњу не може се унапред уговором искључити. Кад је уговором на општи начин предвиђено ограничење одговорности дужника за повреду утовора, поверилац има право на потпуну накнаду ако је немогућност испуњења обавезе проузрокована намером или крајњом непажњом дужника.

Пракса је показала да су и клаузуле о искључењу одговорности дужника за обичну непажњу често резултат његовог монополистичког положаја, или уопште неравноправног односа уговорних страна. У таквим случајевима суд може, на захтев повериоца, поништити и уговорну клаузулу о искључењу одговорности за обичну непажњу.

8. РАСКИД УГОВОРА ЗБОГ ДОЦЊЕ С ИСПУЊЕЊЕМ НЕНОВЧАНЕ ОБАВЕЗЕ

Опште правило одређује да у обострано обавезујућим уговорима, кад једна страна не испуни своју обавезу, друга страна може захтевати испуњење обавезе или раскинути уговор простом изјавом, ако раскид уговора не наступа по самом закону, а у сваком случају има право на накнаду штете.

Право на раскид уговора има поверилац у оним случајевима кад је испуњење уговорне обавезе било могуће, али је дужник ипак није испунио.

Случајеви кад је испуњење уговорне обавезе било могуће али је дужник ипак није извршио, треба правити разлику у зависности од тог да ли је испуњење обавезе у одређеном року било или није било битан састојак уговора.

Кад испуњење обавезе у одређено време није битан састојак уговора (а то је најчешћи случај), поверилац који жели да раскине уговор због неиспуњења, мора дужнику оставити примерен накнадни рок за испуњење. Уговор се раскида тек ако дужник није испунио своју уговорну обавезу ни у том накнадном примереном року.

Дужина накнадног рока који поверилац мора оставити дужнику који је у доцњи зависи од околности конкретног случаја. Треба узети у обзир природу уговорног односа, величину обавезе, као и протек времена од истека уговореног рока па до дана када је поверилац оставио дужнику накнадни рок за извршење. Накнадни рок може да буде краћи ако је у питању мања обавеза или ако је протекло дуже време од истека рока за извршење обавезе. Накнадни рок за извршење обавезе може бити знатно краћи од уговореног рока за извршење обавезе. Ово зато што се не може дозволити, ако тако поверилац не жели, да дужник тек по истеку уговореног рока отпочне са припремама за извршење обавезе.

Знатан део припрема за извршење обавезе дужник је требало да обави у оквиру уговореног рока.

Остављени накнадни рок може поверилац и продужити, једном или више пута, ако дужник и даље касни са извршењем своје обавезе. Такво накнадно продужење рока често је у интересу и једне и друге стране. Приликом продужавања накнадног рока поверилац је дужан да се понаша у складу са начелом савесности и поштења. На пример, кад је у питању неиспорука купљене робе, продужавањем накнадног рока за испоруку обично се повећава штета коју ће продавац бити дужан да накнади купцу. А можда је штета могла бити ограничена да је купац раскинуо уговор и набавио исту врсту робе од трећег лица.

Сам истек накнадног (допунског) рока не значи да је уговор раскинут, ако то поверилац није дужнику изричито ставио до знања.Уговор се не може раскинути због неиспуњења незнатног дела обавезе.

9. ФИКСНИ УГОВОРИ

Другачија је ситуација код оних уговора чији је битни састојак испуњење обавезе о року (тзв. фиксни уговори).

Кад испуњење обавезе у одређеном року представља битни састојак уговора, па дужник не испуни обавезу у том року, уговор се раскида по самом закону. Никаква изјава повериоца у том смислу није потребна. Ако је дужник по протеку рока извршио своју обавезу из раскинутог уговора, то ће се сматрати његовом понудом за закључење новог уговора под условима из раскинутог уговора.

Испуњење обавезе у одређеном року је битни састојак уговора кад је тако изричито уговорено. То се може учинити клаузулама: „рок испоруке је фиксан" или „овај ће се уговор сматрати раскинутим ако испорука не буде извршена на време" или слично (clausula irratoria). Исто тако, сматра се да је испуњење обавезе у одређеном року битан састојак уговора кад из саме природе уговора и осталих околности које су постојале у време закључења уговора јасно произлази да поверилац има интереса за тај правни посао само ако уговор буде испуњен у

одређено време. Зато, кад је закључен уговор о сукцесивној испоруци амбалаже у прецизно утврђеним роковима ради паковања сезонске робе, треба сматрати да рок испоруке представља битан састојак уговора по природи посла. Нефиксни послови су правило а фиксни изузетак. Из тога произлази закључак да то што је у уговору прецизиран рок за испуњење обавезе дужника, само по себи, не значи да је у питању фиксни уговор. Потребно је још да је у уговору јасно и недвосмислено изражена намера уговарача да закључе фиксни посао, или то мора несумњиво произлазити из посебних околности случаја.

Међутим, фиксни уговор ипак неће бити раскинут ако поверилац по истеку рока без одлагања обавести дужника да захтева испуњење обавезе. Фиксни рок за испуњење обавезе по правилу се уговара у интересу повериоца, па зато повериоцу треба дати право да захтева испуњење обавезе и по истеку тог рока, ако оцени да би и закаснело испуњење одговарало његовим интересима.

9.1 Раскид уговора је могућ без обзира на узрок задоцњења

Без обзира на то да ли је у питању фиксни или нефиксни уговор, за раскидање уговора није неопходно да је дужник одговоран за неизвршење обавезе. Разуме се, ако је дужник одговоран за неиспуњење обавезе, поверилац ће имати право не само на раскид уговора, него и на накнаду штете.

Као образложење за овакав став може се рећи да не би било правично приморавати повериоца да чека на испуњење обавезе дужника, чак и кад дужник није одговоран за неиспуњење. Повериоцу треба дати могућност да раскидом уговора штити своје интересе чак и кад дужник није могао извршити своју обавезу због више силе.

10. ПРЕСТАНАК ОБАВЕЗА ИЗ УГОВОРА УПРИВРЕДИ

Обавезе из уговора у привреди престају на исти начин као и обавезе из других уговора. Због тога ћемо се ограничити на то да укажемо само на оне начине престанка обавеза, који су од већег практичног значаја за привредне односе.

У пракси, обавезе из уговора у привреди најчешће престају испуњењем. То је редовни начин престанка обавеза.

Обавеза уговора у привреди може да престане и због тога што је њено испуњење постало немогуће. Реч је о накнадној немогућности испуњења; дакле о немогућности која је наступила после закључења уговора. Јер, обавеза није ни настала ако је још у часу закључења уговора њено испуњење било немогуће.

Накнадна немогућност испуњења има за последицу аутоматски престанак дужникове обавезе (бар по правилу). Друга уговорна страна не мора изјавити да раскида уговор због неиспуњења, нити се од ње захтева да дужнику остави накнадни рок за испуњење. Уговорна обавеза, ако је њено испуњење постало објективно, трајно и у потпуности немогуће, престаје по сили закона. У том погледу је у члану 914. Општег имовинског законика Валтазара Богишића писало:

"Што није могуће, нијеси ни дужан". Ако је испуњење обавезе постало немогуће за дужника, али не би било немогуће и за неко друго лице на месту дужника (тзв. субјективна немогућност), обавеза не престаје. У том погледу још од римског права важи правило да дужник који нема новца да плати дуг не може истицати да је плаћање немогуће.

Кад се разматрају последице престанка обавеза из уговора у привреди услед немогућности њиховог испуњења, треба правити разлику између две ситуације. Прво, немогућност испуњења уговорне обавезе може наступити из узрока за које дужник не одговара. Друго, могуће су и такве ситуације у којима је дужник одговоран за немогућност испуњења обавезе.

У случају делимичне немогућности испуњења због догађаја за који нису одговорне ни једна ни друга страна, друга страна може раскинути уговор ако делимично испуњење одговара њеним потребама. Иначе уговор остаје на снази, а друга страна има право да захтева сразмерно смањење своје обавезе. Знатно су једноставнији они случајеви у којима је немогућност испуњења обавезе наступила кривицом дужника. У таквим случајевима обавеза дужника се гаси, али он одговара повериоцу за штету коју му је проузроковао неиспуњењем обавезе.

Дешавају се и случајеви у којима је у часу доспелости дужникове обавезе њено испуњење немогуће, али околности случаја указују да ће немогућност бити само привременог (пролазног) карактера. На пример, због поплаве продавац не може робу отпремити купцу. Права појединих земаља (као што је енглеско право) одређују за такве случајеве да дужник остаје и даље обавезан на чинидбу, а друга страна мора чекати док испуњење уговорне обавезе не постане могуће. Конвенција УН одређује да док траје сметња у погледу испуњења уговорне обавезе, која је наступила ван његове контроле и коју он није могао предвидети, дужник је ослобођен одговорности.

Посебно правило важи за случај кад су предмет обавезе ствари одређене по роду. У таквом случају обавеза не престаје чак и кад све што дужник има од таквих ствари пропадне услед околности за које он не одговара. Ово правило полази од начела да „род не пропада" genera non pereunt, тако да ако је генерична ствар пропала, дужник мора набавити и предати повериоцу другу ствар исте врсте. Случај погађа лице које је власник генеричне ствари. Једино кад су у питању ствари одређене по роду, које се имају узети из одређене масе тих ствари, обавеза престаје кад пропадне цела та маса. Обавеза престаје и ако је пропала индивидуализирана генерична ствар.

Дужник који је сазнао да је испуњење његове обавезе постало немогуће, дужан је да о томе без одлагања обавести повериоца. Ако тако не поступи, одговара повериоцу за штету.

10.1 Споразумни раскид уговора

Обавезе из уговора у привреди могу престати и споразумним раскидом уговора. Као што су биле слободне да закључе уговор и да му одреде садржину, и као што су

биле слободне да измене уговор, уговорне стране могу, сагласношћу својих воља, раскинути уговор који су закључиле. Приликом споразумног раскида уговора уговорне стране треба да прецизирају да ли уговор раскидају само за будућност, тако да његово дејство престаје тренутком раскида, или се раскид односи и на прошлост, тако да се сматра да уговор није ни био закључен. У овом другом случају свака уговорна страна дужна је да врати другој уговорној страни оно што је примила од ње на име испуњења уговора.

Ако није друкчије уговорено, споразумни раскид нема ретроактивно дејство. Дужник се ослобађа оних обавеза које још нису доспеле до момента раскида. Оно што је извршено, у принципу се узима да је пуноважно извршено, тако да не долази до повраћаја.

Споразумни раскид уговора није могућ након што су уговорне обавезе испуњене. Ово из разлога што су обавезе престале испуњењем, па логички није могуће да престану још једном, споразумом уговорних страна. Међутим, уговорне стране из уговора који је испуњен могу закључити нови уговор којим ће поништити ефекте ранијег уговора. Тако, купац који је од продавца примио купљену ствар и који је продавцу платио цену, може новим уговором продати ту ствар продавцу, при чему цена из новог уговора не мора бити иста као и цена из првог уговора.

10.2 Једнострани одустанак од уговора

Обавезе из уговора у привреди могу престати и изјавом воље само једне уговорне стране. Такве ситуације можемо поделити у две групе.

Прво, у неким случајевима непосредно из самог закона за једну уговорну страну произлази право да одустане од уговора. На пример, наручилац грађевинских радова може раскинути уговор ако би услед хитних непредвиђених радова уговорена цена морала бити знатно повећана. Раскид уговора због неиспуњења поверилац може извршити најкасније до истека рока за застарелост захтева за испуњење уговора.

Друго, у самом уговору може бити предвиђено да једна или свака уговорна страна може одустати од уговора (lex commissoria).

Овакве клаузуле се могу срести у уговорима који су закључени на дужи рок, или у уговорима који су закључени на неодређено време са правом сваке уговорне стране на отказ. Разуме се да у таквим случајевима уговорна страна која жели да једнострано раскине уговор мора стриктно поштовати уговорене услове за раскид (као што је отказни рок). Тако се, према условима осигурања, дејство уговора о дугорочном осигурању продужава из године у годину, осим ако која од уговорних страна најкасније три месеца пре истека текуће године осигурања писмено обавести другу страну да не жели да продужи уговор.

Посебно је законом одређено да трајни уговорни однос може свака уговорна страна прекинути отказом, чак и ако тако није предвиђено уговором. У таквом

случају потребно је водити рачуна да се другој уговорној страни не изјави раскид у време кад она није у могућности да заштити своје интересе.

Ако друкчије није уговорено, дужник нема право на раскид уговора због тога што није извршио своју уговорну обавезу, чак ни у случају поверилачке доцње.

Отказани уговорни однос престаје кад истекне отказни рок одређен уговором, а ако такав рок није одређен уговором, однос престаје по истеку рока одређеног законом или обичајем, односно истеком примереног рока.

У свим таквим случајевима кад уговор у привреди престаје изјавом воље једне уговорне стране, та воља мора на сигуран начин бити саопштена другој уговорној страни. У ту сврху, по правилу, се користи препоручено писмо.

Отказ уговора у привреди изјавом воље једне уговорне стране дејствује само за будућност (ex nunc). Поверилац има право да захтева од дужника оно што је доспело пре него што је обавеза престала отказом

У пракси постоје случајеви у којима једна страна из уговора у привреди упућује другој страни изјаву о отказу једног трајног уговора, мада нема намеру да са њом прекине пословне односе. То су они случајеви у којима изјава о отказу треба да послужи само да би се отворио процес преговарања око измене неких састојака уговора. Понекад се овакав карактер отказа види и из саме изјаве којом је учињен; на пример наглашава се да је у питању „провизорни отказ". Ако се у току преговора постигне сагласност о измени одређених састојака уговора, уговорна страна која је учинила изјаву о отказу упутиће другој страни нову изјаву, којом своју ранију изјаву о отказу повлачи. У таквом случају сматра се као да отказ није ни био учињен, него да је извршена промена уговора сагласном изјавом воља уговорних страна. Међутим, ако се не постигне сагласност о промени уговора, па изјава о отказу уговора не буде повучена, наступа раскид уговора.

10.3 Престанак уговора на основу закона и одлуком суда

Законом може бити одређено да ће у одређеној ситуацији дејство уговора престати. На пример, кад је испуњење обавезе у одређеном року представљало битан састојак уговора (тзв. фиксни уговор), па дужник није испунио обавезуу том року, уговор се раскида по самом закону. Или, уговор о осигурању (осим осигурања живота) престаје по самом закону ако премија не буде плаћена у року од године дана од доспелости.

Могућ је раскид уговора и одлуком суда. Суд може због промењених околности изрећи раскид уговора на захтев заинтересоване уговорне стране.

10.4 Протек времена

Један начин престанка обавеза из уговора у привреди је и протек времена. Наиме, ако је један уговор у привреди закључен на одређено време, а уговорне

стране нису пре истека тог времена постигле сагласност о његовом продужењу, протеком времена на које је уговор био закључен његово дејство престаје. Зато ако је уговор о осигурању био закључен на период од годину дана, па се по истеку тог периода десио осигурани случај, осигуравач неће бити дужан да накнади штету.

10.5 Застарелост

Као и сва друга потраживања, тако и потраживања из уговора у привреди могу застарети. Међутим, не треба изгубити из вида да потраживање престаје застарелошћу само у том смислу што се више не може остварити судским путем. Застарело потраживање не ужива судску заштиту. Али, ако је дужник ипак поступио по застарелом захтеву повериоца, он је учинио оно што је био дужан и не може захтевати повраћај. У том смислу се каже да се застарело потраживање претворило од правне у природну облигацију.

За застарелост потраживања из уговора у привреди важе општа правила о застарелости, али су рокови застарелости краћи. Уместо по истеку општег рока од десет година, међусобна потраживања правних лица из уговора о промету роба и услуга, као и потраживања накнаде за издатке учињене у вези с тим уговорима, застаревају за три године. Застаревање тече одвојено за сваку испоруку робе, извршени рад или услугу. Овим краћим роком застарелости не могу се користити имаоци радњи, пошто радња није правно лице.

Прописи о односима из појединих уговора у привреди одређују да потраживања из тих уговора застаревају у посебним, још краћим роковима. На пример, потраживања из уговора о искоришћавању бродова, осим потраживања из уговора о превозу путника и пртљага, застаревају по истеку једне године. Потраживања из уговора о превозу путника и пртљага бродом застаревају по истеку две године. У железничком превозу потраживања из уговора о превозу ствари застаревају за једну годину

Правним послом не може се одредити дуже или краће време застаре од оног времена које је одређено законом. Али, превозилац може признати и своју обавезу на накнаду штете, чиме се прекида ток застарелости.

У случају кршења уговора, потраживање накнаде штете настале повредом уговорне обавезе застарева за време одређено за застарелост те обавезе. То значи да ако продавац из уговора о продаји у привреди није испоручио уговорену робу, застарелост потраживања купца на накнаду штете наступиће после три године од уговореног дана испоруке. Рок застарелости почиње да тече од наредног дана после дана када је истекао рок за извршење обавезе. Ако је уговор раскинут, а обавеза дужника није доспела, рок застарелости почиње да тече од наредног дана после дана раскида уговора.

Дужник се не мора користити приговором да је потраживање повериоца застарело. О застарелости тужбеног захтева суд не води рачуна по службеној дужности, него тек по приговору туженог.

Глава XXIII

ПОЈЕДИНИ УГОВОРИ У ПРИВРЕДИ

1. УГОВОР О ПРОДАЈИ У ПРИВРЕДИ

1.1. Појам и битни елементи

Уговор о продаји у привреди је такав уговор којим се један привредни субјект, као продавац, обавезује да робу коју продаје испоручи другом привредном субјекту, као купцу, тако да купац на роби стекне право својине, а купац се обавезује да продавцу плати цену.

Уговор о продаји у привреди има само један битан елеменат, а то је ствар коју продавац продаје купцу. Сви остали елементи, укључујући и цену, спадају у категорију природних састојака уговора (naturalia negotii), на које се, ако нису одређени уговором, примењују законска правила, узансе или привредни обичаји.

Уговор о продаји у привреди спада у: именоване, неформалне (изузев када су предмет овог уговора непокретности или кад је реч о продаји са оброчном отплатом цене); комутативне (обавеза не зависи од неког неизвесног догађаја, осим када се ради о продаји будуће ствари, када може да буде алеаторан); теретне (свака страна добија накнаду за оно што је дала другој уговорној страни и одговара за недостатке испуњења у погледу своје обавезе).

Уговор о продаји у привреди садржи следеће састојке: означење уговорних страна, означење робе, цену, датум или рок, место и начин испоруке, доспелост и начин плаћања, превоз робе, осигурање, прелаз ризика, утврђивање квалитета и квантитета, амбалажу, гаранцију продавца, последице неизвршења уговора, могућност раскида уговора, вишу силу и друге основе искључења одговорности, могућност ревизије уговора, надлежност суда или арбитраже за регулисање односа из уговора, евентуалне резерве у погледу добијања увозне или извозне дозволе, коначне одредбе о ступању уговора на снагу, броју примерака уговора.

Уговори о продаји у привреди имају облигационоправно, а не стварноправно дејство. То значи да купац стиче право својине над робом тек кад продавач изврши обавезу испоруке, а не моментом закључења уговора.

1.2 Роба као предмет утвора

Под робом се, у смислу продаје у привреди, подразумева производ људског рада који задовољава неку људску потребу, али није намењен непосредној потрошњи произвођача него размени на тржишту.

Роба је покретна ствар. Изузетно, уговор о продаји у привреди може да се односи на непокретну ствар, под условом да за уговараче представља предмет њиховог пословања или да је у вези са предметом њиховог пословања.

Роба која се продаје мора да буде ствар у промету. Уговор о продаји ствари ван промета је ништав. Постоје и ствари које су у ограниченом промету. За продају таквих ствари важе посебна правила.

Продавац може да прода и туђу ствар. Такав уговор је пуноважан, али ако због тога продавац не буде у могућности да изврши испоруку, или купац буде изложен евикцији (одговорност за скривене мане ствари) после испоруке, продавац ће дуговати купцу накнаду штете.

Врста робе мора да буде у уговору прецизно одређена. Ако је у уговору алтернативно означено више врста роба, право избора која ће роба бити испоручена припада продавцу, ако друкчије није уговорено.

Количина робе може да буде прецизно одређена (бројем комада, масом или запремином, у зависности од врсте и обичаја у привредном промету), оквирно (употребом израза "од...до", "најмање...највише", "око", "отприлике"), односно на начин да је одредива (уговорне стране се позову на количину утврђену неким ранијим уговором).

Уговорена количина робе која се мери вагањем узима се "бруто за нето", а маса робе која се мери запремином узима се по просторним јединицама са шупљинама. То значи да је у уговореној маси робе која се мери вагањем обухваћена не само нето маса робе, него и маса амбалаже у коју је роба упакована.

Квалитет робе може бити одређен на разне начине: путем одређених императивних прописа (случај са животним намирницама) или помоћу обавезних стандарда. Где се утврђују својства, техничко-технолошке и друге особине које мора да има одређена роба. У оба случаја ради се о императивним правилима о квалитету.

Ако квалитет робе није прописан, тада уговорне стране могу слободно да га одреде на разне начине: узорком или моделом, спецификацијом (купцу се оставља могућност да након закључења уговора одреди квалитет); изразима "уобичајени квалитет" (роба мора имати својства која се уобичајено траже у месту продавца у промету таквом робом), "таква - каква" (испорука се врши са одређеног места, али без пребирања и издвајања делова бољег квалитета), "виђено - одобрено" (купац прегледао робу пре закључења уговора и пристао на њен квалитет).

Ако квалитет робе није ни прописан ни уговорен, онда ће се одредити применом два узанс правила. Прво, ако је продавцу при закључењу уговора била позната или му је морала бити позната сврха за којује роба намењена, продавач мора

испоручити робу таквог квалитета који одговара тој сврси. Друго, ако продавцу сврха није била позната, нити му је морала бити позната, роба не може бити испод средњег квалитета.

1.2.1. Обавеза продавца да испоручи робу

Уобичајено, испорука се врши тако што продавац предаје робу купцу. Међутим, испорука се не мора увек састојати у предаји робе. У неким случајевима купцу роба није предата, а ипак се сматра да је продавац извршио испоруку (случај дистанционе продаје). Обрнуто, не сматра се да је извршена испорука ако је купцу роба предата без неопходне техничке документације.

Због тога код уговора о продаји у привреди под појмом "испорука робе" треба подразумевати све оне радње које је продавац дужан да обави у уговорено време и на уговореном месту, сходно уговору и природи посла, како би купац могао да прими испоруку. Разуме се да роба не сме да има неке материјалне и правне недостатке. У супротном, не сматра се да је продавац уредно извршио обавезу испоруке.

Место испоруке регулише се најчешће уговором. Али, уговор о продаји робе је пуноважан и кад у њему није означено место испоруке. У таквом случају испорука се има извршити у месту у коме је продавац у часу закључења уговора имао седиште.

Ако обе уговорне стране имају седиште у истом месту, испорука се врши на складишту продавца у том месту. Ако продавач има више складишта у месту где треба извршити испоруку, он ће одредити складиште у коме се испорука има извршити.

Кад купац и продавац имају седишта у различитим местима, испорука се има извршити на утоварној станици, у луци укрцаја или на пристаништу у месту продавца. Ипак, ако су утоварна станица, лука укрцаја или пристаниште на коме би се имала извршити испорука удаљени више од десет километара од складишта продавца, испорука се има извршити на његовом складишту. Ово значи да ако друкчије није уговорено, купац сноси трошкове превоза робе, с тим што је продавац дужан да испоруку изврши предајом робе превозиоцу.

Ако је предмет уговора индивидуално одређена ствар, онда се испорука има извршити у месту где се она налази у тренутку закључења уговора или у месту где треба да буде произведена, ако обе уговорне стране знају где се роба налази или где треба да буде произведена. Када се ради о испоруци генеричне ствари која се према уговору има узети из одређеног стоваришта или масе, испорука се извршава у месту где се то стовариште или маса налази у моменту закључења уговора.

Време испоруке регулише се уговором на различите начине. Може да се одреди прецизан датум испоруке, у ком случају се испорука врши на тај дан, чак и кад тај дан пада у недељу. Такође, може се одредити да се испорука врши по протеку одређеног времена (у погледу рачунања рокова испоруке примењују се следећа правила: кад је рок одређен у данима, у рок се не рачуна дан у који пада догадај

од кога рок почиње тећи, тако да рок почиње тећи од наредног дана; кад је рок одређен у недељама, испорука се има извршити онога дана последње недеље који по називу одговара дану када се десио догађај од кога рок почиње да тече; кад је рок одређен у месецима или годинама, испорука се има извршити онога дана последњег месеца који својим датумом одговара дану у који се десио догађај од кога је рок почео тећи, а ако у том месецу таквог дана нема онда последњег дана тог месеца). Као дан од којег се почиње рачунати рок по протеку којег је продавац дужан да испоручи робу обично се узима дан закључења уговора. Али, може се уговорити да то буде дан када је продавац примио обавештење да је купац у његову корист отворио акредитив ради плаћања цене, или дан када је од купца добио амбалажу потребну за паковање робе. Код оквирног одређења рока испоруке, ако друкчије није уговорено. сматра се да право избора дана испоруке унутар тог рока припада продавцу, осим кад из околности случаја произлази да је одређивање датума испоруке унутар овог рока остављено купцу. О изабраном дану испоруке мора се благовремено обавестити друга уговорна страна. Ако овлашћена страна није одредила дан испоруке, као дан испоруке сматра се последњи дан рока предвиденог уговором за извршење. Рок испоруке може бити одређен и употребом израза "промптно", "брзо", "хитно". То значи да је продавац дужан да изврши испоруку у року од осам дана од дана закључења уговора.

Ако време испоруке робе није одређено уговором, тада је продавац дужан да изврши испоруку у разумном року после закључења уговора, с обзиром на природу робе и на остале околности.

Испорука индивидуално одредених ствари врши се на начин који одговара околностима сваког конкретног случаја.

Испорука ствари одређених по роду врши се њиховим издвајањем на јасан начин, ради отпреме, на складишту продавца, односно предајом превозиоцу или шпедитеру, ради превоза до купца (дистанциона продаја). Када се ради о роби која представља једну целину из које се део намењен купцу може издвојити тек када је он преузме, испорука се сматра извршеном ако је продавац предузео све остало што је потребно да се купцу омогући преузимање и ако је позвао купца да је преузме.

1.2.2 Прелаз ризика и трошкова за продату робу са продавца на купца

Ризик случајне пропасти ствари или оштећења ствари сноси продавац до предаје ствари купцу, а са предајом ствари ризик прелази на купца. У смислу овог правила, случај је сваки догађај који се деси независно од активности уговорних страна. Отуда, ако је штета настала услед радње неког трећег лица, такву штету до предаје ствари сноси продавац, а после тога она погађа купца. Обрнуто, ако је оштећење или уништење ствари резултат радње једне уговорне стране, јасно је да се не може рећи да је у питању случајна штета. Зато за такве ситуације не важи ово опште правило о прелазу ризика него читав низ других правила, у зависности од околности коикретног случаја.

Уз ово опште правило о преласку ризика са продавца на купца, за неке ситуације важе и посебна правила. На пример, кад је купац због мане робе раскинуо уговор о продаји или затражио замену испоручене робе, на њега, без обзира на то што му је роба предата, није прешао ризик за њену случајну пропаст или оштећење. Или, ако испорука робе није извршена због купчеве доцње, ризик прелази на купца у часу када је запао у доцњу.

1.3 Цена као елемент уговора

Дуго времена важило је правило да куповна цена мора да буде одређена у уговору, или да се бар на основу елемената из уговора може одредити. Да би се омогућило брже одвијање привредног промета усвојено је решење према коме уговор о продаји у привреди може да буде закључен и ако у њему није одређена цена, нити се у њему налазе елементи на основу којих је могуће одредити цену. У таквом случају купац је дужан да плати цену коју је продавац редовно наплаћивао у време закључења уговора, а у недостатку ове, разумну цену. Под разумном ценом подразумева се текућа цена у време закључења уговора, а ако се она не може утврдити, онда суд утврђује цену водећи рачуна о околностима конкретног случаја. Ова правила могу да се примене само ако се уговарачи нису споразумевали о цени. У супротном, ако су преговарали о цени, али се нису споразумели, уговор није закључен.

Цена може да буде одређена или одредива. Одређена цена може бити непроменљива или променљива.

Непроменљива цена је цена која је изражена одређеним бројем новчаних јединица. Ту цену могу да одреде сами уговарачи или да буде прописана од надлежног органа. Изузетно, она може да се мења ако се уговарачи тако споразумеју или ако су се околности на тржишту тако промениле да се једна уговорна страна може позвати на клаузулу rebus sic stantibus.

Променљива цена постоји кад је у уговору утврђен износ цене, с тим што је предвиђено да се тај износ може касније променити, ако се промене околности на основу којих је одређена цена. Оваква цена може да буде одређена само у уговорима који имају за предмет ствари које не постоје у време закључења уговора.

Одредива цена је цена чија висина зависи од одређених фактора који су предвиђени уговором. Тако, може се уговорити да ће купац бити дужан да плати продавцу текућу цену (цена утврђена званичном евиденцијом на тржишту места продавца у време када је требало да уследи испуњење), или цену која ће зависити од квалитета робе који ће бити утврђен вађењем узорка. Уговарачи се могу споразумети да цену накнадно одреди неко треће лице. Ако треће лице не одреди цену, а уговарачи се не сагласе накнадно о цени нити уговор споразумно раскину, сматраће се да купац дугује разумну цену.

У уговор се не може унети клаузула којом се одређивање цене оставља на вољу једном уговарачу. У таквом случају сматра се као да клаузула није уговорена, а купац дугује цену као у случају кад она у уговору није одређена.

Ако није друкчије уговорено, цена важи за нето тежину робе без сконта. То значи да цена не обухвата амбалажу, као ни одбитак који према уговору или обичајима у привреди продавац одобрава купцу ако изврши обавезу плаћања пре доспелости.

Пошто није платио амбалажу, купац је дужан да је врати продавцу. Таква обавеза не постоји ако се ради о амбалажи која је намењена за једнократну употребу, или ако је у уговор унета одговарајућа клаузула: „амбалажа гратис", „амбалажа урачуната".

Цена не обухвата, нити се од ње могу одбити, трошкови које купац има у вези са плаћањем цене (банкарска провизија) или са пријемом испоруке. Такође, купац сноси трошкове увозног царињења и увозне царине.

Продавац је дужан да сноси трошкове, које не може да одбије од цене, у вези са припремањем робе за испоруку (трошкови паковања) или у вези са увозним царинама и трошковима увозног царињења.

1.3.1 Обавеза купца да плати цену за купљену робу

Купац је дужан да плати цену у месту седишта продавца. То значи да трошкови плаћања цене падају на терет купца и да се плаћање сматра извршеним тек кад вирмански налог стигне у место седишта продавца.

Ако продавац захтева од купца да изврши плаћање у неком другом месту, или да изврши неком другом лицу, тада повећани трошкови плаћања падају на терет продавца.

Уговором може бити одређено да ће купац платити цену одмах када му роба буде испоручена (продаја у готовом), пре него што му роба буде испорчена (пренумерациона продаја), после испоруке робе (продаја на кредит).

Купац и продавац могу време плаћања цене одредити и изразом „одмах" или „промпт". То значи да је купац дужан да плати цену првог радног дана по пријему фактуре, а ако је робу примио после пријема фактуре, онда првог радног дана по пријему робе.

Ако време плаћања цене није уговорено, купац је дужан да плати цену у року од осам дана од пријема фактуре, а ако је робу примио пријема фактуре, онда у року од осам дана од пријема робе. Кад купац није од продавца примио фактуру, он ће сам извршити обрачун цене. А, ако купац није могао сам да одреди цену. па је затражио од продавца да му пошаље фактуру али овај то није учинио, купац пада у доцњу тек кад је продавац поднео тужбу ради плаћања цене.

Купац који није могао одмах по пријему робе, или у уобичајеном року за плаћање цене, утврдити количину и квалитет робе, може одложити плаћање цене до првог радног дана по извршеном утврђивању.

Цена се плаћа у динарима, и то тако што се даје налог носиоцу платног промета да износ цене пренесе са жиро-рачуна купца на жиро-рачун продавца. Уместо безготовинског преноса средстава са једног на други рачун, купац и продавац се могу споразумети да се плаћање изврши чеком, путем акредитива или откупом робних докумената.

Кад је уговорено плаћање путем акредитива. банка по налогу купца ставља продавцу на располагање одређени износ новца. Ако у погледу отварања акредитива уговор не одређује друкчије, купац је дужан да: прибави неопозиви акредитив платив продавцу код уговором одређене банке; акредитив мора бити отворен најкасније петнаест дана пре уговореног рока испоруке, а ако је време од закључења уговора до рока испоруке краћи од петнаест дана, онда без одлагања; акредитив мора да покрива цену за највећу количину робе коју продавац према уговору може да испоручи; акредитив мора важити најмање петнаест дана рачунајући од последњег дана одређеног уговором за извршење испоруке.

Кад је уговорено плаћање уз откуп робних докумената, продавац је дужан да документе којима доказује да је извршио обавезу испоруке робе преда банци која је одређена уговором о продаји робе. Купац ће тој банци уплатити цену. а банка ће му предати документе. Од тог момента купац може од превозиоца или складиштара да преузме робу, или може са њом даље да располаже.

Обичај је да продавац из уговора о продаји у привреди преда купцу уз робу и рачун. Код трговине на мало продавац је обавезан да изда фактуру.

Фактура се саставља у складу са уговором о продаји. Ако у фактуру продавац једнострано унесе услове плаћања, таква фактура неће обавезивати купца чак ни онда кад је прими а не стави приговор. Ипак, у интересу правне сигурности, ово правило се коригује допунским, према којем купца ипак обавезују они услови плаћања и други услови које је унео продавац у фактуру који су неопходни за извршење уговора и који су у складу са осталим одредбама уговора, ако купац не стави приговор на фактуру у кратком року по њеном пријему.

Приговор на фактуру мора бити конкретан и учињен на сигуран начин. Ако је купац приговорио само појединим ставкама фактуре, он не може одбити исплату износа којима није приговорио, нити продавац може одбити пријем тих износа.

Ако продавац једнострано унесе у фактуру услове који су за њега неповољнији, купац је дужан, у сладу са начелом савесности и поштења, да стави приговор и на такву фактуру. У поступку по приговору, продавац и купац ће утврдити да ли је у питању грешка или је продавац намерно унео у фактуру неку погодност за купца.

1.3.2 Права продавца ако купац не плати цену

Купац који није платио цену за купљену робу у време које је одређено уговором о продаји, или у време које је уобичајено ако ово питање није уређено уговором, пада у дужничку доцњу. У таквом случају продавац може по свом избору захтевати од купца да плати цену или може изјавити да раскида уговор о продаји. Право да раскине уговор о продаји због неплаћања цене продавац има само ако је купцу претходно оставио примерени накнадни рок за плаћање, па купац није извршио своју обавезу ни у том року. Продавац не мора да остави купцу накнадни рок за плаћање цене само ако из купчевог држања произлази да он своју обавезу неће извршити ни у накнадном року.

И уједном и у другом случају, без обзира на то за које се право определио, продавац може захтевати од купца камату и накнаду штете.

Ако се продавац определио за раскид уговора, отпао је правни основ по којем је купац стекао робу. Због тога продавац може од купца захтевати враћање робе. Међутим, најчешће захтев је беспредметан, јер је купац у међувремену прерадио или препродао робу коју је примио од продавца. У таквом случају купац ће бити дужан да уместо враћања робе накнади продавцу вредност постигнутих користи, с тим што на продавцу лежи терет доказивања које су то користи.

1.4 Недостаци (мане) робе и одговорност

Када се изврши испорука робе потребно је утврдити да ли је она саобразна закљученом уговору. Преглед, по правилу, врши купац. Купац је дужан да стави приговор продавцу, како би према њему имао одредена права, ако прегледом робе утврди неки недостатак. Ако су приликом испоруке робе купац и продавац били присутни, онда они заједнички утврђују квалитет и квантитет робе. У таквом случају једино скривене мане робе које су се појавиле после испоруке утврђује сам купац.

Продавац, независно од купца, може и сам извршити преглед да ли роба у тренутку испоруке има тражена својства. На тај начин он обезбеђује доказе о стању робе у тренутку испоруке, за случај да касније искрсне спор са купцем.

Преглед робе може да изврши и неко треће лице, које могу и заједнички да ангажују уговорне стране.

Преглед робе може да изврши и стручна комисија ако се тако споразумеју уговорне стране, или ако тако одлучи једна страна а у циљу добијања сигурног доказа о стању робе. Комисијски преглед робе је обавезан када купац или продавац утврђују количину робе са превозиоцем или отпремником, а они одбију да утврде количину, или да издају исправу о утврђеној количини; када се утврђивање количине врши на складишту продавца без присуства купца, или на складишту купца без присуства продавца.

Када се количина или квалитет утврђују комисијски, саставља се записник у коме се констатује: начин на који је роба идентификована; утврђена количина и њена својства, односно мане; име, занимање и адреса чланова комисије, стручњака и сведока који су учествовали у раду. Записник потписују уговорне стране, чланови комисије, стручњаци и сведоци.У случају спора, комисијски записник има снагу оборивог доказа.

Купац је дужан да примљену робу прегледа или да је да на преглед чим је то према редовном току ствари могуће. Купац који није поступио по овом правилу неће на време уложити приговор да роба има недостатке, па ће се сматрати да је роба саобразна уговору. Ипак, ако је даље отпремио робу без претовара, а продавцу је приликом закључења уговора таква могућност била позната, онда се преглед може одложити док она не стигне у ново место одредишта. Купац мора у таквом

случају обавестити продавца о недостацима ствари чим за њих сазна. Преглед се може одложити и онда када продавац није доставио исправе које су за ту сврху потребне. Али, купац је дужан да опомене продавца да му исправе без одлагања достави. Једино кад се ради о роби у квару или о лако покварљивој роби, купац мора утврдити квалитет без обзира на то што му продавац није доставио исправе које су за ту сврху потребне.

Место прегледа робе је оно у коме је извршена испорука робе. Али, уговором се ово питање може и друкчије регулисати. Може се уговорити да ће количина и квалитет робе бити утврдени у месту купца, без обзира на то где се врши испорука. или да ће се извршити на складишту продавца.

Ако место испоруке није погодно за преглед, онда га треба извршити у месту где је то разумно могуће.

Утврђивање количине робе врши се вагањем, мерењем или пребројавањем, а све зависно од врсте робе о којој се ради. Утврђивање квалитета робе врши се на начин који је уобичајен с обзиром на врсту робе у питању: стручним прегледом робе, упоређивањем робе са узорком, хемијском анализом, физичким мерењем или вађењем узорка. Сваки метод се може употребити, па чак и онда када није предвиђен уговором.

У случају испоруке велике количине робе, контрола квалитела се врши „штих пробом". Недостаци који на тај начин нису утврђени имају се сматрали као скривене мане.

Трошкове вагања, мерења и пребројавања сноси продавац. Трошкове утврђивања квалитета робе сноси купац. Међутим, ако је прегледом утврђено да испоручена роба има такве недостатке за које продавац одговара, купац има право да захтева од продавца да му накнади трошкове у вези са прегледом робе.

Ако је прегледом робе утврђено да роба има материјалне недостатке, или да је испоручена мања или већа количина робе од уговорене количине, купац је дужан да стави приговор, односно рекламацију. Рекламација мора да буде благовремена, конкретна и упућена на сигуран начин.

Када се ради о видљивим манама, купац је дужан да о таквој мани обавести продавца без одлагања по извршеном прегледу робе (врши се чим је то према редовном току ствари могуће). Када се ради о скривеним манама (мане које су се показале тек после пријема робе), купац је дужан да о таквој мани обавести продавца без одлагања након што је недостатак открио. Крајњи рок у коме купац може ставити рекламацију продавцу због скривених мана ствари је шест месеци од дана испоруке. Уговором о продаји овај рок може бити продужен.

Кад је испоручена већа количина робе од уговорене количине, купцу се оставља разумни рок у коме може да изјави да вишак робе одбија.

Кад је у питању испорука мање количине робе од уговорене количине, важи правило да ће купац платити цену само за ону количину коју је стварно примио.

У погледу недостатака које роба има, обавештење мора да буде одређено. Купац је дужан да позове продавца да прегледа робу, да му омогући преглед.

Продавац није дужан да прихвати позив купца и да изврши преглед робе. Он то неће учинити када има чврсте доказе о стању робе у часу када је била извршена испорука.

Рекламација може да се учини и усмено, с тим што ће таква рекламација производити правно дејство само ако у случају спора купац може доказати да је учињена благовремено и јасно.

Купац губи права која има према продавцу због материјалних недостатака робе ако рекламацију није учинио благовремено и уредно.

Кад је купцу испоручена већа количина робе, па он у разумном року није о томе обавестио продавца, сматраће се да је сагласан да прими целу испоручену количину.

Ако је купцу испоручена мања количина робе од уговорене, а не стави приговор, он једино неће имати право на накнаду оне штете која је настала због тога што на време и уредно није обавестио продавца да му је испоручена мања количина робе.

У одређеним случајевима и поред протека законом установљених рокова за обавештавање, купац неће изгубити права према продавцу:

- у случају скривених мана;
- ако је ствар купљена уз гаранцију, а гарантни рок је дужи од рока за рекламацију;
- када му је испоручена роба друге врсте, а не она која је уговорена;
- када је уговорено да ће цена зависити од квалитета робе, и
- када је продавац знао или морао да зна за мане робе.

1.4.1 Одговорност продавца за мане робе

Купац има одређена права према продавцу због материјалних недостатака робе, али потребно је да буде испуњено више услова: потребно је да је роба имала материјални недостатак, да је тај недостатак постојао у часу преласка ризика за робу на купца, да је купац своја права према продавцу остварио у одређеном року. Потребно је да је купац обавестио продавца о недостатку.

Не тражи се да је продавац крив заману робе. Купац ће имати одређена права према продавцу и кад продавцу није било познато, нити му је могло бити познато, да роба има мане. Ако је продавац знао за недостатак, купац ће имати права према продавцу чак и ако ствар није прегледао без одлагања, и ако није ставио приговор, као и кад се недостатак показао по протеку шест месеци од предаје ствари.

Сматра се да роба има материјални недостатак: ако нема потребна својства за њену редовну употребу или промет; ако нема својства за нарочиту употребу за коју је купац набавља, а која је била позната продавцу или му је морала бити позната; ако нема својства и одлике које су изричито или прећутно уговорене; ако није саобразна узорку или моделу.

Сматра се да купац нема никаква права према продавцу, иако роба има мане, када се ради о незнатном материјалном недостатку (само ако уговор садржи

клаузулу „без толеранције у погледу квалитета" или сличну клаузулу, купац може одбити да прими робу, и захтевати од продавца да му испоручи другу робу, и кад разлика у квалитету не прелази границу уобичајеног одступања); када су недостаци у часу закључења уговора били познати купцу или му нису могли остати непознати; када су мане пролазне, без утицаја на могућност употребе ствари; када је ствар продата на принудној јавној продаји.

Када је продавац испоручио купцу робу друге врсте, а не уговорену робу, сматра се да продавац уопште није испоручио робу. У таквом случају купац није дужан да стави приговор.

Продавац одговара само за оне материјалне недостатке робе које је она имала у часу преласка ризика на купца. Пошто ризик случајне пропасти или оштећења робе прелази са продавца на купца у часу предаје робе, треба закључити да одговорност продавца за материјалне недостатке постоји ако је роба била манљива у часу када се сматра да је извршена испорука робе купцу, осим ако питање преласка ризика није уговором друкчије регулисано.

Продавац одговара и за оне материјалне недостатке робе који су се појавили после испоруке робе купцу ако су последица узрока који је постојао пре испоруке. У таквом случају у питању је скривени недостатак робе. Исто тако, продавац одговара и за оне материјалне недостатке робе који су се појавили после испоруке робе а који су настали због тога што уз робу није било приложено неопходно техничко упутство од значаја за исправну употребу робе.

Одговорност продавца се пооштрава ако је дао купцу посебну гаранцију за квалитет робе, и то у два правца. Прво, таквом гаранцијом продавац може продужити рок за приговор у погледу скривених недостата робе и за време дуже од шест месеци. И друго, гаранцијом продавац робе може купцу дати одређена права и за случај да су материјални недостаци робе резултат узрока који су се појавили после преласка ризика на купца, за које продавац иначе не одговара.

Обавезе продавца према купцу престају по истеку једне године рачунајући од дана одашиљања обавештења да роба има материјални недостатак.

Купац који је благовремено обавестио продавца о постојању недостатака може и после протека овог рока, истаћи захтев да се цена робе снизи или да му се накнади штета. Купац ће истаћи овакав захтев као приговор против захтева продавца да му исплати цену.

На истек рока у коме купац може остваривати своја права не може се позивати продавац који се понашао несавесно, односно непоштено (случај када продавац обећава купцу да ће извршити оправку или замену ствари са манама, због чега купац не поднесе тужбу на време).

1.2 Права купца ако му је испоручена роба са недостацима

Купац може, ако му је испоручена роба лошијег квалитета, да захтева од продавца да недостатак отклони, да му преда другу ствар без недостатака, да захтева снижење цене, да раскине уговор.

О учињеном избору купац може да обавести продавца већ у рекламацији. Крајњи рок у коме купац може извршити избор је годину дана од дана одашиљања обавештења продавцу о манама ствари, јер по истеку тог рока права купца према продавцу се гасе па би и избор био беспредметан.

Ако ствар има материјални недостатак, купац може да захтева од продавца да отклони утврђенуману.

Кад продавац није поступио по захтеву купца и није извршио оправку ствари, купац може сам да изврши потребне радње и захтева од продавца накнаду штете, или може раскинути уговор, или може захтевати смањење цене.

Купац може да захтева замену под условом да је предмет уговора роба која је одређена по роду, ако ствар има неки крупнији недостатак (ако би просечан купац примио ствар и поред њених недостатака због којих купац у питању захтева замену ствари, захтев за замену не би требало усвојити, а купац би се морао задовољити снижењем цене или оправком ствари), ако је ствар у оном стању у коме је била у моменту испоруке, ако такав његов захтев није неразуман с обзиром на околности конкретног случаја.

Због материјалних недостатака купац може захтевати снижење уговорне цене у оној сразмери за колико је вредност свари услед њених недостатака мања од вредности коју би имала да је испоручена у исправном стању.

Раскид уговора. Кад је утврђено да постоји материјални недостатак купац може изјавити да раскида уговор о продаји. Раскид треба да буде крајња мера која купцу стоји на располагању. Зато у погледу овог права купца постоје три ограничења: купац је дужан да остави продавцу накнадни примерени рок да отклони недостатке робе; купац не може да раскине уговор ако је располагао робом када део робе има недостатке, и купац може да раскине уговор само у погледу тог дела.

2. УГОВОР О ПОСРЕДОВАЊУ

2.1 Појам и предмет уговора

Уговор о посредовању у привреди је уговор којим се посредник обавезује да ће настојати да нађе и доведе у везу са налогодавцем одговарајуће лице ради преговарања о закључењу одређеног уговора, а налогодавац се обавезује да ће посреднику исплатити накнаду, ако уговор буде закључен.

За посредовање се још користе изрази „мешетарење" или „сензалство". У нашим старим изворима права и теоријским делима посредник је означаван као „мешетар" или „сензал".

Основна сврха посредовања је олакшавање закључивања других уговора на основу којих се одвија промет робе или вршење привредних услуга. Наиме, постоје ситуације у којима би једно лице желело да закључи одређени уговор,

али му околности на тржишту нису довољно познате. Оно не зна коме да упути понуду, и како да одреди састојке понуде, да би се могло надати да ће је понуђени прихватити. Такво лице може да затражи од посредника да му помогне да обави намеравани посао. За пружену услугу ће налогодавац морати посреднику да плати накнаду, али ће зато уштедети у времену и трошковима. Осим тога, посредник може помоћи налогодавцу да уговор за који је овај заинтересован буде састављен на стручан начин.

Најчешће се посредовање користи у вези са закључењем уговора о продаји. Али, може се користити и приликом закључења било које друге врсте уговора у привреди (уговора о осигурању, уговора о грађењу, итд.).

2.2 Битни елементи уговора

Уговором о посредовању мора увек бити тачно одређено ради којег или којих уговора посредник треба да нађе налогодавцу одговарајућег пословног партнера. Посредник само доводи у везу налогодавца и треће лице, али не закључује уговор са трећим лицем, ни у своје име нити у име налогодавца. Сам налогодавац одлучује да ли ће закључити уговор са лицем са којим га је посредник довео у везу.

Уговор о посредовању разликује се од уговора о трговинском заступању. За разлику од трговинског заступника, посредник никад не може да има овлашћење да закључује уговоре са трећим лицима у име и за рачун налогодавца. Такође, кад ни трговински заступник нема то овлашћење, него само посредује за свог налогодавца, опет између посредовања и заступања постоје значајне разлике. Прво, док је заступање увек трајни однос, посредовање се односи на закључење једног или неколико тачно одређених уговора, и закључењем тих уговора престаје. Друго, док заступник има обавезу да штити интересе налогодавца, посредник мора да буде непристрасан. Он мора да штити и интересе налогодавца, и интересе трећег лица са којим је налогодавца довео у везу. Треће, заступник не може приликом закључења уговора заступати обе уговорне стране (осим изузетно). Посредник, међутим, може посредовати и на основу налога који је добио од обе стране.

Накнада за посредовање не мора бити уговорена. Ипак, посредник и у таквом случају има право на накнаду, ако је посредовање било успешно.

2.3 Особине уговора

Уговор о посредовању је двострано обавезујући и теретни уговор. За закључење уговора не захтева се писана форма. Често је за закључење таквог уговора довољно ћутање посредника на налог налогодавца да изврши одређено посредовање.

Посредник предузима по налогу налогодавца фактичке а не правне радње. Због тога уговор о посредовњу има знатне сличности са уговором о делу. У погледу накнаде за трошкове посредника, закон упућује на сходну примену правила о уговору о делу.

2.4. Обавезе посредника

2.4.1 Обавеза да тражи одговарајућег сауговарача за налогодавца

Посредник је са пажњом доброг стручњака дужан да тражи прилику за закључење уговора за који је налогодавац заинтересован, и да укаже на њу налогодавцу. Посредник одговара за штету ако ову обавезу није извршио уредно, или ако је налогодавца довео у везу са лицем за које је знао или морао да зна да неће моћи извршити обавезу ако уговор буде закључен. Штета се може састојати у износу који је налогодавац платио лицу са којим је закључио уговор посредством посредника, а које није извршило своју уговорну обавезу нити је вратило примљени новац. Или, одговараће за штету купцу посредник који је посредовао ради закључења уговора са продавцем за кога је знао да не располаже робом за коју је купац заинтересован.

Ако је посредник са дужном пажњом настојао да нађе одговарајућег пословног партнера за налогодавца, али у томе није успео, или ако ниједно од лица која је довео у везу са налогодавцем није прихватило да закључи уговор, посредник не одговара. Он једино неће имати право на накнаду. То значи да обавеза посредника да тражи одговарајућег пословног партнера за налогодавца има карактер облигације средства. Као и трговински заступник, посредник преузима обавезу да ће радити, али не гарантује за резултат.

Приликом обављања послова посредовања, посредник је дужан да се придржава налога друге уговорне стране. Налогодавац може, на пример, одредити круг лица међу којима посредник треба да посредује, или, обрнуто, може одредити круг лица која не долазе у обзир као партнери за преговоре.

Налогодавац није дужан да приступи преговорима за закључење уговора са лицем које је посредник нашао. Ако је приступио преговорима, налогодавац може понудити трећем лицу закључење уговора под условима који се разликују од оних које је саопштио посреднику и које је посредник пренео трећем лицу. Али, у таквим случајевима, ако је поступио несавесно, налогодавац одговара посреднику за штету. Та штета се, пре свега, састоји у накнади коју је посредник изгубио због тога што налогодавац није закључио уговор са трећим лицем, али може да буде и знатно већа. Ако налогодавци једног посредника буду чешће одбијали да закључују уговоре са партнерима које је пронашао посредник, трећа лице ће изгубити поверење у таквог посредника и њему ће бити онемогућен рад.

Налогодавац може у сваком тренутку, све до закључења уговора са трећим лицем, да опозове налог за посредовање, ако се тог права уговором није одрекао. Налогодавац који је опозивајући налог поступио противно начелу савесности и поштења, дугује посреднику накнаду штете. Уговором о посредовању може бити одређено да посредник и у случају опозивања налога има право на пуну накнаду.

Кад је тако посебно уговорено, посредник који је нашао одговарајућег партнера за налогодавца дужан је да посредује у преговорима и да настоји да уговор буде закључен.

2.4.2 Обавеза да обавештава налогодавца

Посредник је дужан да обавести налогодавца о свим околностима од значаја за намеравани посао. На пример, дужан је да обавести налогодавца о тржишној цени за робу коју налогодавац намерава да прода посредством посредника.

Посредник је дужан да пренесе налогодавцу обавештења које је примио од трећег лица са којим је ступио у везу ради закључења намераваног уговора,

У пракси се срећу и такви случајеви у којима налогодавац тражи од посредника само да га обавести о неким околностима у вези са послом који налогодавац намерава да обави. Налогодавац не тражи од посредника да посредује приликом закључења одређеног уговора. У таквом случају није у питању посреднички однос и не могу бити примењена правила која важе за уговоре о посредовању. Поред осталог, то значи да посредник стиче право на накнаду одмах кад је дао тражено обавештење, а не тек кад је налогодавац закључио уговор са трећим лицем.

Посредник не води рачуна о извршавању уговора који је закључен његовим посредовањем. Ипак, у складу са начелом савесности и поштења, он је и после закључења уговора између налогодавца и трећег лица дужан да обавештава налогодавца о околностима које за овога могу бити од значаја.

2.4.3. Обавеза да поступа по налозима налогодавца

Посредник је дужан да се придржава налога које му је дао налогодавац. Он неће поступити само по оним налозима који доводе у питање његову непристрасност.

2.4.4 Обавеза да штити интересе обе стране између којих посредује

Посредник је дужан да се са пажњом доброг стручњака стара не само о интересима налогодавца, него и о интересима трећег лица са којим је налогодавца довео у везу. Мада је у уговорном односу само са налогодавцем, и од налогодавца прима накнаду за своје услуге, посредник не сме бити пристрасан.

Ово је крупна разлика између посредовања и других сличних послова, као што су трговинско заступање и комисион. Заступник и комисионар су дужни да се старају само о интересима свог налогодавца. Међутим, посредник мора да буде непристрасан и објективан, јер то произлази из саме сврхе посредовања. Посредовање може да функционише само ако трећа лица имају поверења у посредника.

Посредник одговара за штету и трећем лицу са којим је ступио у везу, ако је посредовао за лице за које је знао или морао да зна да неће моћи да изврши уговорене обавезе."

Пошто посредник мора да води рачуна о интересима и једне и друге стране, а не само о интересима налогодавца, дозвољено је да посредник посредује за обе

уговорне стране из уговора који се закључује његовим посредовањем. Такав ће случај постојати ако су се код посредника стекли налози за посредовање и од продавца и од купца.

2.4.5 Обавеза да чува посредничку тајну

Ова обавеза посредника протеже се у два правца.

С једне стране, посредник мора пред трећима да чува као тајну оне податке које је сазнао приликом посредовања у закључењу одређеног уговора. Посредник одговара за штету која би за налогодавца настала због тога што је без дозволе налогодавца обавестио неког ко није потенцијални пословни партнер налогодавца о садржини налога, о преговорима или о условима закљученог уговора.

С друге стране, посредник не сме да обавести налогодавца и лице са којим је налогодавца довео у везу о условима других уговора приликом чијег је закључења посредовао. Посредник може овим лицима пружати само општа обавештења о стању на тржишту, а не и обавештења о појединим пословима.

Разуме се да ће и општа обавештења о стању на тржишту која посредник сме да даје бити одраз његових искустава из појединих послова, само што он те појединачне послове не сме да открије.

Обавеза посредника да чува посредничку тајну траје и након што је уговор о посредовању и уговор приликом чијег закључења је он посредовао извршен.

2.4.6 Обавеза да води посреднички дневник

Посредник у привредним пословима дужан је да у посебну књигу, тзв. посреднички дневник, упише све податке о уговорима који су закључени његовим посредовањем. Посреднички дневник се мора водити уредно и ажурно.

Као извод из посредничког дневника, посредник издаје посреднички лист. Наиме, кад његовим посредовањем буде закључен уговор, посредник је дужан да изда уговорним странама посреднички лист и да га потпише. Посреднички лист служи као доказ о закљученом уговору.

Посреднички лист се обично издаје у три примерка: за налогодавца, за треће лице и за посредника. Пошто је посредник дужан да се понаша непристрасно и да штити интересе не само налогодавца него и налогодавчевог сауговарача, он је дужан да посреднички лист састави у свему према закљученом уговору, чак и што се тиче састојака уговора који нису у складу са интересима његовог налогодавца.

Корисно је ако посредник у свој дневник унесе и податке о оним налозима за посредовање по којима налогодавац није закључио уговор са лицем које је посредник нашао. Јер, и у вези са таквим случајевима могући су спорови, како између преговарача тако и између налогодавца и посредника, у којима посреднички дневник може послужити као доказно средство.

2.4.7 Обавеза чувања узорака

Кад је квалитет робе из уговора о продаји, који је закључен преко посредника, одређен узорком, купац и продавац се могу споразумети да узорак предају на чување посреднику. У пословној пракси се сматра да је, у случају кад постоји већи број узорака, аутентичан онај узорак који чува посредник. Посредник је дужан да узорак који му је поверен чува са пажњом доброг стручњака.

2.4.8 Обавеза да прими испуњење обавезе од трећег лица

Ова обавеза посредника постоји само ако је тако изричито одређено у уговору о посредовању. Наиме, налог за посредовање не садржи овлашћење за посредника да за налогодавца прими испуњење обавезе из уговора закљученог његовим посредовањем. Да би могао захтевати испуњење обавезе од налогодавчевог дужника, посреднику је потребно посебно писмено пуномоћје налогодавца.

Разлог за ово правило лежи у томе што је уговор о посредовању извршен кад су налогодавац и треће лице закључили одговарајући уговор и кад је посредник од налогодавца примио накнаду. Тиме је дејство уговора о посредовању престало. После тога за посредника могу постојати неке обавезе само ако је тако посебно уговорено. У ствари, у таквом случају између посредника и налогодавца више не постоји однос посредовања, него однос заступања у погледу пријема испуњења обавезе трећег лица.

Налогодавац може и накпадно одобрити испуњење обавезе које је извршено посреднику.

2.5 Обавезе налогодавца

2.5.1 Обавеза да иосреднику исплати накнаду

Налогодавац је дужан да посреднику плати уговорену накнаду за посредовање. Уговорену посредничку накнаду суд може снизити на захтев налогодавца, ако нађе да је претерано висока с обзиром на посредников труд и учињену услугу. Суд је, при томе, дужан да узме у обзир и време које је посредник утрошио ради обављања посла. Налогодавац може захтевати снижење посредничке накнаде само пре него што је плати.

Често се посредничка накнада (провизија) за послове мање вредности уговара у већем проценту, а за послове веће вредности у мањем проценту. Јер, редовно се обим послова које посредник мора обавити не повећава сразмерно са повећањем вредности посла. А и применом мањег процента на већу основицу, посредник ће за посредовање у крупним пословима добити већи износ накнаде него за посредовање у мањим пословима.

Ако висина накнаде није уговорена, одређује се на основу тарифе посредника или обичаја. Кад се ни на тај начин не може одредити, висину накнаде одредиће суд према посредниковом труду и учињеној услузи.

Према нашем важећем праву, посредник стиче право на накнаду у часу закључења уговора за који је посредовао, ако што друго није уговорено. Посредник стиче право на накнаду и кад је уговор закључен под раскидним условом, чак и ако се раскидни услов остварио. Ако је уговор закључен под одложним условом, посредник стиче право на накнаду тек кад се услов оствари. У случају неважности уговора, посредник има право на накнаду ако му узрок неважности није био познат. Зато нема право на накнаду посредник који је посредовао приликом закључења уговора којим се нарушава јединство тржишта. Посредник има право на накнаду и у случају кад су налогодавац и треће лице раскинули уговор који су закључили посредством посредника. Ипак, ако сам посредник наговори ова лица да раскину уговор, он губи право на накнаду.

Дешава се да су налогодавац и лице са којим је посредник довео налогодавца у везу закључили друкчији уговор, а не онакав какав је био одређен у налогу за посредовање. У таквом случају, за одговор на питање да ли ће посредник имати право на накнаду одлучујуће је да ли је посредник помогао да налогодавац и треће лице закључе такав уговор. Ако други уговор не би био закључен да посредник није довео у везу налогодавца и треће лице, посреднику треба признати право на провизију. Кад из везе коју је посредник успоставио између налогодавца и трећег лица произађу нови послови, али без икаквог труда посредника, за те нове послове не припада му никаква накнада.

Решење према којем посредник стиче право на накнаду у часу кад је довео у везу налогодавца са трећим лицем није прихватљиво јер омогућава злоупотребе. Посредник може изабрати такво треће лице које нема озбиљну намеру да закључи уговор са налогодавцем, само да би стекао право на провизију. Осим тога, самим довођењем налогодавца и трећег лица у везу није још остварена сврха посредовања - закључење одређеног уговора. Схватање према којем посредник стиче право на накнаду у часу кад треће лице изврши обавезу налогодавцу, није прихватљиво јер не води рачуна о положају посредника. Посредник не може приморати налогодавца да закључи уговор са трећим лицем. А ако је налогодавац закључио уговор, значи да је веровао да ће треће лице извршити обавезу из тог уговора. Нема разлога зашто посредник не би имао право на накнаду ако треће лице није извршило обавезу.

Уговорне стране из уговора о посредовању могу уговорити да ће посредник имати право на накнаду и у случају ако његово настојање да се закључи уговор остане без резултата. Или, да ће имати право на накнаду и ако налогодавац опозове налог за посредовање.

Накнаду плаћа посреднику налогодавац. Ако је посредник добио налог за посредовање од обе стране, он може захтевати од сваке стране само половину накнаде.

Посредник који противно уговору или противно интересима свог налогодавца ради за другу страну, губи право на посредничку накнаду.

2.5.2 Обавеза накнаде трошкова

Трошкови које је посредник имао око довођења у везу налогодавца и трећег лица сматрају се, по правилу, укљученим у накнаду. Зато посредник нема право на накнаду трошкова које је учинио у извршењу налога, изузев кад је тако уговорено. Ипак, ако је посредник учинио неке посебне трошкове по налогу налогодавца, налогодавац је дужан да му такве трошкове накнади.

Ако је уговором о посредовању одређено да посредник има право на накнаду трошкова, налогодавац је дужан да посреднику накнади трошкове чак и кад уговор са трећим лицем није закључен. Према томе, посредник ће у таквом случају имати право на накнаду трошкова које је имао у вези са тражењем погодног пословног партнера за налогодавца, али неће имати право на посредничку накнаду (провизију).

3. УГОВОР О ТРГОВИНСКОМ ЗАСТУПАЊУ

3.1 Појам и битни елементи уговора

Уговор о трговинском заступању у привреди је уговор у коме један привредни субјект даје овлашћење другом трговинском заступнику (агенту) да у његово име и за његов рачун закључи уговор са трћим лицем.

Трговинско заступање карактеришу четири момента по којима се оно издваја у посебну врсту заступања. Прво, трговински заступник (агент) је лице које се професионално бави пословима заступања, и то уз накнаду. Због тога се од таквог лица захтева да послове заступања обавља са потребном стручношћу. Друго, трговинско заступање је увек један стални однос. Трговински заступник ће пружати услуге налогодавцу у одређеном времену или до раскида уговора, и то у свим пословима одређене врсте. Ако једно лице преузме обавезу да ће заступати друго лице приликом закључења само тачно одређеног уговора, не може се сматрати да постоји трговинско заступање. Треће, трговински заступник може заступати свог налогодавца приликом закључивања уговора са трећим лицима, или може посредовати кад његов налогодавац жели да закључи уговор са трећим лицем. Према томе, трговинско заступање је комбинација посредовања и заступања. Четврто, однос трговинског заступања карактерише искључивост. На једном подручју заступник може у погледу једне врсте послова радити само за једног налогодавца.

Чак и кад је обавеза трговинског заступника ограничена на то да доводи у везу налогодавца и трећа лица ради закључивања одређене врсте уговора, трговинско заступање се не може изједначити са посредовањем. Трговинско заступање, за разлику од посредовања, не може бити ad hoc однос.

Уговором о трговинском заступању заступник се обавезује да ће се стално старати да трећа лица закључују уговоре са његовим налогодавцем, и да ће у том смислу посредовати између њих и налогодавца, као и да ће по добијеном

овлашћењу закључивати уговоре са трећим лицима у име и за рачун налогодавца, а овај се обавезује да ће заступнику за сваки закључени уговор исплатити одређену накнаду.

Кад трговински заступник закључује уговор за налогодавца, он мора обавестити лице са којим закључује уговор да иступа у туђе име и за туђи рачун. Он мора открити идентитет лица које заступа. Иначе ће се сматрати да ради у своје име. Изузетно, и кад заступник није тако поступио, уговор производи правно дејство за заступаног и другу страну ако је она знала или је из околности случаја могла закључити да ступа у правни однос са заступником.

Уговор о трговинском заступању има само један битан елемент по самој природи тог посла. У уговору о трговинском заступању мора бити одређено у погледу којих ће послова заступник заступати налогодавца. То може бити једна или више врста уговора у привреди.

Мада је у питању теретан уговор, јер заступнику за сваки посао који буде обављен уз његово заступање или посредовање припада право на накнаду (провизију), висина накнаде у уговору о трговинском заступању не мора бити одређена.

Наше право захтева за закључење овог уговора писану форму. Образложење за формални карактер овог уговора треба тражити у околности да се његовим закључењем успоставља један трајни правни однос, у којем је врло значајно да овлашћења заступника буду прецизно одређена.

Уговор о трговинском заступању може садржати и разне друге елементе. Тако, у уговору може бити одређен отказни рок уколико једна страна жели да га раскине.

Уговор о трговинском заступању је један од новијих именованих уговора у привреди. Дуго су сви односи у вези са заступањем у привредним пословима расправљани према општим правилима о заступању.

3.2 Врсте и значај трговинског заступања

С обзиром на ширину пословног подручја на којем послује један трговински заступник, прави се разлика између генералног и локалног заступништва. Генерално заступништво постоји ако заступник ради на ширем подручју, на пример на подручју читаве државе. Локално заступништво постоји онда ако заступник ради на ужем подручју, на пример на подручју једног града или општине.

Налогодавац може на истом подручју за исту врсту послова имати више заступника. У таквом случају сами заступници не би смели да изрше поделу пословног подручја. Обрнуто, један заступник не сме без пристанка налогодавца на истом подручју и за исту врсту послова да ради за другог налогодавца.

Значај ове врсте посла огледа се у томе што је за многа предузећа економичније и целисходније да се на одређеном подручју на којем желе да послују користе услугама заступника, него да отварају своје пословне јединице. Затим, корисност овог посла огледа се и у томе што се поверавањем прометне функције заступницима, производњачко предузеће може више посветити унапређивању производње.

3.3 Обавезе заступника

3.3.1 Обавеза да се стара да трећа лица закључују уговоре са његовим налогодавцем

Ова обавеза може имати различиту садржину, у зависности од врсте послова у којима заступник заступа налогодавца, као и од обима овлашћења која је налогодавац дао заступнику.

Заступник је дужан да предузима радње да трећа лица сазнају за робу или услуге које нуди његов налогодавац. У ту сврху он се може користити разним средствима рекламе. Затим, заступник је дужан да заинтересована лица доведе у везу са налогодавцем, да би они закључили одговарајуће уговоре. Ако је за то добио од налогодавца посебно или генерално пуномоћје, заступник може и сам закључивати уговоре, и то у име и за рачун налогодавца.

Те послове заступник је дужан да обавља са пажњом доброг стручњака. Он мора да води рачуна о томе да лице са којим је довео у везу свог налогодавца, односно лице са којим закључује уговор у име и за рачун налогодавца, буде одговарајући пословни партнер. У пословима у којима посредује за свог налогопримца, заступник не може заступати треће лице, и обрнуто. Али, ако је у том погледу показао одговарајућу пажњу, заступник не одговара уколико треће лице не изврши своју уговорну обавезу из уговора у којем се налогодавац и треће лице појављују као уговорне стране. Заступник одговара налогодавцу за испуњење обавеза из уговора приликом чијег је закључења посредовао или који је закључио у име налогодавца, само ако је за то посебно писмено јемчио.

Заступник не одговара ако и поред тога што је уложио одговарајућу пажњу није успео да нађе сауговарача за свог налогодавца. Према томе, његова обавеза спада у облигације средства, а не у облигације резултата (циља).

Кад је трговински заступник имао функцију посредника, налогодавац не мора прихватити да закључи уговор са лицем које је заступник нашао, али је дужан да без одлагања обавести заступника о својој одлуци. Налогодавац може одговарати заступнику за штету ако је без оправданог разлога одбио да закључи уговор са трећим лицем.

Заступник треба, по правилу, сам да обави посао који му је налогодавац поверио. Он може да ангажује другог заступника за обављање тих послова само ако то није у супротности са околностима конкретног посла.

3.3.2 Обавеза да сарађује у односу између налогодавца и трећег лица

Кад заступник има функцију посредника, дужан је да према упутствима налогодавца учествује приликом закључивања послова. Улога заступника не престаје кад је налогодавца довео у везу са трећим лицем. Заступник је дужан да

помогне налогодавцу и трећем лицу да формулишу услове уговора тако да уговор буде пуноважан и у складу са обичајима тржишта. Код уговора о посредовању посредник нема такву обавезу, ако друкчије није уговорено.

Налогодавац и заступник се могу споразумети да заступник неће бити дужан да учествује у преговорима између налогодавца и трећег лица са којим је налогодавца довео у везу.

Ова обавеза заступника траје до окончања посла. То значи да у току извршавања посла налогодавац може затражити од заступника да покуша да уговор са трећим лицем измени или раскине, и заступник је дужан да поступи по таквом налогу. Ово важи како за случај кад је заступник посредовао приликом закључења уговора са трећим лицем, тако и за случај кад је сам закључио уговор са трећим лицем у име налогодавца.

Посебним овлашћењем налогодавца, заступник може захтевати и примити испуњење обавезе трећег лица за свог налогодавца. На пример, заступник продавца може бити овлашћен да од купца наплати цену.

3.3.3 Обавеза да се стара о интересима налогодавца

У поступању према трећим лицима у вези са пословима које обавља за налогодавца, заступник мора у свему да штити интересе налогодавца. У томе треба тражити објашњење за правило зашто трговински заступник не може истовремено, у истом послу, да заступа два налогодавца (купца и продавца, на пример), осим уз њихову сагласност.

Заступник је овлашћен да, с циљем очувања права свог налогодавца, чини потребне изјаве његовом сауговарачу. На пример, заступник купца може ставити приговор продавцу ако испоручена роба има материјални недостатак. С друге стране, сауговарач налогодавца може заступнику чинити све изјаве које се тичу недостатака предмета уговора, као и друге изјаве у вези са тим уговором. С циљем заштите интереса налогодавца заступник може захтевати предузимање потребних мера обезбеђења. Таква би мера могла бити задржавање ствари налогодавчевог сауговарача, да би он извршио обавезу према налогодавцу.

3.3.4 Обавеза да се придржава налога

Заступник је дужан да се придржава налога које мује дао налогодавац у вези са обављањем послова који су му поверени. То нарочито значи да кад закључује уговор са трећим лицем у име и за рачун налогодавца, заступник је дужан да се придржава добијених овлашћења, онако како су утврђена налозима налогодавца.

Ако заступник прекорачи границе добијених овлашћења у погледу закључења уговора, такав посао у начелу не обавезује налогодавца. Ако треће лице није знало нити је морало знати за прекорачење овлашћења, заступник и налогодавац су солидарно одговорни за штету коју је треће лице претрпело таквим поступком

заступника. Разуме се да налогодавац може накнадно одобрити радњу заступника којом је он прекорачио овлашћења. Такво одобрење има повратно дејство.

Кад је заступник закључио уговор са трећим лицем на основу овлашћења чије је дејство престало, а треће лице то није знало нити је могло знати, закључени уговор обавезује налогодавца.

Заступник који је приликом закључења уговора прекорачио границе овлашћења или који је радио на основу овлашћења чије је дејство истекло, али су због изнетих правила за налогодавца ипак настале обавезе из таквог уговора, дугује налогодавцу накнаду штете.

Дужност заступника да се придржава налога које му је дао налогодавац нешто је слабије изражена ако је заступник иступао у функцији посредника. Ово из разлога што радње таквог заступника не обавезују налогодавца. Налогодавца ће обавезивати тек уговор који ће сам закључити са трећим лицем. Кад је заступник само посредовао за налогодавца, могу постојати налози којих се он мора придржавати (као што је налог да пословног партнера за налогодавца тражи само у одређеном кругу лица).

3.3.5 Обавеза да обавештава налогодавца о важним околностима и чување пословне тајне

Заступник је дужан да даје налогодавцу сва потребна обавештења о тржишној ситуацији, нарочито она која су зиачајна за сваки поједини посао. На тај начин заступник олакшава налогодавцу да закључи уговор са трећим лицем под што повољнијим условима.

Ако се посао заступника ограничава на посредовање, заступник је дужан да обавештава налогодавца о томе која су лица заинтересована да са њим закључе одговарајуће уговоре. Он може да прикупља понуде таквих лица за закључење уговора са налогодавцем, и дужан је да о тим понудама обавештава налогодавца.

На захтев налогодавца, заступник је дужан да га обавести о томе у којој се фази налазе преговори о послу који обавља за налогодавца. Али, и без захтева, заступник је дужан да обавештава налогодавца о таквим околностима за које се може претпоставити да су за налогодавца од значаја, у том смислу што ће он вероватно желети да, кад за њих сазна, да одговарајуће налоге заступнику.

Заступник је дужан да обавештава налогодавца о свим уговорима које је закључио у његово име и за његов рачун. У зависности од тога како је ово питаље регулисано уговором о трговинском заступању или обичајима, заступник може бити дужан да обавештава налогодавца појединачно о сваком закљученом послу, или у одређеним временским интервалима о свим пословима закључеиим у том периоду.

Заступник је дужан да чува пословне тајне свог налогодавца за које је дознао у вези са повереним пословима. Он одговара налогодавцу за штету ако такве тајне искористи или другом открије, чак и после престанка уговора о трговинском заступању.

3.3.6 Обавеза да води дневник и изда закључницу

Заступник је дужан да води дневник у који морају, хронолошким редом, да буду уписани сви уговори које је закључио у име и зарачун налогодавца, или које је налогодавац закључио са трећим лицима уз посредовање заступника. У дневник се уписују и сви елементи тих уговора.

За сваки закључени уговор са трећим лицем, заступник саставља закључницу. Закључница садржи све састојке закљученог уговора, и служи као доказ о закљученом уговору. Један примерак закључнице заступник предаје налогодавцу, а други налогодавчевом сауговарачу. Ако налогодавчев сауговарач стави примедбу на закључницу, заступник је дужан да о томе без одлагања обавести налогодавца.

Ако заступник није издао закључницу, уговор који су закључили налогодавац и треће лице није, само због тога, неважећи. Ако је због тога што застутшик није издао закључницу налогодавац претрпео штету, заступник је дужан да му такву штету накнади.

3.3.7 Обавеза да налогодавцу положи рачун

Заступник иступа у правном промету у име и за рачун налогодавца, па зато све што је заступник примио од трећег лица за налогодавца, треба да преда налогодавцу. То ће заступник исказати у свом обрачуну. С друге стране, обрачун заступника садржи и преглед износа које налогодавац дугује заступнику.

Обавезу полагања рачуна заступник може извршавати посебно за сваки уговор закључен са трећим лицем, или у одређеним временским размацима за све уговоре закључене са трећим лицима у том периоду.

Ако је налогодавац предао неке ствари на употребу заступнику у вези са извршавањем његових обавеза из уговора о трговинском заступању, па је уговор престао, заступник је дужан да врати налогодавцу све такве ствари. То могу бити проспекти, други пропагандни материјал, узорци или модели.

3.4 Обавезе налогодавца

3.4.1 Обавеза да омогући заступнику да обави посао

Налогодавац је дужан да пружи заступнику сва обавештења која су потребна да би заступник могао закључити одговарајући уговор са трећим лицем, односно да би могао посредовати приликом закључења уговора између налогодавца и трећег лица. Посебно, кад су за обављање поверених му послова заступнику потребни узорци или одређена документација, налогодавац је дужан да му то стави на раслолагање.

За узорке или документацију коју је предао заступнику, налогодавац нема право на накнаду. Ово из разлога што ће тај материјал, односно документацију, заступник употребити у интересу налогодавца.

3.4.2 Обавеза да плати заступнику накнаду и трошкове

Налогодавац је дужан да исплати заступнику накнаду за уговоре закључене његовим посредовањем, као и за уговоре које је сам заступник закључио, кад је за то био овлашћен. Висина накнаде најчешће се одређује уговором. У таквом случају, ако је уговорена накнада несразмерно велика према учињеној услузи, суд је може на захтев налогодавца снизити на правичан износ. Треба сматрати да заступник не послује у складу са добрим пословним обичајима ако уговара несразмерно високу провизију. Пуноважни су и уговори о трговинском заступању у којима висина накнаде није одређена. Тада заступник има право на накнаду према својој тарифи, или, ако у тарифи нема одговарајуће ставке, према обичајима.

Ако није друкчије уговорено, заступник стиче право на накнаду кад треће лице испуни своје уговорне обавезе. Заступник се награђује за успех посла који је закључио са трећим лицем у име и за рачун налогодавца, или посла који је налогодавац сам закључио са трећим лицем, а приликом чијег је закључења он посредовао. Заступник има право на накнаду и кад уговор остане неизвршен, ако је до тога дошло из узрока који је на страни налогодавца. Ако се налогодавац и треће лице сагласе да одустану од закљученог уговора, у потпуности или делимично, заступник има право на смањену накнаду.

Уговором се може предвидети да ће налогодавац све доспеле накнаде плаћати заступнику у одређеним временским размацима (једном месечно, на пример).

У посебним случајевима заступник има право и на додатну накнаду. Тако, кад је заступник јемчио да ће треће лице испунити налогодавцу преузету уговорну обавезу, припада му тзв. делкредере провизија. Или, ако је заступник по овлашћењу налогодавца извршио наплату његовог потраживања, он има право на посебну накнаду од наплаћене своте (тзв. инкасо провизија).

Заступник има право на накнаду посебних трошкова које је учинио у интересу налогодавца или по његовом налогу. Право на ову накнаду је независно од тога да ли је закључен уговор са трећим лицем, и да ли заступник има право на редовну накнаду.

Заступник нема право на накнаду трошкова који произлазе из редовног вршења посредничких или заступничких послова, осим ако је друкчије уговорено. Редовни трошкови обухваћени су уговореном накнадом.

3.5. Посебни начини престанка уговора о трговинском заступању

Уговори о трговинском заступању закључују се на дуже или на неограничено време. То су уговори са трајним испуњењем обавеза.

Кад је уговор о трговинском заступању закључен на одређено време, он престаје истеком тог времена. Ако такав уговор буде прећутно продужен, на тај начин што су уговорне стране наставиле да испуњавају своје уговорне обавезе, сматра се као да је закључен на неодређено време.

Ако трајање уговора о трговинском заступању није одређено уговором, нити се може одредити из околности посла, свака га страна може отказати. Уговор може бити отказан крајем сваког календарског тромесечја, с тим што отказ мора бити саопштен другој страни најмање месец дана пре истека календарског тромесечја. Ако је уговор о трговинском заступању трајао три и више годипа, отказни рок је најмање два месеца.

Из озбиљних узрока, свака страна може, наводећи те узроке, раскинути уговор без отказног рока. Такав озбиљан узрок може за налогодавца бити околност да је заступник на истом подручју и у погледу исте врсте робе или услуге прихватио да заступа још једног налогодавца.

Налогодавац може, не раскидајући уговор, затражити од заступника да обим послова закључених његовим посредовањем сведе на мању меру него што је заступник могао основано очекивати. Такав је случај, на пример, ако произвођач аутомобила не може одвојити за продају преко једног заступника онолико аутомобила колико би тај заступник могао да прода, па га обавести да може продати само одређени број. Уговор о трговинском заступању није раскинут, али, практично посматрано, не производи оне ефекте које су уговарачи имали у виду када су га закључили. Уговором о трговинском заступању може се одредити да провизија коју ће налогодавац платити заступнику у току одређеног периода неће бити нижа од одређеног износа, чак и ако налогодавац смањи обим послова преко заступника.

4. УГОВОР О КОМИСИОНУ

4.1 Појам и битни елементи уговора

Уговором о комисиону комисионар се обавезује да за накнаду (провизију) обави у своје име а за рачун комитента један или више послова које му комитент поверава.

Као што се види из ове дефиниције, оно што карактерише овај уговор је специфичан начин како једна уговорна страна обавља послове које јој је поверила друга уговорна страна. Једна уговорна страна, коју називамо комисионар, преузима обавезу да обави одређене правне радње (послове), и то у своје име а за рачун друге уговорне стране, коју називамо комитент.

Комисионар у своје име обавља послове који су му поверени, што значи да он у обављању тих послова иступа према трећем лицу као самостална уговорна страна. Кад комисионар закључује уговор са трећим лицем, треће лице не мора да зна за комитента. Због тога комисионар одговара трећем лицу ако не изврши или ако неуредно изврши преузету уговорну обавезу. С друге стране, комисионар ради за рачун комитента, што значи да економски ефекти послова које је обавио комисионар припадају комитенту. Зато, ако је комисионар купио од трећег лица робу за комитента, комитент је дужан да комисионару накнади износ цене, а

комисионар је дужан да преда комитенту купљену робу. Пошто се посао обавља за рачун комитента, комисионар не сноси курсну разлику насталу због девалвације домаће валуте, осим ако је до те разлике дошло због пропуста комисионара да поступа по налозима комитента са пажњом доброг привредника.

Ако комисионар није извршио обавезу из уговора који је закључио са трећим лицем, треће лице не може тужбу подићи против комитента него само против комисионара.

У томе се огледа разлика између комисиона и посредовања на једној и комисиона и заступања на другој страни. Посредник, за разлику од комисионара, не ступа ни у какав правни однос са трећим лицем. Посредник само доводи у везу свог налогодавца са трећим лицем, ради тога да би налогодавац и треће лице непосредно закључили одређени уговор. Из таквог уговора за посредника не произлазе никаква права ни обавезе. Комисионар, за разлику од посредника, представља самосталну уговорну страну у односу из уговора који је закључио са трећим лицем. Он је носилац свих права и обавеза из таквог уговора. Заступник, исто као и комисионар, закључује уговор са трећим лицем. И заступник и комисионар закључују уговор са трећим лицем за рачун налогодавца. Али, док заступник закључује уговор с трећим лицем у име налогодавца, комисионар то чини у своје име. Заступник не стиче никаква права ни обавезе из уговора који је закључио са трећим лицем. Међутим, комисионар, као уговорна страна из уговора са трећим лицем, може од стране трећег лица бити тужен ако не испуни уредно своје уговорне обавезе. При томе се трећег лица не тичу односи између комисионара и комитента.

У вези са уговором о комисиону можемо разликовати три врсте правних односа: интерни, екстерни и завршни однос. Интерни однос је однос између комисионара и комитента. Тај однос настаје закључењем уговора о комисиону. Екстерни однос је однос између комисионара и трећег лица. Тај однос настаје кад комисионар, иступајући у своје име, закључи уговор са трећим лицем, да би извршио посао који му је поверио комитент. Завршни однос је однос између комитента и трећег лица. Тај однос не среће се увек у комисионим пословима. Он настаје ако комисионар уступи комитенту своја права према трећем лицу. Ако је комисионар који је продао комитентову робу трећем лицу сам наплатио цену од трећег лица, па је примљени износ предао комитенту, завршни однос не настаје.

Уговор о комисиону је обострано обавезујући и теретан уговор. Према нашем праву, уговор о комисиону је неформалан. Али, комисионар и комитент се могу споразумети да ће уговор закључити у писаној форми.

Питање правне природе уговора о комисиону побуђивало је велико интересовање правних писаца. Како објаснити да комисионар закључује уговор са трећим лицем у своје име, али да економски ефекти тог уговора припадају комитенту.

Посматрајући ово питање кроз наше позитивне прописе, треба истаћи да је уговор о комисиону засебни именовани уговор у привреди. Односи из тог уговора уређени су посебним законским одредбама. Ако неко питање није регулисано тим посебним одредбама, на односе из уговора о комисиону сходно се примењују

правила о налогу. То значи да према нашем праву уговор о комисиону представља посебну врсту уговора о налогу.

И налогопримац, исто као и комисионар, преузима обавезу да за рачун друге уговорне стране изврши одређене послове. Једино треба имати у виду да је код комисионих односа увек у питању предузимање неке правне радње за рачун друге уговорне стране, док код налога могу бити у питању и фактичке радње. Изузетно, комисионар може предузимати одређене фактичке радње (као што је преузимање од трећег лица робе коју је купио за рачун комитента), али оне нису никад саме себи циљ него су у функцији извршења одређених правних радњи.

Битан састојак уговора о комисиону јесте одређивање послова које ће комисионар обавити у своје име а за рачун комитента. То може бити један или више послова. Накнада (провизија) која припада комисионару за обављене послове улази у дефиницију уговора о комисиону, пошто је то теретни уговор, али њен износ не мора уговором бити одређен.

Посао, односно послови које ће комисионар обавити за рачун комитента морају у уговору о комисиону бити прецизно одређени. Најчешће комисионар преузима обавезу да ће са трећим лицем закључити уговор о продаји или куповини робе, у зависности од интереса комитента. Али, то може да буде и било који други уговор у привреди. Приликом закључења уговора о осигурању уговарач осигурања може иступати за рачун неког другог лица (осигураника). Ако је складиштар уговором о ускладиштењу преузео обавезу да ће осигурати ускладиштену робу код осигуравача, он може утовор о осигурању закључити у своје име а за рачун оставодавца.

4.2 Обавезе комисионара

4.2.1 Обавеза да настоји да обави уговорени посао

Комисионар мора настојати да закључи уговор са трећим лицем за рачун комитента, и мора предузимати друге мере које су неопходне да би посао који му је поверио комитент био уредно извршен. При томе је комисионар дужан да покаже пажњу доброг стручњака. Ако и поред тога што је уложио дужну пажњу није успео да закључи уговор са трећим лицем, комисионар неће комитенту одговарати за штету.

Због тога обавеза комисионара спада у тзв. облигације средства, а не у облигације резултата (циља). Наиме, комисионар се обавезује да ће настојати да закључи уговор са трећим лицем за рачун комитента, али не гарантује да ће то успети. Примера ради, кад је цена коју је спреман да плати комитент тако ниска да по тој цени нико не жели да прода такву робу, зашто би комисионар одговарао ако није успео да купи тражену робу за комитента. По правилу, комисионар не одговара ако треће лице са којим је закључио уговор за рачун комитента не изврши своју уговорну обавезу.

Треће лице са којим комисионар закључује уговор може бити лице које је одредио комитент, или лице које је изабрао комисионар. Ако комисионар има право да сам изабере лице са којим ће закључити уговор за рачун комитента, потребно је да при избору покаже пажњу доброг стручњака. Комисионар одговара комитенту за штету ако је продао комитентову робу лицу за чију је инсолвентност знао или морао да зна. Или обрнуто, комитент може одредити круг лица са којима комисионар не сме да закључи уговор за рачун комитента.

Комисионар је, по правилу, дужан да сам изврши посао који му је поверио комитент. Он може поверити извршење тог посла другоме само ако му је комитент то дозволио, или ако је на то принуђен околностима. У таквом случају комисионар одговара комитенту за избор заменика и за упутства која је дао заменику.

Комитент може одустати од уговора о комисиону и опозвати налог комисионару да за његов рачун изврши одређени посао. Опозив налога је могућ све док комисионар не обави поверени му посао. Дакле, док не закључи уговор са трећим лицем. Комитент који је одустао од уговора дужан је да комисионару исплати одговарајући део накнаде. И комисионар може отказати налог кад год хоће, само не у невреме.

4.2.2 Самостално иступање комисионара

Уместо да закључи уговор са трећим лицем, комисионар може и сам извршити чинидбу за коју је требало ангажовати треће лице. Такође, комисионар може купити робу за себе уместо да прода комитентову. Или, уместо да купи за комитеита робу од трећег лица, комисионар може комитенту продати своју робу. У таквим случајевима кажемо да постоји самостално иступање комисионара.

Самостално иступање комисионара је дозвољено ако су испуњена три услова. Прво, потребно је да је у питању роба која има текућу цену на берзи или на тржишту. Друго, потребно је да је продаја, односно куповина робе извршена по текућој цени која је важила у време извршења повереног посла. Треће, потребно је да је комитент дозволио комисионару да задржи за себе робу као купац, односно да је испоручи као продавац. Такво одобрење комитент може дати и на тај начин што неће изразити противљење у погледу самосталног иступања комисионара.

У случају самосталног иступања комисионара, између комисионара и комитента успостављају се два правна односа.

Једно је однос који је настао закључењем уговора о комисиону. Друго је однос из уговора о продаји, у којем се комисионар појављује као продавац или купац, у зависности од околиости. То су два међусобно независна правна односа. Зато комисионар има право на накиаду из уговора о комисиону чак и кад је комитенту испоручио своју робу, али ће одговарати ако она има мане.

4.2.3 Обавеза да се придржава налога комитента

Приликом извршавања посла који му је поверио комитент, комисионар је дужан да се придржава комитентових налога. Јер, посао се обавља за рачун комитента. Ако налози комитента нису јасни, комисионар треба да затражи детаљнија упутства.

Од примљеног налога комисионар може одступити само уз сагласност комитента. Ако због краткоће времена или из ког другог разлога није могао затражити сагласност комитента, комисионар може одступити од налога само ако је по процени свих околности могао основано сматрати да то захтевају интереси комитента.

Ако је комисионар прекорачио границе налога, комитент може накнадно одобрити оно што је комисионар урадио. Ако је комисионар закључио неки посао под неповољнијим условима од оних одређених налогом, а то то није смео, дужан је да накнади комитенту разлику, као и проузроковану штету. Комитент може одбити да прихвати закључени посао ако комисионар није спреман да му одмах исплати разлику и накнади проузроковану штету.

Комитент може забранити комисионару било какво одступање од налога без његове сагласности.

Треба правити разлику између три врсте налога комитента с обзиром на то у којој мери обавезују комисионара. Прво, комитент може дати комисионару лимитативни (императивни) налог. Од таквог налога, као што је налог да комитентову робу не прода испод одређене цене, комисонар не сме одступити без комитентовог пристанка. Друго, комитент може комисионару дати демонстративни (индикативни) налог. Такав је налог комисионар дужан да поштује, али може и одступити од њега ако то интереси комитента захтевају. Трећа врста налога су факултативни налози. Такви налози су само савети комисионару, и он их се не мора придржавати. То не значи да су факултативни налози без значаја. Ако се посао може обавити на неколико начина са истим резултатом, а један од тих начина је предвиђен у налогу комитента, онда је комисионар дужан да се придржава таквог налога.

У случају сумње треба сматрати да је у питању демонстративни налог. Лимитативни налог ће постојати само ако је тако комитент изричито одредио.

Ако је посао закључен уз повољније услове од оних одређених налогом, сва тако постигнута корист припада комитенту. Ово из разлога што је комисионар закључио уговор са трећим лицем за рачун комитента. Али, у таквом случају комисионару треба признати право на увећану накнаду.

4.2.4 Обавеза да чува робу

Комисионар је дужан да са пажњом доброг стручњака чува робу коју је купио, односно коју продаје за рачун комитента. Уместо да робу чува сам, комисионар је може поверити на чување јавном складишту. У таквом случају комисионар одговара за избор складиштара. Ако је тако посебно уговорено, комисионар је

дужан да за рачун комитента осигура робу. Комисионар одговара и за случајну пропаст или оштећење робе ако је није осигурао, а према налогу је био дужан то да учини. Наиме, да је комисионар поступио по налогу и извршио осигурање, штета би била покривена осигурањем и комитент би примио накнаду од осигуравача.

4.2.5 Обавеза да чува интересе комитента

Пошто послове који су му поверени извршава за рачун комитента, јасно је да комисионар мора чувати интересе комитента. У вези с тим треба нарочито истаћи неколико дужности комисионара.

Ако је комисионар купио робу од трећег лица за рачун комитента, па роба има мане, комисионар је дужан да стави приговор продавцу. У том погледу комисионар има правни положај купца. Тако је у једном случају пресуђено да је увозник - комисионар дужан да предузме све потребне мере ради утврђивања здравственог стања увезених животиња, не чекајући детаљна упутства комитента. Ако не стави приговор због мана робе, комисионар одговара комитенту за штету.

У случају кад је комисионар продао комитентову робу трећем лицу, па је примио приговор купца због мана робе, дужан је да о томе без одлагања обавести комитента.

Кад је комитент послао робу комисионару, па је роба у превозу изгубљена или оштећена, или је превоз извршен са закашњењем, комисионар је дужан да предузме све потребне мере ради очувања права комитента према превозиоцу. Комисионар је дужан да на одговарајући начин утврди стање робе и да благовремено изјави приговор превозиоцу. Поред тога, комисионар је дужан да без одлагања извести комитента о дану приспећа робе, као и о видљивим оштећењима или мањку. Комисионар који тако не поступи одговара за штету која би због тог пропуштања настала за комитента.

Ово правило, mutatis mutandis, важи и у случају кад је треће лице (продавац) послало комисионару робу коју је овај купио за рачун комитента. И у таквом случају комисионар треба да стави приговор превозиоцу ако је роба изгубљена или оштећена у превозу.

Комисионар одговара за штету комитенту ако је пропустио да уговори, односно да оствари право на уговорну казну из уговора закљученог за рачун комитента. Или, ако је испоручио робу трећем лицу пре него што је оно отворило акредитив, како је по налогу комитента комисионару било унето у уговор о продаји.

Одговорност комисионара ће постојати и ако је продао комитентову робу лицу за чију је презадуженост или инсолвентност знао или морао да зна. Комисионар не сме продати робу лицу чија је солвентност сумњива чак и кад је комитент одредио то лице као купца, него мора на ову околност упозорити комитента и захтевати нова упутства. Комисионар је дужан да обавести комитента о свим променама на роби због којих би она могла изгубити од своје вредности. Ако нема времена да сачека на упутства комитента, или ако комитент одуговлачи са давањем упутстава

а постоји опасност знатнијег оштећења робе, комисионар је дужан да прода робу на најпогоднији начин.

Комисионар је дужан да обавештава комитента о свим околностима од којих зависи извршење посла који му је поверио комитент. На тај начин комисионар омогућава комитенту да интервенише давањем одговарајућих налога.

Комисионар је дужан да саопшти комитенту, ако овај то тражи, са којим је лицем обавио посао који му је комитент поверио. Ако није друкчије уговорено, ово правило не важи у случају продаје покретних ствари која се врши преко комисионих продавница.

Према трећем лицу таква дужност не постоји. Комисионар није дужан да обавести треће лице о имену, односно фирми комитента. Комитент чак може да забрани комисионару да трећем лицу да такво обавештење.

4.2.6 Обавеза да положи рачун комитенту

Комисионар обавља уговорене послове за рачун комитента. Због тога је без одлагања дужан да положи рачун комитенту о обављеном послу. Комисионар је дужан да преда комитенту све што је примио по основу посла извршеног за његов рачун, и пренети на комитента сва потраживања и остала права која је стекао према трећем лицу.

Комисионарев обрачун треба да садржи преглед свих примања и издатака које је он имао у вези са извршењем уговореног посла, са потребним објашњењима и документацијом.

Због пропуста комисионара да са комитентом изврши тачан обрачун, за комитента не сме наступити штета. Зато кад комисионар није саопштио комитенту да у обрачунату цену нису урачунате све курсне разлике, па је комитент обрачунао цену за даљу продају робе не узимајући у обзир и накнадне курсне разлике, комисионар за накнадне курсне разлике нема никаква права према комитенту.

С обзиром на релативно дејство уговора, комитент није ни у каквом правном односу са трећим лицем са којим је комисионар закључио уговор за рачун комитента, све док комисионар не уступи комитенту своја права према трећем лицу. У погледу односа комитента са комисионаром и његовим повериоцима, ова права се од свог настанка сматрају као комитентова права. Из овог начела произлазе два важна правила.

Прво, повериоци комисионара не могу ради наплате својих потраживања, ни у случају његовог стечаја, предузети мере извршења на правима и стварима које је комисионар, извршавајући налог, стекао у своје име али за рачун комитента. Таква права и ствари сматрају се комитентовим, што се тиче поверилаца комисионара. Изузетно, повериоци могу предузети мере извршења на тим правима и стварима ако је реч о потраживањима насталим у вези са стицањем тих права и ствари. Зато, ако комисионар није платио превознину за ствар коју је купио за комитента, превозилац може продати такву ствар ради наплате превознине.

Друго, у случају стечаја комисионара комитент може да захтева излучење из стечајне масе ствари које је предао комисионару ради продаје за његов рачун. Комитент може захтевати од трећег лица коме је комисионар продао ствари, да му исплати њихову цену односно још неисплаћени део цене.

4.3 Обавезе комитента

4.3.1 Обавеза да омогући комисионару да обави одређени посао

Комитент је дужан да обави све оне радње које су, с обзиром на околности конкретног случаја, неопходне да би комисионар могао да изврши посао чије му је извршење комитент поверио. Ако комисионар треба да прода комитентову ствар, комитент је дужан да му преда ту ствар. Ако комисионар треба да закључи уговор о осигурању за рачун комитента, комитент је дужан да га обавести о свим околностима које комисионар треба да саопшти осигуравачу.

4.3.2 Обавеза да комисионару плати накнаду (провизију)

Накнада на коју комисионар има право најчешће се одређује уговором о комисиону. Ако је уговорена накнада у датом случају несразмерно велика према обављеном послу и постигнутом резултату, суд је може, на захтев комитента, снизити на правичан износ. Кад висина накнаде уговором није одређена, комисионар има право на накнаду у складу са својом тарифом или обичајима. И у таквом случају треба водити рачуна о обављеном послу и постигнутом резултату.

Комитент је дужан да исплати комисионару накнаду када буде извршен уговор који је комисионар закључио са трећим лицем. Кад је у питању комисиона продаја робе, посао се сматра извршеним када се испоручи уговорена роба и када се изврши наплата тако испоручене робе. Комисионар има право на накнаду и ако извршење уговора буде спречено неким узроком за који одговара комитент. Ако закључени уговор не буде извршен из разлога за које не одговарају ни комисионар ни комитент, комисионар има право на одговарајућу накнаду за свој труд. У случају кад је комитент пре извршеног посла опозвао налог, комисионар има право на одговарајући део накнаде.

4.3.3 Обавеза на накнаду трошкова

Накнада на коју комисионар има право ако је извршен уговорени посао, не обухвата и његове трошкове у вези са извршењем посла. Због тога је комитент дужан да накнади комисионару и трошкове који су били потребни за извршење налога, и то са каматом од дана када су учињени.

Ова обавеза се не протеже на накнаду редовних режијских трошкова. Редовни трошкови су покривени провизијом. Зато за њих комисионар не може захтевати

посебну накнаду, уз провизију. Као редовни трошкови сматрају се, на пример, уобичајени поштански трошкови, нужни путни трошкови за запослене код комисионара који су путовали ради закључења уговора са трећим лицем, трошкови закупа пословних просторија и плате радника комисионара. Такве трошкове је, као нужне и уобичајене, комисионар морао узети у обзир приликом одређивања висине провизије.

Комитент је дужан да комисионару да посебну накнаду за употребу његових складишта и транспортних средстава, ако она није обухваћена накнадом за извршење посла.

Комисионар има право залоге на стварима на које се односи уговор о комисиону, као обезбеђење да ће комитент платити провизију и накнаду трошкова.

4.3.4 Обавеза давања предујма

Ако је тако одређено уговором о комисиону, комитент је дужан да предујми комисионару потребна средства за обављање повереног му посла.

4.4 Посебне врсте комисиона

4.4.1. Куповни комисион

Куповни комисион је врста комисиона код којег је комисионар обавезан да купи од трећег лица одређену робу или хартију од вредности за рачун комитента. Комисионар је дужан да се строго придржава налога комитента у вези са врстом, количином и својствима робе, као и ценом.

Комисионар је робу коју је купио од трећег лица стекао у своје име. Кад је комисионар (као купац) примио робу од трећег лица (као продавца), она је постала његова. Роба ће постати комитентова тек када је комисионар, извршавајући обавезу полагања рачуна, преда комитенту. То значи да комитент има према комисионару само облигационоправни захтев у погледу предаје купљене ствари. Ако комисионар не жели да комитенту преда ствар коју је за њега купио, комитент је неће моћи захтевати својинском тужбом.

Управо због тога што је роба којује комисионар купио за рачуи комитента испоруком постала комисионарева, било је потребно у прописима унети одредбу према којој, у случају стечаја комисионара, комитент може захтевати излучење из стечајне масе ствари које је комисионар набавио за његов рачун. Да је роба комитентова, таква одредба не би била потребна, јер би комитент по општим правилима стечајног права имао право на излучни захтев.

Образложење за став према којем комитент није стекао право својине у погледу ствари коју је за његов рачун купио комисионар, лежи у правилу да се право својине на покретној ствари стиче њеном предајом. Тек кад комисионар буде

предао комитенту ствар коју је купио за његов рачун, она ће постати комитентова. У том погледу треба правити јасну разлику између уговора о куповном комисиону, код којег комисионар стиче ствар у своје име, и уговора о заступању, код којег заступник стиче ствар у име заступаног. Пошто заступник стиче ствар за заступаног, заступани може постати сопственик ствари оног тренутка када је продавац преда заступнику.

За време док он има право својине на купљеној роби, комисионар сноси ризик за њену случајну пропаст или оштећење. То треба да буде подстицај за комисионара да што пре преда купљену ствар комитенту.

4.4.2 Продајни комисион

Продајни комисион је врста комисиона код које је комисионар обавезан да прода одређену комитентову робу или хартију од вредности. Све до часа док комисионар не преда робу трећем лицу, на основу уговора о продаји који је закључио са трећим лицем, она остаје комитентова. Јер, намера комисионара и комитента, када су закључили уговор о продајном комисиону, била је да треће лице а не комисионар постане власник робе на коју се односи уговор о комисиону. У односу између комисионара и комитента не постоји правни основ (iustus titulus) за пренос права својине.

У вези са овом врстом комисиона поставља се питање како комисионар може пренети на треће лице право својине у погледу робе коју је продао, кад сам није имао то право.

Овде треба поћи од потребе да се заштите интереси трећег лица коме је комисионар продао комитентову робу. Ради сигурности трећег лица потребно је да купац постане власник робе коју је купио од комисионара, мада је та роба комитентова а не комисионарева. Код овог питања мора се одступити од класичног правила nemo plus iuris ad alium transfere quam ipso habet. Било би супротно начелу савесности и поштења, једном од основних начела уговорног права, ако би се комитенту који је комисионару дао налог да прода његову робу дозволило да према трећем лицу, коме је комисионар продао робу, истиче реивиндикациону тужбу и захтева враћање ствари.

4.4.3 Комисион делкредере (del credere)

Комисион делкредере (del credere) је комисион у којем је одговорност комисионара појачана. Наиме, редовно комисионар одговара само за избор трећег лица с којим је закључио уговор за рачун комитента. Комисионар који је у том погледу уредно извршио своју обавезу из уговора о комисиону не одговара ако треће лице не изврши своју уговорну обавезу. Ризик из закљученог посла сноси комитент. У уговор о комисиону може бити унета одредба којом комисионар јемчи за испуњење обавезе свог сауговарача. У таквом случају комисионар одговара

комитенту ако треће лице не испуни, или ако неуредно испуни обавезу из уговора који је с њим закључио комисионар за рачун комитента. Одговорност комисионара и трећег лица је солидарна, разуме се ако је комисионар своја права према трећем лицу пренео на комитента.

Такав комисиони однос назива се „делкредере комисион". Комисионар који је јемчио за испуњење обавезе свог сауговарача има право на посебну накнаду.

4.4.4 Консигнација

Консигнациони посао је врста продајног комисиона комбинованог са ускладиштењем робе. Уговором о консигнацији комитент-консигнант преузима обавезу да пошаље комисионару-консигнатару одређену робу, с тим да је консигнатар чува на свом складишту (тзв. консигнационо складиште) и да је према указаној прилици продаје трећим лицима, у своје име а за рачун консигнанта. Консигнациони однос може бити и једна врста заступничког односа, ако је консигнатар преузео обавезу да робу са консигнационог складишта продаје не само за рачун него и у име консигнанта.

У међународним привредним пословима, царињење робе се врши тек кад она буде изнета из консигнационог складишта ради предаје купцу. Непродата роба која се враћа консигнанту не подлеже царини.

Уговори о консигнацији се закључују на дужи рок, или на неодређено време са правом сваке уговорне стране на отказ уговора. Обавезе уговорних страна извршавају се сукцесивно.

Консигнатар може преузети обавезу да консигнанту одобри кредит или да му да предујам иа име цене за робу коју је примио ради продаје.

Уговор о коисигнацији у међународном привредном промету мора бити закључен у писменој форми.

5. УГОВОР О УСКЛАДИШТЕЊУ РОБЕ

5.1 Појам и битни елементи уговора

Уговором о ускладиштењу обавезује се складиштар да прими и чува одређену ствар и да предузима потребне или уговорене мере ради њеног очувања у одређеном стању, те да је преда на захтев оставодавца или другог овлашћеног лица, а оставодавац се обавезује да му за то плати одређену накнаду.

Као што се види из ове дефиниције, уговор о ускладиштењу има велике сличности са уговором о остави. Могло би се рећи да је ускладиштење остава у привредним односима, за коју важе нека посебна правила (нарочито што се тиче одговорности складиштара). Због тога се у погледу оних питања која прописима о ускладиштењу нису посебно регулисана, сходно примењују правила о остави. Поред ових битних елемената по самој природи посла, уговор о ускладиштењу

може да садржи и низ других елемената. Време за које је складиштар дужан да чува ускладиштену робу може, на пример, такође бити значајан елемент овог уговора.

Уговор о ускладиштењује обострано обавезујући и теретни уговор. То је неформалан уговор, јер може да буде закључен и усменом сагласношћу воља складиштара и оставодавца. Али, у пракси складиштар редовно приликом пријема робе на чување предаје оставодавцу потврду, а ако то оставодавац захтева, дужан је да му изда складишницу. У односу између оставодавца и складиштара ове исправе представљају писмену потврду о закљученом уговору о ускладиштењу и доказ о томе да је оставодавац предао складиштару одређену робу на чување. Закључењем уговора о ускладиштењу складиштар се обавезује да прими робу на чување. Дакле, до предаје робе складиштару долази у поступку испуњења уговора, а не у поступку његовог закључења. Због тога уговор о ускладиштењу не можемо сматрати реалним уговором, мада се обично истовремено закључује уговор и предаје роба на чување.

Предузећа која се баве пословима ускладиштења туђе робе имају своје опште услове пословања. Зато овај уговор спада у категорију формуларних уговора.

5.1.2 Врсте складишта

Као складиштар из уговора о ускладиштењу најчешће се појављује тзв. јавно складиште, које прима на чување робу од било ког лица, ако располаже слободним складишним простором. Постоје две врсте јавних складишта: јавна складишта општег типа и специјализована јавна складишта. Јавна складишта општег типа примају на чување све врсте робе. Специјализована јавна складишта примају на чување само одређене врсте робе (силоси, на пример).

У међународном робном промету користе се царинска складишта, у која се смешта роба која се увози или извози пре него што буду обављене царинске формалности. Царинска складишта се могу основати само у местима у којима постоје царинарнице, а роба у таквим складиштима налази се под сталним царинским надзором.

Постоје и царинска сместишта. Царинска сместишта оснивају спољнотрговинска предузећа зато да би у њих сместила робу коју увозе или извозе, пре него што буде извршено царињење. Царинска сместишта нису, дакле, намењена за ускладиштење туђе робе.

Заступници иностраних предузећа могу оснивати консигнациона складишта. У таквим складиштима налази се страна роба до продаје домаћем купцу. Роба ће бити оцарињена тек онда када буде изнета из консигнационог складишта ради дефинитивног увоза. Ако роба не буде продата, него се враћа у иностранство, не плаћа се царина.

Пословима ускладиштења робе могу се бавити и предузећа која обављају послове отпремања (шпедиције).

5.2 Обавезе складиштара

5.2.1 Обавеза да изда исправу да је ствари примио на чување

Складиштар који је на основу закона овлашћен да за робу примљену на ускладиштење изда складишницу, дужан је да оставодавцу изда такву исправу на његов захтев. На издавање складишница овлашћена су предузећа која имају положај јавних складишта.

Ако оставодавац не захтева издавање складишнице, складиштар ће му издати потврду за робу коју је примио на чување. У таквој потврди обично се назначују: име или фирма и адреса оставодавца, фирма и адреса складиштара, врста робе и ознаке по којима се она може идентификовати, количина робе, стање робе, вредност робе, рок чувања и сл.

5.2.2 Обавеза да води одређене књиге

Поред пословних књига које су дужна да воде сва предузећа, јавна складишта су дужна да воде и посебну књигу (регистар) у вези са робом која је примљена на ускладиштење. У такав регистар уносе се хронолошким редом сви закључени послови и подаци о издатим складишницама. На захтев пријемника признанице или заложнице (што су делови складишнице), у регистар ће складиште уписати пренос такве исправе, уз убележавање седишта односно пребивалишта пријемника.

5.2.3 Обавеза да чува ускладиштену робу

Складиштар је дужан да чува ускладиштену робу и да предузима потребне или уговорене мере ради њеног очувања у одређеном стању. Он је дужан да упозори оставодавца на мане или природна својства робе, односно на неисправну амбалажу, услед којих може наступити штета на роби, чим је такве недостатке опазио. Ако оставодавац не реагује на такво упозорење, складиштар је дужан да се робом поступи према правилима струке.

У хитним случајевима, ако се на роби дешавају такве неотклоњиве промене због којих постоји опасност да се она поквари или пропадне а нема времена за обавештавање оставодавца, складиштар је дужан да прода робу без одлагања на најпогоднији начин.

Складиштар је дужан да робу чува у затвореном магацину, ако друкчије није уговорено. Ако складиштар и оставодавац знају да складиште није подесно за чување робе у питању, заједнички сносе ризик за штету на роби која је остављена у таквом складишту.

Складиштар је дужан да чува робу за оно време које је уговорено. Пошто се време чувања утовара, по правилу, у интересу оставодавца, он може робу

подићи из складишта и пре уговореног рока. Ако оставодавац не подигне робу по истеку уговореног рока или по истеку године дана ако није уговорен рок чувања, складиштар може за његов рачун продати робу на јавној продаји, али је дужан да га претходно обавести о својој намери и остави му накнадни рок од најмање осам дана да робу подигне.

Обавеза чувања не постоји ако је у питању уговор о закупу складишног простора, а не уговор о ускладиштењу. У том смислу је у једном случају пресуђено да власник јавне гараже не одговара за крађу моторног возила из гараже, ако је возило предато гаражи само на паркирање а не и на чување.

5.2.4 Обавеза да не меша ускладиштене ствари

Складиштар је, у начелу, дужан да засебно чува сваку ствар коју је примио на ускладиштење. Не смеју мешати ускладиштене ствари, чак ни кад су у питању заменљиве ствари. Међутим, ако је оставодавац на то пристао, или ако је очигледно да је реч о стварима које се могу мешати без опасности од настанка штете за оставодавца, складиштар има право да помеша заменљиве ствари једног оставодавца са стварима исте врсте и истог квалитета других оставодаваца. Нека специјализована јавна складишта, као што су силоси, примају на чување робу само под условом да оставодавац пристане на то да његова роба буде помешана са другом сличном робом.

Ако су ускладиштене ствари помешане, складиштар може, на захтев овлашћеног лица, без суделовања осталих овлашћених лица да издвоји одговарајући део ствари из смеше ради предаје.

Што се тиче права оставодавца у погледу смеше ускладиштених ствари, постоје два схватања. Према једном, целокупна количина ускладиштене робе припада свим оставодавцима на идеалне делове. Према другом, оставодавци имају према складиштару само облигационо потраживање. У нашем праву прихваћено је прво становиште. То из разлога што се пристанком да његова роба буде помешана са робом других оставодаваца, оставодавац није одрекао права својине у вези са робом коју је предао на ускладиштење. Уговор о ускладиштењу није правни основ за пренос права својине. Друго наведено схватање не би се могло прихватити ни због тога што оно ствара могућност да право оставодавца да захтева од складиштара да му врати ускладиштену робу застари, или да складиштар прода ту робу трећем лицу у своје име и за свој рачун.

5.2.5 Обавеза да омогући прегледање робе

Складиштар је дужан да дозволи овлашћеном лицу да прегледа робу и да узима узорке од ње. Овлашћено лице може захтевати да обави преглед робе само у оквиру радног времена складишта. Као овлашћено лице треба сматрати оставодавца, а ако је издата складишница, онда законитог имаоца складишнице.

Овлашћено лице је дужно да врши преглед робе и да узима узорке од ње без ометања складиштара у погледу чувања робе и без угрожавања интереса других оставодаваца.

5.2.6 Обавеза да се стара о интересима оставодавца

Постоји неколико обавеза складиштара на основу којих се може закључити да је складиштар дужан да се стара о интересима оставодавца или другог овлашћеног лица (као што је законити ималац складишнице).

Складиштар је дужан да предузима радње ради очувања права оставодавца према превозиоцу који му је предао оставодавчеву робу у оштећеном стању или са мањком. Дакле, кад прима робу од превозиоца за оставодавца и установи делимични губитак или оштећење робе, складиштар је дужан да изјави одговарајући приговор превозиоцу. Ово је од нарочито практичног значаја у оним ситуацијама кад превозилац предаје робу на ускладиштење због тога што не може да нађе примаоца, тако да прималац није у могућности да сам штити своје интересе у односу према превозиоцу.

Кад је складиштар уложио приговор превозиоцу, дужан је да оставодавцу преда све исправе које су потребне да би овај могао остваривати право на накнаду штете од превозиоца.

Ако треће лице тврди да је оно власник ускладиштене робе, па по том основу захтева од складиштара да му преда робу, складиштар неће поступити по таквом захтеву, него ће о њему обавестити оставодавца.

Складиштар је дужан да као пословну тајну чува податке које је сазнао у вези са ускладиштењем робе.

5.2.7 Обавеза да поступа по налозима оставодавца

Уговором о ускладиштењу може бити предвиђено да ће складиштар бити дужан да поступа по разним налозима оставодавца или другог овлашћеног лица, ако такви налози буду дати. Налози се могу односити на разне фактичке радње у вези са робом, као што су сортирање или паковање. То могу да буду и разне правне радње у вези са робом, као што је закључење уговора о превозу робе од складишта до одређеног места.

Складиштар је дужан да поступа по налозима оставодавца чак и кад таква његова дужност није предвиђена уговором, ако је то неопходно да би била отклоњена опасност наступања штете на роби. На тај начин складиштар се стара о интересима оставодавца.

5.2.8 Обавеза да изврши осигурање ускладиштене ствари

Ако је тако уговорено, складиштар је дужан да закључи са осигуравачем уговор о осигурању робе коју је примио на чување. Такав утовор складиштар ће закључити у име и за рачун оставодавца, или у своје име а за рачун оставодавца.

Кад уговором није одређено које ризике треба да обухвати осигурање, складиштар је дужан да робу осигура од уобичајених ризика. То су на првом месту ризик пожара и ризик провалне крађе. Осигурање мора бити извршено на вредност робе коју је оставодавац пријавио складиштару приликом предаје робе на ускладиштење.

Складиштар који није извршио ову обавезу, а десила се штета која би била покривена осмгурањем, дугује овлашћеном лицу накнаду колику би иначе био дужан да плати осигуравач.

Потпуно независно од таквог осигурања, складиштар може закључити уговор о осигурању од одговорности за штету на ускладиштеној роби. Такав уговор о осигурању складиштар закључује у своје име и за свој рачун, и на основу њега стиче економску заштиту за случај да наступи губитак или оштећење ускладиштене робе из узрока за који је он одговоран.

5.2.9 Обавеза да преда ускладиштену ствар овлашћеном лицу

На захтев оставодавца или другог овлашћеног лица, складиштар је дужан да му преда ускладиштену робу. Ако је била издата складишница, овлашћено лице за подизање робе из складишта је законити ималац складишнице. Лице које је од складиштара преузело робу, дужно је да складиштару изда одговарајућу потврду. Уколико је била издата складишница, дужно је да је врати складиштару.

5.3 Одговорност складиштара

Одговорност складиштара је оштрија него одговорност оставопримца. Оставопримац одговара по начелима субјективне одговорности, а складиштар по начелима објективне одговорности. Складиштар одговара за сваку штету на ускладиштеној ствари, осим ако докаже да је штета проузрокована услед околности које се нису могле избећи или отклонити, или је проузрокована кривицом оставодавца, манама или природним својством робе, као и неисправном амбалажом. Штета услед самозапаљења ускладиштене робе сматра се, на пример, штетом којаје проузрокована природним својством робе. Дакле, складиштар може одговарати за штету на ускладиштеним стварима чак и кад није крив.

У проузроковању штете може учествовати и оставодавац, и тада се одговорност складиштара умањује или чак и искључује. Тако, кад је складиштар погрешним извршењем оставодавчевог налога у вези са ускладиштеном робом проузроковао

оставодавцу штету, али је при томе оставодавац, мешајући се у послове складиштара, и сам учествовао у погрешном извршењу налога, штета се распоређује и на оставодавца, сразмерно његовом учествовању у погрешном извршењу налога.

Накнада штете коју је складиштар дужан да плати због пропасти, умањења или оштећења робе за време од њеног пријема до предаје, не може прећи стварну вредност робе. Као стварна вредност робе узима се она вредност коју је оставодавац пријавио складиштару приликом предаје робе на чување. На ово ограничење одговорности складиштар се не може позвати ако је штету проузроковао намерно или крајњом непажњом.

Прималац робе је дужан да робу прегледа у тренутку њеног преузимања. Ако приликом преузимања робе примети недостатке, прималац је дужан да о томе одмах стави приговор складиштару, иначе се сматра да је роба уредно примљена. О недостацима робе који се нису могли утврдити у тренутку преузимања, прималац је дужан да на поуздан начин обавести складиштара у року од седам дана, рачунајући од дана преузимања робе. Овај рок је преклузиван. Посебно правило важи за случај кад је роба коју је складиштар примио на ускладиштење сматрана за изгубљену, па је складиштар платио накнаду штете, али је касније пронађена. У таквом случају складиштар има право, и то све док не истекне рок застарелости, да захтева од оставодавца да прими накнадно пронађену робу и да му врати исплаћену накнаду штете. Овим се не дира у право оставодавца на накнаду друте штете.

5.4 Обавезе оставодавца

5.4.1 Обавеза да скпадиштара обавести о својствима робе

Приликом предаје робе складиштару, оставодавац је дужан да да сва потребна обавештења о њој и да изјави колика је њена вредност. Оставодавац је дужан нарочито да обавести складиштара о оним својствима робе на која треба обратити пажњу приликом чувања, да не би дошло до губитка или оштећења. Ако оставодавац не изврши уредно ову обавезу, па услед тога роба буде уништена или оштећена, складиштар неће бити дужан да накнади штету.

Ако је услед својстава ускладиштене робе која складиштару нису била позната проузрокована штета на другој ускладиштеној роби, или на објектима и уређајима складиштара, оставодавац је дужан да такву штету накнади складиштару.

5.4.2 Обавеза да плати накнаду за чување ствари

Накнада за чување ускладиштене ствари коју је оставодавац дужан да плати складиштару одређује се уговором о ускладиштењу према тарифи складиштара. Ако није друкчије уговорено, накнада се плаћа приликом подизања робе из складишта.

Складиштар има право на накнаду за ускладиштење чак и кад је робу у питању чувао на отвореном или туђем терену. Јер, и у таквом случају он одговара за мањак или оштећење робе.

Поред ове накнаде, оставодавац је дужан да складиштару плати и трошкове у вези са чувањем ствари. Такви су, на пример, трошкови за премију осигурања, ако је складиштар по налогу оставодавца извршио осигурање ствари код осигуравача.

5.4.3 Обавеза плаћања уговорне казне

Уговором о ускладиштењу се може одредити да ће оставодавац платити складиштару уговорну казну, ако роба не буде подигнута до одређеног рока. Складиштар може на тај начин да изврши притисак на оставодавца да благовремено ослободи складишни ттростор који је складиштару потребан за пријем робе других лица са којима је закључио уговоре о ускладиштењу.

6. УГОВОР О ОСИГУРАЊУ

6.1 Појам и битни елементи уговора

Уговором о осигурању обавезује се уговарач осигурања да плати осигуравачу премију осигурања, а осигуравач се обавезује да ако се деси догађај који је уговором предвиђен као осигурани случај, исплати осигуранику или одређеном трећем лицу накнаду, односно уговорену своту или учини нешто друго.

У основи осигурања лежи идеја солидарности и узајамности. Лица којима прете исте или сличне опасности удружују средства код осигуравача, и на тај начин формирају фондове осигурања из којих ће бити исплаћени одређени износи онима од њих које задеси осигурани случај. Осигуравач има при том задатак да организује тај посао према правилима струке осигурања, тако да, с једне стране, прикупљена средства осигурања буду довољна да се могу извршити све обавезе из закључених уговора о осигурању, а с друге стране да терет тих исплата буде правично распоређен на сва лица која удружују средства у фондове осигурања.

Обавеза осигуравача може бити тројака. Осигуравач исплаћује накнаду из осигурања у оним случајевима кад је сврха осигурања накнада штете. Кад циљ односа осигурања није накнада штете, основна обавеза осигуравача, ако се догодио осигурани случај, састоји се у исплати уговореног износа. Осигуравач ће бити дужан да „учини нешто друго" ако је уговорено да ће он штету покривену осигурањем накнадити у натури или да ће, кад је у питању осигурање од одговорности, преузети одбрану осигураника од неоснованих или претераних одштетних захтева трећих лица. Уговор о осигурању има више битних елемената по самој природи посла него и један други уговор у привреди. Приликом закључења таквог уговора уговарач осигурања и осигуравач се морају споразумети о томе која се ствар, односно лице осигурава, од којих ризика, о трајању осигурања или о периоду покрића, о

своти осигурања или о томе да је осигурање неограничено, о премији осигурања, односно о доприносу.

Од ових битних елемената уговора о осигурању посебну пажњу заслужује ризик који је обухваћен осигурањем.

Ризик је будући неизвесни догађај, који је независан од воље уговорних страна, од чијег наступања, или понекад ненаступања, зависи да ли ће осигуравач бити дужан да исплати накнаду из осигурања, односно уговорени износ. Пожар, на пример, у смислу опасности да осигурана зграда изгори, може представљати ризик у осигурању. Ако се ризик који је предвиђен уговором о осигурању остварио, кажемо да се догодио осигурани случај.

Ризик може да буде само догађај који је неизвесан, уговор о осигурању је ништав ако је у часу његовог закључења већ настао осигурани случај, или је тај био у наступању, или ако је већ тада била престала могућност да он настане. Изузетак је ризик од смрти, која ће се десити само се не зна када. Зато осигуравач није дужан да плати накнаду по основу уговора о осигурању зграде од ризика клизања тла, ако је земљиште на којем се зграда налази почело да клизи пре закључења уговора о осигурању. Изузетно се може одступити од правила према којем је само будући догађај ризик подобан за осигурање. Наиме, уговор о осигурању робе у превозу бродом може бити закључен и са ретроактивним важењем. У таквом случају осигуравач ће бити дужан да плати накнаду и за штету која се десила пре закључења уговора о осигурању, али само ако заинтересованој страни није било познато да се осигурани случај већ догодио. Осигурање са ретроактивним важењем назива се „осигурање од путативних ризика".

Постоје два начина како се уговором о осигурању могу одредити ризици од којих осигураник ужива осигуравајуће покриће. Прво, у уговору могу бити тачно побројани ризици који су обухваћени осигурањем. Ако се десила штета, осигураник треба да докаже да је узрок штете остварење неког од ризика који су обухваћени осигурањем. Друго, уговором о осигурању могу бити обухваћени сви ризици одређене врсте, уз нека тачно одређена искључења. Осигураник треба само да докаже да је претрпео штету, а на осигуравачу је, ако не жели да плати накнаду из осигурања, да докаже да је узрок штете неки од ризика који су искључени из осигурања.

Може се извршити подела на основне и допунске ризике. Основни ризици су они који се редовно покривају одређеном врстом осигурања, уз јединствену премију. Допунски ризици су покривени осигурањем уз посебну премију, ако се тако уговори, и то ако је уговарач осигурања уговорио осигуравајуће покриће и од догађаја који спадају у основне ризике. Тако се уговором о осигурању од ризика пожара, експлозије, удара грома итд., као основних ризика, може предвидети да ће осигураник бити покривен осигурањем и у случају поплаве.

Из осигурања су апсолутно искључени само они догађаји које је уговарач осигурања, осигураник или корисник осигурања изазвао намерно или преваром. Јер, у таквим случајевима се не може сматрати да се остварио неки неизвесни догађај.

Осигуравач није дужан да накнади штете проузроковане ратним операцијама или побунама, осим ако је друкчије уговорено. Осигуравач је дужан да докаже да је штета проузрокована неким од ових догађаја.

6.2 Особине уговора

Уговор о осигурању има једну специфичну особину по којој се разликује од других уговора у привреди. Обавеза осигуравача на исплату накнаде из осигурања, односно уговореног износа, настаје само ако се остварио одређени неизвесни догађај. То значи да уговор о осигурању спада у групу алеаторних уговора.

Пошто је уговор о осигурању алеаторни уговор, осигураник се не може позивати на правила о прекомерном оштећењу. Он не може захтевати од осигуравача да му врати плаћену премију ако се није догодио осигурани случај.

Уговор о осигурању је алеаторан само ако га посматрамо као појединачни правни однос. Ако посматрамо укупно све уговоре о осигурању које је закључио један осигуравач, та се алеаторност губи. Осигуравач одређује у својим тарифама премију осигурања на основу статистичких података о учесталости штета и математичког закона великих бројева, тако да укупна премија коју је наплатио по основу свих уговора о осигурању одређене врсте буде довољна за извршавање његових обавеза по основу тих уговора.

Важна особина уговора о осигурању имовине и лица на копну је у томе што је то формалан уговор. Уговор о осигурањује закључен кад уговарачи потпишу полису осигурања или лист покрића. Лист покрића је писмена исправа која привремено замењује полису. Обрнуто, уговор о осигурању у поморској и унутрашњој пловидби, као и уговор о осигурању у вези са ваздушном пловидбом, не мора бити закључен у писменој форми. Али, и у овим врстама осигурања осигуравач је дужан да уговарачу осигурања, на његов захтев, преда уредно издату и потписану полису осигурања.

Писана форма уговора о копненом осигурању има карактер форме ad solemnitatem, а не forme ad probationem. Зато се садржај уговора о осигурању може доказивати не само подацима из полисе осигурања, него и другим доказним средствима.

Постоје, и неки случајеви у којима се одступа од формалног карактера уговора о осигурању имовине и лица.

Уговор о осигурању може бити закључен и ћутањем осигуравача. Наиме, ако је заинтересовано лице учинило осигуравачу писмену понуду за закључење уговора о осигурању, таква понуда обавезује понудиоца за време од осам дана од када је понуда приспела осигуравачу. Једино у осигурању живота са лекарским прегледом тај рок траје 30 дана. Ако осигуравач у том року не одбије понуду која не одступа од услова под којима он врши предложено осигурање, сматраће се да је прихватио понуду и да је уговор закључен, и то у часу када је понуда приспела осигуравачу. Ако осигуравач у таквом случају касније изда полису, она служи као доказ о већ раније закљученом уговору о осигурању.

Условима осигурања могу бити предвиђени случајеви у којима уговорни однос из осигурања настаје самим плаћањем премије. На многим аеродромима могу се закључити уговори о осигурању путника за време лета уз коришћење аутомата. И у таквим случајевима, да би уговор о осигурању био закључен, није неопходно да уговарач осигурања и осигуравач потпишу полису.

Уговор о осигурању спада у категорију формуларних уговора (уговора по приступу). Закључује се према условима осигурања или према типским клаузулама које је осигуравач унапред утврдио за неодређени број случајева.

Приликом закључења уговора о осигурању, осигуравач је дужан да упозори уговарача осигурања да су услови осигурања саставни део уговора. Он је дужан да уговарачу преда њихов текст, ако ти услови нису одштампани на самој полиси. Постоје две врсте услова осигурања: општи и посебни. Општи услови осигурања садрже одредбе о правима и обавезама уговорних страна које важе за читаву једну област осигурања (као што је осигурање имовине). Посебни услови садрже одредбе о правима и обавезама уговорних страна у појединим врстама осигурања (у осигурању од ризика пожара, на пример).

6.3 Лица у односу осигурања

Лица која срећемо у односима осигурања јесу осигуравач и лице које са осигуравачем закључује уговор о осигурању (тзв. уговарач осигурања). Уговарач осигураља, по правилу, закључује уговор о осигурању у своје име и за свој рачуи. У таквом случају је уговарач осигурања истовремено и осигураник. Зато се често каже да су лица у односу осигурања осигуравач и осигураник. Такав уговарач осигурања, који је истовремено и осигураник, дужан је да осигуравачу плати премију осигурања, а ако се остварио осигурани случај, има право да од осигуравача захтева исплату накнаде из осигурања, односно уговореног износа.

Једио лице може закључити уговор о осигурању у своје име, а за рачун неког другог лица. То је тзв. осигурање за туђи рачун. У таквом случају у правном односу према осигуравачу стоје два лица: уговарач осигурања и осигураник (лице за чији је рачун уговарач осигурања закључио уговор о осигурању). Уговарач осигурања је закључио уговор о осигурању, он је преузео обавезу на плаћање премије осигуравачу, али с тим да накнада из осигурања, ако се догоди осигурани случај, не буде исплаћена њему него осигуранику, за чији је рачун уговор о осигурању закључен.

У односима осигурања лица често се појављује и корисник осигурања. Осигурање за случај смрти, на пример, само изузетно може постојати без посебног корисника.

Код осигурања за случај смрти и осигурања од последица несрећног случаја постоји и лице у вези са чијим је животом или телесним интегритетом закључен уговор о осигурању. Такво лице назива се „осигурано лице". То лице може, али не мора, да буде уговарач осигурања. Осигурана лица срећемо и у осигурању од одговорности, у смислу лица чија је одговорност за штету покривена осигурањем (овлашћени возач аутомобила, на пример).

Ако је уговарач осигурања закључио са осигуравачем уговор о осигурању од одговорности, па се догодио осигурани случај, и оштећено треће лице може имати одређена права према осигуравачу. Оштећено лице може непосредно од осигуравача да захтева накнаду штете коју је претрпело услед догађаја за који је одговорно осигурано лице. Због тога се и оно може појавити као лице у односу осигурања.

6.4. Врсте осигурања

6.4.1 Подела осигурања према месту остварења ризика

С обзиром на место на којем се остварују ризици који су обухваћени осигурањем, све уговоре о осигурању можемо поделити на уговоре о пловидбеном осигурању, на уговоре о осигурању у ваздушној пловидби, и на уговоре о копненом осигурању. Свака од ових области осигурања има своје специфичности и регулисана је посебним изворима права.

Уговори о пловидбеном осигурању су они уговори који се односе на осигурање бродова у поморској и унутрашњој пловидби, на осигурање бродских машина, уређаја, опреме и залиха, на осигурање робе и других ствари које се превозе бродом или се на њему налазе, затим на осигурање возарине, на осигурање трошкова осигурања, на осигурање трошкова опремања брода, на осигурање трошкова заједничке хаварије, на осигурање од одговорности за штете нанете трећим лицима у вези са искоришћавањем брода, на осигурање од уговорне одговорности бродара. Осигурање бродова обично се у пракси назива „каско осигурање", а осигурање робе у превозу „карго осигурање".

Уговори о осигурању у ваздушној пловидби односе се на осигурање ваздухоплова и њихове опреме, на осигурање ствари које се ваздухопловом превозе или се на њему налазе, затим на осигурање превознине, трошкова осигурања, очекиваног добитка, заложних права у вези са ваздухопловом, као и на осигурање од одговорности за штету нанету трећим лицима или корисницима превоза у вези са правом својине на ваздухоплову или у вези са искоришћавањем ваздухоплова.

Све остале односе осигурања, код којих се ризик остварује на копну, можемо назвати „копнено осигурање".

6.4.2 Подела осигурања с обзиром на то шта се осигурава

У уговору о осигурању увек мора бити прецизно одређено шта се осигурава. С обзиром на овај њихов састојак, све уговоре о копненом осигурању можемо поделити на уговоре о осигурању лица и на уговоре о осигурању имовине. Уговори о осигурању лица односе се на живот или на телесни интегритет одређеног (осигураног) лица. Уговори о осигурању имовине односе се на неке имовинске вредности, у том смислу што имају за сврху накнаду штете коју је осигураник

претрпео у својој имовини услед наступања осигураног случаја. Осигураник може претрпети штету због тога што је нека његова ствар уништена или оштећена, или због тога што је постао одговоран за штету коју је претрпело неко треће лице. Зато се осигурање имовине даље дели на осигурање ствари и на осигурање од одговорности.

Осигурање лица и осигурање имовине се доста разликују. Многа правила која важе у области осигурања имовине не важе у области осигурања лица.

Посебну, врло специфичну област осигурања представља осигурање потраживања (кредита). Уговор о осигурању кредита односи се на потраживање повериоца према дужнику за продату робу, извршене услуге, изведене грађевинске радове и сл. Осигурани случај је наступио ако дужник, из узрока наведених у условима осигурања, није извршио своју доспелу обавезу повериоцу.

6.4.3 Подела осигурања с обзиром на ризике који су обухваћени осигурањем

С обзиром на то када ће се сматрати да се догодио осигурани случај, у области осигурања лица и осигурања имовине врши се даља подела на врсте осигурања.

У области осигурања ствари врши се подела на осигурање од ризика пожара и неких других оиасности, на осигурање од ризика провалне крађе и разбојништва, на осигурање машина од лома, на осигурање домаћинства, на осигурање моторних возила, на осигурање усева од града, на осигурање стоке од угинућа и принудног клања итд.

У области осигурања од одговорности врши се подела на осигурање од одговорности за штету проузроковану трећим лицима употребом моторног возила, на разна осигурања од одговорности у вези са вршењем професионалне делатности, на осигурање произвођача од одговорности за штету проузроковану услед мана производа, на разне врсте осигурања од ризика уговорне одговорности итд.

У области осигурања лица прави се подела на уговоре о осигурању живота и уговоре о осигурању од последица несрећног случаја. У оквиру осигурања живота треба даље разликовати осигурање за случај смрти и осигурање за случај доживљења одређене старости (као што је осигурање ренте). Постоје и мешовити уговори о осигурању живота, по основу којих је осигуравач дужан да исплати своту осигурања ако осигурано лице умре или ако доживи одређену старост.

6.4.4 Подела осигурања с обзиром на настанак односа осигурања

Односи између осигуравача и уговарача осигурања настају закључењем уговора о осигурању. По правилу је закључење уговора о осигурању добровољно, али постоје и прописи који одређују да одређена лица морају закључити одређену врсту уговора о осигурању. У таквим случајевима кажемо да постоји обавезно осигурање.

У нашој земљи најважније су следеће врсте обавезног осигурања: обавезно осигурање путника у јавном превозу од последица несрећног случаја, обавезно осигурање сопственика моторних возила од одговорности за штете причињене трећим лицима употребом возила, обавезно осигурање сопственика ваздухоплова од одговорности за штете причињене трећим лицима. Банка је дужна да осигурава депозите грађана код Агенције за осигурање депозита и санацију банака или код организације за осигурање.

6.5 Обавезе уговарача осигурања и осигураника

6.5.1 Пријава околности значајних за оцену ризика

Приликом закључења уговора о осигурању уговарач осигурања је дужан да обавести осигуравача о свим околностима које су од значаја за оцену ризика. То су оне околности од којих зависи да ли ће осигуравач прихватити понуду за закључење уговора о осигурању, уз коју ширину покрића и уз колику премију.

Ради лакшег закључења оних уговора о осигурању код којих има више таквих околности, осигуравачи су припремили одговарајуће упитнике. Сматра се да је уговарач осигурања уредно извршио обавезу обавештавања ако је тачно и потпуно одговорио на питања из упитника.

Ако уговарач осигурања није извршио ову дужност, могуће су две ситуације.

Прво, ако је уговарач осигурања ненамерно учинио нетачну пријаву или је пропустио да да тачно обавештење, осигуравач може, по свом избору, у року од месец дана од сазнања за нетачност или непотпуност пријаве, изјавити да раскида уговор или предложити повећање премије сразмерно већем ризику.

Ако уговарач осигурања не прихвати предлог осигуравача о повећању премије, уговор о осигурању се раскида.

Посебно правило важи за случај кад се осигурани случај догодио пре него што је утврђена нетачност или непотпуност пријаве. У таквом случају накнада се смањује у сразмери између плаћене премије и премије којује требало платити према стварном ризику. Ако су праве околности биле такве да не би било извршено осигурање, осигуравач неће дуговати никакву накнаду.

Друга је ситуација ако је уговарач осигурања намерно учинио нетачну пријаву или намерно прећутао неку околност такве природе да осигуравач не би закључио уговор да је знао за право стање ствари. У таквом случају уговарач осигурања је преварио осигуравача, па зато осигуравач може захтевати поништење уговора. Осигуравач може захтевати од суда да поништи уговор и кад је нетачност обавештења утврђена тек после наступања осигураног случаја. За разлику од општих правила која важе за случај поништења уговора, у оваквој ситуацији осигуравач задржава наплаћене премије, а ако премија још није плаћена, има право да захтева плаћање премије за текући период осигурања. Право осигуравача да захтева поништење уговора престаје ако га он не искористи у року од три месеца од дана сазнања за нетачност пријаве или за прећуткивање.

Осигуравач се не може позвати на нетачност пријаве или на прећуткивање ако су му у часу закључења уговора биле познате, или су му морале бити познате околности које су од значаја за оцену ризика.

6.5.2 Обавеза плаћања премије

Премију осигурања дужно је да плати лице које је са осигуравачем закључило уговор о осигурању, дакле уговарач осигурања. Осигуравач је дужан да прими уплату премије од сваког лица које има интерес да она буде плаћена.

Висина премије осигурања одређује се уговором о осигурању, и то према тарифи осигуравача. Сви осигуравачи имају своје тарифе премија у којима је одређена висина премије, у апсолутним износима или у процентима од своте осигурања, према околностима које су од значаја за оцену ризика. Тарифа премија је ценовник осигуравача. Битан елемент уговора о осигурању је онај износ или стопа премије који су означени у полиси. Због тога, ако је уговор о осигурању закључен и премија одређена, и при томе су уговорне стране располагале тачним подацима о тежини ризика, уговарач осигурања се не може касније позивати на то да су осигуране ствари погрешно разврстане у вишу категорију опасности, и да је погрешно примењена тарифа.

Уговором о осигурању редовно се одређује и време плаћања премије. Може бити уговорено да се премија плаћа приликом закључења уговора или касније, одједном или у ратама. Ако ово питање није уређено уговором, уговарач осигурања је дужан да премију плати у целости, за читав период осигурања, и то приликом закључења уговора о осигурању.

6.5.3 Обавеза обавештавања осигуравача о променама ризика

За време трајања осигурања могу се променити околности које су значајне за оцену ризика. Ризик који је обухваћен осигурањем може бити повећан или смањен, тако да уговорена премија више није адекватна ризику. Уговарач осигурања је дужан да обавести осигуравача о таквим променама.

Кад је уговарач осигурања обавестио осигуравача о повећању ризика, на пример да је свој аутомобил почео да користи као такси возило, треба правити разлику између две ситуације. Прво, ако је повећање ризика такво да осигуравач не би закључио уговор да је такво стање постојало у часу његовог закључења, он може раскинути уговор. Друго, ако је повећање ризика толико да би осигуравач закључио уговор само уз већу премију да је такво стање постојало у часу закључења уговора, он може уговарачу осигурања предложити нову стопу премије. Ако уговарач осигурања не пристане на нову стопу премије, уговор престаје по самом закону.

Може се десити да се осигурани случај догодио пре него што је осигуравач обавештен о повећању ризика. У таквом случају треба правити разлику зависно од тога да ли је уговарач осигурања крив или није крив за необавештавање. Ако

уговарач осигурања није обавестио осигуравача о повећању ризика, али ризик није повећан неким његовим поступком, нити је уговарач осигурања знао или морао да зна за повећање ризика, неће наступити никакве последице. Осигураник има право на пуну накнаду из осигурања, односно осигурани износ. Јер, и приликом закључења уговора о осигурању уговарач осигурања је био дужан да обавести осигуравача само о оним околностима које су од значаја за оцену ризика које су му биле познате или које му нису могле остати непознате.

У случају кад је после закључења уговора о осигурању ризик смањен, уговарач осигурања има право да захтева одговарајуће смањење премије, рачунајући од дана када је о новим околностима обавестио осигуравача. Ако осигуравач не пристане на смањење премије, уговарач осигурања може раскинути уговор.

6.5.4 Обавеза обавештавања о наступању осигураног случаја

Осигуравач не мора да зна, а најчешће и не зна, да се догодио осигурани случај и да је, према томе, наступила његова обавеза на исплату накнаде из осигурања, односно уговореног износа. Због тога је лице које има право да захтева исплату, значи осигураник или корисник осигурања (ако је у питању осигурање у корист трећег), дужно да обавести осигуравача о наступању осигураног случаја. Осигураник је дужан да обавести осигуравача о наступању осигураног случаја у року од три дана од када је за то сазнао, јер је одмах после наступања неког догађаја најлакше установити да ли тај догађај представља осигурани случај и које су његове последице. Овај рок не важи у осигурању живота, пошто је у осигурању живота осигурани случај такав догађај (смрт осигураног лица или доживљење одређене старости) који није тешко доказати ни по протеку дужег времена након што се десио.

Има и ситуација у којима није довољно ако је осигураник поднео пријаву о наступању осигураног случаја само осигуравачу. У условима осигурања је одређено да је у свим случајевима предвиђеним прописима, а нарочито кад је штета проузрокована пожаром, експлозијом, крађом и саобраћајном незгодом, осигураник дужан да штету пријави и надлежном органу унутрашњих послова.

Пријаву о наступању осигураног случаја осигураник је дужан да учини писмено, телефонски или на неки други начин, с тим што пријаву која није учињена писмено мора писмено да потврди. За подношење пријава о наступању осигураног случаја у оним врстама осигурања у којима је број осигураника и осигураних случајева већи, осигуравачи су припремили посебне формуларе.

Осигураник који је пропустио да изврши ову дужност није према нашим прописима изгубио право на накнаду из осигурања, односно на уговорени износ. Једино ће износ који ће осигуравач бити дужан да исплати бити умањен за износ штете која је наступила због тога што осигуравач на време није био обавештен о наступању осигураног случаја.

6.6 Обавезе осигуравача

6.6.1. Обавеза да припреми полису

Полиса осигурања саставља се на формулару осигуравача. Приликом закључења уговора о осигурању осигуравач ће попунити тај формулар, потписати га и предати на потпис уговарачу осигурања.

Уз полису осигурања, осигуравач је дужан да уговарачу осигурања преда и одговарајуће услове осигурања. Назив тих услова уноси се у полису и они постају саставни део уговора о осигурању.

6.6.2 Обавеза да организује пословање сагласно начелима осигурања

Правило је да прво уговарач осигурања плати премију, а тек затим, и то ако се догодио осигурани случај, настаје обавеза осигуравача на исплату накнаде из осигурања, односно уговореног износа. Зато у сваком часу осигуравач располаже великим новчаним средствима која су уговарачи осигурања удружили у фондове осигурања. Осигуравач је дужан да рукује тим средствима сагласно економским начелима осигурања, тако да трајно обезбеђује извршавање обавеза по основу осигурања. Осигуравач може средства осигурања, ради очувања њихове вредности, да депује у банци, улаже у хартије од вредности, непокретности, користи за непосредно давање кредита и хипотекарних зајмова, водећи рачуна о сигурности пласмана и својој ликвидности. Организација за осигурање дужна је да обавезе из уговора о осигурању реосигура изнад износа самопридржаја, који је актом пословне политике предвидела да га сама покрива.

6.6.3 Обавеза да исплати накнаду или уговорени износ

Ако се догодио осигурани случај, за осигураника врло често није од значаја само то колики ће му износ осигуравач исплатити, него и када ће примити тај износ. После наступања осигураног случаја обично су осигуранику новчана средства хитно потребна. Зато је у односима копненог осигурања осигуравач дужан да исплати накнаду или своту одређену уговором у уговореном року који не може бити дужи од 14 дана, рачунајући од када је добио обавештење да се осигурани случај догодио. У односима пловидбеног осигурања тај рок је месец дана. Овај рок се оставља осигуравачу да би прикупио потребна средства.

У пракси се дешавају и такви случајеви у којима у овом року није могуће установити да ли је наступила обавеза осигуравача, или колики је износ који је осигуравач дужан да исплати.

Кад је за утврђивање висине обавезе осигуравача потребно извесно време, али је несумњиво да се догодио осигурани случај, осигуравач је дужан да на захтев осигураника исплати предујам у висини неспорног дела своје обавезе.

Осигуравач који је задоцнио са испуњењем ове своје обавезе дугује осигуранику, односно кориснику осигурања, затезну камату. Поред затезне камате, осигуравач који је задоцнио са исплатом накнаде, односно уговореног износа, дугује осигуранику и накнаду штете, ако је осигураник због тог задоцњења претрпео неку штету већу од затезне камате.

Разуме се да ће осигуравач бити обавезан на накнаду штете само ако је крив за задоцњење са исплатом накнаде из осигурања. Зато, ако је осигуравач нудио осигуранику да му исплати накнаду из осигурања, али је то осигураник одбио јер није био задовољан висином понуђене накнаде, па се у спору утврдило да осигураник није био у праву, осигуравач не дугује накнаду за штету коју је осигураник претрпео због тога што му накнада из осигурања није одмах исплаћена.

Висина износа који ће осигуравач бити дужан да плати осигуранику, односно кориснику осигурања, ако се догодио осигурани случај, одређује се у зависности од тога да ли је у питању осигурање имовине или осигурање лица.

6.7. Начела која важе у области осигурања имовине

6.7.1 Обештећујући карактер осигурања имовине

Осигурањем имовине обезбеђује се накнада за штету која се десила у имовини осигураника због наступања осигураног случаја. То значи да је сврха осигурања имовине накнада штете. За осигураника осигурање имовине представља посебан правни основ за накнаду штете коју је претрпео.

Исту сврху има транспортно осигурање, као и осигурање потраживања. Због тога се сва правила о којима ће бити речи у вези са обештећујућим карактером осигурања имовине могу сходно применити и у ове друге две области осигурања.

Правила која произлазе из обештећујућег карактера осигурања имовине су:

Прво, износ накнаде из осигурања, коју је осигуравач дужан да исплати осигуранику ако се догодио осигурани случај, не може бити већи од штете коју је осигураник претрпео наступањем осигураног случаја. Чак и кад је уговорена свота осигурања већа од вредности осигуране ствари, тако да постоји тзв. надосигурање, износ штете, а не износ своте осигурања, представља границу обавезе осигуравача. Ништа не значи ни ако је премија осигурања којује платио уговарач осигурања била одређена с обзиром на висину своте осигурања.

Друго, иста ствар не сме бити осигурана по основу два или више уговора од истог ризика, за исти интерес и за исто време, тако да збир свота осигурања прелази вредност те ствари. У таквом случају, који називамо двоструко осигурање, ако се догодио осигурани случај осигураник има право да захтева од сваког појединог осигуравача накнаду према уговору закљученим с њим, али укупно не више од износа штете.

Дозвољено је да иста ствар буде осигурана код два или више осигуравача на такав начин да збир свота осигурања не прелази вредност те ствари (тзв.

вишеструко осигурање). У таквом случају не постоји опасност да осигураник по основу свих закључених уговора о осигурању прими више него што износи штета коју је претрпео. Исто тако, дозвољено је да уговарач осигурања изврши осигурање само за део вредности ствари (тзв. подосигурање). Ако је услед наступања осигураног случаја подосигурана ствар потпуно уништена, осигуравач ће осигуранику исплатити своту осигурања.

Осигуравач је дужан да да потпуну накнаду све до износа своте осигурања само ако је уговорено да однос између вредности ствари и своте осигурања нема значаја за одређивање износа накнаде. То је тзв. осигурање на први ризик.

6.7.2 Интерес у осигурању имовине

У тесној вези са обештећујућим карактером осигурања имовине је и питање интереса у тој области осигурања. Наиме, пошто осигурање имовине има за сврху обезбеђење накнаде за штету која се може десити у имовини осигураника због наступања осигураног случаја, уговор о осигурању имовине може закључити само оно лице које има интерес да се не догоди осигурани случај, пошто би иначе претрпело неки материјални губитак.

Ако у тренутку закључења уговора о осигурању имовине није на страни осигураника постојао одговарајући интерес, нити се могло разумно очекивати да ће такав интерес касније настати, уговор је ништав.

Лице које располаже неопходним интересом за осигурање ствари је на првом месту сопственик ствари. У осигурању од одговорности интерес за закључење уговора о осигурању има лице које обавља такву делатност у вези са којом може бити проузрокована штета трећем лицу, или лице чија се ствар употребљава на такав начин да њеном употребом може бити проузрокована штета трећем лицу.

Поред наведених лица, неопходан интерес за закључење уговора о осигурању имовине могу имати и носиоци других стварних права на осигураној ствари (залогопримац, плодоуживалац), затим закупац, чувар ствари, извођач грађевинских радова, па чак и поверилац из чијег је кредита набављена осигурана ствар. Сва та лица могу закључењем уговора о осигурању да обезбеде осигуравајуће покриће у оном обиму у којем би их погодила штета ако би се догодио осигурани случај.

У случајевима кад једно лице закључује уговор о осигурању имовине за рачун другог лица, одговарајући интерес мора да постоји само код лица за чији рачун уговарач осигурања закључује уговор.

Једно лице може у вези са истом ствари да има неколико интереса који му дају право да закључи разне уговоре о осигурању. Тако ће сопственик моторног возила морати да закључи уговор о осигурању од одговорности за штете проузроковане трећем лицу употребом његовог возила (обавезно осигурање), али може закључити и уговор о осигурању возила од уништења, оштећења или нестанка (добровољно каско осигурање).

6.7.3 Одмеравање висине накнаде код осигурања ствари

По основу уговора о осигурању ствари, осигуравач је дужан да осигуранику накнади обичну (стварну) штету коју је осигураник претрпео услед наступања осигураног случаја. Тако, у осигурању од пожара висина накнаде из осигурања за осигуране ствари које су изгореле утврђује се према вредности тих ствари у време настанка осигураног случаја, умањеној за вредност остатака. Као вредност осигуране ствари у време настанка осигураног случаја, узима се цена изградње новог објекта, односно набавна вредност нове ствари, по одбитку амортизације. У случају оштећења осигуране ствари висина накнаде из осигурања утврђује се у висини трошкова оправке по ценама материјала и рада у време настанка осигураног случаја, умањених за износ процењеног рабаћења и вредности остатка, ако није друкчије уговорено.

У неким врстама осигурања могуће је посебно уговорити да ће се сматрати да је осигурање извршено на нову вредност осигуране ствари, тако да ће осигуравач, ако осигурана ствар буде уништена, бити дужан да исплати накнаду из осигурања у висини набавне цене нове ствари од које се неће одбити износ процењене истрошености. Исто тако, могуће је да приликом закључења уговора о осигурању уговарач осигурања и осигуравач споразумно утврде вредност ствари која се осигурава (уметничке слике, на пример). У таквом случају, ако се догодила штета која је покривена осигурањем, накнада из осигурања одмериће се према споразумно утврђеној вредности.

Измакли добитак (измакла корист) узима се у обзир при утврђивању износа штете само кад је то посебно уговорено. Зато власник оштећеног осигураног аутомобила нема право да од осигуравача захтева накнаду за некоришћење аутомобила за време оправке. Исто правило важи и у погледу накнаде из осигурања за субјективну вредност (pretium affectionis) уништене или оштећене осигуране ствари.

У уговору о осигурању ствари може бити одређено да ће осигураник сносити део штете ако се догоди осигурани случај. Тај део штете назива се „франшиза". У пракси се користе две врсте франшизе: одбитна франшиза и интегрална франшиза. Кад је уговорена одбитна франшиза, осигураник увек сноси уговорени део штете. Тај део се одређује у проценту од своте осигурања. Ако је штета која је проузрокована наступањем осигураног случаја мања од одбитне франшизе, осигуравач не плаћа накнаду из осигурања, а ако је штета већа од франшизе, од износа штете се приликом обрачуна накнаде одбија франшиза. Кад је уговорена интегрална франшиза, паје штета мања од франшизе, осигураник нема право на накнаду. Ако је штета већа од интегралне франшизе, накнада се исплаћује у потпуности, без одбијања франшизе.

Одбитна франшиза служи да се очува пажња осигураника да не наступи штета. Интегрална франшиза служи да се отклони обавеза осигуравача у погледу малих штета, код којих су трошкови ликвидације одштетног захтева осигураника несразмерно високи у поређењу са висином штете.

6.7.4 Одмеравање висине накнаде код осигурања од одговорности

У осигурању од одговорности накнада из осигурања одмерава се према накнади коју осигураник дугује оштећеном трећем лицу. Ако је осигураник по основу своје одговорности за штету дужан да трећем лицу накнади не само стварну штету, него и неки износ на име изгубљеног добитка, тај износ се мора узети у обзир и приликом одмеравања накнаде из осигурања. Осигуравач исплаћује накнаду из осигурања на основу признања одговорности које је дао или одобрио, на основу поравнања које је закључио или одобрио, или на основу судске одлуке.

Обавеза осигуравача ограничена је сводом осигурања из полисе. Осигуравач се ослобађа свих обавеза у вези са осигураним случајем ако осигуранику исплати уговорену своту осигурања. У границама своте осигурања осигуравач сноси и трошкове спора о осигураниковој одговорности. Може бити уговорена франшиза.

Оштећено лице може непосредно од осигуравача да захтева накнаду за штету коју је претрпело због догађаја за који осигураник одговара.

6.8 Начела у области осигурања лица

6.8.1 Осигурање лица нема обештећујући карактер

У односима осигурања лица, дакле у осигурању живота и у осигурању лица од последица несрећног случаја, ризици од којих се обезбеђује осигуравајућа заштита остварују се на човеку. Осигурава се човек, а не имовинска вредност. Због тога осигурање лица, за разлику од осигурања имовине, по правилу нема за сврху накнаду штете ако се догодио осигурани случај.

Закључењем уговора о осигурању лица осигуравач преузима обавезу да ће исплатити уговорену своту осигурања, у целости или делимично, ако наступи осигурани случај. Уговорена свота осигурања не мора да стоји ни у каквом односу са штетом коју осигураник или корисник осигурања може да претрпи због наступања осигураног случаја. Осигуравач ће бити дужан да исплати уговорену своту осигурања, ако се догодио осигурани случај, чак и ако није наступила никаква штета (на пример, ако је осигурано лице доживело уговорену старост и стекло право на ренту).

У том смислу је одређено да се у уговорима о осигурању лица висина осигуране своте, коју је осигуравач дужан да исплати кад наступи осигурани случај, утврђује према споразуму уговорних страна. Што се уговарача осигурања тиче, ограничавајући фактор у том погледу је висина премије. Наиме, што је осигурана свота виша, и премија осигурања мора да буде виша.

Из ове основне карактеристике осигурања лица произлази читав низ правила по којима се осигурање лица суштински разликује од осигурања имовине. Пошто осигурање лица нема обештећујући карактер, у односима осигурања лица не могу важити правила о подосигурању и о надосигурању.

Неке врсте осигурања лица од последица несрећног случаја представљају, по својој правној природи, осигурање од одговорности, па зато имају обештећујући карактер. Према нашој судској пракси, колективно осигурање од последица несрећног случаја које је извршило предузеће у погледу својих радника, и за које оно плаћа премију, сматра се осигурањем таквог предузећа од одговорности за штете које радници могу да претрпе за време рада и у вези са радом. У таквим врстама осигурања лица, исто као и у осигурању имовине, није дозвољено кумулирање осигуране своте и накнаде штете.

6.8.2 Утврђивање обима обавезе осигуравача у осигурању лица

Уговором одређена свота осигурања је основни чинилац од којег у односима осигурања лица зависи висина обавезе осигуравача. Зато би уговор о осигурању лица, без означења своте осигурања, био без дејства.

По основу уговора о осигурању живота осигуравач преузима обавезу да кориснику осигурања исплати своту осигурања ако се догоди осигурани случај; дакле, ако осигурано лице умре или доживи одређену старост. Једино код осигурања живота које је закључено без лекарског прегледа, осигуравач је дужан да исплати целу своту осигурања тек ако смрт осигураног лица наступи после шест месеци од почетка трајања осигурања. Ако осигурано лице умре у току првих шест месеци трајања осигурања, осигуравач је обавезан да кориснику осигурања исплати 50% од своте осигурања.

Када је у питању уговор о осигурању лица од последица несрећног случаја, осигуравач је дужан да кориснику осигурања исплати целу своту осигурања ако осигурано лице умре услед несрећног случаја. Исто тако, цела свота осигурања се исплаћује и у случају наступања потпуног инвалидитета осигураног лица (трајног и потпуног губитка опште радне способности). Своте осигурања за случај смрти и за случај потпуног инвалидитета не морају бити исте. У случају делимичног инвалидитета осигураног лица, осигуравач је дужан да исплати онај проценат своте осигурања који одговара проценту инвалидитета, како је одређен у условима осигурања.

6.9 Трајање осигуравајућег покрића

6.9.1 Почетак дејства уговора

Ако друкчије није уговорено, уговор о осигурању производи своје дејство почев од двадесетчетвртог часа оног дана који је у полиси означен као дан почетка трајања осигурања. Објашњење зашто дејство осигурања не почиње већ од тренутка закључења уговора лежи у томе што се наведеном одредбом избегава опасност да уговарач осигурања закључи уговор о осигурању оног дана када се десила штета; дакле, када ризик више није неизвесан.

Кад се периоди осигурања надовезују један на други, што се дешава врло често у пракси, ово питање нема неки практични значај. Ако се на сам дан закључења новог уговора о осигурању десио осигурани случај, осигураник ће уживати покриће по основу ранијег уговора о осигурању, чије дејство престаје тек истеком тог дана.

Наведену одредбу треба посматрати у тесној вези са одредбом о последицама неплаћања премије, о чему је већ било речи. Наиме, уговор о осигурању производиће дејство почевши од двадесет четвртог часа дана који је у полиси означен као дан почетка трајања осигурања, само ако је тог дана уговарач осигурања платио премију или ако је уговорено да се плаћање премије одлаже. Ако је било уговорено да се премија плаћа приликом закључења уговора, па је уговарач осигурања задоцнио са испуњењем те обавезе, дејство осигурања почиње тек наредног дана од дана уплате премије.

С обзиром на то да ово правило о почетку дејства уговора о осигурању има диспозитивни карактер, у условима осигурања предвиђена је могућност да се уговори да обавеза осигурача почиње од сата и минута који је означен у полиси. Ова се могућност редовно користи када се у вези с новим возилом закључује уговор о обавезном осигурању од одговорности.

У неким врстама осигурања саме околности налажу да се почетак осигуравајућег покрића одреди независно од времена када је закључен уговор о осигурању. Прави се разлика између формалног почетка осигурања (момента закључења уговора) и материјалног почетка осигурања (момента од кад осигуравач почиње да носи ризик). На пример, осигурање робе у превозу почиње од почетка укрцавања у прво превозно средство у месту предвиђеном у уговору о осигурању ради извршења осигураног путовања, без обзира на то што је уговор о осигурању раније закључен.

6.9.2 Престанак дејства уговора

У погледу престанка дејства уговора о осигурању треба правити разлику између две ситуације. Прво, ако је у уговору о осигурању одређено време важења осигурања, однос осигурања престаје свршетком последњег дана рока за који је осигурање уговорено. Није потребна никаква изјава ни једне ни друге уговорне стране. За штете које би се десиле после истека тог рока осигуравач неће бити обавезан да плати накнаду из осигурања. Друго, ако рок трајања осигурања није одређен уговором, свака страна може раскинути уговор. Страна која жели да раскине уговор дужна је да о томе писмено обавести другу страну најмање три месеца пре доспелости премије, а уговор се сматра раскинутим даном доспелости премије. Код таквих дугорочних осигурања обично се уговара да је уговарач осигурања дужан да плати премију сваке године на дан који одговара дану када је уговор био закључен, па се онда са тим даном може уговор и раскинути.

За престанак уговора о осигурању није значајно то да ли је наступила обавеза осигуравача на исплату накнаде из осигурања, односно уговореног износа. Уговором о осигурању успостављен је између осигуравача и осигураника један

однос који траје неко време, и за то време се може догодити и више осигураних случајева. У периоду док траје осигурање моторног возила може се догодити неколико штета остварењем ризика који су обухваћени осигурањем. Осигуравач ће бити дужан да за сваки такав осигурани случај плати посебну накнаду из осигурања.

По природи ствари је јасно да однос осигурања мора престати ако је осигурана ствар или ствар у вези са чијом је употребом закључено осигурање од одговорности потпуно пропала. После тога више није могуће да се догоди осигурани случај, па би даље дејство уговора о осигурању било непотребно. Ако је осигурана ствар пропала услед неког догађаја који није предвиђен уговором о осигурању, осигуравач је дужан да врати уговарачу осигурања део премије за неистекли део периода осигурања.

У случају отуђења осигуране ствари или ствари у вези са чијом је употребом закључено осигурање од одговорности, дејство осигурања по правилу не престаје. Права и обавезе уговарача осигурања прелазе по самом закону на прибавиоца ствари. Осигуравач и прибавилац осигуране ствари могу одустати од осигурања уз отказни рок од петнаест дана, с тим што су отказ дужни да поднесу најдаље у року од тридесет дана од сазнања за отуђење.

7. УГОВОР О ОТПРЕМАЊУ (ШПЕДИЦИЈИ)

7.1. Појам и битни елементи уговора

Уговором о отпремању обавезује се отпремник да ће ради превоза одређене ствари закључити у своје име и за рачун налогодавца уговор о превозу и друге уговоре потребне за извршење превоза, као и обавити остале уобичајене послове и радње везане за организовање превоза ствари, а налогодавац се обавезује да ће му исплатити одређену накнаду.

На основу дефиниције уговора о отпремању произлази да је отпремање такав привредни посао који је у тесној вези са превозом ствари. Али, између отпремања и превоза постоји врло значајна разлика. Отпремник организује превоз ствари, али извршење превоза може поверити неком другом лицу. Ако је одлучио да извршење превоза повери превозиоцу, а то се најчешће дешава, отпремник ће са превозиоцем закључити уговор о превозу. Такав уговор ће отпремник закључити, по правилу, у своје име а за рачун налогодавца. Поред тога, отпремник може бити дужан да предузима и читав низ других правних и фактичких радњи у вези са отпремањем робе. Зато се може рећи да је обавеза отпремника с једне стране ужа од обавезе превозиоца, јер отпремник не мора сам обавити превоз, али да је с друге стране шира од обавезе превозиоца, јер се не ограничава само на превоз. Уговором о отпремању мора бити прецизно одређен задатак отпремника: организовање превоза одређене ствари на одређеној релацији. То је једини битан елемент уговора о отпремању по самој природи тог посла. Накнада која припада отпремнику најчешће се уговара, али је уговор о отпремању пуноважан и ако

не садржи одредбу о отпремничкој накнади. Зато накнада не представља битни састојак уговора о отпремању по самој природи тог посла. Уговор о отпремању редовно садржи и читав низ других састојака који се не могу сматрати битним по природи посла. Уговор би био пуноважан и без њих. Међутим, након што су их уговорне стране унеле у уговор, они могу бити од великог значаја за њихов однос. Тако, уговором о отпремању може бити одређено да ће отпремник извршити ускладиштење робе или да ће упаковати робу коју треба превести.

7.2 Особине уговора

Уговор о отпремању је двострано обавезујући, теретан и неформалан уговор. Понуду за закључење таквог уговора по правилу даје лице које је заинтересовано да отпремник организује превоз одређених ствари. Уговор ће се сматрати закљученим и ако отпремник такву понуду одмах не одбије. То је врло често формуларан уговор (уговор по приступу).

С обзиром на то да отпремник закључује уговор са превозиоцем и друге потребие уговоре у своје име а за рачун налогодавца, уговор о отпремању представља посебну врсту уговора о комисиону (тзв. комисион у транспорту).

Уговор о отпремању има доста специфичности, због којих је издвојен у засебни именовани уговор у привреди. Кад је тако уговором о отпремању одређено, отпремник може закључити уговор о превозу и предузимати друге правне радње у име и за рачун налогодавца. У таквом случају отпремник је заступник налогодавца у погледу правних послова које треба обавити ради превоза робе на коју се односи уговор.

На односе између налогодавца и отпремника који су уређени посебним одредбама о отпремању сходно примењују правила о уговору о комисиону, односно трговинском заступању. А на односе комисиона сходно се примењују правила о налогу. Зато се може рећи да уговор о отпремању спада у групу уговора о привредним услугама који садрже елементе налога (мандата).

7.3. Обавезе отпремника

7.3.1 Обавеза да организује превоз робе

Отпремник је дужан да са пажњом доброг стручњака организује превоз ствари на коју се односи уговор о отпремању. С тим циљем отпремник је дужан да предузме читав низ правних и фактичких радњи.

Он је дужан да са превозиоцем закључи уговор о превозу. Кад уговор о отпремању не садржи налог о превозном путу, врсти превозног средства и начину како треба отпремити робу, отпремник је овлашћен да одабере, односно да комбинује елементе који ће бити најповољнији за налогодавца. То је тзв. инстрадација. Кад је то с обзиром на околности случаја потребно, отпремник је дужан да закључи и уговор о ускладиштењу робе.

Отпремник је дужан да изврши контролу обрачуна превознине.

Од фактичких радњи које отпремник може да буде дужан да обави треба истаћи довожење и одвожење ствари до и од транспортног средства, крцање и искрцавање ствари у и из транспортног средства, обележавање и сортирање робе, паковање робе, контролисање квалитета и квантитета робе и слично. Које ће од ових послова отпремник бити дужан да обави, зависи од уговора и околности случаја.

У пословима међународне трговине отпремник ће обавити царинске формалности у вези са робом. Ако се цариње не може обавити, отпремник је дужан да одмах обавести налогодавца и затражи упутства.

Отпремник одговара налогодавцу за штету ако уредно не изврши ове дужности. Тако је у једном случају пресуђено да је отпремник дужан да накнади налогодавцу штету, јер у товарном листу поред станице у којој жели да се дода лед ради расхлађивања покварљиве робе, није означио предузеће које ће то учинити, нити је благовремено с тим предузећем закључио одговарајући уговор.

Уговором о отпремању, односно општим условима пословања отпремника као саставним делом уговора, одговорност отпремника за штету коју је проузроковао налогодавцу може бити ограничена. Отпремник се не може позивати на ограничење одговорности ако је штету проузроковао намерно или из крајње непажње.

7.3.2 Обавеза да поступа по налозима налогодавца

У том погледу положај отпремника не разликује се од положаја комисионара. И отпремник, као и комисионар, ради за рачун друге уговорне стране. Другу уговорну страну погађају економски ефекти послова у које је ушао отпремник.

Отпремник је дужан да се држи упутстава налогодавца о правцу пута, средствима и начину превоза. Ако није могуће поступити по упутствима садржаним у налогу, отпремник је дужан да тражи нова упутства, а ако за то нема времена или је то немогуће, отпремник је дужан да поступи како то захтевају интереси налогодавца.

Ако је одступио од добијених налога, одговорност отпремника је врло строга. Отпремник који је одступио од добијених упутстава одговара и за штету насталу услед више силе, изузев ако докаже да би се штета догодила и да се држао датих упутстава. Због тога ће отпремник, који је одступио од налога што се тиче превозног пута, одговарати и за губитак робе услед зарушавања пута.

7.3.3 Обавеза да чува интересе налогодавца

Отпремник је дужан да у свакој прилици поступи онако како то захтевају интереси налогодавца. Иначе ће одговарати налогодавцу за штету.Ако запази неке недостатке у налогу, отпремник је дужан да на то упозори налогодавца. Отпремник је нарочито дужан да упозори налогодавца на оне недостатке у његовом налогу који га излажу већим трошковима или штети. При томе треба имати у виду да је

отпремник редовно бољи стручњак за организовање превоза него налогодавац.

Кад роба није упакована или иначе није спремљена за превоз како треба, отпремник је дужан да упозори налогодавца на те недостатке, а кад би чекање да их налогодавац отклони било од штете за њега, отпремник је дужан да их уклони за рачун налогодавца. Таква упутства, разуме се, нису обавезна за налогодавца. Али, ако услед тога што се налогодавац није придржавао таквих упутстава наступи штета, за њу отпремник не може бити одговоран.

Отпремник је дужан да без одлагања обавести налогодавца о оштећењу робе, као и о свим догађајима од значаја за њега, и да предузме све потребне мере ради очувања његових права према одговорном лицу. Зато је отпремник који је пропустио да одмах стави приговор складиштару у погледу оштећења робе, дужан да налогодавцу накнади штету која му је на тај начин проузрокована.

Отпремник не може, без посебног овлашћења налогодавца, да остварује права налогодавца према одговорном трећем лицу. Истицање одштетних захтева и подизање тужби не улази у круг оних редовних, нормалних послова које отпремник мора да обави за налогодавца.

7.3.4 Обавеза да изврши осигурање робе

Ако је тако уговорено, отпремник је дужан да изврши осигурање налогодавчеве робе код организације за осигурање. Без такве уговорне одредбе или посебног налога у том смислу отпремник не сме да изврши осигурање на трошак налогодавца. Наиме, налогодавац може имати генералну полису за осигурање робе у превозу, којом су аутоматски осигуране све пошиљке које путују на његов ризик, и у таквом случају њему није потребно посебно осигурање које би извршио отпремник. Ако уговором није одређено које ризике треба да обухвати осигурање, отпремник је дужан да осигура робу од уобичајених ризика за ту врсту робе.

Отпремник који није поступио у складу са налогом за осигурање робе, одговара налогодавцу у случају штете на исти начин како би одговарао осигуравач да је уговор о осигурању био закључен.

7.3.5 Обавеза да положи рачун налогодавцу

По обављеном послу, отпремник је дужан да положи рачун налогодавцу. Исто као и комисионар, и отпремник је дужан да пренесе на налогодавца потраживања и остала права која је стекао према трећем са којим је обавио посао у своје име а за рачун налогодавца. Нарочито су у том погледу од значаја права отпремника према превозиоцу, ако је роба коју је налогодавац предао отпремнику ради отпремања уништена или оштећена за време превоза. Отпремник је дужан да преда налогодавцу исправе које су потребне за остваривање права на накнаду штете од превозиоца (копију приговора, записник о штети и др.), као и исправу о цесији својих права према превозиоцу на налогодавца.

Сви економски ефекти послова у које је отпремник ушао са трећим лицима припадају налогодавцу. Тако је у једном случају пресуђено да отпремник не сме задржати за себе 5% провизије коју је добио од превозиоца, јер је то у ствари бонификација цене превоза која иде у корист налогодавца.

7.4 Одговорност отпремника за лица којима је поверио извршавање појединих послова

7.4.1 Одговорност за радње превозиоца и складиштара

Отпремник одговара за избор других лица са којима је ради извршења примљеног налога закључио одговарајући уговор (уговор о превозу, о ускладиштењу и сл.), али не одговара за њихов рад. То је, дакле, одговорност за непажњу у избору превозиоца, односно складиштара (culpa in eligendo). Ако је отпремник извршио избор са пажњом доброг стручњака, па је роба налогодавца ипак оштећена или уништена, или је превоз извршен са закашњењем, отпремник неће одговарати. За штету ће одговарати превозилац, односно складиштар. При томе отпремник треба да са потребном пажњом штити интересе налогодавца, и да пренесе на налогодавца своја права према превозиоцу, односно складиштару.

При нормалном одвијању догађаја отпремник не треба да контролише рад трећег лица. Ипак, отпремник може да одговара, и то због тога што није поступао у складу са обавезом да штити интересе налогодавца, ако су постојале неке посебне околности због којих је морао контролисати рад трећег лица, али тако није поступио. У таквом случају отпремник одговара за своју кривицу, а не за рад трећег лица.

Кад је тако посебно уговорено, одговорност отпремника се појачава. Уговором о отпремању може бити одређено да ће отпремник одговарати и за рад превозиоца, складиштара и других лица са којима је у извршењу налога закључио одговарајући уговор. Примењујући терминологију која важи за комисиони посао, овакав однос отпремања може да се назове „делкредере отпремање".

7.4.2 Одговорност у случају ангажовања другог отпремника

Понекад отпремник поверава извршавање појединих послова у вези са отпремањем другом отпремнику, јер је то целисходније и економичније. На пример, у месту у коме треба преузети пошиљку од превозиоца отпремник нема своју пословну јединицу, па поверава другом отпремнику да то обави и да достави пошиљку примаоцу.

Правило је да отпремник који извршење налога повери другом отпремнику уместо да га сам изврши, одговара за рад другог отпремника. За таквог другог отпремника користи се назив „подшпедитер".

Ако налог садржи изричито или прећутно овлашћење отпремнику да повери извршење налога другом отпремнику или ако је то очигледно у интересу налогодавца, отпремник одговара само за избор другог отпремника а не и за његов рад. У таквој ситуацији се за другог отпремника користи назив „међушпедитер". За рад међушпедитера отпремник ће одговарати само ако је тако посебно уговорио са налогодавцем.

7.5 Обавезе налогодавца

7.5.1 Обавеза да омогући отпремнику извршење налога

Налогодавац је дужан да благовремено преда отпремнику ствар коју треба превести. Уз ствар, налогодавац мора предати отпремнику и документе који су неопходни за обављање царинских или других формалности,

Такође, дужан је да обавести отпремника о особинама ствари због којих може да буде угрожена сигурност лица или добара, или нанесена штета. Кад се у пошиљци налазе драгоцености, хартије од вредности или друге скупоцене ствари, налогодавац је дужан да обавести о томе отпремника и саопшти му њихову вредност. За отпремника су оваква обавештења од великог значаја, јер без њих не би знао да треба да предузме посебне мере за обезбеђење ствари.

7.5.2 Обавеза на исплату накнаде

Налогодавац је дужан да исплати отпремнику уговорену накнаду. Ако висина накнаде није уговорена, налогодавац је дужан да плати накнаду одређену тарифом или неким другим општим актом отпремника, а у недостатку овога, накнаду одређује суд.

Налогодавац има право да одустане од уговора, у целини или само у погледу неких налога, све док отпремник не изврши обавезу коју је преузео. У таквим случајевима налогодавац је дужан да накнади отпремнику све трошкове које је овај до тада имао и да му исплати сразмеран део накнаде за дотадашњи рад.

Уговором о отпремању може бити одређено да ће отпремник наплатити своја потраживања од примаоца ствари. Ако у таквом случају прималац одбије да отпремнику исплати накнаду, отпремник ће имати право да захтева исплату накнаде од налогодавца.

Отпремник стиче право на накнаду кад изврши све своје обавезе из утовора о отпремању. Када ће се сматрати да је отпремник извршио све своје обавезе, зависи од конкретног уговора. То може да буде тренутак када је ствар предата примаоцу, или превозиоцу, или складиштару.

Ако отпремник није могао да изврши све своје обавезе, и то без своје кривице, припада му сразмерни део накнаде. Такав случај ће постојати ако је ствар чији је превоз отпремник организовао пропала за време превоза услед више силе.

7.5.3 Обавеза на накнаду трошкова

Отпремничка накнада представља само накнаду за рад отпремника у вези са организовањем превоза ствари. Она не обухвата и трошкове које је отпремник у вези са превозом ствари морао да учини. Зато је налогодавац дужан да накнади отпремнику потребне трошкове учињене ради извршења налога о отпремању ствари. Такав трошак представљају превознина, премија осигурања, накнада за ускладиштење ствари, трошкови паковања ствари, трошкови царине и сл. Отпремник може да захтева накнаду трошкова одмах пошто их је учинио.

За казну која му је изречена због царинског прекршаја отпремник не може захтевати накнаду од налогодавца. У питању је отпремников пропуст, за који он треба да сноси последице.

Ако то отпремник захтева, налогодавац је дужан да му предујми потребна средства за трошкове који су нужни за извршење палога о отпремању ствари. Предујам нарочито може да се односи па оне трошкове за које је извесио да ће отпремник морати да их учини.

7.6. Посебни случајеви отпрвмања

7.6.1. Самостално иступање отпремника

Ако није друкчије уговорено, отпремник може и сам да изврши, у потпуности или делимично, превоз ствари чија му је отпрема поверена. У таквом случају, значи кад располаже одговарајућим превозним средством, отпремник не мора да закључи уговор са превозиоцем у вези са превозом ствари.

8. УГОВОРИ О ТУРИСТИЧКИМ УСЛУГАМА

8.1 Појам и врсте уговора

Постоје три врсте уговора о туристичким услугама. То су: уговор о организовању путовања, посреднички уговор о путовању и уговор о ангажовању угоститељских капацитета (тзв. уговор о алотману). У том погледу је у нашем законодавству учињен један пионирски подухват. Јер, врло је мали број земаља у којима је ова област права регулисана законом. Углавном је обављање туристичких и сличних услуга регулисано обичајима и узансама.

Ове уговоре карактеришу две заједничка карактеристике по којима се они разликују од других именованих и неименованих уговора у привреди. Због тих момената је и могуће те уговоре обухватити једним називом - уговори о туристичким услугама.

Прво, у свим тим уговорима једна од уговорних страна је туристичка агенција или неко друго слично предузеће. При томе, туристичка агенција се може појавити

у разним својствима, њен правни положај може да буде различит, али она увек представља одређену везу између даваоца и корисника туристичких услуга. По томе се уговори о туристичим услугама разликују од разних уговора које туристи, и уопште путници, могу непосредно закључити са превозиоцима или угоститељима.

Друго, у свим таквим уговорима постоји по неки специфични састојак који не дозвољава да их изједначимо са другим именованим уговорима које могу закључивати туристичке агенције. Туристичка агенција, на пример, може закључити уговор о закупу хотела, али се такав уговор, за разлику од уговора о алотману, не одликује никаквим специфичностима, па због тога нема потребе да буде посебно регулисан.

8.1.1. Уговор о организовању путовања

8.1.1.1. Појам уговора

Уговором о организовању путовања обавезује се организатор путовања (туристичко или слично предузеће) да прибави путнику скуп услуга које се састоје од превоза, смештаја, исхране и других услуга које су са њима везане, а путник се обавезује да организатору плати једну укупну (паушалну) цену.

Овај уговор има две карактеристике по којима се разликује од других сличних уговора. Прво, туристичка агенција, као организатор путовања, обавезује се да путнику пружи низ услуга повезаних у једну целину. Путник се определио да закључи ову врсту уговора са агенцијом управо зато што га интересује комплетан аранжман. Мада свака од тих услуга има своју цену, путник је дужан да плати једну укупну цену која обухвата и накнаду за рад организатора путовања. Друго, организатор путовања је дужан да у своје име прибави путнику скуп туристичких услуга. Он се у односу према путнику појављује као давалац тих услуга. Хотели, превозиоци, ресторани, позоришта, музеји и друга лица која је организатор путовања ангажовао за извршење одређених послова, иступају у односу према путнику као његови помоћници. Организатор путовања није ни посредник нити заступник.

Приликом закључења оваквог уговора, организатор путовања је дужан да путнику изда потврду о путовању. Међутим, постојање и пуноважност уговора о организовању путовања независни су од постојања потврде о путовању и њене садржине. То значи да је овај уговор неформалан. Организатор путовања одговара за штету коју друга страна претрпи због неиздавања потврде о путовању или њене нетачности.

Најчешће организатори путовања унапред штампају програме путовања, ради тога да би упознали заинтересована лица са путовањима која планирају. Ако је такав програм уручен путнику, и ако потврда о путовању упућује на такав програм, он је меродаван за одређивање обима и квалитета услуга које је организатор путовања дужан да пружи путнику.

8.1.1.2 Обавезе организатора путовања

Основна обавеза организатора путовања јесте да путнику пружи услуге које имају садржај и обим предвиђен уговором, потврдом, односно програмом путовања, сагласно пословним обичајима у туристичкој делатности. На пример, организатор путовања је дужан да путнику обезбеди смештај у одговарајућем хотелу.

Измене у програму путовања организатор путовања сме да врши само ако су проузроковане ванредним околностима које он није могао предвидети, избећи или отклонити. У таквом случају, трошкове који су настали услед измене програма сноси организатор путовања, а смањење трошкова иде у корист путника. Организатор путовање сме да изврши замену уговореног смештаја, али у таквом случају мора да обезбеди путнику смештај у објекту исте категорије, или на свој терет у објекту више категорије, и то у уговореном месту.

Ако није друкчије уговорено, организатор путовања је дужан да уместо путнику пружи уговорене услуге другом лицу које је одредио путник, под условом да то лице задовољава посебне захтеве (ако постоје) предвиђене за одређено путовање и да путник накнади организатору путовања трошкове проузроковане заменом.

Затим, организатор путовања је дужан да се за време путовања стара о правима и интересима путника. Зато, ако се путник за време путовања разболео, организатор путовања је дужан да му помогне у тражењу лекарске помоћи.

Врло је значајна и дужност организатора путовања да обавештава путника о свим околностима које су од значаја за извршење уговореног путовања. Организатор путовања је дужан да обавести путника о свим граничним и царинским формалностима, о санитарним, монетарним и другим административним прописима који се односе на путника.

Постоји и дужност организатора путовања да чува тајну. Обавештења која добије о путнику, његовом пртљагу и његовим кретањима, организатор може да саопштава трећим лицима само са одобрењем путника или на захтев надлежног органа.

8.1.1.3 Одговорност организатора путовања

Ово је једно од најсложенијих питања у вези са уговором о организовању путовања. Организатор путовања преузима обавезу да путнику пружи пакет туристичких услуга, али ће многе од тих услуга извршити трећа лица: превозилац, хотел и сл.

За оне услуге које сам пружа путнику, организатор путовања сам и одговара. Зато, кад организатор путовања врши превоз путника својим превозним средством, он одговара ако превоз није уредно обављен. Организатор путовања одговара према правилима за одговарајућу врсту превоза, уз ограничења и искључења одговорности која важе за превозиоце у тој врсти превоза.

Исто тако, организатор одговара и за штету која је путнику проузрокована његовим пропустима у организацији путовања. Ако су услуге из уговора о

организовању путовања непотпуно и неквалитетно извршене, путник може захтевати сразмерно снижење уговорене цене.

Кад је путник претрпео штету због радње или пропуштања неког трећег лица коме је организатор путовања поверио извршење одређених услуга, треба правити разлику између две ситуације.

Прво, ако треће лице није уопште или није делимично извршило услуге чије му је извршење поверио организатор путовања, за наступелу штету путнику одговара организатор путовања. Организатор путовања одговара сагласно прописима који важе за извршење таквих услуга. На пример, ако је организатор путовања резервисао за путника собу о уговореном хотелу, за уговорени дан, али је хотел собу издао другоме, па путник није могао да је користи, организатор путовања ће путнику одговарати за штету. Уз организатора путовања за штету путнику може да одговара и давалац услуге, ако су путник и давалац услуге у неком правном односу (ако је организатор путовања закључио уговор са даваоцем услуге у корист путника или сл.). Друго, ако је треће лице у вршењу услуге на коју се обавезало у односу према организатору путовања проузроковало штету путнику, путник има право да непосредно од трећег лица одговорног за штету захтева накнаду. Такав случај би постојао ако су у хотелу нестале ствари путника. У питању је деликтна одговорност (субјективна или објективна, у зависности од околности) лица које је уместо организатора путовања извршило путнику одређене услуге. Али, за штету ће одговарати и организатор путовања, осим ако докаже да се понашао као пажљив организатор путовања при избору лица која је ангажовао за извршење услуга (culpa in eligendo).

У мери у којој је накнадио штету путнику, организатор путовања стиче сва права која би путник имао према трећем лицу одговорном за штету. Путник је дужан да уступи организатору путовања исправе и све што је потребно за остваривање права регреса.

8.1.1.4. Обавезе путника

Основна обавеза путника из уговора о организовању путовања јесте да организатору путовања плати цену путовања. Износ цене мора бити уговорен, па зато цена представља један од битних састојака овог посла по самој његовој природи. Путник је дужан да цену плати у време које је одређено уговором, а ако ово питање уговором није регулисано, цена се плаћа пре почетка путовања.

У одређеним случајевима закон даје право организатору путовања да захтева повећање цене, јер су се измениле околности које су постојале у тренутку закључења уговора. Организатор путовања може захтевати повећање уговорене цене ако је после закључења уговора извршена промена у курсу размене валута или промена у тарифама превозника, које утичу на цену путовања, и то под условом да је право на повећање цене предвиђено у потврди о путовању. Ако је повећање уговорене цене веће од 10%, путник може раскинути уговор без обавезе на накнаду штете, а има право на враћање износа који је платио.

Поред тога, путник је дужан да обави радње које су неопходне да би организатор путовања могао да изврши своје обавезе. Путник је дужан да на тражење организатора путовања благовремено достави све податке потребне за организовање путовања, а посебно за прибављање превозних карата, резервација за смештај, као и исправе птребне за прелазак преко границе. Путник је дужан да се стара да он лично, његове личне исправе и његов пртљаг испуњавају услове предвиђене граничним, царинским, санитарним, монетарним и другим административним прописима.

Путник одговара за штету коју је проузроковао организатору путовања неизвршењем обавеза које за њега произлазе из уговора о организовању путовања.

8.1.1.5 Одустајање од уговора

Закон даје право и путнику и организатору путовања да у одређеним случајевима или под одређеним условима једностраном изјавом воље раскину уговор о организовању путовања.

Путник може одустати од уговора под условом да о томе обавести организатора путовања у разумном року пре почетка путовања. У таквом случају организатор путовања има право само на накнаду административних трошкова. Ако одустанак путника није био благовремен, организатор путовања може од путника да захтева накнаду у одређеном проценту од уговорене цене. Што је време које је преостало до почетка путовања краће, тај проценат је већи. Ако путник одустане од уговора након почетка путовања, или не искористи путовање, организатор има право на пуни износ уговорене цене путовања.

Изузетно, путник може у било ком тренутку, пре или после почетка путовања, да одустане од уговора ако су наступиле околности које није могао избећи или отклонити и које би, да су постојале у време закључења уговора, представљале разлог да он не закључи уговор. У таквом случају, као што је случај смрти члана уже породице путника, организатор путовања има право да од уговорене цене задржи само накнаду за учињене трошкове.

Организатор путовања може одустати од уговора, потпуно или делимично (у погледу само неких услуга), без обавезе на накнаду штете, ако пре или за време извршавања уговора наступе ванредне околности које се нису могле предвидети, ни избећи или отклонити, а које би, да су постојале у врсме закључења уговора, представљале разлог за организатора путовања да уговор не закључи. То су околности које не морају да чине испуњење уговора немогућим, али због којих се, посматрано сг становишта организатора путовања, изгубила сврха уговора. Осим тога, организатор путовања може одустати од уговора без обавезе на накнаду штете ако није успео да скупи минимални број путника предвиђен у потврди о путовању. О тој околности путник мора да буде обавештен у примереном року, који не може бити краћи од пет дана пре дана када је путовање требало да отпочне. Ако је организатор одустао од уговора за време његовог извршења, има право на правичну накнаду за остварене уговорене услуге.

Организатор путовања који је за време извршења путовања одустао од уговора дужан је да предузме све нужне мере за заштиту интереса путника.

8.1.2 Посреднички уговор о путовању

Посредничким уговором о путовању обавезује се посредник (најчешће путничка агенција) да у име и за рачун путника закључи уговор о организовању путовања, или уговор о извршењу једне или више посебних услуга које омогућујуда се оствари неко путовање или боравак, а путник се обавезује да за то плати накнаду.

У питању је, очигледно, однос заступања а не однос посредовања. Ипак, овај уговор је у закону означен као „посреднички", због тога што је суштина радњи које обавља агенција у томе да путника доведе у везу са даваоцима услуга за које је путник заинтересован.

Агент може у име и за рачун путника да закључи уговор о превозу, или уговор о смештају у хотелу, или уговор о некој другој услузи у вези са путовањем које путник жели да обави. Кад је посредничким уговором о путовању одређено да ће агент закључити у име и за рачун путника уговор о организовању путовања, агент је дужан да приликом закључења посредничког уговора изда потврду о путовању. Ако у потврди о организовању путовања није назначено да је агент иступао као заступник, сматраће се да је он организатор путовања.

Агент је дужан да поступа по налозима путника и у складу са интересима путника. Али, налози путника морају бити у складу са уговором, уобичајеним пословањем агента и интересима других путника.

Као и други посредници, и путничка агенција је дужна да савесно обави избор трећих лица која треба да изврше путнику услуге које су предвиђене уговором. Агент одговара путнику за избор трећих лица, али не и за њихов рад. Јер, закључењем уговора од стране агента, путник ступа у непосредни правни однос са даваоцем услуге, што значи да давалац услуге непосредно одговара путнику ако не испуни уредно своје уговорне обавезе. Ако је путник повређен за време превоза, за штету ће одговарати превозилац а не агенција преко које је путник купио возну карту.

8.1.3. Уговор о ангажовању угоститељских капацитета

8.1.3.1 Појам уговора

Уговором о ангажовању утоститељских капацитета, који је познат и под називом „уговор о алотману", угоститељ се обавезује да у току одређеног времена стави на располагање туристичкој агенцији одређени број лежаја у одређеном објекту, да пружи угоститељске услуге лицима која упути агенција и плати јој одређену провизију, а ова се обавезује да те капацитете попуни, односно да обавести угоститеља у утврђеним роковима да то није у могућности, као и да плати цену

пружених услуга ако је користила ангажоване хотелске капацитете. Уговор о алотману мора бити закључен у писаној форми.

8.1.3.2 Обавезе туристичке агенције

Туристичка агенција је дужна да настоји да попуни уговором предвиђене угоститељске капацитете. С тим циљем она је дужна да рекламира уговором предвиђене угоститељске објекте. Ако туристичка агенција не извршава ову обавезу са пажњом доброг стручњака, угоститељ може раскинути уговор и захтевати накнаду штете.

Туристичка агенција је дужна да обавештава угоститеља о току попуњавања смештајних капацитета. Ако туристичка агенција није у могућности да попуни све ангажоване смештајне капацитете, дужна је да о томе у уговореним или уобичајеним роковима обавести угоститеља. Угоститељ тада може располагати тим капацитетима. Сматрају се слободним и они капацитети који у листи гостију коју је агенција доставила угоститељу нису попуњени. Тим капацитетима угоститељ може да располаже до истека периода на који се листа односи. После истека тог времена туристичка агенција поново стиче право да попуњава ангажоване смештајне капацитете.

Туристичка агенција дугује накнаду штете угоститељу ако га благовремено није обавестила о томе да сви ангажовани капацитети неће бити попуњени. Ако је сам угоститељ успео да попуни те капацитете, и то без посебних трошкова, неће имати право да од агенције захтева накнаду штете.

Суштина уговора о алотману је у томе да туристичка агенција може привремено одустати од коришћења ангажованих смештајних капацита, а да тиме не раскине уговор. У томе се огледа разлика између уговора о алотману и уговора о закупу хотела од туристичке агенције.

Уговором о алотману може се предвидети посебна обавеза туристичке агенције да попуни ангажоване угоститељске капацитете. Ако то не учини, дужна је да плати накнаду угоститељу као да су ти капацитети били искоришћени, осим у случају изванредних прилика. Такви уговори о алотману се много приближавају уговорима о закупу хотела.

Да је туристичка агенција упутила госте у хотел, они би вероватно користили и ванпансионске услуге које би посебно платили угоститељу. Туристичка агенција која није благовремено отказала смештајне капацитете не дугује угоститељу накнаду и за тај вид измакле користи. Ово из разлога што је у питању евентуална штета која се, према начелима уговорног права, не накнађује.

Друга обавеза туристичке агенције јесте да лицима која шаље угоститељски објекат не зарачунава веће цене за угоститељске услуге од оних које су предвиђене уговором о алотману или угоститељским ценовником.

Ово правило има двоструки смисао. С једне стране, уговором о алотману се може одредити да ће туристичка агенција зарачунавати путницима за боравак

у хотелу нижу цену од цене коју угоститељ зарачунава гостима са којима је сам закључио уговор о хотелским услугама. Такав попуст угоститељ одобрава зато што му агенција шаље групе гостију. С друге стране, ако уговором о алотману нису предвиђене посебне цене угоститељских услуга, туристичка агенција је дужна да лицима која упућује у хотел зарачуна цену према ценовнику угоститеља.

На овај начин штити се путник. Ако користи услуге туристичке агенције, његов положај може бити само бољи од положаја у коме би се налазио да је сам закључио уговор са угоститељем. Осим тога, штити се и угоститељ од опасности да агенција захтева од заинтересованих лица сувише високу цену за боравак у хотелу, што би угоститеља могло учинити неконкурентним. Туристичка агенција ће примити од угоститеља провизију, и не може се користити још и неким разликама у ценама.

Кад изврши госту услуге које су предвиђене уговором о алотману, угоститељ има право да захтева од туристичке агенције плаћање уговорене цене. Дакле, мада путник непосредно користи услуге угоститеља, он плаћа накнаду агенцији а агенција угоститељу. У том погледу се уговор о алотману често надовезује на уговор о организовању путовања. Путник ће бити дужан да плати угоститељу само оне услуге које нису обухваћене уговором о алотману (пиће или излете, на пример).

Међутим, то је диспозитивна законска одредба. Уговором о алотману уговарачи се могу споразумети да ће цену боравка у хотелу угоститељу платити туриста кога буде у хотел упутила агенција.

Угоститељ има право да од агенције захтева плаћање одговарајуће аконтације. Плаћање аконтације би посебно било оправдано у оним случајевима кад агенција од туриста унапред наплаћује цену за њихов боравак у хотелу.

Туристичке агенције имају обавезу да лицима која ће користити угоститељске услуге изда посебну писмену исправу, тзв. ваучер (voucher). Ваучер гласи на име или на одређену групу лица и не може се преносити. У њему је садржан налог агенције угоститељу да пружи услуге које су у тој исправи наведене. Кад угоститељ изврши те услуге, на основу ваучера врши се обрачун између туристичке агенције и угоститеља.

Међутим, обрачун између туристичке агенције и угоститеља за услуге које је гост искористио у хотелу може се извршити и без ваучера. Ваучер није хартија од вредности у којој би било инкорпорисано право на плаћање обављених услуга, него само доказно средство у погледу обрачуна између агенције и угоститеља.

8.1.3.3 Обавезе угоститеља

Угоститељ је закључењем уговора о алотману преузео коначну и неопозиву обавезу да у току одређеног времена стави агенцији на коришћење уговорени број лежаја и пружи лицима која упућује агенција услуге наведене у ваучеру. Ако угоститељ путнику који долази са ваучером туристичке агенције не пружи услуге на које се обавезао уговором о алотману, дугује агенцији накнаду штете. Јер, и агенција ће бити дужна да накнади путнику штету коју је он претрпео због тога што му угоститељ није обезбедио одговарајући смештај или друге угоститељске услуге.

Код уговора о алотману јасно су изражени елементи уговора у корист трећег лица. Туристичка агенција закључује са угоститељем уговор у своје име и за свој рачун, али у корист лица која ће упутити угоститељу са налогом да им он пружи одређене услуге. Због тога путнику, као бенефицијару из уговора у корист трећег, треба признати право на директни захтев према угоститељу, ако угоститељ не извршава своје обавезе из уговора о алотману. Угоститељ је дужан да лицима која упути туристичка агенција пружи услуге под истим условима као и лицима са којима је непосредно закључио уговор о угоститељским услугама. Он је дужан да услуге пружа по ценама које су одређене уговором о алотману, јер је на основу тих цена агенција одредила цену у уговору који је закључила са путником. Угоститељ може мењати уговорене цене само ако је извршена промена у курсу размене валута које утичу на уговорену цену, или ако је о промени цене обавестио туристичку агенцију најмање шест месеци унапред.

Угоститељ је дужан да туристичкој агенцији плати провизију на промет остварен на основу уговора о алотману. Провизија се одређује у виду процента, а може се одредити и у различитим процентима зависно од коришћења ангажованих капацитета (тзв. стимулативна провизија). Ако висина провизије није уговорена, одређује се према обичајима.

Туристичка агенција не одговара угоститељу за штету коју су му причинили гости које је упутила у хотел.

8.1.4. Уговор о продаји права временског коришћења туристичког објекта (time sharing)

Предузеће које је регистровано за обављање туристичке или угоститељске делатности и заинтересовано физичко или правно лице могу закључити уговор о продаји права временског коришћења туристичког објекта (time sharing). На основу таквог уговора корисник објекта преузима обавезу да пре почетка коришћења објекта уплати даваоцу објекта уговорени износ новца, а давалац објекта даје кориснику на коришћење уговорени објекат или део објекта, за уговорени број година, и за уговорени број дана сваке године. Корисник објекта преузима и обавезу плаћања накнаде за текуће одржавање туристичког објекта.

У основи овог правног посла лежи идеја да се лицима која немају довољно средстава за куповину објекта за одмор, пружи могућност да стекну право да одређени туристички објекат (апартман у хотелу, на пример) користе одређени број година, али само за одређено време (одређени број дана) у току сваке године. У остало време објекат ће користити други купци. На тај начин цена коју купац плаћа је мања него што би била кад би он био једини власник објекта, он сноси само сразмерни део трошкова одржавања објекта, а објекат се потпуније користи.

Уговор о продаји права временског коришћења туристичког објекта мора бити закључен у писаној форми.

Мада се користи израз „продаја", носилац права временског коришћења не постаје сувласник туристичког објекта. Наиме, док је својина временски

неограничена, право коришћења објекта ограничено је на одређени број година (не мање од пет ни више од 30), што се одређује уговором. Али, он може одредити друго лице које ће привремено користити објекат, или може поверити туристичком предузећу да објекат издаје у закуп, за његов рачун. Он може право коришћења објекта трајно да пренесе на друго лице, до истека важности уговора. Право коришћења објекта прелази на његове наследнике у случају његове смрти. Носилац права временског коришћења објекта уписује се у земљишне књиге. Постоји, дакле, низ момената по којима је положај носиоца права временског коришћења објекта врло сличан положају који би имао власник објекта.

Накнаду за право коришћења туристичког објекта купац плаћа унапред, пре него што му објекат буде дат на коришћење. Често се дешава да туристичко предузеће од тог новца и гради објекат.

Редовно се уговара да купац не мора оно време које му стоји на располагању за коришћење туристичког објекта да искористи баш у објекту на који се односи уговор. Туристичко предузеће које је закључило такав уговор ће му омогућити да то време искористи у неком другом објекту.

UNIVERZITET PRIVATNI AKREDITOVANI UNIVERZITET SINGIDUNUM

Глава XXIV

НОВИЈИ УГОВОРИ У ПРИВРЕДИ

1. УГОВОР О ЛИЦЕНЦИ

1.1. Појам и предмет уговора

Уговором о лиценци обавезује се једна уговорна страна - давалац лиценце, да другој уговорној страни - стицаоцу лиценце, уступи, у целини или делимично, право искоришћавања проналаска, техничког знања и искуства, жига, узорка или модела, а друга уговома страна - стицалац лиценце, преузима уговорну обавезу да за то плати даваоцу лиценце уговорену накнаду (награду).

Уговор о лиценци у нашем праву је формалан уговор, јер се мора закључити у писаном облику. Писана форма је услов пуноважности уговора о лиценци.

Пуноважност уговора о лиценци је такође у нашем позитивном праву условљена трајањем законске заштите, и њеним постојањем, патентираних проналазака, узорка или модела.

Уговорне стране код уговора о лиценци су давалац лиценце и стицалац лиценце. Док је давалац лиценце најчешће стваралац, тј. физичко лице, ређе је то правно лице, стицалац лиценце код нас може бити само правно лице.

Стицалац и давалац лиценце могу бити страно, физичко и правно лице. Код спољнотрговинских односа у вези са стицањем или преношењем лиценце, посебну проблематику представља географско и територијално дејство заштите проналазака и узорака и модела. Заштита се по правилу поклапа са државном територијом у којој је остварена заштита. Допуштено је да се исти проналазак заштити у већем броју држава одговарајућим системом пријава.

1.2. Врсте уговора

Постоји већи број критеријума на којима се заснивају поједине врсте уговора о лиценци.

Треба разликовати уговор о лиценци у унутрашњем робноновчаном промету, од уговора о лиценци у спољнотрговинском робноновчаном промету. За ове две врсте уговора о лиценци постоје различити законски прописи у нашем праву.

У унутрашњем робноновчаном промету уговор о лиценци може бити просторно ограничен, а исто тако може бити просторио неограничен, тј. да се односи на целу територију наше земље. Право искоришћавања лиценце може бити просторно ограничено само под условом да то није у супротности са прописима о јединственом српском тржишту. Просторно ограничена могућност искоришћавања предмета лиценце, постоји само онда када је то изричито уговорено. Наиме, ако није супротно уговорено, претпоставља се да је лиценца неограничена.

Искључива лиценца постоји онда када је уговором о лиценци стицалац лиценце стекао искључиво право искоришћавања предмета лиценце. Искључива лиценца се увек мора изричито уговорити, јер ће се у супротном сматрати да се код конкретног уговора о лиценци не ради о искључивој лиценци. Искључива лиценца значи да предмет лиценце може једино да користи стицалац лиценце, искључујући при томе из могућности искоришћавања предмета лиценце и самог даваоца лиценце.

Поједине врсте уговора о лиценци се могу утврђивати у погледу обима пренетих овлашћења искоришћавања предмета лиценце. Најчешће се не преносе или се не могу пренети сва овлашћења у погледу предмета лиценце, јер то могу бити и појединa лична и непреносива овлашћења. Претпоставља се увек да се преноси једино онај обим овлашћења у погледу искоришћавања предмета лиценце који је изричито уговорен. Оно што није уговором пренето на стицаоца лиценце и даље представља скуп овлашћења даваоца лиценце.

Основно је правило да се уговором о лиценци може пренети искоришћавање патентираног проналаска, узорка или модела само у оквиру времена трајања законске заштите тих права. Међутим, у оквиру трајања законске заштите тих права, уговор о лицеици може садржавати пренос искоришћавања предмета лиценце за уговорно краће ограничено време. У оквиру трајања законске заштите предмета лиценце, уговор о лиценци може бити временски ограничен и неограничен. Наравно, и онда када је уговор о лиценци временски ограничен, он је у суштини ограничен на време трајања законске заштите предмета лиценце.

Подлиценца постоји онда када стицалац преноси стечена овлашћења у погледу искоришћавања предмета лиценце на друго лице. Ово овлашћење стицаоца лиценце се претпоставља једино код искључиве лиценце и у свим другим ситуацијама када је то изричито уговорено. Код искључиве лиценце може се уговорити да стицалац лиценце може закључити уговор о подлиценци само ако му претходно то одобри давалац лиценце. Ово одобрење или ова дозвола даваоца лиценце се по правилу мора увек дати када се ради о искључивој лиценци. Давалац лиценце може одбити давање дозволе једино из озбиљних разлога. Давалац лиценце може у свако доба да откаже уговор о лиценци и то без икаквог отказног рока ако је стицалац лиценце закључио уговор о подлиценци без његове дозволе у ситуацијама када је таква дозвола била неопходна и то би било на основу уговора или закона.

1.3. Обавезе даваоца лиценце

1.3.1 Обавеза преноса решавања предмета лиценце

Обавеза преноса искоришћавања предмета лиценце је основна уговорна обавеза даваоца лиценце, јер се испуњењем ове обавезе остварује економски циљ због кога је стицалац лиценце и закључио уговор о лиценци. Давалац лиценце, испуњавањем ове уговорне обавезе, преноси на стицаоца лиценце само она овлашћења у погледу искоришћавања предмета лиценце која су изричито уговорена, јер све оно што није изричито уговорено, претпоставља се тако, давалац лиценце не преноси на стицаоца лиценце.

У случајевима када се ради о уговору о искључивој лиценци, давалац лиценце се лишава овлашћења у погледу искоришћавања предмета лиценце. Код искључиве лиценце се претпоставља да је економско искоришћавање предмета лиценце у потпуности пренето на стицаоца лиценце. Није битно да ли се ради о искоришћавању предмета лиценце директно од даваоца лиценце, или о преносу ових овлашћења на неко друго лице. И једно и друго је искључено за даваоца лиценце када се ради о искључивој лиценци.

1.3.2. Обавеза даваоца лиценце да даје потребна упутства и обавештења

Давалац лиценце мора предузети све потребне мере и радње којима се омогућује стицаоцу лиценце економско искоришћавање предмета лиценце. Те радње могу бити најразноврсније, али се у пракси најчешће своде на то да је давалац лиценце обавезан да даје потребна упутства и обавештења стицаоцу лиценце у погледу предмета лиценце.

1.3.3. Обавеза гарантовања искоришћавања предмета лиценце

Ова обавеза представља једну од радњи коју је дужан да предузме давалац лиценце у циљу омогућавања економског искоришћавања предмета лиценце од стране стицаоца лиценце.

Обавеза гарантовања даваоца лиценце из уговора о лиценци је углавном двојака. Давалац лиценце, пре свега, гарантује стицаоцу лиценце техничку изводљивост и техничку употребљивост предмета лиценце.

Истовремено, давалац лиценце јемчи стицаоцу лиценце да право искоришћавања предмета лиценце, које он уговором о лиценци преноси на стицаоца лиценце, припада њему, тј. даваоцу лиценце и да то право није оптерећено нити ограничено правима трећих лица. Ова уговорна обавеза даваоца лиценце је посебно значајна код искључиве лиценце, јер се тада ни једно овлашћење из лиценце не може уступити другоме, ни потпуно ни делимично, него једино стицаоцу лиценце на основу уговора о лиценци.

Ово је истовремено обавеза даваоца лиценце да чува и брани право уступљено стицаоцу лиценце од било каквих захтева трећих лица.

1.4. Обавезе стицаоца лиценце

1.4.1 Обавеза стицаоца лиценце да искоришћава предмет лиценце како је утворено

Стицалац лиценце на основу уговора о лиценци стиче овлашћења искоришћавања предмета лиценце на уговорени начин, у уговореном обиму и уговореним границама. Ово је веома значајно нарочито код оних уговора о лиценци код којих се не ради о искључивој лиценци, с обзиром на то да је тада допуштено и у пракси доста често истовремено преношење појединих овлашћења у погледу искоришћавања предмета лиценце већим бројем уговора о лиценци. Тада је веома значајно да се спречи стварање непотребних спорова између даваоца лиценце и већег броја стицаоца лиценце.

Стицалац лиценце, на основу уговора о лиценци, стиче овлашћења у погледу искоришћавања предмета лиценце, која су изричито уговорена. Уколико се лиценца касније усавршава и поправља, по правилу, стицалац лиценце нема овлашћења у погледу искоришћавања накнадних овлашћења предмета лиценце ако није супротно уговорено.

Стицалац лиценце је дужан да предмет лиценце држи у тајности, нарочито онда ако је реч о непатентираном проналаску. Стицалац лиценце је дужан да производе и другу робу, коју израђује на основу лиценце, обележи ознаком о производњи на основу лиценце. Ово правило представља међународни пословни обичај и у употреби је по правилу увек, без изузетака. У појединим земљама постоји и изричита законска одредба у томе смислу, првенствено ради заштите сигураости у промету.

У случајевима када се уговором о лиценци уз лиценцу за производњу појединих производа преноси и лиценца за употребу жига, стицалац лиценце је обавезан да обезбеди исти квалитет робе ако на робу ставља жиг, као што је и квалитет робе коју производи давалац лиценце. Супротно се не може уговорити, јер би то било ништаво. Употреба жига мора потрошачима и другим учесницима у робноновчаном промету да обезбеди исти квалитет. Друга сврха овог императивног правила је заштита пословног угледа даваоца лиценце.

1.4.2 Обавеза стицаоца лиценце у погледу исплате накнаде

Уговор о лиценци је увек уговор уз накнаду. Ово је значајно правило, јер се накнада претпоставља и оида када није изричито уговорена, на основу одговарајућих пословних обичаја, нарочито у погледу висине, времена и начина исплате накнаде за стицање и искоришћавање предмета лиценце.

Важећи прописи дозвољавају могућности касније промене уговорене накнаде када је уговорена накнада постала очигледно несразмерна у односу на приходе које стицалац лиценце остварује искоришћавањем предмета лиценце. Уговорена накнада, иако то није јасно речено у важећим прописима, може се мењати у оба правца, тј. може се повећавати и смањивати. Смањивање уговорене накнаде нарочито долази у обзир у оним ситуацијама када је давалац лиценце правно лице.

1.4.3 Обавеза стицаоца лиценце у погледу подношења извештаја

Стицалац лиценце искоришћава предмет лиценце који припада другоме и због тога га мора обавестити о искоришћавању предмета лиценце. Ова обавеза подношења извештаја посебно је од значаја у циљу проверавања исправног искоришћавања предмета лиценце.

Иначе, ЗОО предвиђа посебан случај искоришћавања поднетих извештаја стицаоца лиценце у циљу одређивања висине накнаде коју је стицалац лиценце обавезан да исплати даваоцу лиценце. Ради се о ситуацијама када се висина накнада утврђује у зависности од обима искоришћавања предмета лиценце. Тада је стицалац лиценце дужан да изврши обрачун накнаде сваке године, ако није уговором о лиценци уговорен краћи рок повременог обрачуна накнаде коју је стицалац лиценце дужан да исплати даваоцу лиценце. Овакав начин одређивања висине накнаде даваоца лиценце претпоставља и захтева организовану и ефикасну контролу од стране даваоца лиценце, а то у пракси није лако остварити, а у појединим ситуацијама није ни могуће.

1.5. Престанак уговора

Кад је уговор о лиценци закључен на одређено време, уговор о лиценци престаје протеком времена за које је закључен. То је основно правило од кога се одступа ако по протеку времена стицалац лиценце продужи са искоришћавањем предмета лиценце. Давалац лиценце се томе може успротивити и може поднети захтев за накнаду штете која је проузрокована неовлашћеним искоришћавањем предмета лиценце. Међутим, ако стицалац лиценце продужи са економским искоришћавањем предмета лиценце, а давалац лиценце се томе не противи, сматра се да је уговор о лиценци поново закључен и то на неодређено време под истим уговорним условима као и претходни уговор о лиценци. Код оваквог прећутног закључења уговора о лиценци на неодређено време, не смеју бити оштећени права и интереси трећих лица и због тога сва обезбеђења која су трећа лица дала за прву лиценцу, престају да производе правне последице протеком времена на које је закључен први уговор о лиценци.

Такође, уговор о лиценци може престати једностраном изјавом воље даваоца или стицаоца лиценце, тј. једностраним отказом уз одговарајући отказни рок. Дужина отказног рока може бити уговорена, а ако није уговорена, претпоставља

се да траје шест месеци. Важно је и правило да давалац лиценце не може отказати уговор о лиценци у току прве године искоришћавања предмета лиценце.

Уговор о лиценци може престати и у случајевима престанка даваоца или стицаоца лиценце. У случају смрти даваоца лиценце, сматра се да уговор о лиценци и даље постоји, ако није супротно уговорено, али тада уместо даваоца лиценце у уговор о лиценци ступају његови наследници. Слично је правило у случају смрти стицаоца лиценце ако наследници продужују делатности стицаоца лиценце. Стицалац лиценце код нас је веома ретко физичко лице и због тога ово правило нема већег значаја.

У случају стечаја или редовне ликвидације стицаоца лиценце, давалац лиценце има на располагању две могућности: 1) може да раскине уговор, и 2) може да пријави своја потраживања стечајним органима или органима редовне ликвидације.

До престанка уговора о лиценци може доћи и услед пропасти предмета лиценце.

2. УГОВОР О ФРАНШИЗИНГУ

2.1. Појам и предмет уговора

Уговором о франшизингу обавезује се једна уговома страна - давалац франшизинга, да врши периодичне испоруке и поједине привредне услуге, као и да пренесе своје знање и искуство у производњи и пословању на другу уговорну страну - примаоца франшизинга, а друга уговорна страна се обавезује да исплати награду првој уговорној страни за извршене услуге, као и да ће се у своме пословању придржавати преузетих обавеза из овог уговора. Уговор о франшизингу је уговор дугорочне пословне сарадње и због тога се најчешће закључује у писаном облику.

Уговором о франшизингу се остварује посебна пословна интеграција која је заснована на стандардним услугама и на посебном начину стандардизовања робе. Давалац франшизинга оспособљава примаоца франшизинга за обављање уговором утврђене пословне технологије. Прималац франшизинга, у облику награде, уступа даваоцу франшизинга уговорени проценат оствареног промета или остварене добити.

Уговор о франшизингу погодује малим и средњим услужним привредним субјектима јер их давалац франшизинга својим знањем и искуством, испорукама и услугама оспособљава у конкуренцији према великим услужним и трговинским организацијама. Давалац франшизинга преко уговора о франшизингу, са друге стране, шири своју пословну везу, без додатне обавезе финансирања у изградњи сопствене пословне мреже.

Назив овог уговора потиче од енглеске речи која значи посебно право или привилегију. Отуда у америчкој стручној литератури постоје схватања да франшизинг води порекло још из средњег века у облику краљевских привилегија које су даване значајним личностима. Први пут се уговор о франшизингу појављује у САД крајем XVIII века у пракси јавног монопола који се бавио снабдевањем

производа широке потрошње. Касније се франшизинг ширио и у друге области привредних активности.

Уговор о франшизингу, у европским земљама, нарочито се појављује у туризму, у мрежи хотела и ресторана као и у малој продаји добара широке потрошње. Посебан је значај уговора о франшизингу у системима Coca-Cola и Pepsi –Cola, али исто тако и у хотелијерству, на пример Holiday Inn, Hilton, Sheraton, Intercontinental.

2.2. Карактеристике уговора

Нагли развој уговора о франшизингу у пословној пракси је углавном везан за нагли развој технике у производњи и ширење производних капацитета, као и неопходност пласмана повећане производње у знатно заоштренијим конкурентским условима. Значи, проблеми су се везивали за изналажење бољих могућности за пласман производа и услуга ширењем сопствене и туђе пословне мреже и ангажовањем туђих искустава и знања у све заоштренијој конкуренцији на тржишту.

Уговором о франшизингу средња и мала предузећа, неотпорна за већа тржишна колебања и поремећаје на тржишту, постају саставни делови великих привредних система, користе финансијска средства великих система и њихову пословну репутацију и углед, а при том и даље задржавају своју финансијску и пословну самосталност. Прималац франшизинга на основу овога уговора добија огромне економске предности јер не мора да улаже у истраживање тржишта, у изналажење правног облика пословања, као и све друге облике изградње своје трајније егзистенције на тржишту. Потребан је, дакле, знатно мањи оснивачки капитал.

Давалац франшизинга помоћу овога уговора знатно проширује и унапређује промет робе и услуга, да при том не мора да ангажује финансијска средства која би му била неопходна и потребна за изградњу сопствене производње и прометне мреже. Његова привредна експанзија је помоћу уговора о франшизингу знатно јефтинија и бржа. Пословна експанзија олакшава његову производну експанзију. Давалац франшизинга овим уговором такође умањује конкурентске способности својих конку рената на појединим тржиштима који више не могу да рачунају као своје конзументе ова мала и средња предузећа која су утовором о франшизингу постала саставни делови других великих привредних система. Уговор о франшизингу омогућава даваоцу франшизинга много смелије и разноврсније креације у производњи и промету, него што би то могао да чини искључиво на основу сопственог капитала. Не ради се само о уштедама у изградњи сопствених филијала него и о уштедама у фиксним трошковима за филијале. Давалац франшизинга се такође растерећује проблема потребног персонала.

Успех на основу уговора о франшизингу у великој мери зависи од јединственог пословног вођења и управљања целим пословним системом, као и од ефикасне контроле. Франшизинг је могућ једино као јединствен производни прометни систем који је ефикасно руковођен и контролисан. На тај начин се остварују

тржишне предности које пружа интегрисани пословни систем.

Франшизинг се заснива на високом степену узајамног поверења пословних партнера. Без поверења најчешће није могуће остварити економске предности франшизинга.

Уговор о франшизингу има све већи значај и код нас у свакодневној пословној пракси. У почетку наше привредне организације су се појављивале као примаоци франшизинга, и то нарочито у туризму, угоститељству, аутомобилској индустрији и индустрији робе широке потрошње. Сад су све чешћи случајеви да наше привредне организације преузимају улогу даваоца франшизинга, нарочито према земљама у развоју. Уговор о франшизингу ће имати све већи значај и код нас не само у спољнотрговинском промету, него и у унутрашњем робно-новчаном промету. У облицима франшизинга код нас, такође, треба тражити савршеније и боље форме финансирања, иако финансирање није основна привредна сврха уговора о франшизингу. Ово финансирање као посебан облик оснивачке помоћи треба нарочито очекивати од већих индустријских система према субјектима мале привреде.

2.3. Врсте уговора

Уговор о франшизингу је творевина аутономног привредног права и у пословној пракси се најчешће детаљно регулише општим условима пословања даваоца франшизинга. У упоредном праву су ретки случајеви да се у позитивном праву једне земље појављују било какве правне норме за уговор о франшизингу. Најчешће се могу појавити интервентне норме у смислу забране злоупотребе монополског положаја у облику франшизинг система. Уговор о франшизингу је уговор о посебној врсти производне и пословне интеграције и као такав не сме да се претвори у правни облик злоупотребе монополског положаја, јер у том случају уговор о франшизингу не би био пуноважан.

Иако су у пословној пракси најчешћи тзв. мешовити облици уговора о франшизингу, према претежним особинама треба разликовати две основне врсте уговора о франшизингу:

- робни франшизинг, код кога је битно да се остварује уговорени начин продаје стандардизоване робе. На основу овога уговора се на одређеном подручју стиче искључиво право продаје одредених производа, и
- пословни франшизинг, код кога се остварује стандардизовани начин пословања и пружања услуга.

Робни франшизинг се назива и производним франшизингом, а пословни франшизинг услужним франшизингом.

Код робног или производног франшизинга најчешће је битно да се ради о трајним пословним односима, јер се једино на тај начин може унапредити производња, али и да за примаоца франшизинга постоји веома чврста уговорна обавеза чувања производне и пословне тајне. У овој врсти уговора о франшизингу

појединi аутори виде уговор о купопродаји са сукцесивним испорукама. Ни ово схватање није прихватљиво јер се на тај начин правно не изражава привредна суштина овога посла. Појединi аутори виде код овог уговора елементе уговора о трговачком друштву. Ни ово схватање се не може прихватити јер се овим уговором не оснива један нови привредни субјект. Уговор о франшизингу се такође битно разликује и од уговора о лиценци, уговора о концесији и уговора о трговачком заступању.

Код уговора о франшизингу није реч само о преносу знања и искуства, или о продаји робе, или о пружању неких услуга. Ради се о свему томе али на посебан, јединствени начин. Управо ова суштинска привредна јединственост представља основ и најважнији аргуменат правним теоретичарима који сматрају да је уговор о франшизингу самосталан уговор робног промета, тј. да се ради о уговору sui generis. Сличност са неколико других уговора робног промета олакшава аналогну и сродну примену правних правила тих уговора и на уговор о франшизингу, наравно као општих правила у случају непостојања посебних правила за уговор о франшизингу.

3. УГОВОР О ФАКТОРИНГУ

3.1. Појам и предмет уговора

Факторинг је уговор о продаји потраживања банци (фактору) од стране привредних субјеката. Смисао факторинга је да се, пре свега, малим и средњим привредним организацијама обезбеде потребна готова новчана средства јер се остваривање потраживања по правилу може остварити у релативно дужем временском периоду, а ту је увек присутан ризик наплативости, тј. ризик да ли ће се моћи остварити појединo потраживање. Може се претпоставити да се појединa потраживања неће моћи реализовати, нарочито у спољнотрговинском пословању. Поједине банке се постепено специјализују за обављање факторинг посла и оспособљавају се за реализацију купљених потраживања.

У правној теорији је спорно да ли је факторинг правни посао самосталне врсте или се једино ради о једној пословној трансакцији која нема ни посебна банкарска ни правна обележја, тј. да се не ради о неком посебном ни правном ни банкарском послу. Последњих неколико година, због све већег значаја који факторинг посао има у појединим европским земљама, преовлађује схватање да је факторинг самосталан банкарски посао.

У Европи се факторинг посао у већем обиму јавља тек последњих десетак година, под утицајем банкарске теорије и праксе Северне Америке. У Сједињеним Америчким Државама факторинг се појавио још крајем деветнаестог века у спољнотрговинској размени са Европом. Првобитни облици факторинга су се изражавали у облику комисионе продаје европских, посебно енглеских произвођача текстила на тржишту САД.

Фактор је преузимао на себе обављање свих управљачких и других послова у погледу наплате продајне цене као и других послова у вези са реализацијом купопродаје, на пример вођење пословних књига, слање опомена, инкасо послови итд.

У новије доба факторинг губи комисиони карактер јер произвођачи, углавном због конкурентских разлога и разлога рекламирања квалитета својих производа, инсистирају да се у овој пословној операцији они правно третирају као продавци, а не фактор као у комисионој варијанти овог посла. Финансирање пословног партнера од стране фактора тада губи облике комисионог предујма и добија елементе директног облика финансирања, а као противвредност за добијена финансијска средства факторов пословни партнер преноси на фактора своја потраживања према трећим лицима. Фактор у вези са овим потраживањима обавља управљачке и све друге послове, само ова потраживања нису више туђа као раније, него факторова, и он све послове више не обавља за туђ рачун него за свој сопствени рачун.

3.2. Правна природа и врсте уговора

Уговор о факторингу је творевина аутономног привредног права и представља скуп правних правила којима се регулишу друштвеноекономски односи у одређеној пословној и привредној целини. Због тога је најисправније да се уговор о факторингу сматра самосталним уговором робног промета, тј. sui generis.

Постоје две основне врсте факторинг пос

- прави факторинг посао, и
- квази факторинг посао.

Основна разлика између правног и квази факторинг посла је у томе што се правим факторинг послом остварују све три основне привредне

функције овога посла, док се квази факторинг послом остварују једна или две од ових основних привредних функција факторинга. Ове основне привредне функције факторинг посла су:

- del credere, или функција осигурања кредита;
- услужна функција, или управљачка функција, тј. пружање стручних услуга у погледу остваривања потраживања према трећим лицима,
- функција финансирања, тј. функција обезбеђења готовинског новца.

Del credere функција омогућава продавцу робе да се ослободи ризика немогућности наплате продајне цене за испоручену робу. Ова функција истовремено омогућује комитенту фактора да уговара са купцем, тј. трећим лицем, плаћање куповне цене у одређеном временском периоду после испоруке робе, јер тако купци често од продавца или трговца захтевају овај краткорочни кредит, тј. кредит у погледу лиферовања (испоруке робе), а факторов комитент није у могућности због недостатка финансијских средстава да сам одобрава ове

краткорочне кредите. Фактору као обезбеђење за ове кредите које одобрава стоје на располагању потраживања комитента према трећим лицима. Бонитет ових потраживања се у појединим земљама у пословној пракси обезбеђује уговором о осигурању бонитета потраживања. То је много чешће у пракси него да овај ризик преузима фактор. У пословној пракси се најчешће појављује интерес фактора да се ради о преносу свих потраживања комитента на фактора. Пренос потраживања се правно најчешће остварује у облику глобалне цесије

Услужна функција факторинга се састоји у низу услужних делатности фактора у погледу евидентирања, књижења, билансирања и реализације пренетих потраживања факторовог комитента на фактора. Услужном функцијом фактора факторов комитент се ослобађа обављања низа стручних послова који су често законом прописани послови. Због ове услужне функције фактора, за факторовог комитента је ствар до краја поједностављена на тај начин да факторов комитент целокупно пословање остварује на тај начин да за сваку испоручену робу задужују једино текући рачун фактора, тј. конто фактора. Фактор обавља и груписање потраживања према уплати на конту, према времену доспелости, према дужницима, према врсти испоручене робе итд. Фактор такође обавља све рачуноводствене послове, саставља потребне статистике нарочитих врста, обрачунава камате и провизије разних лица, обрачунава и исплаћује порезе разних врста итд. Фактор организује опомињање дужника и наплаћује потраживања итд.

Функција финансирања код факторинг посла се састоји у томе да фактор финансира свог комитента до висине уговорених продајних цена испоручене робе и то од тренутка испоруке робе па све до тренутка реализације потраживања према трећим лицима. Када факторов комитент испоручи робу трећем лицу, он, по правилу, уз одређене уговорене одбитке одмах наплаћује продајну цену од фактора, а заузврат на фактора преноси своје потраживање према трећим лицима. У пословној пракси висина ових одбитака се најчешће креће највише до 30% номиналне вредности потраживања. Висина ових одбитака у себи обухвата не само награду фактора за обављање посла факторинга, него често и служи за покриће ризика у погледу веритета потраживања, тј. ризика да ли је потраживање пуноважно. Ризик веритета потраживања који преузима фактор може се у циљу обезбеђења покрити и неким другим обезбеђењем, на пример ручном залогом, хипотеком, гаранцијом, издавањем хартије од вредности итд.

Посматрајући факторинг са аспекта наше правне теорије, веома је тешко унапред заузети став о каквом се послу ради јер код нас још нису у пуној мери афирмисани појавни облици овога посла. Полазећи од појавних облика факторинг посла у другим европским земљама, и од појавних облика овога посла у спољнотрговинској размени, могли би доћи до закључка да би се и код нас у овом тренутку најисправније поступило ако би се факторинг посао третирао као самостални посао који се оформио и афирмисао у пословној пракси.

У нашем праву, полазећи од тога да је факторинг посао истовремено и облик финансијске пословне интеграције, факторинг треба посматрати не само са пословно-правног аспекта него и са статусноправног становишта. По

статусноправној природи треба очекивати да се факторинг посао појави у облику специјализоване банкарске и неке друге финансијске организације, или у облику посебног правног субјекта.

4. УГОВОР О ФОРФЕТИНГУ

4.1. Појам и предмет уговора

Уговор о форфетингу или форфетирању је уговор који се састоји у купопродаји дугорочнијих спољнотрговинских потраживања, код кога извозник продаје банци или неком другом специјализованом финансијском субјекту своје спољнотрговинско потраживање, које није оптерећено могућношћу регресних захтева трећих лица према купцу потраживања, а које је обезбеђено неким од уговорних средстава обезбеђења. Битно је да се ради о спољнотрговинском потраживању дугорочнијег карактера, које није оптерећено могућностима регресног захтева трећег лица, а које је истовремено обебеђено неким сигурним уговорним средствима обезбеђења. Као што се види. На посао форфетинга, сходно и аналогно, примењују се правила о купопродаји робе, уз основну разлику да се не ради о роби, него о потраживању.

Друга суштинска разлика је у томе што код посла форфетинга продавац потраживања мора да ослободи купца потраживања права трећих лица према купцу потраживања. Значи, треће лице према купцу потраживања не може правно оспоравати потраживање, ни због физичких ни због правних недостатака. На тај начин се штити купац потраживања. Пошто то није једноставно, у појму уговора о форфетингу, као битан елемент овог уговора, предвиђено је да је ово потраживање обезбеђено додатним уговорним средствима обезбеђења. Код уговора о форфетингу уговарање уговорних средстава обезбеђења је битан елемент појма овога уговора. Без уговорених средстава обезбеђења овај уговор не постоји.

Пошто се код уговора о форфетингу ради о посебној врсти потраживања, а не о роби, ни правила о куповини и продаји робе не могу се без резерве и опрезности примењивати код уговора у форфетингу.

На уговор о форфетингу, примењују се и правна правила о оном уговорном средству обезбеђења о којем се у конкретном уговору ради. То су најчешће правна правила о меницама или правна правила о банкарским гаранцијама.

Посебна својства објекта, тј. потраживања која се купују и продају уговором о форфетингу, опредељују која се као додатна правна правила још имају примењивати код уговора о форфетингу. Ради се о посебним правним правилима која постоје за спољнотрговинска потраживања. Затим, то морају бити дугорочнија потраживања. Дугорочност потраживања није довољно прецизан правни појам и често садржи различиту категоризацију у односу на правни систем земље у којој је то потраживање настало, али исто тако и у односу на правну природу тога претходног посла у односу на посао форфетинга из кога је настало потраживање које се продаје или

купује послом форфетинга. Најисправније би било када би било могуће да се ова „дугорочност" потраживања одвоји од претходног посла и од правног система земље у којој је то потраживање настало, па да се у потпуности правно повеже искључиво за посао форфетинга. У погледу квантификације, полазећи од пословне праксе и привредног смисла посла форфетинга, ради се о периоду од 2 до 5 година.

4.2. Карактеристике уговора

Пошто је уговор о форфетингу творевина аутономног, привредног и међународног привредног права, у правним прописима код нас, као и у већини других земаља, за овај уговор није предвиђена посебна форма као битан елемент уговора, иако се овај уговор најчешће закључује у писаном облику ради лакшег доказивања његове садржине, као и ради обезбеђења вишег степена сигурности јер се ради о промету већих вредности. За уговор о форфетингу су битна и својства уговорних партнера. У том погледу такође није дозвољена произвољност, иако постоје велике разлике у правним системима појединих земаља, ко може бити извозник и да ли постоје, поред банака, и неке друге специјализоване финансијске организације и неки други фмнансијски институти као учесници у промету вредности. Ове послове у многим земљама могу обављати само банке, док је у другим земљама допуштено да ове послове обављају и неке друге специјализоване финансијске организације или специјализовани финансијски институти. Специјализовани финансијски институти у земљама у којима је то допуштено најчешће искључиво обављају посао форфетинга. У нашем правном систему то није допуштено, иако треба очекивати да ће се наше законодавство мењати у томе погледу јер је то пропратна појава светске поделе рада. У начелу посматрано, у нас се недовољно води рачуна о оваквим привредним потребама у погледу специјализованих финансијских института. Може се расправљати о томе да ли такве специјализоване финансијске организације могу бити холдинг компаније које на основу спољнотрговинских закона могу оснивати наше спољнотрговинске организације једино у иностранству.

Правни појам „извозник" такође има веома различиту садржину у појединим земљама, тј. у правним системима тих земаља. У многим земљама у начелу је допуштено, ако су испуњени други законски услови за то, да извозник буде не само правно лице, него и физичко лице.

У стручној литератури је спорно питање да ли уопште или у којој мери на појам уговора о форфетингу утиче правна природа посла из кога је настало потраживање. Иако је у пословној пракси у том погледу велика неуједначеност, нарочито у појединим земљама, уговор о форфетингу се најчешће односи на потраживање из уговора о куповини и продаји инвестиционе опреме. Сматрамо да није исправно ово везивање и да у овој фази развоја уговора о форфетингу у појам овога уговора не треба уносити правна својства посла из кога је настало потраживање. На тај начин се омогућује најшире подручје афирмације посла форфетинга у привредној пракси.

Посао форфетинга се појављује у европској пословној пракси углавном после Другог светског рата, под утицајем америчког капитала и његовог присуства у Европи. Доласком америчког капитала у већем обиму, после Другог светског рата, у ратом разрушену Европу која је због обнове захтевала велике количине капитала, дошло је до примене низа америчких организационо-правних форми и искуства из њихове пословне праксе. Пошто су се ове пословне комбинације, у које спада и посао форфетинга, правно заснивале на америчком правном систему, који је битно друкчији од европског континенталног права, у пословној пракси су се појавили многи правни проблеми и требало је изналазити путеве и начине да се ови амерички пословни облици правно регулишу правним нормама европског континенталног права.

Привредно посматрано, посао форфетинга одговара нашем привредном систему, и то како у спољнотрговинском промету са развијеним земљама, тако и са земљама у развоју. Има доста основа да се размишља и о неопходности афирмисања посла форфетинга у унутрашњем робноновчаном промету код нас.

За уговор о форфетингу у пословној пракси највећи значај треба да имају аутономни извори права, посебно општи услови пословања банака и других специјализованих финансијских института, и то како домаћих тако и страних субјеката.

Основна привредна функција посла форфетинга или посла форфетирања у привредној пракси је стимулација и финансирање извоза на посебан начин. Ради се о послу коме је циљ да активира средства пословања у новчаном облику, а која су изражена у облику посебног потраживања. Код посла форфетинга је битно да се ради о спољнотрговинском потраживању јер се за сада, по правилу, посао форфетинга не појављује у унутрашњем робноновчаном промету. Пошто су потраживања најчешће изражена у конвертибилним валутама, за посао форфетинга су од посебног значаја девизни прописи и то оних држава у којима су домицилирани пословни партнери.

Поред привредне функције финансирања, код посла форфетинга је од изузетног значаја и функција обезбеђења, тј. функција сношења ризика. Ова привредна функција је нарочито значајна онда кад у појединој земљи нису, директно или индиректно преко државе или других организација на чију делатност непосредно утиче држава, обезбеђени извозници од ризика пословног неуспеха, нарочито ако се ради о тзв. некомерцијалним ризицима.

Овај посао има доста заједничких елемената са опште познатим и довољно старим банкарским послом есконта хартија од вредности и потраживања пре њихове доспелости, али се истовремено од посла есконта и битно разликује. Основна разлика се заснива на томе што је посао есконта нека варијанта општег банкарског посла, посла у општој употреби, нарочито као веома значајног инструмента кредитно-монетарне политике једне земље, док је посао форфетирања варијанта специјализованог посла у неколико веома значајних битних својстава. Ова својства се првенствено односе на посебну врсту потраживања из спољнотрговинског пословања и на обезбеђеност ових потраживања по правилу од свих ризика,

изузев ризика веритета потраживања, тј. ризика постојања потраживања. У спољнотрговинском пословању има довољно простора за посао форфетирања јер својом делатношћу и могућностима банке за међународну економску сарадњу нису у могућности да покрију све комерцијалне и некомерцијалне ризике.

Значај овог посла се не исцрпљује само у извозној оријентацији наше привреде, него и код послова увоза опреме, индустријских постројења и већих финансијских аранжмана са иностранством.

Правнотеоретски нема никаквих разлога ни сметњи да се посао форфетинга појави и у унутрашњем робноновчаном промету, иако је у досадашњем развоју овог посла уобичајено да се он појављује једино у спољнотрговинском пословању.

Посао форфетинга, односно посао форфетирања, има низ предности у односу на опште познате облике кредитирања. Основна разлика је у томе што се код посла форфетинга, по правилу, не ради о ангажовању нових вредности као код уговора о кредиту, него се уговорним облицима омогућава привредно ангажовање средстава пословних партнера који су у тренутку оваквог уговорног ангажовања изван промета. Из овога произлази и посебан и друштвени и привредни значај посла форфетирања за привреду једне земље у целини.

4.3. Врсте уговора о форфетингу

Правна природа уговора о форфетингу је веома спорна у правној теорији. Поједини теоретичари сматрају да је уговор о форфетингу по својој правној природи, посебна врста купопродаје. Други теоретичари су мишљења да је уговор о форфетингу, по својој правној природи, посебна варијанта уговора о кредиту. Поједини аутори у овом послу виде посао закупа или иосао послуге. Није лако разликовати овај посао ни од посла факторинга са којим је најближи у привредној пракси због чега је неопходно направити чврсту разлику између уговора о факторингу и уговора о форфетингу. Полазећи од привредне јединствености свих хетерогених правних односа код посла форфетинга, најисправније је схватање да се ради о посебном, самосталном уговору о робноновчаном промету, да је то уговор sui generis koji је створен аутономним путем од стране самих привредника у свакодневној пословној пракси. Овакво схватање о правној природи уговора о форфетингу спречава и онемогућава претерано екстензивну примену законских правних норми на овај уговор.

У стручној литератури и пословној пракси појављују се различити критеријуми приликом утврђивања појединих врста уговора о форфетингу. Као критеријуми најчешће се узимају у обзир специфичности објекта о чијем се промету ради (инвестициона опрема, индустријска опрема, бродови, комплетне фабрике, компјутерски системи итд.). По другом критеријуму, који је у пословној пракси најчешћи, који је такође најчешће прихваћен у стручној литератури, поједине врсте овога уговора се утврђују према претежности и примарности значаја поједине привредне функције. По овом критеријуму треба разликовати уговор о форфетингу

финансијске природе, услужног карактера, или уговор о форфетингу коме је битно да се њиме остварује обезбеђење од комерцијалних и од некомерцијалних ризика.

У пословној пракси, првенствено полазећи од практичних а не од правнотеоретских разлога, најчешћи је критеријум на основу кога се утврђују поједине врсте уговора о форфетингу, својство уговорених средстава обезбеђења, тако да се на основу овог критеријума разликују уговори о форфетингу са меницом, трасираном или сопственом, са банкарском гаранцијом, са јемством, са неопозивим документарним акредитивом итд.

4.4. Сличности и разлике уговора о форфетингу и уговора о факторингу

Уговор о форфетингу у стручној литератури и привредној пракси је најближи уговору о факторингу, у односу на све друге уговоре и послове робноновчаног промета. Постоји и идентичност привредних функција и циљева. Код оба ова посла привредно се активирају тренутно замрзнута и блокирана средства и вредности, у облику нереализованих потраживања. Заједничко је и то да се ради о убрзавању не само новчане, већ и робне циркулације, јер се ови уговори и послови управо и закључују због убрзавања и омогућавања робног промета, у посебним специфичним условима.

Основна правна сличност између ова два уговора је у томе што су код оба ова уговора присутна схватања о купопродаји и обезбеђењу потраживања. Управо ова околност да се ради о купопродаји потраживања, указује на неопходност утврђивања разлике између уговора о купопродаји и ових уговора. Ово разликовање је неопходно због тога што се у многим земљама често крајње екстензивно и неконтролисано и на уговор о факторингу и на уговор о форфетингу примењују правна правила о купопродаји робе. Аутоматска примена правних правила о купопродаји робе на уговор о факторингу и на уговор о форфетингу представља грешку, јер су такође очигледне и разлике између уговора о купопродаји робе и уговора о факторингу и уговора о форфетингу. Суштинска разлика је у објекту. Код купопродаје робе купује се и продаје само она телесна покретна ствар која, сама по себи, има одређену употребну вредност и која је подобна за тржиште и која је намењена тржишту. Оваква својства, правна и физичка, не постоје када се ради о објекту код уговора о форфетингу и уговора о факторингу, јер је код ова два уговора објект увек потраживање.

Глава XXV

БАНКАРСКИ ПОСЛОВИ

1. ПОЈАМ И ВРСТЕ БАНКАРСКИХ ПОСЛОВА

Банкарски послови су такви правни послови који за свој предмет имају промет новца и одређене услуге које банке врше својим клијентима у вези са платним прометом.

Банкарски послови одликују се следећим карактеристикама: то су по правилу формални послови, затим, закључују се углавном као адхезиони уговори — приступом клијента и прихватањем општих услова пословања банака, и треће, по правилу су уговори intuitu personae.

Банкарски послови се у правној теорији најчешће класкфикују на активне, пасивне и неутралне, полазећи од критеријума функције банке у одређеном послу. Као активни банкарски послови сматрају се такви послови код којих се банка појављује као поверилац свог клијента (разноврсни облици уговора о кредиту). Као пасивни банкарски послови сматрају се послови код којих се банха појављује као дужник свог клијента (улог на штедњу, телући рачун итд.). Најзад, као неутрални банкарски послови сматрају се они банкарсхи послови код којих се банка не појављује ни као поверилац ни као дужник свог клијента, већ обавља одређене послове у платном промету као заступник, ломисионар или посредник клијента (акредитив гаранција и др.).

Постоје и друге поделе банкарских послова. Једна од постојећих подела у правној теорији јесте и подела банкарских послова у следеће три групе: банкарски депозити, кредитни послови и услужни послови.

Банкарски депозити су такви банкарски послови код којих клијент депонује код банке новчана средства или неке друге ствари (новчани депозит, улог на штедњи, текући рачун, неновчани депозит, депозит хартије од вредности, уговор о сефу). Кредитни послови су такви послови код којих банка ставља на располагање клијенту одређена новчана средства (разни облици уговора о кредиту). Банкарски

услужни послови су такви послови код којих банка по налогу свог клнјента извршава одређене услуге трећем лицу (акредитив, банкарска гаранција, издавање хартије од вредности, платни промет, документарни инкасо, и други услужни послови који се тичу новца и хартија од вредности).

Поред ових класификација, могуће су и неке друге класификације банкарских послова. Прво, према врсти новчаних средстава, банкарски послови могу бити девизни и динарски. Друго, према дужини трајања, банкарски послови могу бити краткорочни (трају најдуже до годину дана) и дугорочни (трају дуже, од годину дана). Треће, према подручју обављања, банкарски послови могу бити домаћи и међународни. Четврто, према врсти клијената, банкарски послови могу бити послови са правним лицима и послови са физичким лицима.

У нашим даљим излагањима задржаћемо се само на неким важнијим уговорима из ове области.

2. УГОВОР О КРЕДИТУ

Уговор о кредиту је такав банкарски посао којим се банка обавезује да кориснкку кредита стави на располагање одређени износ новчаних средстава, на одређено или неодређено време, за неку намену или без утврђене намене, а корисник се обавезује да банци плаћа уговорену камату и добијени износ новца врати у време и на начин како је утврђено уговором.

Уговор о кредиту се сврстава у активне банкарске послове.

Садржину уговора о кредиту чине износ новца који се даје на кредит, услови давања кредита, услови коришћења кредита, услови враћања кредита као и камата за коришћење кредита. По правилу, уговор о кредиту је адхезиони уговор. Уговор се закључује увек у писменој форми. Ако је дат са одређеном наменом корисник је дужан да новац добијен на кредит користи у складу са том наменом, иначе банка има право да раскине уговор.

Постоје разне врсте кредита: а) унутрашњи и међународни кредити и кредити у односима са иностранством, б) дугорочни, средњорочни и краткорочни кредити, в) привредни и потрошачки кредити, г) посредни и непосредни кредити зависно од тога да ли банка даје кредит из својих средстава или из средстава трећег лица, д) новчани и робни кредити и др.

Банка може отказати кредит и пре истека уговореног рока ако је корисник постао инсолвентан и у случају његове смрти, односно престанка због неповољнијег положаја банке који би могао настати дејством ових чињеница. Закон о облигационим односима предвиђа могућност одустајања од уговора и враћање кредита пре рока. Право одустајања од уговора пре рока припада кориснику кредита. Корисник може вратити кредит и пре рока под условом да је о томе обавестио банку, а може одустати и пре почетка коришћења кредита с тим да у оба случаја сноси штету коју је због тога претрпео давалац кредита. Банка нема право на камату од дана враћања кредита до дана који је уговорен као дан враћања кредита.

3. УГОВОР О НОВЧАНОМ ДЕПОЗИТУ

Уговор о новчаном депозиту представља такав банкарски посао у коме се депонент обавезује да положи код банке (уз њен прихват) одређени новчани износ, којим банка може располагати, али уз обавезу повраћаја према условима закљученог уговора. Назив "депозит" потиче од латинске речи "depositum" - оно што је дато на чување. По својим карактеристикама овај уговор спада у именоване уговоре, неформалне уговоре (ако се при његовом закључењу изда сертификат о депонованим средствима, на захтев депонента, он има својство хартије од вредности и не репрезентује писмену форму овог уговора), комутативне уговоре, уговоре са трајним престацијама. Закон о облигационим односима, за разлику од уговора о улогу на штедњу, не прихвата концепцију о овом уговору као реалном, већ консенсуалном. Уговорне стране код овог утовора су депонент и депозитар.

Закон о облигационим односима овлашћује банку да располаже новцем који је примила на чување с тим да га врати према условима који су дати у уговору о новчаном депозиту. Дакле, Закон се определио за тзв. неправи новчани депозит који омогућава да користи средства свог клијента. Тиме ова врста новчаног депозита спада у ред пасивних банкарских послова, тј. послова код којих банка има улогу дужника.

Разликују се три врсте новчаног депозита с обзиром на време чувања новца: по виђењу, орочен без отказног рока и орочен са отказним роком. У недостатку одредбе о врсти новчаног депозита узима се да је деиозит по виђењу. У овом случају, депонент може располагати делом или целим салдом у сваком тренутку.

Према намени, новчани депозит може се поделити на оне са посебном наменом (на пр. за одређене инвестиције) и без посебне намене.

Место уплата и исплата по налозима депонента са његовог рачуна и за његов рачун је седиште банке где је рачун отворен. Једно лице може имати више рачуна код једне банке. Сваки од тих рачуна је самосталан и има посебан третман.

Обавезе банке су следеће: а) отварање рачуна, б) упис у корист и на терет тога рачуна, в) исплата са рачуна, г) извештавање депонента о стању рачуна и др) плаћање уговорене камате за коришћење депонованог новца.

Отварање рачуна. Према закљученом уговору о новчаном депозиту банка је дужна да отвори рачун на који ће уписати суму новца коју је примила од депонента на чување.

Упис у корист и на терет рачуна депонента. Обавеза је банке да уредно уписује сва потраживања и дуговања која произађу из послова са депонентом или за његов рачун. Уговорне стране могу се споразумети да се одређена дуговања и потраживања не уписују у рачун.

Исплата са рачуна. Уговором о новчаном депозиту банка је примила на себе обавезу да врши исплате са рачуна, али само у висини средстава којима располаже депонент на рачуну.

Извештавање депонента остању на рачуну. О свакој промени која се односи на стање рачуна банка мора обавестити депонента. Исто тако, она је дужна да на

крају сваке године пошаље депоненту извештај о стању рачуна (салдо). Подношење извештаја може бити и у краћим временским периодима уколико је то уговором утврђено или произилази из обичаја у банкарству.

Плаћање камате. Правило је да банка плаћа камату на новчана средства која је примила на чување. Закон може, међутим, да пропише неплаћање камате на ова средства. Висина камате се уговара. У одсуству уговорне одредбе о томе банка је у обавези да плаћа законску камату.

Депонент има, по основу уговора о новчаном депозиту, две обавезе: а) обавезу да преда одређену суму новца у депозит сходно закљученом уговору и б) да отклони дуговани салдо.

Депонент је дужан, пошто је о томе примио извештај банке, да отклони дуговни салдо. Ради се наиме о томе да је банка извршила једну или више уплата или исплата на основу уговора о новчаном депозиту које чине рачун пасивним (тзв. исплате без покрића). У том случају, депонент је дужан да хитно предузме све потребне мере како би отклонио постојећи дуговни салдо и тиме омогућио нормално пословање банке, у складу са уговорним одредбама и законским прописима.

4. УЛОГ НА ШТЕДЊУ

Уговор о улогу на штедњу представља такав уговор код ког улагач предаје банци или некој штедно-кредитној организацији одређену своту новца, којим она може располагати, али са обавезом враћања, према условима уговора. По својим карактеристикама, уговор о улогу на штедњу представља именовани уговор, неформални, теретни, једнострано обавезни, комутативни и реалии уговор (акт његовог закључења је и предаја новца који је предмет уговора о депозиту). Овај уговор има доста сличности са уговором о новчаном депозиту, чију подврсту и представља, али и значајних разлика. Прво, уговор о улогу на штедњу је реални уговор, док је уговор о новчаном депозиту консенсуални. Друго, код улога на штедњу издаје се штедна књижица, док се код уговора о депозиту издаје потврда или сертификат, а ове исправе имају различиту празну природу. Треће, постоји и различитост уговорних страна: код уговора о улогу на штедњу у улози депозитара може се појавити банка или штеднокредитна организација, а у улози депонента само физичко лице (изузетно одређени колективитет: колектив ученика и сл.), док код уговора о новчаном депозиту, у улози депозитара појављује се банка, а у улози депонента правно лице (а што може да буде и физичко лице, као привредни субјект).

Банка издаје депоненту (улагачу) штедну књижицу. Штедна књижица представља писмену исправу у коју се уносе све уплате и подизање новца по основу уговора о улогу на штедњу. Штедна књижица има вишеструки значај. Прво, штедна књижица је доказ о депонованим средствима улагача код банке или друге штеднскредитне организације. Уписи у штедну књижицу потврђени печатом банке и потписом овлашћеног лица.су доказ о уплатама, односно подизањима у односима између банке и улагача, те супротни споразум не би био могућ (ништав је).

Штедна књижица најчешће гласи на име одређеног лица, а може гласити и на доносиоца или познаваоца одређене шифре. Депонованим средствима означеним у књижици може располагати лице на кога гласи (или овлашћени пуномоћник, који је уписан у књижицу), познавалац шифре или сваки доносилац код књижице на доносиоца. Подаци о улозима на штедној књижици представљају пословну тајну банке, која може бити саопштена трећим лицима само на захтев надлежног државног органа.

Улози на штедњи могу бити по виђењу или дати на одређено време са отказним или без отказног рока. Камата је већа на улоге који су орочени.

5. УГОВОР О СЕФУ

Уговор о сефу представља такав уговор о обављању банкарских услуга код ког се банка обавезује да стави на употребу кориснику сеф за одређени период времена, а корисник се обавезује да за то плати банци одређену накнаду. Реч "сеф" долази од енглеске речи "sak" - сигуран, добро чуван, заштићен. Под сефом се подразумева посебан "box", преграда или касета у посебно обезбеђеној просторији банке, намењеној за чување драгоцености, ствари сд вредности, хартија од вредности.

По својим карактеристикама овај уговор спада у именоване уговоре, теретне, двостранообавезне, коксенсуалне, неформалне. Битни елементи овог уговора по природи посла су одређење сефа по броју, одређење времена трајања уговора и одређење накнаде. Одређење предмета који ће банка чувати у сефу не спада у битне елементе овог уговора, јер банка не мора ни знати шта је корисник оставио у сефу.

У сеф се не смеју стављати ствари које могу угрозити сигурност банке и других сефова. Непридржавање ове обавезе повлачи могућност да банка раскине уговор. Банка је дужна да сеф одржава у добром стању и да врши надзор над њим предузимањем одговарајућих мера.

Заштићени су сигурност и тајност садржаја сефа, Банка не може да за себе задржи дупликат кључева сефа које је предала кориснику. Исто тако, она може дозволити приступ сефу само кориснику или његовом овлашћеном заступнику.

Право је банке да тражи уговорену накнаду од корисника сефа. Ако корисник не плати накнаду или само један оброк банка може раскинути уговор. За раскид уговора потребно је да прође месец дана од опомене коју је банка препорученим писмом упутила кориснику сефа. Она има и право приоритета наплате своје накнаде из ствари пронађених у сефу.

6. УГОВОР О АКРЕДИТИВУ

Уговором о акредитиву обавезује се банка (акредитивна банка) да по захтеву налогодавца, а на основу договорених докумената поднетих у складу са уговореним условима (или без докумената, обави плаћање трећем лицу (кориснику акредитива).

Акредитивни посао је сложен правни посао у коме, дакле, учествује најмање три лица: налогодавац за отварање акредитива (купац робе, купац увозник у међународној купопродаји, инвеститор радова и др) акредитивна банка (по правилу у земљи налогодавца); корисник акредитива (продавац робе, извозник продавац у међународној купопродаји, извођач радова и др.)

Правни посао акредитива представља сложен правни посао у коме учествује више лица. Између свих ових лица успостављају се одређени правни односи, који имају своју самосталну правну природу и који су међусобно одвојени, незазисни и самостални, али су ипак међусобно условљени и заједно чине одређену целину. Посматрани у својој временској сукцесији ови правни односи иду следећим редом: однос из основног уговора (најчешће уговор о продаји), однос налогодавац (купац из основног уговора) акредитивна банка (уговор о издавању акредитива), однос између акредитивне банке и корисника акредитива (продавац из основног уговора однос из акредитива) и евентуални правни односи између више банака које учествују у акредитивном послу.

Постоје разне врсте акредитава. Међу њима су најважнији обични акредитав и документарни акредитив. Код документарног акредитава банка је дужна да исплати кориснику акредитива одређени новчани износ само ако јој овај презентира документе предвиђене акредитивом. Постоје две врсте документарног акредитива: опозив и неопозив документарни акредитив. Претпоставља се да је уговорен опозив документарни акредитив уколико није означено који је акредитив у питању. Опозив документарни акредитив овлашћује банку да, по својој иницијативи или на захтев налогодавца, у сваком моменту измени или опозове захтев налогодавца кад год је то у његовом интересу.

Неопозиви документарни акредитив се не може опозвати ако се са тим не сагласе сва заинтересована лица (банка, налогодавац и корисник акредитива). Неопозиви акредитив може да потврди друга банка. Она том потврдом преузима, поред акредитивне банке, самосталну и непосредну обавезу према кориснику акредитива. Пре извршења налога, банка је дужна да утврди да ли документи одговарају условима који су утврђени у акредитаву. Ако утврди неправилност и недостатке, банка је обавезна да о томе одмах обавести налогодавца. У вези са документима који одговарају условима акредитива и робом која је предмет отвореног акредитива банка не преузима никакве обавезе.

7. УГОВОР О БАНКАРСКОЈ ГАРАНЦИЈИ

Према Закону о облигационим односима, банкарска гаранција представља писмену исправу којом се банка обавезује према примаоцу гаранције (кориснику) да ће му за случај да му треће лице не испуни обавезу о доспелости измирити обавезу ако буду испуњени услови наведени у гаранцији. У односима у вези са банкарском гаранцијом појављује се најмање три лица: налогодавац (дужник из основног посла), банка гарант и корисник гаранције (поверилац из основног посла са налогодавцем).

Битни елементи уговора о банкарској гаранцији су: а) означење банке, налогодавца и повериоца корисника гаранције, б) означење посла који се обезбеђује гаранцијом, в) новчани износ на који гласи гаранција. г) рок важења гаранције, д) место и датум издавања гаранције и ђ) потпис овлашћеног лица даваоца гаранције.

Банкарска гаранција настаје обично уговором о продаји, као основним уговором. Ради испуњења своје обавезе коју је преузео основним уговором дужник закључује уговор о давању банкарске гаранције са одређеном банком. Банка у питању овим уговором прима на себе обавезу да ће у своје име а за рачун налогодавца (дужника) дати гаранцију трећем лицу (кориснику, који је у ствари дужников поверилац). Банка која је давалац гаранције има право ка провизију коју плаћа нологодавац (дужник). Ако банка плати износ на који је гарантовала има право да од дужника каплати то што је дала кориснику гаранције на име дужникове обавезе.

UNIVERZITET PRIVATNI AKREDITOVANI UNIVERZITET SINGIDUNUM

Глава XXVI

ХАРТИЈЕ ОД ВРЕДНОСТИ

1. ПОЈАМ И ВРСТЕ ХАРТИЈА ОД ВРЕДНОСТИ

1.1 Појам и дефиниција хартија од вредности

Опште усвојено схватање о основним условима који опредељују квалификацију једне исправе као хартија од вредности, јесте: 1) да се права садржана у хартији од вредности односе на неко грађанско право и да је то право неодвојиво од постојања такве исправе; 2) да је исправа издата у строго писменој форми и да садржи законом унапред одређене битне састојке.

Услов да се право садржано у хартији од вредности односи на неко грађанско право упућује на закључак да се исправе које се односе на неко друго право, као што је, на пример, случај са појединим уверењима, дипломама, изводима из јавних књига, и сл. не сматрају хартијама од вредности. Међутим, исправа која не садржи било који од законом предвиђених битних састојака такође не важи као хартија од вредности.

Када се каже да је право садржано у хартији од вредности, онда се подразумева да је најчешће реч о неком облигационом праву инкорпорираном у самој писменој исправи, као што је право на захтев да се исплати означени новчани износ "њеном законитом имаоцу". Таква сједињеност означеног права и саме исправе, та нераздвојна повезаност хартије и права означеног у хартији у крајњој линији симболизована је у самом називу - хартија од вредности. С друге стране, већ поменуто право на хартији представља у суштини увек неко стварно право њеног законитог имаоца, било да је реч о праву својине или о праву залоге на хартији, што упућује на закључак о могућности да њен законити ималац њоме располаже као, уосталом, и са другим телесним покретним стварима. Отуда и једна од битних карактеристика хартија од вредности, њихова негоциабилност (од француске речи negociable, која значи преносив - који се може продати, пренети на другог) јер у пракси купопродаја саме хартије или њено коришћење као инструмента плаћања представља такву сједињеност хартије и права инкорпорираног у исправи да и право из хартије делује као "покретна ствар" "око које се затим формирају облигациони односи".

У оквиру општих одредаба Закон о облигационим односима је одредио појам хартије од вредности као писмене исправе, али је истовремено инсистирао на строгости форме уводећи битне састојке са упозорењем да "исправа која не садржи било који од битних састојака не важи као хартија од вредности". То је и разумљиво када се узме у обзир да хартије од вредности поседују таква својства која им омогућавају вршење разноврсних функција од, на пример, прибављања слободних новчаних средстава, па до вршења функције прометног средства, али и питање њихове сигурности и поверења морало је да се решава једино строгом писменом формом одређеном са увођењем битних састојака.

Битни састојци које мора да садржи хартија од вредности јесу: 1) означење врсте хартије од вредности; 2) фирма, односно назив и седиште, односно име и пребивалиште издаваоца хартије од вредности; 3) форма, односно назив или име лица на које, односно по чијој наредби хартија од вредности гласи, или означење да хартаја од вредности гласи на доносиоца; 4) тачно означену обавезу издаваоца која произилази из хартије од вредности; 5) место и датум издавања хартије од вредности, а код оних које се издају у серији и њен серијски број; 6) потпис издаваоца хартије од вредности, односно факсимил потписа издаваоца хартија од вредности које се издају у серији.

Одређујући општи појам хартија од вредности, Закон о облигационим односима утврђује да се посебним законом за поједине хартије од вредности могу да предвиде и други битни састојци, као што је то случај са Законом о меници или чеку. То практично значи да посебни закони којима се ближе одређују поједине хартије од вредности представљају lex specialis у односу на овај закон.

1.2. Врсте хартија од вредности

У робноновчаном промету развијених привреда налази се у оптицају велики број разноврсних хартија од вредности, што је, по природи ствари, морало да укаже на потребу њиховог груписања ради лакше обраде њихових различитих правних и економских функција. Како је груписање свих хартија од вредности по одређеним категоријама увек зависило од сврхе усвојене систематизације, то је свака систематика истицала своје критеријуме. Тако су веома често хартије од вредности груписане према врсти инкорпорираног права, затим према начину настајања права, према доспелости ових исправа, према начину одређивања имаоца права и сл.

1.2.1 Хартије на доносиоца, на име или по наредби

1. Хартија на доносиоца не садржи означење имена њеног власника, већ се сваки савесни ималац такве хартије сматра носиоцем права означеног у хартији. Таква хартија од вредности распознаје се по томе што у свом тексту садржи означење "платива доносиоцу".

Приликом утврђивања појма хартија од вредности било је речи да ове исправе инкорпорирају неко право, да постоји сједињеност хартије и права означеног у хартији, што упућује на закључак да носилац права на хартију, која гласи на доносиоца, стиче право из хартије. У том смислу и Закон о облигационим односима, регулишући питање коме припада право из хартије од вредности, истиче да је "потраживање из хартије од вредности везано за саму хартију и припада њеном законитом имаоцу." А као "законити ималац хартије од вредности на доносиоца сматра се њен доносилац".

Хартије од вредности на доносиоца одликују се великом циркулационом способношћу, јер једноставно и без посебних формалиости могу да мењају "законите имаоце" сваки доносилац такве хартије сматра се законитим имаоцем са свим овлашћењима на остваривање права инкорпорираног у хартији према њеном издаваоцу. Штавише, остваривање права сваког имаоца хартије од. вредности на доносиоца поменути закон је загарантовао и за случај да је таква хартија од вредности "изашла из руке њеног издаваоца, односно њеног раније имаоца и без његове воље."

Поред већ наглашеног својства ове хартије да је њен ималац формално легитимисан самим поседовањем хартије и да дужник, према томе, нема обавезу да испитује ни формалну ни материјалну легитимацију (одговоран је само ако приликом исплате поступи злонамерно или са великом немарношћу), ваља истаћи да хартије од вредности на доносиоца спадају у презентационе папире и то без обзира да ли је или није унета презентациона клаузула. То практично значи да се ради вршења инкорпорираног права ове хартије морају да поднесу или презентирају и, када дужник изврши исплату означеног износа, задржава хартију као доказ о извршењу обавезе.

У нашој земљи најзначајније хартије од вредности на доносиоца су обвезница и чек.

2. Хартије од вредности на име одликују се тиме што је име њиховог корисника изричито унето у саму исправу и тако се остваривање права из хартије везује за име лица означеног у хартији.

   Издавање хартије од вредности на име представља, у ствари, писмену изјаву издаваоца којом се он обавезује на одређену чинидбу изричито означеном кориснику ове хартије од вредности. Тиме је очигледно, изражена жеља издаваоца такве хартије да задржи као повериоца оно лице коме је и издао хартију од вредности. Типичан представник ове врсте хартије од вредности је цертификат или потврда о депонованим средствима коју издаје банка свом депоненту, а затим штедна књижица и заложница.

   Као и код хартије на доносиоца, потраживања из хартије од вредности на име везано је за саму хартију, али с том разликом што се законитим имаоцем хартије од вредности на име сматра лице на које таква хартија од вредности гласи. Према томе, да би ималац такве хартије могао да врши право потраживања из хартије, мора да поседује хартију и да докаже да

ималац исправе и име означено на хартији представљају једно исто лице, значи, да је законити ималац. Закон, међутим, дозвољава да испуњење потраживања може да захтева и лице које овласти законити ималац, његов пуномоћник.

Издавалац хартије од вредности на доносиоца или по наредби може на захтев и о трошку имаоца хартије да промени такву хартију од вредности у вредносни папир на име. На исти начин, али под условом да није раније истакнута забрана, издавалац може да промени хартију од вредности на име у вредносни папир који гласи на доносиоца или у хартију "по наредби."

3. Хартије од вредности по наредби морају, такође, да садрже име корисника, али ознаку корисниковог имена прати и клаузула "по наредби". Очигледно да је потраживање из ове хартије од вредности везано за саму хартију и да припада лицу означеном у хартији, али захваљујући клаузули "по наредби". То право из хартије припада и сваком другом лицу на које је уредно пренета таква хартија. Према томе, као законити ималац хартије по наредби сматра се и лице на које је претходни ималац извршио пренос својом изјавом о преносу (индосаментом).

   Захваљујући својој особеној заштитној способности од несавесних држалаца, хартија од вредности по наредби је утолико више показала потодности за пренос права са једног на другог законитог имаоца. Отуда неке хартије од вредности имају својство хартије по наредби на основу самог закона (на пример, меница), иако поред имена корисника не стоји клаузула "по наредби, (подразумева се да забрана преноса индосаментом може одузети ову циркулациону способност уношењем клаузуле "по наредби").

   Издавање хартије од вредности по наредби сматра се извршеним кад њен издавалац преда потписану хартију њеном кориснику. Тај моменат означава и тренутак настанка обавезе из хартије од вредности. С друге стране, вршење права из такве хартије везује се за саму хартију и припада њеном законитом имаоцу.

Као и код других хартија од вредности, и у хартији по наредби може издавалац, на захтев и о трошку имаоца хартије, променити у хартију на име. И обрнуто: ако не постоји изричита забрана, издавалац хартије на име може је на захтев издаваоца променити у хартију од вредности по наредби.

1.2.2 Разврставање хартаја од вредности по неким другим критеријумима

1. Хартије према природи инкорпорираног права групишу се у три врсте: облигационоправне, стварноправне и хартије са правом учешћа.

   Облигационоправне хартијесу такви вредносни папири чији садржај упућује њихове имаоце на вршење права потраживања према дужнику. Према овом критеријуму у ову врсту хартија од вредности спадала би, на пример, меница, чек, обвезница на доносиоца, кредитно писмо и сл.

Стварноправне хартије се одликују тиме што у себи садрже неко стварно право, као што је право својине или право залога. Пошто се ово право најчешће односи на покретне ствари, онда су типични представници ових хартија од вредности складишница и коносман.

Хартије са правом учешћа су карактеристичне за промет акцијског капитала које свом имаоцу дају право на захтевање камате и добити (дивиденде) од акционарског друштва, а затим и право на учешће у управљању таквим правним лицем које је емитовало акције.

2. Хартије од вредности према начину настајања права иначе садржаног у хартији, разликују се према томе да ли је право из хартије настало у тренутку издавања такве исправе или је оно већ постојало и пре њеног издавања. С обзиром на то што издавање хартије ствара право, такве исправе називају се конститутивне хартије, на пример, меница, док су ове друге неконститутивне, на пример коносман и складишница.
3. Хартије од вредности могу да се класификују и према њиховој доспелости. Према томе, хартије са тачно означеним даном доспелости чиниле би групу хартија са одређеним роком, на пример, меница као инструмент обезбеђења плаћања, затим хартије по виђењу или a vista (на примерг чек) и, најзад, хартије чија доспелост не мора да се означава роком за извршење обавезе (на пример, обвезнице).

2. ПРЕНОС ХАРТИЈА ОД ВРЕДНОСТИ

Једна од битних карактеристика хартија од вредности је у њиховој негоциабилности (од француске речи negociabe, која значи преносив, који се може продати, пренети на другог). Ово својство омогућава им брзу циркулацију и једноставно преношење права садржаних у хартији. Међутим, кад је реч о преносу таквих права ваља имати у виду да позитивни прописи изричито одређују за сваку врсту хартије од вредности правну природу садржаних права и начин њиховог преноса с једног на друго лице.

2.1 Пренос права из хартије на доносиоца

Већ је у претходном поглављу истакнуто да хартија од вредности на доносиоца не садржи означење имена њеног власника, већ се сваки савесни ималац такве хартије сматра носиоцем права означеног у хартији. Пошто такве хартије инкорпорирају неко право, очигледно је да носилац права на папир стиче право и из папира. Отуда хартије на доносиоца омогућавају лаку и брзу промену власника једноставном њеном предајом, па се зато и каже да се ове хартије одликују великом способношћу циркулације.

Према Закону о облигационим односима право из хартије од вредности на доносиоца преноси се њеном предајом, што значи да код промене њеног имаоца

није потребна писмена изјава воље о преносу. Сама хартија је, према томе, искључиви носилац преноса права из хартије са ранијег на новог њеног имаоца. Међутим, ваља уочити да колико је ова способност за лаку и брзу циркулацију ове хартије на доносиоца представљала истовремено и предности у односу на друге исправе, толико је таква предност умањена извесним ризиком да се изгуби или да је противправно присвоји неки несавесни појединац.

Преносом или простом предајом хартије на доносиоца новом имаоцу ранији ималац може да пренесе право својине на хартији, а тиме и право из хартије, или пак право залога као и право плодоуживања. Значајно је при томе указати на могућност да савесни прибавилац хартије од вредности на доносиоца постаје њен законити ималац и стиче право из хартије, како је такву хартију примио од невласника.

Карактеристично је и за ову врсту хартија од вредности да њен ималац може, приликом преноса ове хартије да промени начин одређивања носиоца права. Наиме, према Закону о облигационим односима хартија на доносиоца може се индосаментом пренети и на одређено лице, што значи да се приликом преноса може да изврши промена од хартије на доносиоца у хартију на име.

2.2 Пренос права из хартије на име

Приликом утврђивања појма хартија од вредности на име истакнута су два момента: један, да је име корисника ове хартије изричито назначено и, други, да је њихов пренос доста отежан, јер је преношење по наредби корисника искључено. Зато се у литератури истиче неподобност ове врсте хартије од вредности за укључивање у савремени промет од кога се захтева све већа брзина.

Недостатак способности за брзу циркулацију ових хартија од вредности види се у доста сложеном начину њиховог преноса, јер се пренос са једног на друго лице може да обави само преко уступања потраживања, тзв. грађанскоправна цесија. Сложеност поступка не испољава се само у томе што се пренос права из хартије од вредности на име обавља убележавањем на самој хартији имена новог имаоца, цесионара (фирме кли назива организације удруженог рада) са потписом преносиоца (цедента), што се такав препос уписује и у регистар хартија од вредности који треба да води издавалац, већ и зато што свим овим радњама мора да претходи закључење посебног уговора имаоца менице и лица на кога се она преноси (а то је уговор о цесији). Уписивање преноса у регистар издаваоца хартије од вредности нема толики значај за дужника (цесуса), који се овим путем може, евентуално, да обавести о новом повериоцу, али је од изузетног значаја за корисника хартије од вредности који се на овај начин обезбеђује од опасности да губитком хартије изгуби и своје право из хартије.

Што се тиче положаја прибавиоца хартије на име преко цесије према дужнику, његова су права нешто ограниченија од права, на пример, индосатара. У ствари, нови поверилац, цесионар, има према дужнику, цесусу, по правилу иста права као

што је имао и његов претходник, цедент, према издаваоцу и другим потписницама хартије. То практично значи да уколико је дужник имао разлога за истицање приговора према ранијем имаоцу хартије, цеденту, ови разлози за истицање приговора и новом имаоцу, цесионару у сваком случају остају као могућност.

Закон о облигационим односима предвиђа да се право из хартије од вредности на име може да пренесе и индосаментом уколико то одређује посебан закон. Али, истовремено, изричито забрањује дејство преноса права из такве хартије према издаваоцу, и то без обзира да ли је пренос извршен цесијом или индосаментом, уколико издавалац није о томе писмено обавештен или пренос није убележен у регистар хартија на име, ако се такав регистар води код издаваоца.

2.3 Пренос права из хартије по наредби

Право из хартије од вредности по наредби преноси се са једног на другог имаоца само посебном писменом изјавом на полеђини, по томе и назване индосамент (од италијанске речи in dosso која значи на полеђини). Зато се овакав начин преноса назива индосирање; лице које врши пренос индосант, а нови ималац хартије - индосатар.

Преносом хартијр по наредби преко индосамента нови ималац (индосатар) стиче тиме право на хартији и, затим, право из хартије, за разлику од хартија на име где право из папира мора да претходи праву на папир.

С обзиром на садржај, обим и форму, индосамент може бити пуни, бланко и на доносиоца, а према садржају пренетих права власнички, пуномоћнички и заложни. Да би се избегло понављање о свим овим облицима биће речи код преноса менице.

3. МЕНИЦА

3.1 Појам менице

Меница је хартија од вредности издата у прописаној форми, којом једно лице издаје налог другом лицу да у одређеном времену и на одређеном месту исплати, означену суму новца лицу именованом у том писму (или по његовој наредби) обавезујући се и само да је исплати, ако то не учини лице коме је налог упућен.

Наведени моменти ближе објашњавају једну врсту менице, познату под именом трасирана (вучена) меница код које се обавезно јављају три лица: 1. лице које даје налог за плаћање, или трасант; 2. лице коме се упућује наредба за плаћање, или трасат; 3. ималац менице, или ремитент.

Друга врста менице је сопствена меница. Она се разликује од трасиране менице по томе што се њен издавач (трасант) сам обавезује да ће у одређено време и на одређеном месту исплатити означену суму новца лицу именованом у меници (ремитент), или по његовој наредби. Према томе, сопствена меница садржи

означење два лица: 1. издаваоца менице (трасат се не појављује) и 2. имаоца менице или корисника (ремитент).

Менично право је признало меничноправна својства сопственој меници, па се, природно, на њу примењују одредбе о трасираној меници из Закона о меници који је извор права за овај правни институт. Једина ограда била би у томе што се приликом примене многобројних одредби по трасираној меници мора претходно проверити да није таква примена супротна природи сопствене менице. Усвајајући став о начелној једнакости трасиране и сопствене менице наш Закон предвиђа да се на сопствену меницу ке примењују одредбе о битним састојцима трасиране менице, затим о одговорности трасата, о презентацији на акцепт трасиране менице, о протесту и регресу због делимичног акцепта, о интервенцији због неакцептирања и, најзад, о дупликатима трасиране менице о којима ћемо касније детаљније говорити.

У правној доктрини спорно је питање правне природе менице. О томе постоје бројне теорије међу којима треба издвојити три: уговорну, емисиону и креациону теорију.

Уговорна теорија је најстарија и данас има најмање присталица. По њој, меница је исправа којом се потврђује уговор о размени новца који је закључен између издаваоца и првог имаоца менице. Схватање менице као уговора о размени израсло је из првобитне улоге менице када је меница служила као средство размене новца. У новије време, уговорна теорија је добила ново значење. Према њој, меница је уговор између два лица: лица које предаје и лица које прима меницу. Тренутак предаје менице примаоца означава и тренутак настанка меничне обавезе.

Емисиона теорија истиче да је меница једнострани правни посао настао не самом чињеницом стварања менице већ и њеним издавањем (емисијом), тј. меница ће имати правно дејство тек њеним пуштањем у промет, односно предајом трећем лицу.

Креациона теорија полази од схватања да се менична обавеза заснива једностраном изјавом воље која се манифестује стављањем потписа на меницу. Разлика између теорије емисије и креационе теорије састоји се у томе што према мисионој теорији меница мора бити стављена у промет да би произвела правно дејство, док према креационој теорији менична обавеза је настала самим стварањем менице. У доктрини је креациона теорија највише прихваћена теорија у правној природи менице.

Меница се појавила у XII веку у Италији. Свакако да су меницу изазвали трговина и робни промет уопште. Поред тога, на развитак менице утицале су несређене друштвене прилике феудализма. У том периоду није постојала правна безбедност личности и имовине, поготову путника. Тако је нађен начин да се обезбеде пошиљке готовог новца. Уместо да са собом носи новац, трговац је у свом месту полагао код кампсора (мењача) суму новца на име које је добио писмено адресовано на мењачевог кореспондента, у месту куда је трговац одлазио. У овом писмену мењач је налагао свом кореспонденту да исплати имаоцу писмена суму

новца чију је противвредност мењач већ примио. С обзиром да се најчешће радило о размени једне врсте новца за другу, то је меница била средство размене новца. На то указује и сам њен назив. Временом улога и функција менице су се мењали. У савременом праву меница је средство кредитирања. Поред тога, она служи и као средство за обезбеђење повериочевих потраживања (код банкарских гаранција и кредита нпр.) Понекад меница има и улогу средства плаћања како у међународном тако и у унутрашњем платном промету.

По својој природи и функцији меница је добила међународно обележје и постала значајан фактор у међународном привредном животу. То је изазвало потребу да се изврши унификација менице, што је и учињено 40. године у Женеви када је донета тзв. Женевска конвекција о једнообразном закону о трасираној и сопственој меници. Наша држава је прихватила ову конвенцију.

3.2 Особине менице

Меница има више карактеристичних особина, од којих истичемо: менични формализам, инкорпорираност, меничну строгост, солидарност и самосталност меничне обавезе.

1. Менични формализам. Важност ове меничне особине види се већ у том што је Закон о меници унапред прописао форму у којој се дају меничне изјаве, одређујући неизменљиве услове у којима настаје или престаје меничноправни однос. То значи да меница мора да садржи све оне састојке који су тим законом предвиђени као обавезни, укључујући, свакако и чињеницу да је меница само и искључиво правни акт.

   Најпре, законодавац је у члану 1. Закона о меници (трасирана) предвидео да меница мора да садржи осам састојака битних за њено постојање. У противном таква хартија нема менично-правно дејство. Други моменат садржан у начелу меничког формализма односи се на меницу као писмени правни посао. Ова особина менице састоји се у томе што менична изјава не може ни у ком случају да производи правно дејство ако није дата писмено.
2. Инкорпорираност. Већ сам назив (иначе настао од латинских речи corpus-тело incorporare-сјединити, спојити), објашњава ову меничну особеност. Заправо, инкорпорираност би у овом случају значила да све меничне изјаве заједно са меничним писменом чине једну недељиву целину. Ова менична особеност садржи у себи два значајна момента: један, који говори о томе да менична изјава дата ван меничног писмена не производи менично правно дејство и, други, да менични поверилац не може остварити своје право ако не поднесе дужнику и саму меницу.
3. Менична строгост. Захваљујући овој особини, меница је постала један од најсигурнијих инструмената кредитирања и плаћања.

   Формалноправни смисао меничне строгости види се, најпре, у далеко већој строгости рокова (не само за дужника већ и за повериоца) него што

је то код грађанскоправних обавеза, затим у скраћеном и брзом меничном поступку у коме се платни налог доноси на основу онога што произилази из меничног писмена без саслушавања дужника, па чак и без могућности истицања многих приговора који су, иначе, у редовном судском поступку дозвољени. Но, њена строгост се манифестује и у апстрактности меничноправне обавезе. Стављањем потписа, једностране изјаве на меници, настаје обавеза дужника да исплати назначену суму, без обзира да ли је потписивању претходило, или није неко покриће или испуњење обавезе повериоца.

4. Менична солидарност. Под меничном солидарношћу подразумева се солидарна одговорност свих потписника менице заједно и сваког појединачно према имаоцу ове хартије од вредности. Ради наплате дуга ималац менице је овлашћен да тражи наплату менице од било кога потписника, или од свих заједно. Међутим, једна од специфичности меничне солидарности је и у томе што се само акцептант (код трасиране менице) или издавалац сопствене менице јавља као главни дужник, а остали менични потписници одговарају тек у случају ако главни дужник одбије да исплати меницу у року доспелости.
5. Самосталност меничне обавезе. Менична изјава, потпис једног лица, којим потписник прихвата обавезе из менице, процењује се независно од потписа других лица. То практично значи да, у случају лажног потписа неког лица или пословно неспособног лица на меннцн, сви други обвезници, чији су иотписи исправни, остају у обавези.

3.3 Елементи менице

Елементи менице се класификују иа битне и небитне елементе. Битни елементи су они елементи без којих меница не може пуноважно постојати. Према нашем Закону о меници, битни елементи меница су:

1. Означење да је меница дата у самом меничном слогу.
2. Безусловно обећање издаваоца да ће платити суму на коју гласи меница (сопствена меница) или безуслован налог трасату да меницу плати (трасирана меница).
3. Име лица које треба да плати (трасат). У сопственој меници сам трасант обавезује се да плати меницу.
4. Означење доспелости. Доспелост у меници може се означити на четири начина. Тако, постоје менице издате на одређени дан датумске менице, на пример "6. децембра 2007. године платите", на одређено време од дана издавања (на пример "за два месеца од данас", по виђењу (без ознаке дана плаћања) и на одређено време по виђењу (на пример "за осам дана по виђењу платите"). Меница се не може подносити на плаћање пре одређеног рока, нити је менични дужник обавезан да меницу исплати пре њене доспелости. Ако би рок доспелости био означен на неки други начин, меница би била ништава;

5. Место где треба платити. Али, ако место плаћања није у меници означено као место плаћања узима се место које стоји поред трасатовог (трасирана меница), односно трасантовог имена (сопствена меница). У погледу места плаћања важи следеће правило: место плаћања мора бити означено у географском смислу. То је обично место пребивалишта дужника. Међутим, постоје и тзв. домициларне менице. Разликују се права и неправа домицилирана меница. Код праве домицилиране менице место плаћања је друго место, а не место где живи дужник. У том случају плаћање врши треће лице које се појављује у улози дужниковог благајника. То лице не долази у ред меничних обвезника. Код неправе домицилиране менице плаћање је у месту пребивања дужника, али у неком локалу или код другог лица не у дужниковим просторијама, односно седишту.
6. Место издања менице.
7. Датум издања менице.
8. Име повериоца менице (ремитента) коме или по чијој наредби треба платити меничну своту.
9. Менична свота. Она мора бити изражена у новцу које је законско средство плаћања у земљи и написана словима. Ако постоји више свота написаних цифрама и словима, важи свота написана словима. Ако су износи свота различити важи најмања свота.
10. Потпис издаваоца менице (трасанта).

Меница којој недостаје неки од наведених елемената не важи. Ипак, неки од тих елемената су претпостављени битни елементи, тј. узима се да постоје иако нису директно назначени уколико су испуњени одређени услови. Тако, ако доспелост у меници није означена, узима се да је у питању меница по виђењу. Ако место издања менице није назначено као место издања сматра се место наведено поред трасактовог имена. Али, ако поред трасактовог имена нема места, меница неће важити јер јој недостаје један битни елемент. Место плаћања је, такође, претпостављени битни елеменат. Ако није у меници каведено, као место плаћања узима се место које се налази поред трасатовог кмена (код трасиране менице) или поред трасантовог имена (код сопствене менице). У недостатку ознаке места поред имена главног дужника, меница се сматра неважећом.

Небитни елементи менице. Поред битних елемената, меница може имати и небитне елементе. Основно њихово обележје састоји се у томе што они не морају бити унети у меницу. Без њих меница важи. Али, ако су већ унети у меницу, они производе одређено менично правно дејство.

1. Износ меничне своте написан цифром у горњем десном углу менице.
2. Изрази "платите за ову прву, итд. меницу". Израз "прва, друга итд." су небитни елементи. Они означавају да је меница умножена у више примерака, односно да се може умножити. Ова напомена (прва, друга, трећа, итд. меница), значајна је за трасата. Он треба да потпише само нови примерак менице. Ако би потписао све примерке онда одговара по свима тј. дужан је да исплати околико примерака колико је потписао. Издавалац менице може забранити

умножавање менице. Он то чини изразима: "...платите за ову једну меницу..." или"...платите за ову соло меницу...".

3. Касаторна клаузула: "...платите за ову прву, а не и за остале менице...". Овом клаузулом одређује се да исплатом једног примерка, остали примерци менице губе значај.
4. Изрази: "вредност примљена у готову" или "вредност примљена у роби", означавају правно порекло трасантове обавезе према ремитенту.
5. Изрази: "...ставите исту у рачун без извештаја", односно "...ставите исту у рачун са извештајем", представља упутства за трасата. У правном случају, трасат може да прими (акцептира) меницу не чекајући извештај од трасанта. У другом случају, трасат не треба да акцептира меницу док не добије обавештење од трасанта. У супротном, сносиће сам све евектуалне штетне последице.
6. Означење неких лица у меници као индосаната, индосатора, авалиста, домицилијанта (лице које означује друго лице које ће меницу платити), домицилијата (лице које исплаћује на њега домицилирану меницу), инструменталних сведока (лица која потврђују на меници да је извесно лице постало менични обвезник, али због својих недостатака: слепило, неписменост, не може да се на меници потпише), пуномоћника, кописта (лице које прави копију менице и пушта је у промет уз обавезу да ће имаоцу копије дати оригинал менице или ће му исплатити суму) и мултипликатора (лице које умножава меницу.и на њој даје неку меничну изјаву).
7. Израз "...по наредби..." је небитан елемент јер је, по нашим прописима, меница хартија од вредности по наредби без обзира да ли је то у самој меници означено или није.
8. Ректа клаузула ("...платите, а не по наредби...") означава да је трасант забранио индосирање менице.

3.4 Менични послови

Менични послови су меничне радње које се обављају поводом менице. Они имају одређено правно дејство. Има више меничних послова. Изложићемо, у главним цртама, само основне меничне послове.

3.4.1 Издавање менице

Меницу по правилу даје трасант на меничном бланкету стављањем свог потписа. Иако трасант није обавезан да попуни менични текст, јер то може да учини сваки савесни ималац менице (бланко меннца), ипак он својим потписом и предајом ремитенту постаје нови менични дужник. Његова одговорност као главног меничног дужника остаће све до акцептирања менице.

Закон о меници не прописује да се меница мора издати на меничном бланкету, али, с обзиром не само на знатне олакшице које пружа штампани бланкет, већ и на чињеницу да се куповином бланкета истовремено врши и обавеза плаћања пореза на промет, који се плаћа на менице издате у земљи, менични бланкет је опште усвојени штампани образац у нашој земљи. Порез на промет по меници плаћа се од основа меничне вредности.

Трасант је главни менични дужник све док трасат не прихвати његов упут о безусловном плаћању. Он ће одговарати за акцептирање менице.

3.4.2 Акцептирање менице

Акцепт или менични пријем је меничноправна радња која се састоји у исписаној изјави трасата на меничном писмену о прихватању обавезе да ће платити менични износ о доспелости менице. Својом потписаном изјавом трасат постаје акцептант, што значи главни менични дужник, чија је обавеза плаћања безусловна.

Из ранијег излагања видели смо да је лице означено у меници као трасат најчешће позвано да акцептира меницу. Обично се претпоставља да је трасат на основу претходног договора са трасантом прихватао трасатов позив да акцептира меницу. Међутим, треба истаћи да трасат може да одбије такав трасантов позив, па чак и у случају да је од трасанта унапред примио покриће у новцу или роби. Без обзира, значи на обавезе трасата према трасанту, које су претходиле позиву на акцепт, трасат није менични дужник све док не акцептира меницу.

Што се тиче садржине и форме акцепта, треба одмах истаћи да трасат своју изјаву "признајем", "примам" (или неким другим изразом истог значења), потписује на лицу менице усправно преко њеног текста са означењем износа то је тзв. пун акцепт. На бланко меницама и акцепт се даје бланко, што значи да је трасат само потписује и тако потписану даје ремитенту (имаоцу).

Трасату је дозвољена могућност и делимичног акцепта.

У случају да трасат одбија да акцептира меницу или акцептира само део меничног износа, ималац менице, треба да заштити своје право и то подизањем протеста због неакцептирања. То практично значи да таква меница доспева за наплату и пре рока доспелости.

3.4.3 Менично јемство

Менично јемство (авал) је меничноправна радња којом неко лице својом изјавом на меници (потписом) јемчи за неког од меничних дужника да ће исплатити означени менични износ у року доспелости.

Авал се даје на предњој страни менице речима "као јемац за..." или "као авалиста јемчим за исплату..."

Уколико авалиста није означио лице за које даје авал, сматра се да јемчи за трасанта.

Природно би било очекивата да се у улози авалисте појави правно или физичко лице које до тог момента није имало никаквих обавеза по датој меници, али законодавац даје могућност да и лице, које је већ дужник по истој меници може да потпише изјаву о јемству. Изузетно меницу не може авалирати главни менични дужник: трасатакцептант и издавалац сопствене менице.

Авал се може дати за цео износ означен у меници или само за део оног износа на који се већ обавезало лице за које се даје авал (на пример, дати само делимични авал за трасата-акцептанта који је акцептирао меницу у пуном или делимичном износу).

3.4.4 Интервенција

Менична интервенција представља посебну врсту меничноправног посла радњу а истивремено има елементе незваног вршења туђих послова.

Пословна пракса, најпре, а затим и право, усвојили су интервенцију као меничноправну радњу којом могу да се избегну неке нежељене последице неакцептирања или неисплате менице. Управо, интервенција се састоји у томе што би било које лице (интервенијент) или акцептира или исплаћује означену меничну суму уместо неког од меничних дужника. Према томе, када интервенијент акцептира меницу, то је акцептирање интервенцијом, а када се плаћа, то је исплата интервенцијом. Није тешко уочити постојање, дакле, интервенције због неакцептирања и интервенције због неисплате, али ваља разликовати, ради лакшег плаћања дејства ове радње и позивну од спонтане интервенције.

1. Позивна интервенција значи да је неки од регресних дужника означио лице које ће акцептирати или исплатити менкцу. Наравно, под условом да је то одбио трасат, односно акцептант. Таква позивна интервенција означава се клаузулом (стављеној на алонжу-додатку, дупликату или копији менице) "по потреби". По овоме се већ може претпоставити да позивна интервенција има основу у неком ранијем споразуму између интервенијента и неког од регресних дужника који је унео ову клаузулу у меницу. Свакако да трасатакцептант није регресни дужник па се, према томе, за њега и не може интервенисати.
2. Спонтана интервенција. Иако је и код ове врсте интервенције могуће постојање претходног споразума између интервенијента и једног од регресних дужника за кога се интервенише, ипак се ова интервенција назива спонтаном. У ову меницу се не уноси клаузула која би говорила о позиву, а затим дата је могућност сваком трећем лицу (под овим треба подразумевати и трасанта или било ког другог од меничних потписника, осим природно акцептанта) да акцептира или плати меницу за ма кога од регресних дужника. Суштинска разлика између позива и спонтане интервенције огледала би се у томе што је ималац дужан, у случају неакцептирања менице да позове означеног интервенијента. И насупрот овоме, ималац менице није дужан да

прихвати спонтану интервенцију и када меница није акцептирана, односно исплаћена.

3. Интервенција због неакцептирања. Кад означени трасат одбије да акцептара меницу (потпуно или делимично), њен ималац одмах стиче право да је наплати од регресних дужника и то благовременом презентацијом на акцепт и подизањем одговарајућег протеста. Да би се спречило вршење регреса пре доспелости менице, уведена је институција интервенције (позивна или спонтана). Као што је раније речено, нужно је да је изјава о интервенцији уписана у менично писмено, и то уз назначење имена меничног дужника за кога се интервенише. Интервенција није дозвољена за трасата. Исто тако, не би било дозвољено вршење интервенције ни за трасанта нити индосанте уколико су они унели у менично писмено клаузулу "без обавеза".
4. Интервенција због неисплате менице. Начин вршења ове интервенције је исти као код неакцептирања, а предузима се у случају да главни менични дужник, потпуно или делимично, одбије да исплати означену меничну суму. Када се изврши исплата интервенцијом (позивном или спонтаном), на меници мора да се потврди измирење дуга и да се означи лице за које је менични износ плаћен (ако изостане означење лица за које је плаћено, сматраће се да је плаћено за трасанта). Природно, интервенијент тада има право да захтева да му се преда меница (и протест уколико је подигнут), јер исплатом он стиче право из менице, чије је једно од овлашћења да поступа против оног меничног дужника за кога је платио, као и против свих оних који су овоме по меници обавезни. Ипак, права интервенијента су ограничена тиме што је не може даље индосирати.

3.4.5 Пренос менице

Приликом издавања трасиране менице трасант може да означи име корисника, значи да је изда "на име" или, пак да унесе у менични текст, поред корисникозог имена, и један од небитних састојака клаузулу "по наредби". Ималац менице и у једном и у другом случају може овакву меницу да пренесе индосаментом на било које друго лице за разлику од менице познате под именом "ректа меница". Наиме, уколико издавалац хартије или индосант унесе израз "не по наредби" уз име корисника хартије, аутоматски се забрањује њено даље преношење. Остаје једина могућност да ималац такве хартије са тзв. "ректа клаузулом", уколико жели да је пренесе на неко друго лице, ово обави уступањем потраживања цесијом.

Прво лице које оваквом клаузулом стиче право преноса, по правилу, је ремитент. Према томе, индосамент је изјава имаоца менице којом он преноси своја права из менице на неко друго лице. Пошто се први индосамент ставља вертикално на полеђини менице на крају дела који се налази супротно од талона, то је назив индосамент настао по називу места где се означава пренос (наиме, на италијанском језику "indosso" значи "на полеђини"). Отуда назив индосант носи лице које преноси

меницу, а индосатар лице на које је пренета меница. Пошто индосирањем менице прелазе сва права са индосанта на индосатара, те индосант овом предајом постаје менични дужник и одговара самостално и солидарно новом имаоцу менице, најире за акцепт, а затим и за исплату меничне суме све до коначног измирења дуга.

И индосамент има своју форму и одговарајући садржај. Пошто је постало правило да се индосамент исписује на полеђини менице (некада и на "алонжу" продужетку менице у облику листа хартије величине менице који се лепи на меницу у случају да на полеђини менице нема више простора за индосирање), његов садржај најчешће гласи: "платите Н.Н-у" или "платите Н.Н-у или по његовој наредби".

Природно, индосант ову изјаву својеручно потписује. Такав индосамент, с обзиром да садржи име индосатора и потпис индосанта, назива се потпун индосамент.

Насупрот потпуном индосаменту може бити бланко индосамент. Под бланко индосаментом треба подразумевати такав пренос,у коме није означен индосатар па чак ни изјава индосанта, већ само његов потпис. Јасно је да овај облик индосамента олакшава менични промет, јер омогућава имаоцу менице да је даље преноси простом предајом или да је попуни својим именом или именом неког трећег лица. (Приметимо овде да код неких хартија од вредности индосамент може бити и на доносиоца и он се разликује од пуног и бланко индосамента по томе што се уместо имена индосатора ставља клаузула "доносиоцу", те важи као бланко индосамент).

Индосамент такође, мора да буде безуслован и не сме бити делимичан. Закон о меници истиче и регулише дејство три врсте индосамента и то: власнички, пуномоћнички и заложни индосамент. Сва досадашња објашњења на тему индосирања односе се на власнички индосамент којим индосант постаје од повериоца, имаоца менични дужник, одговоран новом повериоцу индосатару и свим доцнијим имаоцима менице.

1. Власнички индосамент добио је такав назив по томе што се њиме преноси не само право потраживања означенр у меници, већ и право својине на меници.
2. Пуномоћнички индосамент (прокура индосамент) је такав пренос помоћу кога индосамент преноси меничноправна овлашћења неком лицу као свом пуномоћнику. Значи, у овом случају, индосатор није носилац права својине на меници, већ за рачун и у име индосанта врши одређене менично - правне радње. Пукомоћнички индосамент истиче се својом формом која га јасно разлнкује од власничког индосамента означењем: "вредност за исплату", "вредност у пуномоћју", или "вредност за инкасо". И овај индосатар може даље да преноси меницу, али само као пренос пуномоћја.
3. Заложни индосамент је таква врста преноса менице којом индосамент даје своме повериоцу (индосатору) меницу у залог. Индосатор, значи, стиче заложно право на меницу и он може тражити исплату о доспелости. Ималац такве менице такође може да је индосира, али само путем пуномоћничког индосамента.

3.4.6. Презентација менице на исплату

Исплата означеног меничног износа представља, свакако природни завршетак меничноправног посла. Зато ималац менице, водећи рачуна о њеној доспелости, мора меницу да презентира главном меничном дужнику (акцептанту), код сопствене менице њеном издаваоцу, на дан презентације (меница по виђењу) односно на дан њене доспелости, или, најкасније, једног од два дана по доспећу (остале менице). Исто тако, меница се мора презентирати на исплату у месту плаћања, а уколико оно није означено, онда у месту трасатовог пребивалишта.

Међутим, неакцептирана трасирана меница, по којој је главни дужник трасант, презентира се најпре на нсплату трасату, без обзира што је, евентуално, трасат својевремено одбио да је акцептира, зато што су у међувремену могли трасат и трасант да обаве неке од правних послова којима је обезбеђено покриће трасату за меничну исплату.

Домицилирана меница подноси се на исплату домицилијату. Меница се мора исплатити последњем индосатару у непрекинутом низу индосамената, односно ремитенту, ако меница није била индосирана.

Ималац менице дужан је да се легитимише главном меничном дужнику презентирањем менице, на којој овај проверава непрекинути низ индосамената. Подношење менице на исплату може да врши и пуномоћник имаоца менице (пуномоћнички индосамент).

По правилу, менична сума се исплаћује у целини, али ималац менице нема право да одбије ни делимичну исплату менице. Исплатом менице завршава се меничноправни посао и, да се не би ова хартија од вредности поново јавила у промету, дужник је тада овлашћен да захтева да му се преда менично писмено са назначењем да је исплата извршена. Треба истаћи да делимична исплата менице даје право меничном повериоцу да подигне протест и да предузима судске мере само за наплату оног дела меничне суме коју му главни дужник није платио.

3.4.7. Наплата менице

У ранијим излагањима истицано је више пута да менични потписници гарантују да ће меница бити исплаћена у означеном року. Међутим, ако захтев за исплату менице буде одбијен, а меница је благовремено презентирана главном меничном дужнику, ималац менице је дужан да предузима одређене мере ради њене наплате. У те мере спадају: протест, нотификација протеста, подношење меничке тужбе и предлога за издавање меничног платног налога, а ако је потребно и подношење захтева за принудно решење.

1. Протест. Из досадашњег излагања произилази да се протест мора подићи због неакцептирања менице, ако трасат делимично или потпуно одбије да акцептира меницу. Одмах после протеста може да се врши наплата. Изузетно, ималац менице није обавезан да подигне протест, ако је у менични текст унета клаузула "без трошкова" или "без протеста".

Протестом се назива једна исправа којом судски протестни орган потврђује да трасат, односно главни менични дужник (а то може бити акцептант, домицилијах, издавалац сопствене менице, акцептант интервенијент, адресат по потреби) није прихватио да исплати презентирану меницу. Према томе. ималац менице или његов пуномоћник обраћа се у законом одређеном року надлежном суду у месту плаћања менице, подносећи меничку исправу заједно са изјавом да је безуспешно покушао да изврши наплату меиице. Суд се потом обраћа меничном дужнику са захтевом да исплати менично суму. Ако ни на ово тражење менични дужник не одговори, суд ће имаоцу менице издати посебну протестну исправу зазедену у протестни регистар. На тај начин ималац менице задржава право наплате према осталим меничним дужницима.

1. Протест представља јавну исправу која служи као доказ да гласни менични дужник није исплатио менични износ и служи имаоцу менице као средство за остваривање својих регреснкх права. Међутим, уколико ималац менице не подигне протест у законом одређеном року, губи менична права према регресним дужницима (таква меница назива се "прејудицирана меница").
2. Нотификација. Пошто је подигао протест, ималац менице треба да изврши нотификацију, односно да достави посебан извештај регресним дужницима о томе да је његово обраћање главном меничном дужнику остало без успеха. Према томе, нотификација или извештај о подизању протеста се доставља и у случају неисплате менице, како би регресни дужници били благовремено обавештени о томе да ће ималац менице предузети према њима исплату. Свакако, они на тај начин добијају могућност да сами добровољно искупе протестовану меницу.

   Пропуштањем достављања извештаја не губе се менична права према регресним дужницима, али такво лице би одговарало за евентуално насталу штету неком од дужника. Висина какнаде за тако насталу штету не може да буде већа од меничне суме, што ипак говори о могућим озбиљним последицама неизвршавања нотификације.
3. Подношење меничне тужбе. Против главних меничних дужника подиже се главна менична тужба, а против регресних дужника регресна тужба. Менична тужба против главног меничног дужника акцептанта, може се подићи у року од три године, рачунајући од меничне доспелости, а регресна тужба у року од годину дана, рачунајући од благовремено подигнутог протеста због неисплате.

   Уз меничну тужбу подноси се, поред менице, и менични протест у овереном препису. Када на основу меничне тужбе надлежни суд изда менични платни налог коме тужени није приговорио, тужилац, по истеку рока од 15 дана од његовог пријема, прибавља по томе платном налогу клаузулу извршности тј. констатацију суда на самом меничном платном налогу да се он може извршити.

У поступку за наплату менице, међутим, могу се истицати приговори. Они не утичу на њену правну сигурност, јер се скраћеним меничним поступком доносе одлуке по приговорима, тако да се онемогућава одуговлачење наплате утуженог меничног потраживања.

У пракси се могу јавити приговори које може истицати сваки менични дужник према сваком имаоцу менице (да недостаје неки од битних састојака, да је меница амортизована, да је прејудицирана или да је меницу исплатио главни дужник) и приговори које само одређени дужник може истицати према сваком имаоцу менице. Такви приговори се односе, на пример, на то да на меници нема његовог потписа, да је његов потпис на меници фалсификован, да је лице које је уместо њега попунило меницу било без пуномоћја, да менични дужник није био пословно способан у време потписивања менице, да се ради о ректа меници и др.

3.5 Застарелост

С обзиром на брзину и неопходну сигурност којом се обавља менични промет, код меничноправних послова постоје посебни рокови застарелости потраживања, иначе знатно краћи него код уговора у робном и платном промету. За различите категорије дужника обавезе застаревају у разним роковима:

1. Против главног меничног дужника меничноправни захтеви, видели смо, застаревају за три године. Уколико, на пример, меница доспева по виђењу, онда природно, рок застарелости почиње да тече најкасније од првог наредног дана по истеку једне године од њеног издања (трасант, међутим, може овај рок од годину дана да скрати или продужи што свакако битно утиче на померање почетка тока застаревања.
2. Против индосанта и трасанта захтеви имаоца менице застаревају за годину дана. У овом случају рок од годину дана рачуна се "од дана благовремено подигнутог протеста", а ако се у меници налази одредба "без трошкова, онда "од доспелости". Насупрот застарелости гаси се право имаоца менице на захтев против свих регресних дужника.
3. Захтев регресних дужника једних против других застаревају за шест месеци. Ово правило односи се, на пример, на индостанта који је искупио меницу па је тиме стекао право да захтева од оних који њему одговарају да исплате износ већ плаћен приликом искупљивања менице. Почетак рока застарелости од шест месеци везује се за моменат испуњења менице, јер од тог тренутка индосант може подићи регресну тужбу против њему одговорних индосаната или њихових авалиста, затим трасанта и његовог авалисте или акцептанта интервениента. Ако, дакле, индосант то не учини у року од шест месеци, онда се његово право регреса гаси према овим лицима.

4. ЧЕК

4.1 Појам чека и његови састојци

Чек је писмено на основу кога једно лице трасант даје налог трасату (банци) код које он има расположива средства да плати по виђењу одређену суму означеном кориснику или неком другом према ремитентовој наредби, или једноставно, доносиоцу.

Као и меница, чек је строго формална хартија од вредности која мора да садржи Законом одређене састојке. Али, за разлику од менице, чек има шест обавезних састојака: 1) означење да је писмена исправа чек написана у самом њеном слогу и то на оном језику на коме је то писмо састављено; 2) безусловни упут да се исплати из трасантових расположивих средстава одређена сума новца; 3) име онога који треба да плати (трасата); 4) означење места где треба извршити плаћање; 5) означење датума и места где је и када чек издат и 6) потпис онога који је издао чек трасанта.

Није тешко уочити неке од карактеристика по којима се означени битни састојци чека разликују од одговарајућих састојака менице. Тако, на пример, чек се не сме издавати без покрића. Истина, тако издат чек не губи важност, али његов издавалац је кривично одговоран и дужан да имаоцу надокнади претрпљену штету.

Према нашем Закону о чеку, трасирање чека врши се искључиво на банку код које се, по природи ствари, и иначе депонују новчана средства. Затим чек се плаћа по виђењу, што значи да означење доспелости не представља битан састојак чека. Ако би, према томе, доспелост била друкчије означена, таква исправа изгубила би правно дејство чека. Ни означење ремитента не представља битан састојак чека. То долази отуда што се чек може издати и на доносиоца, али трасант може, природно, издати чек на име или по наредби, а може га трасирати и на своје име или по својој наредби.

Ни битни састојци, као што су место плаћања и место издања чека не морају да буду изричито означени, наравно само ако се дају извести из садржине чека. То значи, ако није означено место плаћања, важиће као место плаћања оно место које је означено поред имена трасата, а чек у коме није означено место издања, сматраће се да је издат у месту које је означено поред имена трасанта.

Поред наведених битних састојака у чек се могу унети и клаузуле као, на пример, клаузула о извештају или без извештаја, клаузула без трошкова (без протеста) и клаузула о монети (уноси се у чек када се ради о међународном промету).

4.2 Чековни послови

С обзиром на природу и специфичност чека број чековноправних послова је нешто мањи него код менице: издавање чека, пренос (индосамент), авал, презентација, исплата, опозив и регрес чека.

4.2.1. Издавање, пренос и авал чека

Издавање чека је веома слично издавању менице, само што трасант, издавалац чека мора у тренутку издавања овог писма да има одговарајуће покриће код трасата, банке. Ово покриће, поред тога мора да је у новцу или новчаном потраживању, а не у роби или хартијама од вредности.

Попуњавање чека, стављањем трасантовог потписа, као и предајом чека ремитенту, сматра се да је чек издат. Садржај чека може се исписати и машином, али потпис мора да је извршен мастилом и својеручио (ако је издавалац чека правно лице онда уз потпис овлашћеног лица мора да стави и печат организације удруженог рада).

Чек на име или по наредби преноси се индосаментом, уколико није у њега унета ректа клаузула: чек на доносиоца, једноставном предајом ове хартије од вредности из руке у руку, а ректа чек преноси се путем грађанскоправног уступања (цесије). Правила о индосирању менице односе се и на пренос чека, са изузетком што код чека постоји само власнички и пуномоћнички индосамент.

Давањем јемства (авала) обезбеђује се исплата истог или делимичног износа означеног у чеку. Авалиста може бити свако лице, осим трасата, а ако није означено за кога је дато јемство, онда ће се сматрати да је дато за трасанта. Обавеза авалисте је солидарна и односи се само на онај износ на који је авалиста дао јемство.

4.2.2. Презентација на исплату и исплата чека

Презентација чека на исплату је таква чековна радња која обавезује имаоца чека да приликом захтева за исплату поднесе (презентира) чек трасанту у месту плаћања чека. Рок за презентацију чека креће се од 8 до 70 дана, зависно од удаљености места издања и места плаћања. Моментом издања чека почиње да тече рок за његову презентацију.

Чек платив у нашој земљи мора да се поднесе трасату на исплату у следећим роковима: у року од осам дана ако је место издања чека и место плаћања једно исто место у нашој земљи; у року од 15 дана, ако су место издања и плаћања различита, а оба су у нашој земљи; у року од двадесет дана, ако је чек платив у земљи издат у којој од европских земаља; ако је чек издат у некој земљи изван Европе, и то на обалама Средоземног или Црног мора, укључујући и острва у њима, онда је рок за презентацију у нашој земљи четрдесет дана од момента издања; најзад, у року од 70 дана од издања чека, чек се мора презентирати ради исплате у нашој земљи, ако је издат у којој другој земљи изван Европе (неки чекови се изузимају од ових рокова о чему ће бити више речи у поглављу које обрађује врсте чекова).

Непоштовање утврђених рокова за презентацију чека повлачи одговарајуће последице. Тако, на пример, ималац чека губи своја регресна права према свим регресним дужницима изузев према трасанту. Трасант, наиме, остаје у обавези све до наступања застарелости чека.

Исплата чека је чековноправна радња којом трасант, на основу благовремене презентације чека и провере подносиоца као законског имаоца чека, врши исплату означене суме.

Проверавање подносиоца чека има посебан значај, јер се полази од тога да законити ималац чека заснива своје право на непрекинутом низу индосамената (изузетак је, свакако, код чека који гласи на доносиоца). Ако на полеђини чека на име или по наредби нема уписаних индосамената, трасат је дужан да се увери да ли је подносилац чека идентичан са ремитентом, лицем на чије име или по чијој наредби је чек издат. Код чека на доносиоца нема свих оних облика проверавања и трасат може ксплатити означену суму сваком лицу које презентира такав чек.

Исплатом чека у целости од стране трасата гасе се обавезе индосаната и трасанта. Зато трасат има право да захтева од имаоца чека да му овај на самом чеку потврди да је извршена исплата.

4.2.3. Опозив чека

Опозив чека је чековноправна радња којом трасант забрањује трасату да по одређеном чеку изврши исплату из његовог покрића. Опозив чека се може учинити: 1) протеком рока за презентацију чека на исплату, али 2) и пре протека рока за презентацију чека на име или по наредби, под условом да је опозив стигао трасату пре него што је овај извршио исплату чека.

Трасант врши опозив обично у писменој форми.

4.2.4. Регрес због неисплате

Регрес због неисплате врши ималац чека, у случају трасатовог одбијања да плати износ означен у чеку, против трасанта, авалисте и својих прегходника (евентуалних индосаната) ради наплате чековног потраживања.

Да би ималац чека могао да оствари своје регресно право потребно је да у законском року поднесе чек на исплату и да у случају потпуног или делимичног одбијања исплате од стране трасата подигне протест због неисплате. Редован начин протеста може се заменити потписаном изјавом трасата на чеку којом одбија да изврши исплату чека уз стављање датума кад је чек био презентиран ради исплате. Оваква изјава се мора у току протестног рока, по захтеву имаоца чека, унети у протестни регистар што се мора од стране протестног органа — суда потврднтн на чеку или његовом алонжу.

Регресни захтев имаоца чека према трасанту и индосантима застарева за шест месеци од момента који обележава протек рока за презентацију чека ради исплате. Такође, и регресни захтеви индосаната једних против других илк против трасанта застаревају за шест месеци. То значи да ће по протеку шест месеци од момента када је индосант искупио чек, или је против њега подигнута тужба, наступити застарелост регресних захтева.

4.3. Врсте чека

Према начину одређивања носилаца права, чекови се деле на чек на име, чек по наредби и чек на доносиоца.

Према облику и намени треба разликовати:

1. Барирани чек је добио назив по прецртају двема паралелним линијама дијагонално повученим из углова чека. Прецртај може бити општи или посебан.

   Барирани чек са општим прецртајем распознаје се по паралелним линијама између којих није ништа назначено, или је само стављена ознака "преко банке". Ималац оваквог чека може наплатити означени износ од трасата преко ма које банке (која у том случају врши улогу посредника).

   Барирани чек са посебним прецртајем распознаје се по паралелним линијама између којих је означено име банке, преко које се може извршити наплата чека. Значи, овај чек може његов ималац наплати само преко тако означене банке. Прецртавање чека може извршити трасант или ималац чека, с тим што се општи прецртај може увек претворити у посебни. Насупрот овоме, није дозвољено претварање посебног у општи прецртај.

   Барирани чек (са општим или посебним прецртајем) трасат не исплаћује у готовом новцу имаоца чека, већ га доставља оној банци која се јавља као посредник за наплату и која тај износ ставља на располагање имаоцу чека преко његовог жиророчуна.
2. Исплатни или готовински чек је новчани инструмент којим ималац рачуна даје налог трасату да чековну суму исплати у готовом износу имаоцу чека или по његовој наредби. Ови чекови користе се најчешће за исплату личних доходака.
3. Вирмански (обрачунски) чек на предњој страни носи ознаку "само за обрачун". Овом клаузулом забрањује се исплата у готовом новцу и чек служи само за обрачун. То значи да обрачунски чек представља неку врсту налога на основу кога банка, као трасат, смањује за износ чека текући рачун издаваоца чека, а повећава текући рачун корисника (ремитента). Ознаку на чеку "само за обрачун" или други израз који то исто значи, може ставити трасант и сваки ималац чека. Вирмански чек се најчешће употребљава у робном промету између организација удруженог рада и лако се распознаје по својој црвеној боји.
4. Циркуларни чек издаје банка кориснику који од ње има покриће, овлашћујући га да исплату чека може тражити од било које њене пословне јединице или банке кореспондента. Овом врстом чека се увелико олакшава плаћање и отклања употреба готовог новца. Циркуларни чекови имају дужи рок важења: они важе шест месеци, рачунајући од дана издања. У нашој земљи службу по циркуларним чековима врши Народна банка Србије
5. Акредитивни чек се употребљава код нас при откупу пољопривредних производа од произвођача. Код оваквог чека трасант је предузеће које се

бави откупом пољопривредних производа, трасат је Народна банка Србије, а корисник (ремитент) је онај произвођач који на име цене за продате производе добија овај чек на одговарајући износ. Корисник може добијене чекове наплатити у готову код свих пословних јединица Народне банке и на свакој пошти. Осим тога, он може ове чекове користити за куповину индустријске робе, за плаћање пореза итд. Акредитивни чек важи три месеца рачунајући од дана издања. Он гласи на округле, унапред на чеку одштампане износе. Овакав чек гласи на име одређеног лица (произвођача).

6. Путнички чек издаје се обично у корист путника, туриста, трговца и других. Код нас ове чекове издаје Народна банка и то на округле износе и продаје их корисницима, преко својих кореспондената у иностранству. Они се могу употребити за плаћање саобраћајних и других услута, такса, пореза и других дажбина. Ови чекови се могу наплатити и у готовом новцу у свакој мењачници или пошти. Путнички чекови важе три месеца рачунајући од дана када купац као трасант стави датум и место издавања чека.
7. Чек банке за текуће рачун грађана представља међубанкарским споразумом јединствени инструмент плаћања у облпку тзв. ректа чека уз сва права и обавезе које проистичу из одредаба Закона о чеку. Чековне бланкете издаје банка власницима текућих рачуна одмах после првог приспећа средстава на рачун банчиног клијента и то у количини која зависи, по правилу, од висине сталног месечног прилива средстава, затим од поверења банке према власнику текућег рачуна. од потреба власника рачуна за већим бројем бланкета, с обзиром на дужи боравак у месту ван седишта банке и сл.

   Чек банке за текуће рачуне грађана спада у посебну врсту чекова познатих под називом лимитирани. Овај назив потиче отуда што је код неких чекова унапред штампан износ на који чек гласи или тај износ до извесне суме може трасат сам да означи, значи, до неког унапред утврђеног лимита. У случају потребе за плаћањем веће суме, природно, издавалац ће морати да употреби два или више чекова.

Чековни бланкет се састоји из талона и чека.

Талон мора да задржи трасант у својој чековној књижици ради своје евиденције о издатим чековима и требало би да га чува најмање шест месеци. Свакако да такво упозорење има свој значај нарочито за случај губитка неког чека када се на основу евентуалне рекламације, мора да изврши реконструкција података. Талон у таквим случајевима може да представља, ако не материјални доказ о издатом чеку, а оно озбиљан индикатор о извршеној обавези плаћања.

Сам чек представља хартију од вредности коју трасант читко исписује (без прецртавања, брисања или додавања) и потписану предаје кориснику чека (ремитенту).

5. ОСТАЛЕ ХАРТИЈЕ ОД ВРЕДНОСТИ

5.1. Обвезница

Обвезнице представљају заменмљиве и веома лако преносиве хартије од вредности помоћу којих њихов емитент (лице које емитује обвезнице) позајмљује одређена новчана средства обавезујући се имаоцу обвезнице (лицу које је дало новчана средства на зајам, значи, повериоцу) да му исилати о утврђеном року номиналну вредност обвезнице уз редовну исплату унапред утврђене камате.

Наше законодавство је определило појам обвезнице као писмене исправе којом се њен издавалац обавезује да ће лицу означеном у обвезници или по његовој наредби, односно доносиоцу, исплатити одређеног дана износ наведен у обвезници, односно износ ануитетеног купона.

Захваљујући овако једноставном одређењу појма ове значајне хартије од вредности, могуће је уочити неклико њених најзначајнијих својстава: 1) обвезница је "писмена исправа", као уосталом и све друге хартије од вредности, што упућује на закључак о присуству већ познатог начела формалитета; 2) поменуто начело формалитета употпуњује и чињеница да обвезница мора већ као писмена исправа да садржи неке унапред одређене састојке; 3) да обвезница у први план истиче тражбено право њеног имаоца према издаваоцу ове хартије од вредности и то у облику исплате номиналног износа, односио износ ануитетског купона; 4) да обвезница може да гласи на име или доносиоца што очигледно истиче њену лаку преносивост; 5) да код ове хартије од вредности у пуној мери долази до изражаја начело инкорпорираности.

Под законском писменом формом треба подразумевати обавезу издаваоца обвезнице да ову хартију од вредности емитује у писменом облику на одговарајућем обрасцу уз означење битних састојака.

Закон о хартијама од вредности обавезује емитента да обвезница мора да садржи следеће састојке: 1) означење да је обвезница; 2) фирму, односно назив и седиште издаваоца обвезнице; 3) фирму, односно назив или име и презиме уписника обвезнице или, уколико обвезница не гласи на име већ на доносиоца, означење да обвезница тако гласи на доносиоца; 4) новчани износ на који гласи обвезница (и то по правилу, довољна је ознака новчаног износа исказана цифром, значи без исписивања дате суме и словима јер је исправа унапред штампана); 5) ако је предвиђено плаћање камате, онда и означење висине каматне стопе; 6) рок отплате главнице и камате; 7) место и датум. издавања и серијски број обвезнице; 8) факсимил потписа овлашћених лица издаваоца обвезнице.

Поред наведених састојака, који су одштампани или се попуњавају на предњој страни обвезнице, законодавац изричито захтева да се на предњој страни мора да означи фирма, односно назив и седишге гаранта, наравно, ако се обвезница издаје са гаранцијом. Једино је препуштено емитенту да може евентуално да означи на полеђини обвезнице намену њеног издавања, ако то није већ учињено на

предњој страни, затим рокове отплаћивања главнице, односно ануитета и камате (амортизациони план) и рокове застарелости њихове наплате. Што се тиче осталих елемената обвезнице, они се, по правилу, налазе у објави о издавању обвезнице.

5.2. Благајнички запис

Благајнички запис је краткорочна хартија од вредности која гласи на одређени новчани износ, са одређеним роком доспећа и одређеном каматном стопом. То су краткорочне хартије од вредности, које се издају кад издавалац има потребе за краткорочним средствима ради обезбеђења своје ликвидности. С друге стране, пошто се као издавалац свих хартија од вредности појављују само банке и друге финансијске организације, то њихово издавање има за сврху да регулише и количину ефективе (готовог новца) у оптицају. Благајнички запис, као и комерцијални запис, представља краткорочну хартију од вредности, али се од овог разликује првенствено по томе што је резервисан за издавање од стране банака и других финансијских организација.

Новчани износ на који гласи благајнички запис изражава се у заокруженим апоенима уз назнаку висине каматне стопе. Може да се издаје на име или на доносиоца чиме је довољно наглашена циркулациона способност овог вредносног папира.

Поред ознаке новчаног износа и висине каматне стопе, благајничкк запис мора да садржи и следеће битне састојке: означење да је благајнички запис; фирму, односно назив и седиште издаваоца благајнкчког записа; фирму, односно назив и седиште уписника благајничког записа, односно означење да благајнички запис гласи на доносиоца; рок отплаћивања главнице и камате; место и датум издавања и серијски број благајничког записа; права имаоца благајничког записа и факсимил потписа овлашћених лица издаваоца благајничког записа.

5.3 Комерцијални запис

Комерцијални записи представљају средство кредитирања. Као и благајнички запис то је краткорочно кредитно средство код кога је рок доспећа до једне године. И комерцијални записи по својој правној природи спадају у хартије од вредности и могу гласити на име (када се преносе индосаментом) или на доносиоца (пренос традицијом).

За разлику од благајничких записа, комерцијалне записе могу издавати предузећа, задруге и друга правна лица.

Осим на новац, комерцијални запис може гласити и на робу, а може бити и мешовит.

Комерцијални запис садржи следеће основне елементе: ознаку да је комерцијални запис; фирму, односно назив и седиште издаваоца; новчани износ на који комерцијални запис гласи; висину каматне стопе, ако је плаћање камате

предвиђено (јер уместо камате могу бити предвиђене друге погодности, погодности у куповини производа и коришћењу услуга издаваоца и слично); место и датум издавања комерцијалног записа; серијски број са контролним бројем; факсимил потписа овлашћених лица издаваоца комерцијалног записа.

5.4. Државни запис

Државни запис је краткорочна хартија од вредности која се емитује ради прикупљања новчаних средстава за премошћавање временске неусклађености између притицања прихода и извршавања расхода савезног буџета и буџета република чланица, а обавезе по њима доспевају за наплату најкасније до краја буџетске годике. Државни запис садржи исте елементе као и комерцијални и благајнички запис.

5.5 Цертификат о депозиту

Цертификат о депозиту представља кредитно средство које се сврстава у клаузулне хартије од вредности јер је основ за његово издавање уговор о банкарском ороченом депозиту. То је исправа о депонованим средствима код банке или друге финансијске организације са роком враћања дужим од године дана. За разлику од потврде о депонованим средствима, која представља по својој правној природн легитимациони папир, цертификат је по својој правној природи хартија од вредности. По правилу цертификат се издаје кад су у питању већи новчани износи депонованих средстава или већа вредност депонованих хартија од вредности, будући да законитом имаоцу омогућује употребу ове исправе у сврхе за које се могу употребљавати све хартије од вредности.

Цертификат може да гласи на име, у ком случају се преноси индосаментом (изузев ако на њему није изричито назначено да се не може преносити), или на доносиоца, у ком случају се преноси традицијом.

Цертификат садржи следеће основне елементе: ознаку да је цертификат о депонованим средствима код банке; фирму, односно назив и седиште издаваоца цертификата; фирму, односно назив корисника цертификата, односно ознаку да гласи на доносиоца, износ на који цертификат гласи, рок на који су средства депонована; висину каматне стопе; начин обрачуна и исплате камате; датум и место издавања цертификата; серијски број са контролним бројем, права имаоца цертификата; факсимил потписа овлашћених лица издаваоца цертификата.

UNIVERZITET
PRIVATNI
AKREDITOVANI
UNIVERZITET
SINGIDUNUM

IV ДЕО

ОСНОВИ ПРИВРЕДНОГ И ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ СИСТЕМА ЕУ

UNIVERZITET
PRIVATNI
AKREDITOVANI
UNIVERZITET
SINGIDUNUM

Глава XXVII

РЕГИОНАЛНЕ ИНТЕГРАЦИЈЕ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА МОДЕЛ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ
(увод у основе правног и институционалног система ЕУ)

1. ПОЈАМ И ФУНКЦИЈЕ РЕГИОНАЛНИХ ИНТЕГРАЦИЈА

Регионална интеграција представља процес споразумног удруживања држава извесног региона са циљем да се подстакне и ојача регионална сарадња кроз конституисање заједничких институција и правила. Предмет регионалног споразума (билатералног или мултилатералног), односно регионалне сарадње првенствено су циљеви економске, политичке, безбедносне природе али их најчешће прате и циљеви у области заштите животне средине, миграција, културе и сл. Регионалне интеграције су данас неоспорно значајан фактор савременог развоја светске привреде и међународне економске сарадње.

Снага једне регионалне интеграције зависи од спремности и воље држава чланица да се у извесној, већој или мањој, мери одрекну дела свог суверенитета и надлежности у погледу доношења одређених одлука пренесу на наднационалне институције или ниво међувладине сарадње. Државе чланице интегрисање регионалних (суседних) економија препознају као први и неопходан корак у стварању већег регионалног тржишта за трговину производима и услугама и нове инвестиције. Уклањањем граничних баријера и царина, смањењем других трошкова и ризика по трговину и инвестиције неминовно се повећава продуктивност, конкурентност и ефикасност. Важно је напоменути да се најлакше и одрживо интегришу привреде држава које имају сличне политичке системе, производне структуре и налазе се на приближно истом степену развоја.

Да би се један облик уговорене сарадње држава сматрао регионалном интеграцијом он треба да испуњава следеће функције јача трговинске интеграције у региону, створи повољну климу за развој приватног сектора, развије инфраструктурне пројекте који ће подстаћи економски раст и даље продубљивање интеграција, развија јаке институције јавног сектора и квалитетне јавне управе, доприноси смањењу социјалне ексклузије и развија инклузивно цивилно друштво, доприноси одржавању мира и безбедности у региону, ствара програме заштите животне средине на регионалном нивоу и јача сарадњу датог региона са осталим регионима у свету.

1.1 Светски модели регионалних интеграција

Свакако нама најпознатији и најближи модел регионалне интеграције јесте Европска унија, о којој ће посебно бити речи у даљем тексту. Поред ње навешћемо још неке од успешних светских регионалних интеграција, као што су:

- ЦЕФТА (Централноевропска зона слободне трговине)- основана је 162.г. између Пољске, Чехословачке Републике, Мађарске и Словачке, а потом су се прикључиле и Словенија, Румунија, Бугарска и Хрватска. Године 2006. овој регионалној интеграцији приступају Македонија, Црна Гора, Албанија, Молдавија, Србија, Босна и Херцеговина (у име Косова спразум о приступању је потписао УНМИК) које данас и чине ЦЕФТА-у јер су претходно поменуте државе чланице у међувремену постале чланице ЕУ и тиме изашле из састава ове регионалне интеграције.
- ЕФТА (Европска зона слободне трговине)- основана у Стокхолму 130.г. између Аустрије, Велике Британије, Данске, Норвешке, Португалије, Шведске и Швајцарске, али се услед јачања Европске уније трансформисала у интеграцију четири државе чланице: Швајцарска, Норвешка, Исланд и Лихтенштајн.
- НАФТА (Северно-америчка зона слободне трговине)- успостављена између САД-а, Канаде и Мексика са циљем интегрисања технологија, капитала и бројних развојних сектора. У перспективи се може очекивати и њено ширење на остатак северено-америчког континента или чак и даље на Пацифик, односно азијске државе и Јапан.
- МЕРЦОСУР- царинска унија настала 161.г. између латино-америчких држава Бразила, Аргентине, Парагваја и Уругваја, након што се Мексико прикључио регионалној интеграцији САД-а и Канаде.
- АСЕАН (Удружење југоисточних азијских држава)- регионална интеграција која иницијално није формирана са циљем унапређења економске сарадње између држава чланица (Тајланда, Малезије и Филипина), већ из политичког разлога- да се спречи ширење комунизма у региону. Временом поприма и одлике економске интеграције и данас представља окосницу развоја региона у који улазе Филипини, Малезија, Тајланд, Вијетнам, Сингапур, Мијанмар, Индонезија, Брунеји, Камбоџа и Лаос.

2. ЕВРОПСКА УНИЈА И УВОД У ОСНОВЕ ЊЕНОГ ПРАВНОГ И ИНСТИТУЦИОНАЛНОГ СИСТЕМА

Европска унија (ЕУ), са својих двадесет осам држава чланица, око 503 милиона становника и двадесет четири званична језика, представља највећу и најмоћнију регионалну интеграцију на свету. Корени њеног настанка датирају из 1951.г. када је основана Европска заједница за угаљ и челик, односно 1957.г. у оснивању Европске екномске заједнице и Европске заједнице за атомску енергију.

Од иницијалних шест држава чланица ова интеграција се временом увећала за више од 4 пута и од примарно економске, прерасла и у политичку и монетарну унију. Важно је нагласити да Европска унија није ни федерација, ни конфедерација а није ни класична међународна организација иако у извесним сегментима функцинише као ови облици. Из тог разлога је Европска унија класификована као својеврсна, sui generis, творевина на глобалној економско-политичкој сцени и у међународном праву. Државе чланице које чине ЕУ суверене и независне, али се одричу дела свог националног суверенитета и удружују у целину која на глобалној сцени једина може имати утицај који ниједна од њих појединачно не би имала. То удруживање и делимично одрицање од суверенитета значи, да државе чланице нека од својих овлаштења у одлучивању преносе на институције ЕУ, тако да се одлуке о специфичним питањима од заједничког интереса могу демократски доносити на наднационалном нивоу а обавезивати на националним нивима држава чланица.

2.1 Историјат настанка европских интеграција - од Европске заједнице до данашње Европске уније

Корени историјског развоја европских интеграција који су резултирали настанком Европске уније леже у тежњи кључних држава Западне Европе да се ужаси, страдања и разарања два светска рата више никада не понове. Други светски рат, најсмртоноснији ратни сукоб у историји човечанства који је однео између 50-60 милиона људских живота, је посебно Европу оставио у рушевинама, глади и потпуно привредно и економски скрхану. У таквој ситуацији чак ни до скорашњим непријатељима није било тешко да схвате да ни једна од држава Европе нема капацитет да се сама опорави и привредно рехабилитује, већ да су за то неопходни заједнички напори а пре свега, да се мора наћи начин да се успостави трајни мир као предуслов за било коју врсту напретка и развоја.

2.1.1.Три Европске заједнице

Француски пацифиста, стратег и стручњак за развој Жан Моне сматра се "архитектом" европских интеграција, чија се визија најбоље изражава његовом реченицом "створити Европу значи створити мир". Схватајући да је једини ефикасан начин за спречавање будућих сукоба између Француске и Немачке успостављање контроле над Рурском области, средиштем немачке тешке и војне индустрије, креирао је предлог о стављању француске и немачке производње угља и челика под заједничку управу, тзв. Високе комисије. Предлог је подржан И од стране лидера осталих кључних држава Европе а јавно га је 9. маја 1950.г. представио француски министар иностраних послова Роберт Шуман ("Шуманова декларација"). Овај датум, Дан победе над фашизмом, је проглашен касније и Даном Европе и сваке године се обележава. Убрзо затим, потписивањем Париског уговора 1951.г. (ступио на снагу 1952.г) основана је прва европска регинална интеграција-

Европска заједница за угаљ и челик (ЕЗУЧ) у трајању од 50 година. Државе оснивачи биле су: Француска, Западна Немачка, Италија, Белгија, Луксембург и Холандија а Жан Моне је именован за првог Високог комесара. Државе чланице су пристале да свој суверенитет над ресурсима угља и челика пренесу на једно наднационално тело, тада названом Висока власт. Историјски непријатељи први пут стају на исту страну, а од заједнице толико брзо економски профитирају да их је то навело да сарадњу убрзо прошире и на остале области привреде.

Године 1957. у Риму су потписани уговори о оснивању Европске економске заједнице (ЕЕЗ) и Европске заједнице за атомску енергију (ЕУРОАТОМ). Римски уговори ступили су на снагу 14. јануара 1958. године. Европска економска заједница створена је с циљем да се економска сарадња с подручја угља и челика прошири на нова подручја. Овом заједницом успостављена је царинска унија између шест држава чланица, постављени су критеријуми и основни циљеви стварања заједничког тржишта које би осигурало слободно кретање људи, роба, услуга и капитала. Имајући у виду да би се наредни светски рат водио атомским оружјем, државе чланице су основала И ЕУРАТОМ у циљу да се развој истраживања нуклеарне енергије и њене употребе користе искључиво у мирнодопске и цивилне сврхе.

2.1.2. Од Европске заједнице до Европске уније данас

Прво од укупно осам проширења европске интеграције до данас, било је 143. године, када се тадашњим Заједницама придружују Данска, Ирска и Велика Британија (а грађани Норвешке први пут на референдум одбијају улазак ове државе у чланство). Царинска унија се шири и на нове чланице, а долази и до јачања заједничке спољне политике Европске заједнице. Даља проширења су хронолошким редом текла: Грчка (151.г.), Шпанија и Португал (156.г.), Аустрија, Шведска и Финска (165.г., када су грађани Норвешке по други пут на референдуму одбили приступање ове државе Европској Заједници), десет нових чланица (мај 2004.г.) – тзв. „велики прасак“: Пољска, Мађарска, Словенија, Словачка, Чешка, Малта, Кипар, Летонија, Естонија и Литванија, Румунија и Бугарска (2007.г.) и Хрватска (2013.г.).

Шенгенским споразумом из 155.г. и Јединственим европским актом, који је потписан 156. године, отворен је пут за потпуно успостављање јединственог тржишта које почива на четири слободе: слободи промета роба, услуга, капитала и слободи кретања људи. Степен ефикасности функционисања унутрашњег тржишта зависи и од успеха у отклањању свих осталих забрана и баријера (фискалних/ пореских и техничких) у међусобној трговини између држава-чланица. Прописани су стриктни стандарди о квалитету робе и услуга и они се доследно морају успостављати и поштовати. Надлежност Европске заједнице шири се на подручје заштите животне средине, истраживања и развоја као и економске и социјалне кохезије. Појам Европска унија први пут је уведен Уговором о Европској

унији (Уговором из Мастрихта) који је ступио на снагу 1915. године. Уговором о Европској унији, уведени су званични симболи ЕУ (застава, химна, грб, мото и "државни празник"- Дан Европе) а надлежност Уније конституисана је кроз три стуба. Први стуб обухватао је три Заједнице: Европску заједницу за угаљ и челик, Европску економску заједницу и Европску заједницу за атомску енергију, јединствено тржиште и јединствену валуту. Други стуб се односио на заједничку спољну и безбедносну политику, а трећи стуб на сарадњу у области правосуђа и унутрашњих послова, односно сарадњу полиције и правосудних органа у погледу кривичних дела.

Поред економске и политичке интеграције, државе чланице ЕУ се интегришу и у монетарној политици. Економска и монетарна унија дефинисана је Уговором о Европској унији из Мастрихта а еуро као јединствену валуту једанаест држава чланица (Аустрија, Белгија, Финска, Француска, Ирска, Италија, Луксембург, Холандија, Њемачка, Португал и Шпанија) је прихватило 1. јануара 169. Новчанице и кованице еура уведене су у оптицај 1. јануара 2002.г. и замениле су националне валуте. Монетарној унији се 2006.г. придружила Словенија, 2008.г. Малта и Кипар, 2009.г. Словачка. Осталих десет нових држава чланица су у фази испуњавања критеријума конвергенције. Еуро нису прихватиле три старе државе чланице: Велика Британија и Данска (на основу клаузуле о изузимању) и Шведска чији су грађани два пута на референдуму одбили увођење еура. Учешће у Економској и монетарној унији и прихватање еура као јединствене валуте обавезно је за све нове државе чланице. У период од када је примљена у чланство ЕУ до момента док не испуни критеријуме конвергенције, нова држава чланица има статус "државе чланице с одступањем". Надлежност за спровођење европске монетарне политике поверена је Европској централној банци (ЕЦБ).

На крају, желимо кратко да сублимирамо до сада речено. Европска унија је тренутно највећа наднационална интеграција двадесет осам држава Европе и да као таква представља један од најбитнијих економско-политичких фактора у свету, као и најотвореније тржиште на свету за добра и услуге из земаља у развоју. Поред тога што је реч о економској, политичкој и монетарној унији, државе чланице деле и заједнички систем вредности као што су: демократија, људска права и слободе, владавина права а удруженим напорима теже да остварују заједничке интересе као што су одржавање мира, напредак, одржив економски и друштвени развој, повећање степена запослености, висок ниво заштите права и интереса грађана.

2.2 Главне институције Европске уније

У областима своје надлежности Европска унија је овлашћена да припрема и доноси одлуке, а то чини посредством својих институција/ органа. Главне институције ЕУ су: Европски савет, Европска комисија, Савет министара (познат и као Савет ЕУ), Еврпски парламент и Европски суд правде. Поред ових кључних институција, значајну улогу имају и Ревизорски суд ЕУ (главна ревизорска

институција надлежна за контролу прихода и расхода из буџета ЕУ и обезбеђивање одрживог финансијског управљања), Европска централна банка (надлежна за креирање и вођење европске монетарне политике, ситуирана у Франкфурту на Мајни) и саветодавне институције Европски економски и социјални комитет и Комитет региона.

2.2.1.Европски савет

Реч је о политичком а не нормативном телу Европске уније. Формално нема законодавну власт, већ је институција која се бави најважнијим стратешко-политичким питањима Уније а његове одлуке су велики подстицај у дефинисању општих политичких смерница ЕУ које ће остале институције ЕУ конкретно реализовати.

На значај ове институције указује и чињеница да су чланови овог Савета шефови држава или влада држава чланица ЕУ, па је фактички реч о форуму лидера држава чланица. Састанци Европског савета се одржавају два-три пута годишње у његовом седишту у Бриселу. На састанцима Европског савета разматрају се кључна питања од интереса за спољну, безбедносну и унутрашњу политику ЕУ (институцинална питања, пријем нових држава чланица, подстицај економског раста и запошљавање и сл.), а закључци се потом објављују у виду саопштења и имају улогу обавезујућих смерница за рад институција ЕУ.

Због политичког значаја и деликатности питања одлуке се не доносе прегласавањем, већ једногласно, односно консензусом. Рад Савета не подлеже контроли Европског суда правде или Европског парламента.

2.2.2.Европска комисија

Европска комисија је извршни орган Европске уније, нека врста њене владе чији мандат траје пет година. Надлежна је да подноси предлоге правних аката ЕУ које подноси на усвајање Савету министара и Европском парламенту, да припрема одлуке Савета ЕУ и да их спроводи по усвајању, да надзире примену одлука и других прописа на територији држава-чланица ЕУ и да представља ЕУ на међународној сцени. Комисији је поверена и улога "чувара" оснивачких уговора, те она обезбеђује спровођење оснивачких уговора и остваривање интереса Европске уније.

Европска комисија има онолико чланова- комесара колико је држава чланица ЕУ, дакле данас двадесет осам. Комесаре предлажу владе држава чланица, а током свог мандата они раде искључиво у интересу Европске уније као целине, а не у националним интересима држава из којих долазе. Морају радити независно и не смеју примати инструкције од својих влада. Због овога се Европска комисија дефинише као наднационална институција ЕУ.

Рад Комисије је организован кроз опште управе. Сваки члан Комисије припада једном или више ресора опште управе, а то су: саобраћај и енергетика; пољопривреда,

сеоски развој и водопривреда; привреда и информатичко друштво; унутрашње тржиште, пореска политика и царинска унија; конкуренција; истраживање; економска и монетарна питања; развој и хуманитарна помоћ; проширење; спољни послови; трговина; заштита здравља и потрошача; регионална политика; образовање и култура; буџет; правосуђе и унутрашњи послови; запошљавање и социјална питања.

2.2.3. Савет министара (Савет Европске уније)

Савет министара је главни законодавни орган Европске уније и за разлику од Европске комисије која делује наднационално, у њему се заступају национални интереси држава чланица. Чланови Савета су ресорни министри држава чланица, не у сталној постави већ у зависности од теме која је на дневном реду конкретног састанка. Састанци Савета министара се одржавају једном месечно у Бриселу (по потреби и чешће), а рад Савета је организован у девет секторских формација за: опште послове и спољне односе; економска и финансијска питања; правосуђе и унутрашње послове; запошљавање, социјалну политику, здравље и заштиту потрошача; конкуренцију (јединствено тржиште, индустрију и истраживање); саобраћај, телекомуникације и енерегетику; пољопривреду и рибарство; заштиту животне средине; образовање, омладину и културу. Председавање Саветом министара се ротира на сваких шест месеци, односно свака држава чланица је надлежна за вођење агенде Савета у полугодишњем периоду.

С обзиром да министри који представљају државе чланице у раду ове институције истовремено обављају министарске функције и у својим државама, велику помоћ у раду добијају од Комитета сталних представника (КОРЕПЕР) у Бриселу. Овај Комитет чине представници сталних мисија / амбасада држава чланица ЕУ у Бриселу који се једном недељно састају и обезбеђују конзистентност у раду Савета министара. Припремају рад и реализују задатке које им Савет повери, а такође и припремају одлуке које ће бити усвојене.

Савет министара има шест функција:

- Законодавну која се гледа у усвајању прописа секундарног законодавства ЕУ (у поступку саодлучивања или консултација са Европским парламентом): уредбе, директиве, одлуке, препоруке и мишљења и подношемју амандмане на оснивачке уговоре;
- Усклађује економске политике држава чланица;
- Утврђује и спроводи Заједничку спољну и безбедносну политику ЕУ у складу са смерницама Европског савета;
- Склапа међународне уговоре између ЕУ и трећих држава или међународних организација;
- Усваја и контролише буџет ЕУ (у сарадњи са Европским парламентом);
- Координира сарадњу између националних судова и полиција држава у кривичним стварима.

Одлуке се у Савету министара доносе једногласно или квалификованом већином.

2.2.4 Европски парламент

Европски парламент је једина истински демократска институција ЕУ, јер је једини њен орган чије чланове од 149.г. директно бирају грађани ЕУ на непосредним, тајним изборима. Мандат посланика у парламенту траје пет година. Број посланика које ће свака држава имати утврђује се према њеној величини, бруто друштвеном производу и економској снази. Међутим, посланици не представљају своје државе, већ су груписани према страначкој припадности и представљају грађане. Седиште Парламента је званично у Стразбуру, али се највећи број заседања одржава у Бриселу.

Политичке странке заступљене у Европскм парламенту су: Европска народна странка- Европске демократе (демохришћанска опција, највећи број посланика), Партија европских социјалиста (друга по јачини), Савез либерал и демократа за Европу, Унија за Европу нација, Европски зелени, Европска уједињена левица, Независност и демократија. Укупан број посланика, у складу са одредбама Лисабонског уговора, од 2014.г. ће бити константан (независно од даљих проширења ЕУ) и износиће 751.

Европски парламент има три основне надлежности: законодавну (коју у поступцима консултација, сарадње, одобравања и сагласности реализује заједно са главним законодавцем ЕУ Саветом министара, приликом усвајања секундарног закнодавства), буџетску и контролну (надзире рад Европске комисије и може јој изгласати неповерење).

2.2.5. Европски суд правде

Европски суд правде је највиши судски орган Европске уније са седиштем у Луксембургу. Реч је наднационалној институцији која је основана и ради са циљем да обезбеди константну примену и поштовање права ЕУ од стране институција ЕУ, држава чланица и физичких и правних лица у њима, као и да тумачи постојеће правне акте и попуњава правне празнине у њима. Суд се стара да се европско законодавство примењује на исти начин у свим државама чланицама, односно да национлани судови усагласе праксу са стандадима Европске уније.

Суд је састављен од по једног судије из сваке државе чланице (именовани по најстрожијим критеријумима) и осам општих правобранилаца који судијама помажу у раду. Мандат чланова суда траје шест година, са могућношћу реизбора а сви они у свом раду морају бити потпуно независни и непристрасни. Од 159.г., ради растерећења рада Суда, основан је и функцинише Суд правде прве инстанце а од 2005.г. и Службенички суд, са седам судија, који је надлежан искључиво за решавање спорова између запослених у институцијама ЕУ и конкретне институције.

Поступак пред Судом се може покренути по директној тужби (покреће га Европска комисија или друга институција ЕУ, држава чланица или физичко или правно лице у вези са повредом права или обавезе) или ради решавања претходног питања (поступак покреће национални суд државе чланице када је у недумици око правилног тумачења или примене извесне европске правне норме).

У зависности од тежине спора, судије суде у пленарном, великом или малом већу. Пресуде Суда су коначне и без права на жалбу, а још се није десило да држава чланица не поступи у складу са пресудом, јер би у том случају једина алтернатива била иступање из чланства у ЕУ.

3. ПРАВНИ СИСТЕМ ЕУ

Упоредо са оснивањем Европских заједница почетком 50-тих година стваран је и нови правни систем тзв. комунитарног права, данас познат као право и правни систем Европске уније. Исто као и сама Унија која представља својеврсну наднационалну организацију и сам њен правни систем представља sui generis систем, који се не може сврстати у опште класификације међународног и националног права. Правни систем ЕУ стварају институције ЕУ, а његова суштина се своди на регулисање начина функционисања ЕУ, њеног однос према државама чланицама и другим субјектима, међусобни положај органа и међусобни положај правних и физичких лица на територији држава чланица. Укупност правних прописа Европске уније назива се acquis communautaire (правна тековина ЕУ), а чини је 35 поглавља за потребе преговора о приступању са будућим државама чланицама.

Правни систем Еврпске уније почива на два основна принципа: принципу непосредне примене и директног дејства (који се огледа у чињеници да комунитарно права ствара овлашћења и обавезе директно према органима ЕУ, државама чланицама и према њиховим грађанима и компанијама) и принципу наднационалности (који значи да право ЕУ има примат над националним правима држава чланица). Такође, и извори права ЕУ су сврстани у две хијерархијске групе: примарну и секундарну.

3.1. Примарни извори права Европске уније

Оснивачки уговори Европских заједница и Европске уније, као и сви додаци, протоколи, конвенције и изјаве уз поједине уговоре, општи правни принципи и обичајно право ЕУ чине примарне изворе права ЕУ.

Да подсетимо, под оснивачким уговорима мислимо на: Уговор о европској заједници за угаљ и челик, Уговор о европској економској заједници, Уговор о европској заједници за атомску енергију и Уговор о Европској унији из Мастрихта) и ревизионе уговоре (Јединствени Европски акт, Уговор из Амстердама, Уговор из Нице и Лисабонски уговор). Сви ови уговори заједно чине неку врсту највишег

правног акта ЕУ, чије одредбе се детаљније разрађују и њихова примена обезбеђује актима секундарног законодавства.

На овом месту ћемо се подробније осврнути само на последњи реформски уговор- Лисабонски уговор из 2009.године и најзначајније новине које је увео. Делимичне измене и допуне Уговора о ЕУ из Мастрихта уведене су Уговором из Амстердама (потписан 194.г., ступио на снагу 169.г.) и Уговором о ЕУ из Нице (потписан 2001г., ступио на снагу 2003.г.). Прихватањем Лисабонског уговора (чији је службени назив Уговор којим се мења и допуњава Уговор о Европској унији и Уговор о оснивању Европске заједнице), који је ступио на снагу 1. децембра 2009, укинута је подела на три стуба и замењена различитим нивоима овлашћења Европске уније. Поред тога, значајне новине овог Уговора огледају се И у следећем: ЕУ добија статус правног лица; симболи ЕУ (застава, химна, грб) нису више део правног текста Уговора али се у пракси И даље употребљавају; уводи се могућност иступања државе чланице из оквира ЕУ, обезбеђује се брже доношење одлука (смањен је број питања у којима се одлуке доносе једногласно, а повећан број оних у којима се одлуке доносе квалификованом, односно двотрећинском већином), уводи се делимично јединствена спољна политика и функције председника ЕУ (председник Европског савета је уједно и председник Уније) и високог представника ЕУ за спољну политику; "клаузула солидарности" обавезује све државе чланице да заједнички делују уколико је једна од њих угрожена или изложена терористичком нападу; Повеља ЕУ о основним правима постаје правно обавезујућа (мада су Велика Британија, Пољска и Чешка успеле да издејствују да буду изузете); оснажена је улога Европског парламента у законодавном процесу а национални парламенти стичу право да зауставе нацрт неког закона на нивоу ЕУ, улажући такозвани "наранџасти картон" као приговор.

3.2. Секундарни извори права Еврпске уније

Ради остваривања надлежности Европске уније дефинисаних основачким уговорима и примарним закондавством, европске институције доносе акте секундарног законодавства: уредбе, директиве, одлуке, препоруке и мишљења, а у ове изворе сврставамо и међународне споразуме којима се уређују међусобни односи ЕУ и других међународних организација или трећих држава.

Правне акте секундарног закнодавства ЕУ примарно усваја Савет министара ЕУ, као главни закондавац Уније а на предлог Европске комисије, која је овлашћени предлагач. Савет министара приликом усвајања или одбијања неког предлога акта секундарног законодавства, одлуку доноси у сарадњи са Европским парламентом (кроз поступак консултација, сарадње, одобравања или сагласности Парламента).

Секундарни извори права ЕУ које доносе европске институције могу бити правно обавезујући- уредбе, директиве и одлуке, или необавезујућу-препоруке и мишљења. Уредбе- ступају на снагу непосредно по усвајању и директно се примењују на целом подручју ЕУ. Обавезују институције ЕУ, државе чланице,

физичка и правна лица у њима; Директиве- обавезују државе чланице у погледу циљева чијем остварењу служе, а државе су самосталне у избору форме и начина реализације тог циља. Постоји одређен временски рок у ком директива мора бити имплементирана у оквире националног права држава чланица, а пропуштање рока условљава директну примену и новчану казну за пропуштање рока; Одлуке- су по правилу појединачни акти и обавезујући су за конкретну државу или појединце (физичка или правна лица) на које се односе; Препоруке и мишљења износе позицију односно став институција ЕУ по одређеним питањима, и углавном се прихватају од стране адресата иако нису обавезујућег карактера.

UNIVERZITET PRIVATNI AKREDITOVANI UNIVERZITET SINGIDUNUM

UNIVERZITET
PRIVATNI
AKREDITOVANI
UNIVERZITET
SINGIDUNUM

ЛИТЕРАТУРА

1. АНЂЕЛКОВИЋ, др Жарко, ''Предузеће и јавно предузеће'', Судска пракса, бр. 7- 8, Београд, 2006.
2. ВАСИЉЕВИЋ, Мирко,'' Пословно право'', Београд, 2004.
3. ВУКИЋЕВИЋ-ВЕЛИМИРОВИЋ, ''Пословно право'', Београд, 2003.
4. ГАМС, др Андрија, ''Стварно право'', Београд, 131.
5. ГОРЕНЦ, проф.др.сц. Вилим, ''Трговачко право друштва'', Школска књига, Загреб, 2003.
6. ЖИВКОВИЋ, др Љ, ''Увод у историју људске свести'', Београд, 1957.
7. ЈАНКОВЕЦ, Ивица,'' Привредно право'', Београд, 169.
8. ЈОВАНОВИЋ, Слободан, ''О држави'', Београд, 160.
9. ЛУКИЋ, Р,'' Методологија права'', Београд, 153.
10. ЛУКИЋ, Д. др Радомир, КОШУТИЋ, П. др Будимир,'' Увод у право'', Београд, 2004.
11. МИЛОШЕВИЋ, др Љубиша, ''Облигационо право'', Београд, 142.
12. РАДЕНКОВИЋ, др П, ''Социологија'', Београд, 165.
13. СЛАВНИЋ, Јован, ''Трговинско(привредно) право са уводом у грађанско право'', Београд, 2002.
14. СИМИЋ, М, ''Одговорност државе'', Београд, 139.
15. СТАНКОВИЋ-ВОДИНЕЛИЋ,'' Увод у грађанско право'', Београд, 2004.
16. СТЕФАНОВИЋ, проф. др Златко,'' Пословно право за економисте и менаџере'', Бор, 2003.
17. СТОЈАНОВИЋ, Д. др Драгољуб, ''Стварно право'', Крагујевац, 195.
18. Закон о облигационим односима (“Сл.лист СФРЈ”, бр. 29/78, 39/85, 45/89 и 57/89 и “Сл.лист СРЈ”, бр. 31/15).
19. Закон о основама својинскоправних односа (“Сл.лист СФРЈ”, бр. 6/80 и 36/90 и “Службени лист СРЈ”, бр. 29/3).
20. Закон о привредним друштвима (“Службени гласник РС”, бр. 36/2011).
21. Закон о поступку регистрације у Агенцији за привредне регистре (“Службени гласник РС”, бр. 6/2011)
22. Закон о јавним предузећима (“Сл.гласник РС”, бр. 119/2012).
23. Закон о банкама (“Службени гласник РС”, бр. 4/2005).
24. Закон о тржишту хартија од вредности и других финансијских инструмената (“Службени гласник РС”, бр. 47/2006).
25. Закон о Народној банци Србије (“Сл.гласник РС”, бр. 76/2012).
26. Закон о привредним коморама (“Службени лист РС”, бр. 61/2001).
27. Закон о поштанским услугама (“Службени гласник РС”, бр. 18/2005).

Na osnovu člana 23. stav 2. tačka 7. Zakona o porezu na dodatu vrednost („Službeni glasnik RS", br. 84/2004, 86/2004 (ispr.), 61/2005, 61/2007 i 93/2012), Odlukom Senata Univerziteta Singidunum, Beograd, broj 260/07 od 8. juna 2007. godine, ova knjiga je odobrena kao osnovni udžbenik na Univerzitetu.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

340.12(075.8)
347.7(075.8)

ВУКИЋЕВИЋ, Славољуб, 1947-
Основи права са елементима привредног
права / Славољуб Вукићевић, Марија Костић, Софија Вукићевић. - 1. изд. -
Београд :
Универзитет Сингидунум, 2013 (Лозница :
Младост груп). - XVII, 373 стр. ; 24 cm

Тираж 1.000.

ISBN 978-86-7912-510-1
1. Костић, Марија, 1977- [аутор] 2.
Вукићевић, Софија, 1982- [аутор]
a) Право b) Привредно право
COBISS.SR-ID 202058764

© 2013.

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove publikacije ne može biti reprodukovan u bilo kom vidu i putem bilo kog medija, u delovima ili celini bez prethodne pismene saglasnosti izdavača.